



STULIKON

STUDENTSKA LINGVISTIČKA KONFERENCIJA

ZBORNIK RADOVA

FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU | 3.-5.5.2013.



Zbornik radova 2. studentske lingvističke konferencije StuLiKon

Zagreb, rujan 2014.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000898146.

Organizatori |

Gea Bahun-Vlašić, Jasenka Begić, Ines Cebović, Andrej Hendelja, Lea Klečak, Anabela Lendić, Anamarie Lukač, Ivona Radić, Ines Skelac

Recenzenti |

dr. sc. **Mislava Bertoša**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; dr. sc. **Mate Kapović**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; dr. sc. **Virna Karlić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; dr. sc. **Ivana Latković**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; dr. sc. **Ivana Simeon**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; dr. sc. **Ljudmil Spasov**, Filološki fakultet "Blaže Koneski", Sveučilište u Skopju; dr. sc. **Krešimir Šojat**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; dr. sc. **Jana Willer-Gold**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; asistentica **Jana Jurčević**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; asistentica **Danijela Katunar**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; asistent **Davor Krsnik**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; asistent **Igor Loinjak**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Grafički urednik | Lea Klečak

Logo StuLiKon-a | Darko Milenković

Izdavač | FF-press

Kontakt | e-mail: stulikon2013@gmail.com

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju stavove autora i ne predstavljaju stavove i mišljenja organizatora, recenzenata ili izdavača.

PREDGOVOR

Druga studentska lingvistička konferencija, StuLiKon, održana je od 3. do 5. svibnja 2013. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u organizaciji studenata opće lingvistike, uz suradnju Odsjeka za lingvistiku, Odsjeka za južnoslavenske jezike te Filozofskog fakulteta. Konferencija je pratila zamisao Prve studentske lingvističke konferencije održane u Beogradu 2011. godine. Okupila je studente lingvistike i srodnih područja i kao takva bila je odlična prilika za studente da pred kolegama predstave svoj rad te da u diskusijama dobiju korisne komentare i sugestije za daljnji rad.

Sekcije su bile podijeljene tematski i odvijale su se po tri paralelno svakoga dana te su i u zborniku poredane tim redoslijedom, od prve do posljednje sekcije. U zbornik su ušli radovi koji su bili poslani do zadanoga roka, a prošli su recenziju profesora. Izgled radova bio je zadan propisima navedenima na prvoj konferenciji u Beogradu.

Zahvaljujemo svim izlagačima, slušačima i predavačima, te posebice recenzentima koji su korisnim savjetima pomogli studentima u budućem radu, kao i kolegama iz Beograda koji su nam svojim savjetima uvelike pomogli u organizaciji.

Također zahvaljujemo i našim sponzorima te profesorima koji su se zalagali kod odsjeka kako bismo dobili potrebna sredstva.

Organizacijski odbor StuLiKon-a

SADRŽAJ

Spasović Miloš, Vučković Dragana

UPOTREBA FRANCUSKOG PERFEKTA I AORISTA U NOVINSKIM ČLANCIMA.....9

1. UVOD.....9
2. UPOTREBA FRANCUSKOG PERFEKTA I AORISTA U NOVINSKIM ČLANCIMA.....10
3. KOEGZISTENCIJA PERFEKAT – AORIST U OKVIRU JEDNE ISTE REČENICE.....15
4. ZAKLJUČAK.....18
5. LITERATURA.....19

Dragičević Ivana, Behljljević Emina, Đorović Ružica, Draganjac Jasmina

KOMPARATIVNO-KONTRASTIVNA ANALIZA FRANCUSKIH I SRPSKIH FRAZEMA SA
KOMPONENTOM *CŒUR/SRCE*.....22

1. UVOD.....22
2. SEMANTIČKA PODELA FRAZEMA NA GLOBALNE I KOMPONENTNE.....23
3. SEMANTIČKA POLJA.....25
4. EKVIVALENCIJA.....30
5. ZAKLJUČAK.....32
6. LITERATURA.....32

Никодинова Нина

ПРЕВОД НА СТИЛСКОТО ИЗРАЗНО СРЕДСТВО „ОКСИМОРОН“ ОД
МАКЕДОНСКИ НА ИТАЛИЈАНСКИ ЈАЗИК И ОБРАТНО.....34

1. ВОВЕД.....34
2. ОКСИМОРОНОТ И ПРЕВОДОТ.....35
3. АНАЛИЗА НА ПРЕВОДОТ НА ОКСИМОРОНИТЕ.....36
4. ЗАВРШНИ ЗАБЕЛЕШКИ: СУБЛИМИРАЊЕ НА НЕКОИ ЗАКЛУЧОЦИ.....41
5. ЛИТЕРАТУРА.....41

Marković Tanja

PRIKAZIVANJE MUŠKARACA I ŽENA KAO DRUŠTVENIH AKTERA U RODNO
ORIJENTISANIM ČASOPISIMA.....43

1. UVOD (ČASOPISI NEKAD I SAD).....43
2. KORPUS I METODOLOGIJA.....45
3. ANALIZA PODATAKA.....47
4. ZAKLJUČAK.....53
5. LITERATURA.....54

Pupezin Milan

UTICAJ NEMAČKOG NA POLAPSKI NA PRIMERU POMOĆNIH GLAGOLA U SLOŽENIM
GLAGOLSKIM VREMENIMA.....56

1. POLAPSKI JEZIK I NJEGOVI PISANI SPOMENICI.....	56
2. SLOŽENI GLAGOLSKI OBLICI U POLAPSKOM.....	57
3. PERFEKAT SA <i>IMATI</i> U INDOEVROPSKIM JEZICIMA I POLAPSKOM.....	59
4. PERFEKT SA <i>IMATI/BITI</i> I PASIVNIM PARTICIPOM U POLAPSKOM.....	65
5. ZAKLJUČAK.....	68
6. LITERATURA.....	68
Слобода Марија	
СУДБИНА МИРОСЛАВЉЕВОГ ЈЕВАНЂЕЉА КРОЗ ВЕКОВЕ.....	70
1. УВОД.....	70
2. МИРОСЛАВЉЕВО ЈЕВАНЂЕЉЕ KROZ VEKOVE.....	71
3. ЗАКЉУЧАК.....	77
4. ЛИТЕРАТУРА.....	78
Раденковић Александра	
ПРОЗОДИЈСКЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА СЕЛА КЛЕЊА - ИНВЕНТАР И ДИСТРИБУЦИЈА АКЦЕНАТА.....	81
1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О АРЕАЛУ.....	81
2. ДИЈАЛЕКАТСКА ПРИПАДНОСТ.....	82
3. ПРОЗОДИЈСКЕ ОДЛИКЕ.....	83
4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ.....	88
5. ЛИТЕРАТУРА.....	89
Jurčić Dijana	
JEZIK UDVARANJA KROZ GENERACIJE.....	91
1. UVOD.....	91
2. UDVARANJE KROZ POVIJEST.....	92
3. JEZIK UDVARANJA I RODNE RAZLIKE.....	93
4. ANALIZA.....	95
5. DISKUSIJA.....	98
6. ZAKLJUČAK.....	99
7. LITERATURA.....	100
8. PRILOZI.....	101
Valentić Maja	
O KOREKTNOSTI POLITIČKE KOREKTNOSTI: PRIMJER CIGANA I PEDERA I NJIHOVIH POLITIČKI KOREKTNIH NADOMJESTAKA.....	107
1. UVOD.....	107

2. POLITIČKA KOREKTNOST – ARGUMENTI „ZA” I „PROTIV”	110
3. CIGANI VS. ROMI - IDENTIFIKACIJSKE PRAKSE I MEDIJSKA SLIKA.....	110
4. PEDERI VS. HOMOSEKSUALCI I GAYEVI (GEJEVI) - IDENTIFIKACIJSKE PRAKSE I MEDIJSKA SLIKA.....	113
5. ZAKLJUČAK.....	114
6. LITERATURA.....	115

Драговиќ Ивана

ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ПРОЦЕСИТЕ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА – НАЦИОНАЛНИТЕ ЈАЗИЦИ ВО ОПАСНОСТ: СЛУЧАЈОТ НА ГРАДОТ СКОПЈЕ.....	118
1. ВОВЕД.....	118
2. МОЌТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА.....	119
3. СТАТУСОТ НА ЈАЗИКОТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	121
4. ВЛИЈАНИЕТО НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА – СЛУЧАЈОТ НА ГРАДОТ СКОПЈЕ....	122
5. ЗАКЛУЧОК.....	126
6. ЛИТЕРАТУРА.....	127

Mojsilović Milica, Dukovski Zorica

MUSKO-ŽENSKI ODNOSI IZ LINGVISTIČKE PERSPEKTIVE.....	130
1. UVOD.....	130
2. NESPORAZUMI U KOMUNIKACIJI.....	131
3. KONOTATIVNO I DENOTATIVNO ZNAČENJE REČI.....	133
4. STEREOTIPI O MUŠKO-ŽENSKOJ KOMUNIKACIJI.....	134
5. ISTRAŽIVANJE.....	135
6. ZAKLJUČAK.....	138
7. LITERATURA.....	139

Tanko Neža

PREVODNA ANALIZA DELA JULIE DONALDSON <i>THE GRUFFALO</i> IN SLOVENSKEGA PREVODA ZVERJASEC MILANA DEKLEVE.....	141
1. UVOD.....	141
2. ZVERJASEC (THE GRUFFALO).....	142
3. O AVTORICI BESEDILA.....	142
4. ILUSTRATOR.....	143
5. O PREVAJALCU.....	143
6. INTERAKCIJA MED SLIKO IN BESEDILOM.....	144
7. ANALIZA PREVODA.....	145
8. ZAKLJUČEK.....	148
9. VIRI IN LITERATURA.....	149

Спасић Наташа, Благојевић Никола

НАЗИВИ ФИРМИ У ДУШАНОВОЈ УЛИЦИ У НИШУ

(СА СТАНОВИШТА НОРМЕ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА).....	151
1. УВОД.....	151
2. НАЗИВИ ФИРМИ НАПИСАНИ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ.....	153
3. НАЗИВИ СТРАНОГ ПОРЕКЛА.....	155
4. КОМБИНОВАЊЕ СРПСКИХ И СТРАНИХ РЕЧИ.....	158
5. О ОПРАВДАНОСТИ / НЕОПРАВДАНОСТИ УНОШЕЊА АНГЛИЦИЗАМА У ЈЕЗИК.....	159
6. ЗАКЉУЧАК.....	161
7. ЛИТЕРАТУРА:.....	162

Сарај Robin-Ivan

ЈЕЗИК, ДРУШТВО, ИДЕОЛОГИЈЕ И НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ.....	164
1. СУДАР ИДЕОЛОГИЈА: ОПАСНОСТ ПРОТУРЈЕЧЈА.....	164
2. ИДЕОЛОГИЈЕ НА ДЈЕЛУ, ЛИНГВИСТИЧКА ПЕРСПЕКТИВА.....	167
3. ЗАКЉУЧАК.....	172
4. ЛИТЕРАТУРА.....	173
5. ПРИЛОГ.....	175

Митева Маја

АНАЛИЗА НА НЕЛИЧНИТЕ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ ВО ДЕЛАТА НА ГОРЈАН

ПЕТРЕСКИ (ГЛАГОЛСКА ИМЕНКА И ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ).....	176
1. АНАЛИЗА НА НЕЛИЧНИТЕ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ.....	176
2. АНАЛИЗА НА ГЛАГОЛСКАТА ИМЕНКА.....	177
3. АНАЛИЗА НА ГЛАГОЛСКИОТ ПРИЛОГ.....	181
4. ЛИТЕРАТУРА.....	184

Вojnović Milana

О LAŽNIM PRIJATELJIMA MEĐU GALICIZMIMA I NJIHOVIM ETIMONIMA.....	187
1. UVOD.....	187
2. KAKO NASTAJU „LAŽNI PRIJATELJI“.....	188
3. ZAKLJUČAK.....	193
4. LITERATURA.....	193

Korać Milica

ELEMENTI NEGATIVNE POLARNOSTI BEZ REČENIČNE NEGACIJE.....	195
1. UVOD.....	195
2. DISTRIBUCIJA ENP I EPP.....	196
3. PROBLEMATIČNI SLUČAJEVI.....	197

4. DVOJAKO PONAŠANJE ENP I EPP.....	200
5. PRILOŠKE ODREDBE ZA MESTO I VREME KAO SLUČAJEVI METALINGVISTIČKE NEGACIJE.....	201
6. ZAKLJUČAK.....	202
7. LITERATURA.....	203
Бијелић Бисера	
ЛЕКСИЧКА И ФРАЗЕОЛОШКА ПОСЕБНОСТ ВО ДРАМСКИТЕ ТЕКСТОВИ НА ДЕЈАН ДУКОВСКИ.....	205
1. ВОВЕД.....	205
2. ЛЕКСИКАТА ВО ДРАМИТЕ НА ДЕЈАН ДУКОВСКИ.....	207
3. ФРАЗЕОЛОШКИ ИЗРАЗИ ВО ДРАМИТЕ НА ДУКОВСКИ.....	211
4. ЗАВРШНИ ЗАБЕЛЕШКИ.....	213
5. ЛИТЕРАТУРА.....	213
Vitas Marko	
CICERON JE LJUT!	
LEKSIČKA ANALIZA VREDNOSTI CICERONOVE KARAKTERIZACIJE MARKA ANTONIJA	215
1. DIS HOMINIBUSQUE HOSTIS: MARKO ANTONIJE KAO TIRANIN.....	215
2. RES UNA PULCHERRIMA: STIL CICERONOVIH INVEKTIVA.....	218
3. FUROR: MARKO ANTONIJE KAO POREMEĆEN ČOVEK.....	220
4. HOMO PERDITUS: PITANJE CICERONOVE SPOSOBNOSTI PREDVIĐANJA.....	222
5. PAENE POTIUS PUER: MLADI CEZAR U CICERONOVIM BESEDAMA.....	223
6. LITERATURA.....	224
Андреева Васка	
УСВОЈУВАЊЕ ИЗГОВОР НА ВТОР ИЛИ СТРАНСКИ ЈАЗИК: ДАЛИ МОТИВАЦИЈАТА И ИНТЕРАКЦИЈАТА СЕ ПОВАЖНИ ФАКТОРИ ОД ВОЗРАСТА? – ПИЛОТ ИСТРАЖУВАЊЕ.....	226
1. ВОВЕД.....	226
2. ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ НА УСВОЈУВАЊЕТО НА СТРАНСКИ/ВТОР ЈАЗИК.....	227
3. ЦЕЛ НА ТРУДОТ.....	230
4. ПИЛОТ ИСТРАЖУВАЊЕ.....	230
5. ЗАКЛУЧОК.....	234
6. ЛИТЕРАТУРА.....	235
Зисовска Јулија	
УЧЕЊЕТО ВТОР И ТРЕТ ЈАЗИК КАЈ ДЕЦА НА РАНА ВОЗРАСТ.....	238
1. ВОВЕД.....	238
2. ЦЕЛИ И ПРЕДМЕТ НА ТРУДОТ.....	239

3. ТЕОРИЈА ЗА КОГНИТИВНИОТ РАЗВОЈ НА ПИЈАЖЕ И ТЕОРИЈАТА ЗА КРИТИЧЕН ПЕРИОД.....	240
4. ИСТРАЖУВАЊА ОКОЛУ ИЗУЧУВАЊЕТО СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ НА РАНА ВОЗРАСТ.....	241
5. ИСТРАЖУВАЊЕ ВОДЕНО СО ДЕЦА НА РАНА ВОЗРАСТ КОИ ИЗУЧУВААТ ПОВЕЌЕ ЈАЗИЦИ.....	244
6. ЗАКЛУЧОК.....	246
7. ЛИТЕРАТУРА:.....	246
Božič Blaž, Unuk Lara	
FORMALNO-FUNKCIJSKE ZNAČILNOSTI ZLOŽENK V STAROANGLEŠKEM IN STAROINDIJSKEM EPU.....	248
1. ZLOŽENKA.....	248
2. BESEDILNA FUNKCIJA ZLOŽENK.....	251
3. VIRI IN LITERATURA.....	257
Миловановић Ксенија	
ЈЕЗИК У НЕСТАЈАЊУ - АРХАИЧНА ЛЕКСИКА СЕЛА ДРЕЖНИК.....	259
1. ПОДАЦИ О АРЕАЛУ.....	259
2. ДРЕЖНИЧКИ ИДИОМ.....	261
3. ЛЕКСИКА.....	263
4. ЛИТЕРАТУРА.....	268

UPOTREBA FRANCUSKOG PERFEKTA I AORISTA U NOVINSKIM ČLANCIMA

APSTRAKT

U ovom radu ćemo se baviti proučavanjem upotrebe dva prošla vremena, perfekta (*passé composé*) i aorista (*passé simple*) u novinskim člancima iz francuske štampe. Posebno ćemo istaći upotrebu aorista, koji je potpuno nestao iz usmenog francuskog jezika, a koji se legitimno koristi u kombinaciji sa ostalim glagolskim vremenima u francuskoj štampi. Nakon analiziranja brojnih novinskih članaka, došli smo do zaključka da je aorist i te kako u njima zastupljen, što ćemo i pokazati na brojnim primerima. Naš rad ima za cilj da opiše i analizira koegzistenciju ova dva vremena oslanjajući se na korpus koji se sastoji iz brojnih članaka pozajmljenih iz raznih novina, revija i časopisa, među kojima su: *L'Équipe*, *Le Figaro*, *Le Monde* i drugi. U radu ćemo se najpre baviti osnovnim sličnostima i razlikama između francuskog perfekta i aorista, koje će nam biti od koristi prilikom analize novinskih članaka, a zatim ćemo naša zapažanja potkrepiti brojnim primerima. Mi ćemo time pokazati da aorist ne nestaje iz upotrebe u pisanom jeziku, već se samo menja kako bi preživeo, nasuprot perfektu i drugim glagolskim vremenima.

1. UVOD

Perfekat (fr. *passé composé*) predstavlja perfektivnu prošlost diskursa, dok aorist (fr. *passé simple*) predstavlja perfektivnu prošlost priče. Perfekat predstavlja proces kao nedeljivu celinu sagledanu spolja u nekom tačno određenom trenutku. Odvijanje radnje se svodi na neku vrstu tačke koja se poklapa sa početkom i krajem procesa. Imperfektivni aspekt sagledava proces unutar njegovog odvijanja ne uzimajući u obzir njegov početak i kraj. I aorist i perfekat imaju svršeni aspekt. To su svršena glagolska vremena i ona impliciraju da je proces završen u nekom određenom trenutku tako da možemo u sadašnjosti videti njegov rezultat. Perfekat može da označi neku svršenu radnju u odnosu na neki drugi proces u prezentu (*À présent j'ai bu*). Takođe, perfekat označava da je u trenutku govora proces završen. Radi se o sadašnjem rezultatu nekog završenog procesa. Dakle, perfekat ima vrednost izvršene sadašnjosti a ne prošlosti. Međutim, ne treba zaboraviti da je to i prošlo vreme, odnosno perfektivno vreme diskursa.

U francuskom jeziku najtipičnije narativno vreme je aorist. Međutim, i pored bitne uloge aorista u naraciji, pojavljuju se i druga glagolska vremena koja pariraju aoristu, kao što

su perfekat i imperfekat, istorijski prezent, pluskvamperfekat. Veters navodi nekoliko zajedničkih karakteristika aorista i perfekta:

1. Događaj na koji se ova dva vremena odnose se smešta pre momenta govora.
2. Oba obuhvataju događaj posmatrajući ga u globalu.
3. Nemaju mogućnost da izraze modalnost.
4. Često mogu alternirati unutar nekog teksta.

Većina istraživača smatra da aorist opisuje događaj odvojen od sadašnjosti, međutim, sledeći primer pokazuje da to nije uvek slučaj:

*Quand ce n'est pas Jacques Chirac lui-même qui décide, contre la vie de son ministre, comme ce **fut** le cas encore cette semaine.*

Izraz *cette semaine* je od onih za koje se smatra da održavaju očiglednu vezu sa sadašnjošću. Može se čak reći da označava interval vremena koji još uvek nije završen u momentu govora.

2. UPOTREBA FRANCUSKOG PERFEKTA I AORISTA U NOVINSKIM ČLANCIMA

Suprotno onome što se ponekad govori, aorist ne nestaje iz upotrebe u francuskom jeziku. Takođe, nije ni namenjen isključivo naučnom i negovanom jeziku kao što je to slučaj subjunktiva imperfekta i subjunktiva pluskvamperfekta. Tačno je da se aorist pre svega pojavljuje u pisanom jeziku, što je posledica njegove iskazne vrednosti. Aorist sagledava proces izvan njegovih odnosa sa momentom govora (to znači da on nema nikakve veze sa momentom govora, totalno je odsečen od njega, nema rezultativnosti u sadašnjosti). Aorist je glavno vreme narativnih tekstova, gde je odsečen od momenta govora.

Za razliku od aorista, perfekat je uskim vezama povezan sa sadašnjošću. U perfektu će se predstaviti neka prošla radnja koja je završena u momentu govora jer se njene posledice osećaju u tom momentu. Perfekat se upotrebljava u svakodnevnom govornom jeziku, a takođe je u upotrebi u epistolarnom stilu, u fiktivnoj i istinitoj autobiografiji.

U 19. i početkom 20. veka u novinama se često koristio aorist. Danas se više i ne koristi mnogo, osim u sportskoj rubrici, gde je neophodan za prepričavanje sukcesivnih serija događaja, a ponekad i u rubrici „faits divers“. Aorist opstaje u istorijskim pričama, gde ima ulogu da proizvede neobičan efekat, efekat prisutnosti subjekta koji govori. Međutim, neki istoričari koriste aorist da direktno učestvuju u priči. Neki ga isključivo koriste u kombinaciji sa imperfektom, drugi ga zamenjuju perfektom.

Po Benvenistu, francuski perfekat održava vezu sa momentom govora. Sastavljen od prezenta pomoćnog glagola i participa prošlog, francuski perfekat služi da izrazi završenu radnju čije se posledice još uvek osećaju u momentu govora. Što se tiče aorista, on označava radnju isključivo odvojenu od momenta govora. Subjekat koji izražava neku radnju koja se desila u prošlosti, izgovorenu u aoristu, potvrđuje implicitno da on nema više nikakvog udela u tom događaju. Banvenist primećuje da je aorist bezlično vreme uglavnom upotrebljeno u 3. licu. Ono što treba naglasiti je to su oba ova vremena prisutna u člancima iz rubrike „faits divers“.

2.1. Odlike francuskog perfekta u novinskim člancima

Često se govori da perfekat izražava subjektivnost, a da aorist izražava objektivnost. Drugo shvatanje je da perfekat označava aktuelnu informaciju dok aorist označava manje aktuelnu informaciju. Sledeća teza je da perfekat označava skorašnji događaj, dok aorist označava udaljeniji događaj. U lingvističkim radovima često se govori da *passé composé* može da izrazi perfekat i perfektivni aspekt.

• Passé composé izražava perfekat

U teorijskim deskripcijama perfekta nije redak slučaj da se navodi nekoliko tipova perfekta kao što su: perfekat rezultata, perfekat iskustva, perfekat istrajnosti ili trajanja i perfekat skorašnjeg događaja.

Trêve de Noël et du Jour de l'an

*Pour la deuxième année consécutive, soldats philippins et insurgés communistes ne se battront pas, officiellement, le jour de Noël et le premier de l'an. (...) Les dirigeants communistes **ont fait savoir** que leurs forces respecteront également la trêve. (Mil, p. 4, K. G.-B.)*

Ovaj primer pokazuje rezultat do kojeg se dolazi u sadašnjosti, ali čije se posledice osećaju i u budućnosti. Sledeći primer ilustruje upotrebu perfekta iskustva (*parfait d'expérience*):

Université: M. Pierre Cornillot président de Paris-Nord

*Né le 20 octobre 1931 à Saint-Mandé (Val-de-Marne), docteur en médecine en 1959, et agrégée de biochimie en 1962, M. Cornillot **a été** maître de conférence à la faculté de médecine de Paris, professeur de biochimie médicale à l'UFR de Bobigny (Paris-Nord), puis directeur de l'UFR de santé, médecine et biologie humaine de Bobigny. (Mil, p. 13, non-signé)*

Tekst daje curriculum vitae gospodina Kornioa navodeći poslove koje je obavljao i koji su verovatno hronološki navedeni. Moglo bi se reći da su to njegova različita iskustva koja su aktualizovana, iskustva koja su relevantna za njegov izbor u zvanje dekana univerziteta. Ova upotreba passé composé-a odgovara perfektu iskustva koji treba da izrazi da se neki događaj desio najmanje jednom u prošlosti.

U narednom primeru je upotrebljen perfekat istajnosti, odnosno trajanja (parfait de persistance):

RELIGIONS: Mgr Jean Rémond quitte la direction de la Mission de France

Mgr Jean Rémond, évêque auxiliaire du prélat de la Mission de France – qui n'est autre que le cardinal Decourtray, président de l'assemblée des évêques – a renoncé à ses fonctions. (...) La charge de cette prélature a toujours été exercée par de grands noms de l'épiscopat français (Suhard, Liénart, Marty, Etchegaray, Decourtray). (Mil, p.13, non-signé)

U ovom primeru nije u pitanju ni rezultat ni iskustvo. U pitanju je, dakle, stanje koje je bilo na snazi u prošlosti do sadašnjeg trenutka koji je takođe uključen.

• Passé composé izražava perfektivni aspekt

Kada je temporalna referenca u prošlosti, tj. kada R (referencijalna tačka) koordinira sa E (momenat događaja), aspekt passé composé-a je perfektivan.

M. Jacques Chirac renonce dans Vimmédiat à la réforme du statut de Renault

M. Chirac, qui était le dimanche soir 20 décembre l'invité du « Club de la presse d'Europe 1 », a déclaré à propos du projet de loi portant réforme du statut de la régie Renault: « Le texte sur Renault qui est un texte souhaitable sera reporté à la session de printemps. Point final. » Il a expliqué: « J'ai effectivement proposé au président de l'inscrire à l'ordre du jour de la session extraordinaire. » (Mil, p. 6, non-signé)

Ovaj tekst ima dve predikacije. Prva predikacija (a expliqué) pokazuje da su vreme i mesto jasno određeni u prošlosti, druga predikacija (a déclaré) sadrži, između ostalog, sam događaj.

2.2. Odlike francuskog aorista u novinskim člancima

Mnogi lingvisti su se interesovali za upotrebu aorista i perfekta u francuskoj svakodnevnoj štampi. Njihova istraživanja koja se zasnivaju na podacima tekstualnih i govornih teorija ističu u prvi plan govorne vrednosti i intertekstualne funkcije. U radu, naslovljenom *Le passé simple dans le discours journalistique*, autori Monique Monville-

Burston i Linda R. Waugh pokazuju, na osnovu korpusa izvučenog iz francuskih novina da neke upotrebe aorista nisu bile opisane i objašnjene u tom tipu diskursa. Zaključile su da nijedno od prethodnih istraživanja nije bilo vođeno o raznolikim vrednostima koje aorist izražava u novinama, vrsti teksta gde se aorist ne nalazi baš tako često kao ostala prošla vremena, ali kojeg opet ima u određenom broju. Vrednosti aorista u novinskim člancima mogu se opisati pojmovima distinkcije, isticanja (*mise en relief*), perfektivnosti i dimenzionisanja.

Upravo pojam distinkcije je najbitnija vrednost koju aorist izražava u ovoj vrsti tekstova u odnosu na govornu situaciju i ona vrednost definiše aorist kao glavno narativno prošlo vreme koje je u raskolu sa govornom situacijom sa kojom ne uspostavlja nikakvu vezu. Za razliku od perfekta koji opisuje događaje čija se rezultativnost oseća još uvek u momentu govora, aorist upućuje isključivo na udaljenije događaje koji su izvršeni u tačno određenom trenutku u prošlosti i čije se posledice ne osećaju u sadašnjosti. Međutim, ta distinkcija se ne uspostavlja isključivo na temporalnom nivou i nije uvek objektivna jer može isto tako da bude povezana i sa psihološkim nivoom, kada novinar želi da odvoji događaj o kome govori od njegovog subjektivnog univerzuma ili od univerzuma čitaoca.

Aorist ima mogućnost da semantički istakne radnje koje izražavaju važnost nekog događaja koji novinar želi da stavi u prvi plan kako bi svu pažnju čitaoca usmerio na taj element. Ovaj tip upotrebe aorista se nalazi najčešće u uvodu ili zaključku diskursa kako bi označio inicijalne i finalne granice nekog teksta ili rečenice. Kao što može da izrazi isticanje, u nekim sintaksičkim kontekstima aorist može da doprinese stavljanju u drugi plan nekog verbalnog procesa odnosno događaja koji su manje bitni u tekstu.

Sintaksiča struktura kojom aorist doprinosi stavljanju u drugi plan nekog događaja je nesumnjivo eksplikativna relativna rečenica. U ovoj vrsti tekstova aorist može da ima i ulogu razdvajanja čije su najbitnije karakteristike: psihološki prekid, udaljavanje učesnika u govornoj situaciji i stilističko razdvajanje. Sa argumentativne tačke gledišta, aorist razdvajanja omogućava logičko nizanje događaja bilo da označi odnos uzrok-posledica, bilo da uvede neki novi element u priču, neko objašnjenje ili čak opoziciju između dve tačke argumentacije.

Cohen se bavi proučavanjem upotrebe aorista u dve studije: *Grammaire et style* (1954) i *Emplois du passé simple et du passé composé dans la prose contemporaine* (1956). Na osnovu brojnih primera koje je izvukao iz različitih novina, konstatovao je da je došlo do izvesnih modifikacija u upotrebi aorista. Po Cohenovom mišljenju, perfekat može da se nađe umesto aorista u naraciji i to pod uticajem govornog jezika. Ono što smo mi mogli da primetimo proučavajući upotrebu aorista u novinskim člancima je to da se on najviše

upotrebljava u člancima koji se bave političkim i društvenim temama, u „faits divers“, kao i u sportskim i zabavnim rubrikama. On primećuje da se u aoristu najčešće javljaju glagoli *être, avoir, faire, vouloir, savoir* i *devoir*:

Jean Nouvel revisite César

*C'est l'ami de longue date et le confident des jours de doute, l'architecte Jean Nouvel, qui célèbre, dans l'écrin de verre sorti de terre par ses dessins, ce grand sculpteur dans le seul regret **fut** « de ne pas avoir eu l'hommage mérité des grandes institutions françaises ». (Figaro et vous, p. 1)*

Takođe se primećuje da se aorist pojavljuje u umetnutim rečenicama poput *ajouta-t-il* ili u intervjuima. U slučajevima u kojima postoji kombinacija aorist – perfekat nije u pitanju obična stilska varijacija, izbor aorista u tom slučaju može da označava anteriornost u odnosu na perfekat. Tu aorist može biti upotrebljen u službi pluskvamperfekta. Što se tiče novinskih članaka, aorist se javlja u slučajevima u kojima postoji naracija istorijskih događaja, zatim u biografskim pričama, u obrtima sa komparativnim i relativnim rečenicama i drugim slučajevima.

« Les pataquès de Clio »

*A chaque occasion, et il y en **eut** de partielles entre les projets d'ensemble du Second Empire et de la Ve République, où des musulmans algériens **purent accéder** à la pleine citoyenneté française, ceux qui **s'y risquèrent passèrent** souvent pour des traîtres aux yeux de leurs coreligionnaires car, ce faisant, ils devaient abdiquer leur statut islamique. (M05, p. 12, J.-P. P.-H.)*

Dati članak sadrži istorijski opis budući da je tekst izvučen iz članka koji opisuje kolonijalnu istoriju Francuske gde se javlja niz glagol u aoristu.

Chris Laidlaw: L'intello

*Après des études d'économie à Oxford à la fin des années 70, ce brillant intellectuel **décida** bde s'installer en France, avec son épouse, et **signa** au LOU, alors en Première Division. Pour le plaisir. Le passage de ce gentleman cultivé et disert à Lyon est demeuré dans les mémoires de ceux qui le **côtoyèrent**. Secrétaire du Commonwealth parlementaire neo-zélandais, il **embrassa** depuis quelques années une carrière de journaliste. (L'Équipe, p. 30)*

Ovaj novinski članak predstavlja biografsku priču, tako da aorist označava događaje koji slede jedan drugom.

En Nouvelle Calédonie: Le FLINKS n'est pas parvenu à troubler sérieusement le déroulement des Jeux du Pacifique sud

Quant au « vrai » public, indisposé au plus haut point par tant de désordre, il **adressa** aux perturbateurs hués et bordés d'injures. Bilan: une dizaine de blessés légers du côté CRS, un peu moins du côté indépendantiste, et le grippage, quelques minutes, de grosse machinerie de ces Jeux de Nouméa. Mais après l'expulsion des militants FLINKS, tout **reentra** rapidement dans l'ordre: le match **reprit** et, quatre-vingt-dix minutes plus tard, la Marseillaise **retentit** une nouvelle fois. Rideau. Les Jeux du Pacifique sont clos. Rendez-vous en Papouasie-Nouvelle –Guinée en 1991. (Mil, p. 36, Frédéric Bobin)

Činjenica je da se aorist najčešće javlja u sportskoj rubrici kao što je to slučaj u gore navedenom primeru gde je aoristom izražen narativni niz događaja.

Može se primetiti da se aorist u novinskim člancima javlja vrlo često u okviru relativnih rečenica i to najčešće u okviru nerestriktivnih relativnih rečenica. Funkcija ovog tipa relativnih rečenica je atributivna: dodaje se predikacija koja se tiče referenta kao što to pokazuju sledeći primeri:

L'Hommage à Lifar du Ballet de Nancy, les jarrets sont là

Yvette Chauviré a remonté le solo d'Istar, qu'elle **créa** en 1941, spécialement pour Isabelle Guérin. (M09, p. 27, Sylvie de Nussac)

3. KOEGZISTENCIJA PERFEKAT – AORIST U OKVIRU JEDNE ISTE REČENICE

Brojni autori su proučavali strukturu novinskih članaka i došli su do zaključka da se gotovo svaki novinski članak sastoji iz tri celine (uvod, jezgro, zaključak) i da je jasno utvrđeno koje će se glagolsko vreme upotrebiti u svakoj o dove tri celine. Jedan od autora koji se bavio tom vrstom proučavanja je Petitjean, koji se u svojim radovima usredsređuje na jedan tip teksta, a to su članci iz rubrike faits divers koje on opisuje kao narativne tekstove, jer podrazumevaju priču koja je sama sebi dovoljna (zatvorena priča), pošto ima početak i kraj i pošto se očekuje rasplet na kraju. On naglašava da su novinski članci narativni tekstovi u kojima se javlja jedan glas, a to je glas novinara, ali takođe novinski članci mogu biti i polifonijski, kada se posredstvom novinara čuju i drugi glasovi (glasovi očevidaca, žrtava, svedoka), i sve to u obliku indirektnog govora.

Diskurzivni perfekat se uglavnom nalazi u uvodu tekstova, a takođe je prisutan i u zaključku. Upravo se u narativnom jezgru primećuje raznolikost temporalnih upotreba istorijskog perfekta i aorista. Najređi oblik novinskog članka je onaj u kome je uvod u diskurzivnom perfektu, jezgro u aoristu i zaključak opet u diskurzivnom perfektu, dok najčešći oblik novinskog članka podrazumeva uvod i zaključak u diskurzivnom perfektu i jezgro u istorijskom perfektu. Može se, dakle, konstatovati da je perfekat sa svoja dva moguća oblika vreme koje dominira u člancima iz rubrike “faits divers” i da aorist, uprkos ređem prisustvu od perfekta, igra takođe važnu ulogu u tekstualnoj strukturi ove vrste članka. Naša istraživanja su pokazala da se među vremenima koja se upotrebljavaju u štampi aorist pojavljuje najčešće sa glagolom *être*. Na diskurzivnom planu, naročito u žurnalističkom žanru, aorist obavlja distinktivnu funkciju koja ga potpuno razdvaja od perfekta, funkciju koja proističe iz njegove aspektualnosti, a koja omogućava da se radnja sagleda spolja i da se proizvede dramatični efekat koji perfekat nikada ne bi mogao da proizvede.

Kao što je već rečeno, upotreba aorista u novinskim člancima zavisi od prisustva raznih priloga i veznika za subordinaciju, koji se nalaze u određenom kontekstu. Sledeći primer pokazuje kako prilozima i veznici za subordinaciju utiču na izbor aorista umesto perfekta:

*Cela s'est produit dans la nuit du 14 décembre vers 2h00 du matin dans un immeuble à 13 étages dans la rue Béguin à Chicoutimi **quand soudainement** monsieur Beaulieu **se reveilla** brusquement à moitié étouffé par la fume et le gaz toxique, il ne pouvait Presque plus respire.*

Najčešći prilozima su: *soudain, tout à coup, soudainement*, a što se tiče veznika za subordinaciju, najčešći su: *comme, lorsque, avant que, puis*. Ovi prilozima i veznici za subordinaciju utiču u mnogome na izbor vremena i oni uvode kratkotrajne radnje, tj. radnje koje izražavaju punktuelnost opisanog događaja.

Što se tiče reportaže kao žanra, ne može se reći da je u pitanju žurnalistička naracija, jer su novinski članci često diskurzivni, tj. po terminologiji Banvenista, proizilaze više iz diskursa nego iz priče. Tu se postavlja pitanje da li je naracija karakteristična za štampu. Po Belu, novinari ispunjavaju ulogu modernih pripovedača. On konstatuje da novinari pišu priče a ne članke. Ono što su primetili mnogi istraživači je to da je u novinskim člancima organizacija sasvim nezavisna od vremenskog redosleda događaja. Sve to proističe iz činjenice da se novinski članci zasnivaju na jednom hijerarhijskom principu. Najznačajniji događaji se pojavljuju pre onih koji su manje bitni. Međutim, sa druge strane, Bel tvrdi da sportska reportaža prati hronološki redosled nakon rezimea rezultata i bitnih momenata.

Proučavajući novinske članke, primetili smo da se aorist češće pronalazi u izveštajima sa sportskih utakmica nego u bilo kojoj drugoj kategoriji, odnosno vrsti teksta. Stiče se utisak da aorist u svakodnevnoj sportskoj štampi vrši ulogu pravog ostvarenog prezenta. Kod čitaoca on pojačava utisak o podvizima i poteškoćama igrača. Činjenica da se aorist, koji je karakteristično vreme za književne narativne tekstove (koji se karakterišu prisustvom junaka, radnje, zapleta, raspleta, kulminacije) javlja i u sportskoj štampi, opravdava se karakterističnom deskripcijom sportskih događaja koju je predložio Berger po čijem se mišljenju ta vrsta tekstova takođe karakteriše prisustvom junaka, izdajnika, senzacije, rizika i, najzad, razrešenja:

*Sur l'un d'entre eux, Kleberson **passa** la défense allemande en revue avant de server Rivaldo. Mais ce dernier **laissa** passer le ballon qui **arriva** chez Ronaldo, esseulé. Le phenomena **plaça** le ballon hors de portée de Kahn.*

U ovom primeru, aorist označava hronološku progresiju događaja. Drugi događaj sledi prvom. U ovom članku tenzija je pojačana upotrebom aorista koji omogućuje narativnu progresiju.

Upotreba perfekta u novinskim člancima se opravdava činjenicom da ovo vreme ističe rezultativnost situacije:

Les Brésiliens, nouveaux Champions du Monde

*Les Brésiliens **ont défait** les Allemands grace à deux buts de Ronaldo. Le Brésil **a remporté** sa cinquième Coupe du monde de football en battant l'Allemagne 2 à 0 (mi-temps: 0-0) lors de la finale du Mondial-2002, dimanche à Yokohama les buts **ont été marqués** par Ronaldo, à la 67e minute, qui **a repris** un ballon relâché par Oliver Kahn sur un tir puissant et travaillé de Rivaldo et à la 79e sur une reprise d'un bon centre de Kleberson.*

Imajući u vidu da rezime nekog članka iz štampe treba da privuče pažnju čitalaca ne začuđuje činjenica što se u njima upotrebljavaju vremena koja su povezana sa momentum govora.

La campagne pour les Oscars aux États-Unis

*Reste à savoir jusqu'à quel point on peut convaincre la Streep et Glenn Close (...) de s'incliner gracieusement devant une femme (Liliane Gish) qui avait trente ans lorsque l'académie **fut créée** en 1927, **fut nommée** pour « Duel au soleil », mais **n'a jamais remporté** l'oscar. (M12, p. 22, Henri Behar)*

Ako pogledamo prethodni primer možemo zaključiti da se oba aorista odnose na istorijske etape u životu Lilijane Giš, a glagol u perfektu nosi informaciju da je stanje koje je bilo aktuelno u prošlosti još uvek na snazi u tački S, odnosno u momentu govora: u prošlosti ona nije dobila Oskar i ta situacija je aktuelna i u momentu kada je članak napisan.

4. ZAKLJUČAK

U našem radu bavili smo se prošlim glagolskim vremenima u francuskom jeziku, perfektom i aoristom, i njihovom upotrebom u novinskim člancima. Rad se sastoji iz tri poglavlja, u kojima analiziramo osnovne karakteristike ova dva vremena i njihove upotrebe u novinskim člancima. Kako bismo što vernije prikazali koegzistenciju perfekta i aorista, oslonili smo se na brojne primere ekscerpirane iz korpusa koji smo sastavili na osnovu francuskih novina, revija i časopisa. Među najbitnije spadaju *L'Équipe*, *Le Figaro* i *Le Monde*.

Nakon detaljne analize karakteristika perfekta i aorista, zaključili smo da oni podjednako alterniraju u francuskim člancima. Nasuprot mišljenju da se aorist gubi iz upotrebe u novinskim člancima, on je i danas zastupljen u velikoj meri i to najviše u člancima koji se bave političkim i društvenim temama, u „faits divers“, kao i u sportskim i zabavnim rubrikama. Treba reći i to da se u aoristu najčešće javljaju glagoli *être*, *avoir*, *faire*, *vouloir*, *savoir* i *devoir*. Dakle, aorist nije nestao iz upotrebe u pisanom jeziku, već samo podleže promenama kako bi opstao.

Kada je reč o glavnim karakteristikama francuskog perfekta i aorista, možemo zaključiti da za razliku od perfekta, koji opisuje događaje i čija se rezultativnost oseća još uvek u momentu govora, aorist samo upućuje na udaljenije događaje, koji su izvršeni u tačno određenom trenutku u prošlosti i čije se posledice ne osećaju u sadašnjosti. Ovde je reč o govornoj vrednosti koja je najprisutnija u novinskim člancima. Na osnovu proučavanih primera, konstatovali smo da aorist može u žurnalističkom diskursu doprineti isticanju u prvi plan događaja priče i to u kombinaciji sa imperfektom. U tom slučaju, imperfekat služi opisu i on se u tekstu upotrebljava kao okvir naracije.

Analizirajući primere u kojima su istovremeno prisutna oba vremena, uočili smo da postoje dve grupe. U jednoj grupi je hronologija ispoštovana i aorist predstavlja događaj koji prethodi događaju u perfektu. U drugoj grupi perfekat daje informaciju o događaju, dok aorist daje retrospektivni pogled na događaje, tako da ovde hronologija nije ispoštovana.

5. LITERATURA

Ašić, T. (2008). *Espace, temps, prepositions*. Genève: Librairie Droz S.A.

Cohen, M. (1956). Emplois du passé simple et du passé composé dans la prose contemporaine. *Travaux de l'Institut de Linguistique* (Faculté des Lettres de l'Université de Paris) vol. 1. 43-52.

Cohen, M. (1954). *Grammaire et style*. Paris: Éditions Sociales.

Do-Hurinville, D.T. (2005). Bref regard sur l'imparfait, le passé simple et le passé composé dans la presse française contemporaine. *La lettre de Défense de la langue française Champagne – Ardenne*. Lettre n° 44 mars 2005. Dostupno na: http://archasie.free.fr/dossiers/Vietnam/Vietnam_002.pdf

Do-Hurinville, D.T. (2006). La cooccurrence du passé simple et du passé composé dans la presse française. *RELQ/QSJL*, Vol I, No. 2, Printemps/Spring 2006. Université de Paris VII Jussieu. Dostupno na: <http://www.relq.uqam.ca/documents/Do-Hurinville.pdf>

Grevisse, M. (1957). *Précis de Grammaire française*. Belgique: Éditions J. Duculot, S.A., Gembloux

Halonen, H. (2007). *Disparition du passé simple en français oral*. Université de Tampere. Dostupno na: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu02171.pdf>

Kellgren, J. (2011). *Le passé simple aujourd'hui*. Dostupno na: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/28584/1/gupea_2077_28584_1.pdf

L'Équipe, nekoliko izdanja u štampanom obliku iz 2008.

Le Figaro, nekoliko izdanja u štampanom obliku iz 2008.

Le Monde, nekoliko izdanja u štampanom obliku iz 2008.

Le passé simple: <http://www.etudes-litteraires.com/indicatif-passe-simple.php>

Monville-Burston, M. / Waugh, L.R. (1985). Le passé simple dans le discours journalistique. *Lingua* 67, S. 121-170.

Papić, M. (1999). *Gramatika francuskog jezika*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Stanojević, V., Ašić, T. (2008). *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.

Simonin, J. (1984). Les repérages énonciatifs dans les textes de presse. *La langue au ras du texte*. Lille : Presses Universitaires de Lille. Dostupno na:
<http://books.google.rs/books?id=t5VmHskp8jsC&pg=PA133&lpg=PA133&dq=Les+rep%C3%A9rages+%C3%A9nonciatifs+dans+les+textes+de+presse&source=bl&ots=JoflCPIYMt&sig=rW2wbSHIzcwCzFstxnlvLIkW19Q&hl=sr&sa=X&ei=2zj2UfG7BMil4gSC0IH4Bg&ved=0CC4Q6AEwAA#v=onepage&q=Les%20rep%C3%A9rages%20%C3%A9nonciatifs%20dans%20les%20textes%20de%20presse&f=false>

Sy, M. (2009). Le mode indicatif dans l'écriture journalistique. *Revue électronique internationale de sciences du langage sudlangues*. N° 12 - Décembre 2009. Sénégal : Université Cheikh Anta Diop. Dostupno na :
<http://www.sudlangues.sn/IMG/pdf/Wone.pdf>

Wiberg, L-E. (2005). *Le Passé simple*. Son emploi dans le discours journalistique. Stockholm. Dostupno na: <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:176637/FULLTEXT01>

L'EMPLOI DU PASSÉ COMPOSÉ ET DU PASSÉ SIMPLE DANS LES ARTICLES DE JOURNAUX

RÉSUMÉ

Dans ce travail nous allons examiner l'emploi de deux temps verbaux du passé, le passé composé et le passé simple, dans les articles de journaux de la presse française. Nous allons mettre l'accent sur l'emploi du passé simple, qui a complètement disparu du français parlé, mais qui est utilisé légitimement en combinaison avec les autres temps verbaux dans la presse française. Après avoir analysé de nombreux articles de journaux, nous avons conclu que le passé simple y est présent évidemment, ce que nous allons montrer par de nombreux exemples. Notre travail a pour but de décrire et d'analyser la coexistence de ces deux temps verbaux en s'appuyant sur notre corpus, qui est constitué de nombreux articles empruntés des divers journaux, revues et magazines, parmi lesquels se trouvent : *L'Équipe*, *Le Figaro*, *Le Monde* et les autres. Dans ce travail nous allons d'abord examiner les similarités et les différences entre le passé composé et le passé simple, qui nous aideront à analyser les articles de journaux, et, ensuite, nous allons corroborer nos remarques par de nombreux exemples. C'est ainsi que nous allons démontrer que le passé simple ne disparaît pas de la langue écrite, mais il se modifie pour survivre, contrairement au passé composé et aux autres temps verbaux.

Ivana Dragičević, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu
Emina Behljuljević, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu
Ružica Đorović, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu
Jasmina Draganjac, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

KOMPARATIVNO-KONTRASTIVNA ANALIZA FRANCUSKIH I SRPSKIH FRAZEMA SA KOMPONENTOM *CŒUR/SRCE*

REZIME

Predmet našeg rada je komparativno-kontrastivna analiza frazema koji sadrže somatsku komponentu *srce* u srpskom odnosno *cœur* u francuskom jeziku. Analiza je tekla u oba smera. Građa je ekscerpirana iz savremenih srpskih i francuskih, kako frazeoloških, tako i opštih rečnika. Frazemi su sagledani iz više uglova: prvo iz perspektive semantičke podele na globalne i komponentne, zatim su grupisani u semantička polja, te su klasifikovani na osnovu emocionalnoekspresivne obojenosti. Na kraju su frazemi oba jezika razvrstani na apsolutne, delimične i nulte ekvivalente. Pritom je prikazivan relevantan procentualni odnos srpskih i francuskih frazema u okviru analize na određenim nivoima.

1. UVOD

Brojni autori imaju različite pristupe prilikom definisanja pojma frazema, tako da ne postoji jedinstvena zaokružena definicija ove jezičke jedinice. Nakon razmatranja literature iz oblasti frazeologije, uočile smo da se prilikom definisanja frazema autori služe različitim kriterijumima putem kojih ih identifikuju i izdvajaju iz niza srodnih jezičkih pojava poput: poslovice, brzalice, citata, termina, kolokacija... Mi smo se opredelile za one koje Josip Matešić navodi u uvodu za svoj *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Stoga ćemo pod frazemom podrazumevati skup od najmanje dve reči¹ koji je: *ustaljen*, tj. potvrđen dugom upotrebom u određenom jeziku; *idiomatičan* – komponente koje obrazuju frazem dobijaju zajedno upotrebljene jedan novi smisao koji se ne može dovesti u vezu sa primarnim značenjem svake od njih; *kontekstualno uslovljen*, tj. frazem se ne može nezavisno javljati, već samo u odgovarajućem okruženju (Matešić, 1982, str. VI). Dragana Mršević-Radović je

1 Matešić u Uvodu ističe da frazem mora predstavljati skup reči od kojih su najmanje dve punoznačne (autosemantične), međutim, pišući *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*, odustaje od ovog kriterijuma. Mi smo naišle na tri frazema koji predstavljaju spoj jedne autosemantične i jedne sinsemantične reči: *našte srca*, *preko srca*, *à contrecœur*.

jednakog stava, s tim što ona smatra *ekspresivnost* najznačajnijim kategorijalnim obeležjem frazema i kaže pritom da su to „ekspresivni nazivi za pojave koje se inače označavaju drugim postojećim nazivima u jeziku čak i kada je na sinhronom planu nejasna slika koja je motivisala značenje“ (Mršević-Radović, 1987, str. 34).

U radu ćemo nastojati da istaknemo sličnosti i razlike u konceptualizaciji leksema *srce* odn. *cœur* u frazemima dvaju jezika koji su potvrđeni u savremenoj jezičkoj praksi.² Analiza paralelne građe sastavljena od 81 frazema u srpskom jeziku i 73 u francuskome teći će u oba smera; direktno ćemo dovoditi u vezu i porediti frazeme dvaju jezika na više različitih polja. Najpre ćemo izvršiti semantičku podelu frazema na globalne i komponentne, zatim ćemo razmatrati semantička polja koja frazemi oba jezika obrazuju, te ćemo frazeme razvrstati na osnovu emocionalnoekspresivne obojenosti. Na kraju ćemo pažnju posvetiti klasifikaciji frazema na apsolutne, delimične i nulte ekvivalente.

Pre nego što otpočnemo analizu, želimo da napomenemo da je u frazeološkoj literaturi o leksemi *srce* već bilo govora. Anita Hrnjak je poredila ruske i hrvatske frazeme s komponentom *srce* i uočila da postoji mnogo sličnosti između ova dva jezika, što je, prema rečima autorke, i očekivano s obzirom na to da je reč o srodnim slovenskim jezicima „u kojima se ogleda i vrlo slična naivna slika svijeta“ (Hrnjak, 2005, str. 20-27). No, da i razlike mogu biti značajne, pokazao je niz ruskih frazema u kojima se očuvalo staro značenje ove lekseme, pa se usled toga frazeološka značenja neće uvek poklapati u dva, iako srodna, jezika. Naime, staro značenje ruske lekseme *сердце* 'srdžba, gnev' sačuvano je u frazemima: *с сердцем* u značenju 'ljutito, gnevno', *держать сердце на кого* 'ljutiti se na koga' i sl., dok se među hrvatskim frazemima sa somatizmom *srce* ovakvo značenje neće naći.

2. SEMANTIČKA PODELA FRAZEMA NA GLOBALNE I KOMPONENTNE

Frazeme prema njihovom značenju možemo podeliti na *globalne* i *komponentne* (Mršević-Radović, 1987). Globalni frazemi podrazumevaju tesnu uzajamnu povezanost među komponentama, pa se samim tim nijedan element ne može dodati ili izostaviti, niti se može promeniti njihov redosled. Kod komponentnih, jedan deo komponenti nosi preneseno značenje, dok drugi zadržava svoje primarno značenje.

Na

osnovu analize 81 izraza u srpskoj i 73 izraza u francuskoj građi pronašle smo svega 14

² Ovde je važno napomenuti da proučavamo frazeme samo u sistemu jezika.

(17,3%) srpskih odnosno 9 (12,3%) francuskih frazema koji prema svom značenju pripadaju komponentnom tipu. Interesantna je činjenica da je globalni tip značenja u oba nesrodna jezika prisutniji od komponentnog (u srpskom 82,7%, a u francuskom 87,7%). Budući da u oba jezika pronalazimo više globalnih frazema, možemo pretpostaviti da se primarno značenje³ reči *srce* izgubilo, a da je sada preuzelo ulogu označavanja i opisivanja različitih emocionalnih stanja i psiholoških karakteristika.

2.1. Globalni frazemi u francuskom i srpskom jeziku

Sada ćemo na primerima pokazati kako izgledaju globalni frazemi u francuskom jeziku⁴. Razmotrimo sledeći frazem: *avoir le cœur au bord des lèvres*, koji u doslovnom prevodu glasi: *imati srce na krajičku usana*, zapravo ima drugačije značenje 'imati, osećati mučninu'. Međutim, ako umesto *au bord* upotrebimo drugi lokalistički predlog *sur*, dobićemo novi frazem sa potpuno drugačijim značenjem 'biti sasvim iskren'. Naime, u ovim primerima upotreba različitih predloga ne unosi samo formalne razlike između frazema, već prikazuje drugačiju percepciju značenjskih odnosa među komponentama koje ga obrazuju. Isto to oslikavaju i sledeći primeri: *avoir le cœur dans la main* 'govoriti iskreno' i *avoir le cœur sur la main* 'biti velikodušan'. Upotrebom predloga *sur* u frazemu *avoir le cœur sur la main* (= *imati srce na ruci*) stvara se slika velikodušne osobe koja drži srce na dlanu spremna da ga nekom pokloni, tj. da nesebično deli i pomogne drugome. Ovakvu pojavu susrećemo i u sistemu frazema srpskoga jezika. Na primer, frazem *imati na srcu* označava prisustvo nekakvog problema ili teskobe, dok frazedom *imati u srcu* ističemo da nam je neka osoba mnogo draga. Ovde na prvi pogled uočavamo formalnu razliku uslovljenu činjenicom da se predlogom *na* u prvom slučaju izražava postojanje nekog tereta koji pritiska srce, a u drugom da se srce doživljava kao posuda u koju bismo da smestimo ono do čega nam je najviše stalo. Iz niza globalnih frazema koje smo susrele u srpskome jeziku izdvojile smo i frazem *imati srca i duše* koji se često upotrebljava u interogativnom modalitetu. Primera radi, ako bismo neku osobu upitali: „*Imaš li srca i duše?*“, zapravo bismo prekorno želeli da joj stavimo do znanja da ne pokazuje dovoljno empatije prema drugim ljudima.

3 U rečniku RMS pod leksemom *srce* stoji: *centralni mišićasti organ koji reguliše krvotok u telu čoveka (u većine životinja) i koji se nalazi na levoj strani grudne duplje*.

4 Zbog ograničenog prostora, u radu nećemo navoditi sve frazeme iz analizirane građe.

2.2. Komponentni frazemi u francuskom i srpskom jeziku

Frazem *parler à cœur ouvert* iskreno govoriti svrstavamo u tip komponentnih frazema, jer je glagol *parler* govoriti komponenta koja je nosilac značenja u ovoj glagolskoj sintagmi i koja zadržava svoje osnovno značenje. Možemo ga zameniti nekim drugim glagolima, npr. *agir*, odnosno činiti, raditi, dok komponenta *à cœur ouvert* doživljava semantičku transpoziciju, odnosno ne može se prevesti doslovno *otvorenog srca*, već dobija značenje priloga iskreno. U srpskom jeziku izdvojile smo sledeće komponentne frazeme: *biti širokog srca* biti velikodušan, zatim frazeme *iz dna srca* i *iz sveg srca*, koji se mogu upotrebljavati sa raznim glagolima, među kojima su *mrzeti* i *voleti*, a u značenju mnogo/iskreno/u potpunosti. Svi navedeni frazemi, koji su upotrebljeni uz neki glagol ili čak ukoliko glagol nije izrečen, ali se iz konteksta može zaključiti njegovo prisustvo, svrstavaju se u komponentni tip, ali ukoliko bismo ih posmatrali same, svrstavali bismo ih u globalni tip.

3. SEMANTIČKA POLJA

J. Lyons poredivši semantičko i leksičko polje ističe da se u okviru semantičkog polja mogu naći lekseme i druge jedinice koje su značenjski povezane, bilo paradigmatski ili sintagmatski (up. Lyons, 1977, str. 268). Dakle, semantičko polje predstavlja skup reči i pojmova koji upućuju na istu pojamovnu ili psihološku oblast (up. Popović, 2009, str. 165). Ti skupovi se formiraju na osnovu izvanjezičkih kriterijuma, tj. čovekovog znanja o svetu. Mi smo frazeme odabrane građe svrstale u četiri semantička polja. To su: *čovekov odnos prema svetu i drugima*, *duševno stanje*, *karakteristika ličnosti* i *fiziološko stanje*.

Prvom semantičkom polju *čovekov odnos prema svetu i drugima* pripadaju frazemi sa deskriptorima koji se tiču čovekovog odnosa prema drugim bićima i pojavama, prema prirodi i uopšte prema svetu.

Tabela 1: Čovekov odnos prema svetu i drugima

1. Nanošenje boli, uvrede	<i>bosti u srce</i> <i>cepati (parati, kidati, slomiti) kome srce</i> <i>dirmuti u srce</i> <i>ujesti za srce</i>	<i>déchirer (crever, arracher, briser) le cœur</i> <i>serrer le cœur</i>
---------------------------	--	--

2. Volja, želja, bezvoljnost	<i>čítavim (svim) srcem</i> <i>dati srcu na volju</i> <i>koliko mu srce želi</i> <i>davati dobra srca</i> <i>teška srca</i> <i>preko srca</i>	<i>avoir le cœur à l'ouvrage</i> <i>faire de bon cœur</i> <i>d'un cœur léger</i> <i>à contrecœur</i>
3. Izazivanje samilosti	<i>dopirati do srca</i> <i>razmekšati nekome srce</i>	<i>aller droit au cœur</i>
4. Osećanje ljubavi, naklonosti, privrženosti	<i>imati u srcu</i> <i>kuca kome srce za kim</i> <i>urezati se kome u srce</i> <i>prirasti nekome za srce</i> <i>sviti se kome oko srca</i>	<i>coup de cœur</i> <i>faire battre le cœur</i> <i>donner son cœur à qqn</i>

Možemo uočiti da u okviru 4. potpolja frazemi sadrže deskriptore osećanja ljubavi i najprisnije emotivne povezanosti u kojima je somatizam *srce* konceptualizovan kao središte osećanja. Postoji deset takvih frazema u obrađenoj građi srpskog jezika, dok ih je u francuskom čak dvostruko manje.

U okviru semantičkog polja *duševno stanje* izdvajamo frazeme koji služe da objasne čovekovo emocionalno stanje.

Tabela 2: Duševno stanje

1. Tuga, teskoba, žalost	<i>srce se kome čupa iz grudi</i> <i>boli srce</i>	<i>avoir le cœur dans la gorge</i> <i>avoir le cœur gros</i>
--------------------------	---	---

	<i>imati kamen na srcu</i>	
2. Sreća, zadovoljstvo, spokojstvo	<i>skoči kome srce</i> <i>puno je kome srce</i> <i>srce je kome na mestu</i> <i>teret je kome spao sa srca</i>	<i>gonfler le cœur</i>
3. Strah, uznemirenost	<i>sišlo kome srce u pete (gaće)</i> <i>zadrhti srce</i> <i>ohladi se kome srce</i> <i>hladno (tesno) je kome oko srca</i> <i>srce kome skače u grlo</i>	Ø

Kao što je prikazano u 3. potpolju tabele 2, postoji pet frazema sa komponentom *srce* kojima govornici srpskoga jezika mogu iskazati da su se jako uplašili. U francuskom jeziku frazemi za izražavanje straha sa komponentom *srce* ne postoje.

Semantičko polje *karakteristika ličnosti* obuhvata frazeme sa deskriptorima koji se odnose na čovekov karakter.

Tabela 3: Karakteristika ličnosti

1. Empatičnost, dobrodušnost	<i>biti široka srca</i> <i>imati veliko srce</i> <i>zlatno srce</i> <i>čovek od srca</i>	<i>avoir le cœur sur la main</i> <i>un homme de cœur</i> <i>un cœur d'enfant</i> <i>cœur d'or</i>
------------------------------	---	--

2. Pokvarenost, neosetljivost	<i>biti zla srca</i> <i>biti tvrda srca</i> <i>nemati ni srca ni duše</i>	<i>cœur de vipère</i> <i>un sans-cœur</i> <i>cœur de rocher (de marbre, de pierre, de bronze, d'acier)</i> <i>cœur de tigre</i>
3. Iskrenost	<i>govoriti iz srca</i>	<i>avoir le cœur sur les lèvres</i> <i>avoir le cœur dans la main</i>
4. Hrabrost	<i>lavlje srce</i>	<i>cœur de lion</i>
5. Kukavičluk	<i>zečije srce</i> <i>srce kome stoji u peti</i>	<i>avoir un cœur de citrouille</i>
6. Zavodljivost, koketnost	Ø	<i>cœur d'artichaut</i> <i>bourreau des cœurs</i> <i>faire le joli cœur</i> <i>gagner les cœurs</i>

U srpskom jeziku, za razliku od francuskog, ne postoje frazemi koje bismo uvrstili u semantičko potpolje *zavodljivost, koketnost*. Pored toga, ovde je važno napomenuti da se u francuskom jeziku komponenta *srce* vezuje i za fizičke karakteristike, te se javlja u poredbenom frazemu: *joli, gentil, mignon, beau comme un cœur* (=simpatičan, ljubazan, sladak, lep kao srce) kako bi pojačala intenzitet prideva, pa bi prevodni ekvivalent ovih frazema bio 'jako simpatičan, ljubazan, sladak, lep'.

Semantičkom polju *fiziološko stanje* pripadaju frazemi koji su vezani za čovekove fiziološke potrebe.

Tabela 4: Fiziološko stanje

1. Mučnina, gađenje		<i>avoir le cœur au bord des lèvres</i> <i>avoir le cœur bien accroché</i>
---------------------	--	---

	Ø	<i>avoir le cœur barbouillé</i> <i>avoir le cœur dans la gorge</i> <i>avoir mal au cœur</i> <i>jeter du cœur sur le carreau</i> <i>tourner sur le cœur</i> <i>lever (soulever) le cœur</i> <i>mettre le cœur à l'envers</i>
2. Stanje praznog želuca	• <i>našte srca</i> • <i>otići prazna srca</i>	Ø

Kao što se vidi u tabeli br. 4, brojni su frazemi francuskoga jezika kojima se izražava fiziološko stanje mučnine i gađenja, a koje pak ne srećemo u srpskom jeziku. Izdvojićemo neke od njih: *tourner sur le cœur* (= *okrenuti na srcu*) 'izazvati mučninu', *jeter du cœur sur le carreau* (= *baciti srce na pločicu*) 'povraćati', *lever le cœur* (= *podići srce*) 'gaditi se', *avoir le cœur barbouillé* (= *imati musavo srce*) 'osećati mučninu'. Stanje praznog želuca nemoguće je izraziti francuskim frazemima, dok se u srpskom vitalni organ *srce* dovodi u vezu sa želucem, kao što to pokazuju navedeni primeri 2. potpolja 4. tabele. Stana Ristić i Milana Radić-Dugonjić razmatrale su kako se *srce* konceptualizuje u srpskom i ruskom jeziku i došle su do zaključka da je upravo poistovećivanje datog pojma sa želucem jedno od njegovih važnih distinktivnih obeležja u naivnoj slici sveta srpske jezičke ličnosti u poređenju s ruskom. Prema autorkama, takvo poimanje srca među govornicima srpskog jezika javlja se usled njihovog saznanja da i drugi organi mogu biti središta osećanja. Tako će se u srpskom jeziku neretko upotrebiti frazem *izjesti džigericu nekome*, a time bi govornik želeo da iskaže osećanja zabrinutosti, ljutnje i razočaranja, gde se komponenta *džigerica* doživljava kod govornika kao centar navedenih emocija (up. Ristić i Radić-Dugonjić, 1999, str. 208).

Međutim, neophodno je naglasiti da se pojam *želuca* u francuskom jeziku izjednačava sa leksemom *cœur* „srce“, a što očigledno potvrđuje vrlo frekventan francuski frazem *avoir mal au cœur* (= *boli srce*), kog će govornici francuskog u svakodnevnom govoru upotrebiti kako bi iskazali da osećaju mučninu u želucu. Na osnovu toga možemo shvatiti zašto se umesto leksema *želudac/estomac* neretko upotrebljava *srce/cœur* (v. tabelu 4).

Tabela 5: Procentualni prikaz zastupljenosti četiri semantička polja

Semantičko polje	Broj frazema u sr. jeziku/81	Broj frazema u fr. jeziku/73
1. Čovekov odnos prema svetu i drugima	41 (50,6%)	25 (34,2%)
2. Duševno stanje	25 (30,9%)	7 (9,6%)
3. Karakteristika ličnosti	14 (17,3%)	32 (43,8%)
4. Fiziološko stanje	1 (1,2%)	9 (12,3%)

Da se primetiti da se u srpskom jeziku frazemima sa komponentom *srce* najviše izražava čovekov odnos prema svetu i drugima, dok su u francuskom jeziku najzastupljeniji frazemi kojima se opisuju čovekove psihičke i fizičke karakteristike. Bilo bi zanimljivo da se ispita kolika je u diskursu učestalost frazema koji obrazuju navedene četiri kategorije, ali to izlazi iz okvira našeg rada.

Na osnovu klasifikacije semantičkih polja, uočile smo da većina frazema oba jezika ima ili pozitivnu ili negativnu obojenost (neutralnih u srpskom jeziku ima samo 5, a u francuskom svega 4). Pozitivno obojenim frazemima sa somatizmom *srce* u oba jezika se izražavaju: najveće vrline (hrabrost, plemenitost, iskrenost), stanja bezgranične radosti, odnos najprisnije emotivne vezanosti, pronalaženje spokoja, rasterećenja, i dr. Brojni su i negativni frazemi sa komponentom *srce* kojima se opisuju: negativne osobine (bezosećajnost, pokvarenost), duševna stanja žalosti, nesreće i zebnje, gnev, nanošenje uvreda i boli, stanja mučnine i gađenja, odvratnost, intenzivan strah, i dr. Najzad, pošto smo uporedili procentualni odnos frazema s pozitivnom i negativnom konotacijom, dolazimo do zaključka da u srpskom jeziku ima više negativno obojenih, tj. 41 od ukupno 81, tačnije 50,6%. U francuskom od ukupno 73 frazema, 35 je negativnih, tj. 47,9 %. Kao što vidimo, procentualni udeo negativnih je značajan u oba jezika, što je zanimljivo, jer se pojam srca obično asocijativno vezuje za nešto lepo.

4. EKVIVALENCIJA

Pojam ekvivalencije jedan je od ključnih pojmova u komparativno-kontrastivnoj analizi frazema. U brojnim radovima lingvističkih stručnjaka pronalazimo različita tumačenja i klasifikacije, međutim, možemo se složiti sa manje-više opštim stavom da ekvivalencija podrazumeva poklapanje dva frazema u dvama jezicima na formalnom i semantičkom nivou. Najopštija podela ekvivalenata bila bi na: *apsolutne* (potpune), *delimične* (parcijalne) i *nulte*.

4.1. Apsolutni ili potpuni ekvivalenti

Apsolutni ili potpuni ekvivalenti podudaraju se na formalnom i značenjskom planu. Mi smo pronašle čak 12 apsolutnih ekvivalenata, što je zanimljivo, s obzirom na to da francuski i srpski pripadaju različitim grupama jezika. Jedan od transparentnih apsolutnih frazema jeste *lavlje srce*, koji motivisan slikom lava kao kralja životinja u značenju 'hrabra i neustrašiva osoba' pronalazi sebi apsolutni ekvivalent u francuskom jeziku *cœur de lion*. Podudaranje frazema na značenjskom i formalnom nivou uočavamo i u sledećim primerima: *zlatno srce* u srpskom jeziku i frazem *cœur d'or* u francuskom jeziku – oba služe da opišu isto, 'plemenitog čoveka'. Zatim ćemo izdvojiti niz glagolskih frazema koji počivaju na identičnoj slici: *lomiti, razderati, probosti srce*, s doslovnim prevodom u sistemu francuskog jezika: *briser, déchirer, percer le cœur* u značenju 'pričinjavati nekome veliku duševnu bol'. U srpskom jeziku, za opisivanje emocionalnog stanja radosti i sreće upotrebljava se frazem *raste srce*, čiji je apsolutni ekvivalent *gonfler le cœur*. Glagol *gonfler* 'rasti, nabubriti' u kombinaciji sa somatskom komponentom *srce* stvara istu sliku kao i prethodno pomenuti frazem u srpskom jeziku. Isti princip se može primeniti i na preostalih osam frazemskih ekvivalentnih parova: *slušati svoje srce/écouter son cœur*, *čovek od srca/homme de cœur*, *dati dobra srca/donner de bon cœur*, *imati nešto na srcu/avoir quelque chose sur le cœur*, *zahvaliti iz dubine srca/remercier du fond du cœur*, *laka srca/de cœur léger*, *preko srca/à contrecœur*, *pokloniti (dati) srce/offrir (donner) son cœur*.

4.2. Delimični ili parcijalni ekvivalenti

Delimični ili parcijalni ekvivalenti se samo delimično poklapaju, i to na značenjskom nivou. Kod frazetskog para *biti široka srca/avoir le cœur sur la main* značenje je isto 'biti plemenit, velikodušan', dok je leksički sastav drugačiji; francuski frazem u doslovnom prevodu glasi *imati srce na ruci*. Kada želimo da iskažemo da nešto radimo dobrovoljno, u srpskom jeziku upotrebićemo frazem *draga srca*, a u francuskom frazem *de bon cœur*, koji se u semantičkom pogledu podudara sa prethodno navedenim, ali ne i u formalnom, usled upotrebe prideva *bon*, koji u francuskom znači *dobar*. Ukupno 16 delimičnih ekvivalenata postoji u odabranoj građi, a ovde ćemo izdvojiti još nekoliko parova frazema koji takođe ispunjavaju već pomenute uslove: *izabranica srca/amie de cœur* (= *prijateljica srca*), *govoriti iz srca/parler à cœur ouvert* (= *govoriti otvorena srca*), *hladno je kome oko srca/avoir le cœur serré* (= *imati stegnuto srce*).

4.3. Nulti ekvivalenti

Poslednjoj grupi pripadaju oni frazemi koji se ne poklapaju ni po semantičkom ni po formalnom kriterijumu, a to su nulti ekvivalenti. U analiziranoj građi oni su najbrojniji, ima ih 53 u srpskom i 45 u francuskom. Među frazemima srpskoga jezika koji u francuskom nemaju ekvivalente mogu se navesti sledeći: *sišlo kome srce u pete (gaće)*, *našte srca*, *ujesti/ugristi za srce*, *primati što k srcu*, *biti nakraj srca*, *srce na mestu*, *svaliti se kome na srce*, *teret je kome spao sa srca*, *puno je kome srce*, *prirasti nekom za srce* i dr. Nulti ekvivalenti u francuskom jeziku: *haute les cœurs!* (= *gore srca*) 'samo hrabro!', *cœur d'artichaut* (= *artičokino srce*) 'osoba lako zaljubljive prirode', *avoir le cœur dans la gorge* (= *imati srce u grlu*) 'osećati zebnju', *par cœur* (= *putem srca*) 'napamet', *donner du cœur au ventre* (= *dati srce trbuhu*) 'ohrabriti', *bourreau des cœurs* (= *dželat srca*) 'zavodnik', *mettre du baume au cœur* (= *staviti balzam na srce*) 'utešiti' i dr.

4.4. Lažni prijatelji

Prilikom obrade građe, pronašle smo tri para frazema potpuno identične strukture, a različitog značenja. Neretko, ovakvi specifični slučajevi, koji se u lingvistici nazivaju lažnim prijateljima, mogu predstavljati prepreku tokom učenja stranih jezika ili prevođenja. To ćemo ilustrovati sledećim primerima: 1) *la main sur le cœur/ruku na srce*, 2) *avoir mal au cœur/boli srce*, 3) *serrer le cœur/stegnuto srce*. U primeru (1) francuskim frazemom opisuje se osoba koja je darežljiva, nesebična u davanju, dok se njegov lažni prijatelj upotrebljava u specifičnoj

govornoj situaciji kad se govornik u obraćanju sagovorniku sprema da izrekne istinu koju nije lagodno izustiti. U primeru (2) frazem *avoir mal au cœur* u doslovnom prevodu glasi: *boli srce*. Međutim, značenja ova dva frazema nemaju nikakvih dodirnih tačaka, jer *avoir mal au cœur* znači 'osećati mučninu', a *boli srce* opisuje žalosno duševno stanje, pa bi stoga doslovan prevod bio pogrešan. I u primeru (3) nailazimo na dva frazema koji su formalno potpuno korespondentni; dok je značenje francuskog frazema 'ražalostiti nekoga', srpski frazem *stegnuti srce* koristi se kada želimo da ohrabrimo nekoga.

5. ZAKLJUČAK

Rezultati analize frazema oba jezika su pokazali da dolazi do poklapanja na više nivoa, na osnovu čega smo zaključili da komponenta *srce* stvara slične mentalne slike kod govornika dva nesrodna jezika. To se najviše može videti kroz broj apsolutnih i delimičnih ekvivalenata. Takođe i srpski i francuski frazemi obrazuju ista semantička polja, uz mala odstupanja (v. tabele 1, 2, 3, 4), a udeo frazema sa pozitivnom i negativnom obojenosti je približno isti u oba jezika. Rezultati naših istraživanja moći će da posluže u nastavi francuskog jezika, prevodenju, sastavljanju budućih didaktičkih udžbenika i rečnika.

6. LITERATURA

- Hrnjak, A. (2005). *Frazemi s komponentom srce u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji*. Zagreb: Riječ.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Matešić, J. (1988). *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod.
- Mršević-Radović, D. (1987). *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Popović, M. (2009). *Leksička struktura francuskog jezika: morfologija i semantika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Rat, M. (1989). *Dictionnaire des expressions et locutions traditionnelles*. Larousse.

- Rey, A. (2011). *Le Petit Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Rey, A. & Chantreau, S. (2007). *Dictionnaire des expressions et locutions*. Paris: Le Robert.
- Ristić, S. & Radić-Dugonjić, M. (1999). *Reč. Smisao. Saznanje*. Beograd: Filološki fakultet.
- RMS (1967-1976). *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- RSJ (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.

Ivana Dragičević, Faculté de Philologie, Université de Belgrade
Emina Behluljević, Faculté de Philologie, Université de Belgrade
Ružica Đorović, Faculté de Philologie, Université de Belgrade
Jasmina Draganjac, Faculté de Philologie, Université de Belgrade

ANALYSE COMPARATIVE ET CONTRASTIVE DES PHRASÈMES FRANÇAIS ET SERBES AVEC LE CONSTITUANT CŒUR/SRCE

RÉSUMÉ

Le sujet de notre travail est une analyse comparative et contrastive des phrasèmes serbes et français avec le constituant somatique *cœur*. L'analyse a été menée dans deux directions. Les phrasèmes ont été relevés dans des dictionnaires phraséologiques serbes et français, aussi bien que des dictionnaires généraux. Les phrasèmes ont été examinés sous plusieurs angles: en premier lieu, du point de vue sémantique, les phrasèmes ont été classifiés en expressions idiomatiques et expressions semi-idiomatiques, ensuite ils ont été regroupés dans les champs sémantiques, et enfin nous avons étudié leurs traits expressifs et connotatifs. À la fin, les phrasèmes des deux langues ont été répartis en équivalents absolus, partiels et zéro. En même temps, tous les points étudiés ont été fournis de pourcentages, dans le cadre de l'analyse sur les plans différents.

ПРЕВОД НА СТИЛСКОТО ИЗРАЗНО СРЕДСТВО „ОКСИМОРОН“ ОД МАКЕДОНСКИ НА ИТАЛИЈАНСКИ ЈАЗИК И ОБРАТНО

РЕЗИМЕ

Семантиката е наука која се занимава со проучување на значењето на зборовите и нивните внатрешни својства. Семантичките фигури се стилски изразни средства преку кои зборот добива поинаква смисла. Во семантички изразни средства спаѓа и оксиморонот. Оксиморонот е стилска фигура којашто е плод на спојувањето на два противречни, неспоиви, контрадикторни поими (антоними). Од најдобрите примери за оксиморони, можеме да видиме дека тие не содржат само противречност во термините, туку и противречност во идеите. Оксиморонот е тежок и трнлив пат од аспект на преводот. Во овој случај, кога имаме македонски и италијански јазик, тешкотиите настануваат поради многу причини.

Во неколкуте страници што следат, ќе можат да се разгледаат неколку примери за оксиморони од поезијата и прозата на некои италијански великани кои ги преведов на македонски јазик. Резултатот е иста смисла, но различна местоположба на зборовите. Македонскиот оксиморон е претставен преку познатата „Тга за југ“ на Константин Миладинов. Од примерите за оксиморони на македонски и италијански јазик и преводот на истите, ќе произлезат тешкотиите и различните варијанти за превод.

1. ВОВЕД

Семантиката е наука која се занимава со проучување на значењето на зборовите и нивните внатрешни својства. Семантичките фигури се стилски изразни средства преку кои зборот добива поинаква смисла. Во семантички изразни средства спаѓаат: епитет, метафора, алегорија, симбол, метонимија, персонификација, хипербола, литота, иронија, парадокс, оксиморон. За мене, како преведувач, предизвик претставуваше проучувањето на оксиморонот и преводот на ова изразно средство од македонски на италијански јазик и обратно.

Оксиморонот е стилска фигура којашто е плод на спојувањето на два противречни, неспоиви, контрадикторни поими (антоними). Двата термини кои го сочинуваат оксиморонот се спротивставуваат еден на друг предизвикувајќи парадоксален ефект. Името доаѓа од грчкиот збор „οξύμωρον“: οξυς - остар + moros - туп, што значи остроумна глупост. За разлика од реторичката фигура анититеза, двата термини се неспоиви. Во градењето на оксиморонот доаѓа до таква комбинација

којашто може да се дефинира како оригинална спротивност или автентичен контраст, чијшто производ се извонредни стилистички ефекти.

Од најдобрите примери за оксиморони, можеме да видиме дека тие не содржат само противречност во термините, туку и противречност во идеите.

Иако на прв поглед изгледа глупаво, оксиморонот има подлабока смисла. Нашиот секојдневен живот е исполнет со безброј оксиморони: сигурен ризик, стопостотна шанса, силна слабост итн. Не може да се негира фактот дека присуството на оксиморон во текстот не поминува незабележано, бидејќи со оваа стилска фигура се обојува и збогатува мислата, се дава раскош на реченицата. Единствена е оваа можност на спојување на противречностите: светла темнина, жив мртовец, врел мраз, гласна тишина итн.

2. ОКСИМОРОНОТ И ПРЕВОДОТ

Она што ни се чини како „игри без граници“ е тежок и трнлив пат од перспектива на преводот, а особено кога се работи за два јазици кои и немаат многу заеднички точки, како што е мојот случај: македонски и италијански јазик. Оксиморонот најчесто е составен од придавка и од именка. Но, сепак оксиморон може да биде и цела реченица, цел исказ или фраза.

Тешкотиите настануваат најпрво поради местоположбата на именката и придавката во двата јазици. Во македонскиот јазик, на прво место, најчесто стои придавката, а потоа именката, додека пак, во италијанскиот јазик, ситуацијата е обратна. На пример: врел мраз (македонски), *ghiaccio bollente* (италијански јазик), бесмртна смрт (македонски), *morte immortale* (италијански) итн. Самиот термин кој го опишува оксиморонот „остроумна глупост“ или на италијански "*folle acuto*" е сам по себе оксиморон.

Друга карактеристика при процесот на превод на оксимороните е тоа што еден збор од еден јазик може да биде преведен со неколку различни синоними во другиот јазик. Во овој случај, може да не се пренесе мислата на авторот баш како што тој посакувал. На пример: „гласна тишина“ може да биде преведено на италијански како "*silenzio assordante*", "*silenzio rumoroso*", "*silenzio rimbombante*". Овие примери, самите ни наложија уште еден проблем, превод на придавка „гласна“ со прилог за начин "*assordante*".

3. АНАЛИЗА НА ПРЕВОДОТ НА ОКСИМОРОНИТЕ

За да дадам поблиско воочување на нештата и да ја доловам тежината на превод на оксиморонот ќе издвојам неколку оксиморони од песните на Франческо Петрарка (Francesco Petrarca), Џакомо Леопарди (Giacomo Leopardi), Џузепе Унгарети (Giuseppe Ungaretti), Алесандро Манцони (Alessandro Manzoni), Габриеле д'Анунцио (Gabriele d'Annunzio), Салваторе Квазимодо (Salvatore Quasimodo) и Џовани Пасколи (Giovanni Pascoli).

Ќе се обидам да дадам свој превод на оксимороните од нивните песни, секако ќе постојат повеќе варијанти за превод бидејќи тука се раѓа уште еден проблем. Преводот на поезијата е најпроблематичниот превод, тоа е предизвик кој бара труд, идеи и генијални решенија бидејќи освен што треба да се задржи автентичноста и да се биде верен на авторот, тука треба да се запазат и метриката, ритмот и римата.

Најпрво, го зедов примерот за оксиморон од *Канцониерот на Петрарка* (*Il Canzoniere di Petrarca*), поточно од сонетот "S'amor non è", „Ако не е љубов“:

"...O viva morte, o diletto male..."

(Petrarca, *S'amor non è*, *Canzoniere*, 1964, vv.7-8)

(Петрарка, *Ако не е љубов*, *Канцониерот*, 1964, стих 7-8)

„О жива смрт, о прекрасно зло..."

Втора варијанта може да биде:

„О жива смрт, о пријатно зло“

Читајќи го Петрарка (Petrarca), налетав на уште оксиморони, па го издвојувам следниот:

"...tal che mi fece, or quand'egli arde 'l cielo,

tutto tremar d'un amoroso gielo

(Petrarca, *Non al suo amante più Diana piacque*, *Canzoniere*, 1964, vv. 7-8)

(Петрарка, *Дијана не му се допаѓа повеќе на својот љубовник*, *Канцониерот*, 1964, стих 7-8)

„...така што ми направи, сега кога гори небото над нас,

целиот да треперам од љубовен мраз. “

Овој мадригал „Дијана не му се допаѓа повеќе на својот љубовник“ завршува со оксиморон. Специфичноста на овој оксиморон е во тоа што значењето на истиот се подразбира, а не е експлицитно изразено. Непишано правило е дека љубовта носи топлина, а во овој мадригал гледаме дека авторот трепери од љубовен мраз. Сам по

себе, изразот „љубовен мраз“ може и да не звучи како оксиморон, но тој сепак е оксиморон бидејќи и во овој случај спојуваме две спротивни слики: „љубов“ = „топлина“ и „мраз“ = „студенило“.

"*L'infinito*" или „*Бесконечност*“ е една од најубавите поезии на Џакомо Леопарди (Giacomo Leopardi). Таа е дел од збирката "*Canti*", „*Песни*“. Леопарди (Leopardi) ја напишал оваа песна во младешките години. Таа изобилува со стилски изразни фигури кои создаваат вистинска слика во мислите на читателот.

Леопарди (Leopardi) решил да ја заврши оваа прекрасна поезија со оксиморон. Во последниот стих, можеме да го прочитае следното:

"...E 'l **naufregar m'è dolce** in questo mare."

(Leopardi, *L'Infinito*, 1984, v.15)

(Леопарди, *Бесконечност*, 1984 стих 15)

„И бродоломот ми е сладок во ова море.“

Втората варијанта може да биде:

„И давењето ми е слатко во ова море.“

Се создало цело уметничко творештво чии столбови се изрази составени од оксиморони, токму поради тоа што тие се истакнуваат со забележлива живост и сила. Оксимороните се моќни изрази и сведоци на богатството на јазикот и граматичката игра со зборови.

Џузепе Унгарети (Giuseppe Ungaretti) е еден од најславните италијански поети. Неговите најпознати дела се од периодот помеѓу двете Светски војни. Џузепе Унгарети (Giuseppe Ungaretti) за љубителите на пишаниот збор, а особено за љубителите на поезијата е синоним на збирката "*Allegria di naufragi*" или „*Радост од бродоломи*“, „*Радост од тонење*“. Самиот наслов на оваа збирка е оксиморон. Веројатно и неиздржливата воена ситуација и животот исполнет со борба, крв, тага, солзи и жртви сами по себе се оксиморон, олицетворение на две спротивни слики. Во овој случај "naufrego" или „преживеан“ е оној што се спасува по долго невреме, а "allegria" или „радост“ е внатрешен мир. По секој бродолом, преживеаниот човек чувствува потреба да почне од почеток, во него повторно се раѓа желба за живот. Оваа виталност е неговата радост.

Една од најпотресните поетски слики е изразена во Унгаретовата "*Non gridate più*" - „*Не викајте повеќе*“. Оваа поезија е дел од збирката "*Il dolore*" - „*Болка*“, мотивирана токму од болката. „*Не викајте повеќе*“ почнува со оксиморон:

"Cessate d'**uccidere i morti**,

Non gridate più, non gridate.

(Ungaretti, *Non gridate più*, 1947, vv. 1-2)

(Унгарети, *Не викајте повеќе*, 1947, стих 1-2)

„Престанете да ги **убивате мртвите**.

Не викајте повеќе, не викајте.“

Од поезијата проткаена со оксиморони се префрлуваме на прозата во која исто така особен впечаток оставила стилската изразна фигура - оксиморон. "*I promessi sposi*" е историски роман на Алесандро Манцони (Alessandro Manzoni). Овој роман е најважниот роман на италијанската литература пред националното обединување. „*Ветените сопружници*“ е роман кој ги испреплетува имагинацијата и реалноста. Романот на Манцони (Manzoni) освен што претставува еден столб од италијанската литература, исто така е еден од никулците на италијанскиот јазик. Во дијалозите, Манцони (Manzoni) внесува и говорен јазик, зборови кои не се дел од стандардниот јазик. За нас е важен делот каде што има оксиморон.

"...un **reo buon** uomo..."

(Manzoni, *I Promessi Sposi*, 1826, cap. 15)

(Манцони, *Ветени сопружници*, 1826, поглавје 15)

„...**криминалец добар човек**...“ „...**злосторник добродушен човек**...“
„...**виновник невин човек**...“.

Овој случај од романот „*Ветени сопружници*“ е сведок дека за еден збор можат да се искористат повеќе синоними. проблемот настанува особено кога имаме специфични граматички категории, како во оваа ситуација - превод на оксиморон. Треба да се даде едно добро решение, кое од една страна ќе ја задржи посебноста и автентичноста на играта на зборови, а од друга страна ќе биде верно на оригиналот и на мислата на авторот. Но, сепак, зборови има многу, синоними има за секој збор, а секој преведувач нуди различно решение и еден превод никогаш не може да наликува на друг. Креативноста, начитаноста, богатиот речник и познавање, милозвучноста на реченицата можат да бидат клучеви за успех на ова поле. Овие карактеристики ќе помогнат да се дојде до добар превод, привлечен за читање од страна на странскиот читател.

Данунцио (d'Annunzio) е претставник на италијанското движење Декаденција - "Decadentismo" кое е поврзано со францускиот Символизам. Данунцио (d'Annunzio) претставуваше инспирација за многу наредни генерации книжевници, а освен по своите литературни дела, тој се уште е познат по својот необичен и скандалозен приватен живот. Данунцио (d'Annunzio) беше dandy - esteta, односно човек кој посветува големо

внимание на физичкиот изглед, на префинетиот јазик и на одредено хоби. Необичноста и специфичноста од приватниот живот ја преточил во своите романи, драми и поетски дела. Данунцио (d'Annunzio) имал и свое книжевно алтер его - другото јас, а тоа е ликот на Андреа Сперели (Andrea Sperelli) од романот „Задоволство“, *"Il piacere"*.

Она што јас го одбрав за потребите на моето истражување и излагање е следниот оксиморон:

"...Figure di Neumi elle sono
in questa concordia discorde..."
(G. D'Annunzio, *Undulna*, vv. 41-42)
(Г. Данунцио, *Undulna*, стих 41-42)

„Тие се фигури на Неуми во оваа **нехармонична хармонија**...”

Втората варијанта би била:

„Фигури на Неуми се тие во ова **нееднакво единство**...”

Нобеловецот Салваторе Квазимодо (Salvatore Quasimodo) е италијански поет со чијашто поетика е претставник на Херметиката - движењето "Ermetismo". "*Lettera alla madre*" - „Писмо до мајката“ е деветтата поезија од збирката "*La vita non è sogno*" - „Животот не е сон“. Преку оваа поезија Квазимодо (Quasimodo) изразува благодарност до неговата мајка која живее сама и е далеку, тој иронично и се заблагодарува бидејќи таа го спасила од плачот и од болките. Квазимодо (Quasimodo) ја опишува носталгијата по родниот крај и моментот на разделба со родното место и неговата мајка. Оваа искрена поезија е закитена со оксиморон во следните стихови:

"...gli alberi si gonfiano d'acqua, **bruciano di neve**..."
(S. Quasimodo, *Lettera alla madre*, v.3) (С.
Квазимодо, *Писмо до мајката*, стих 3) „...дрвјата
растат од водата, **горат од снегот**...”

И овој пат, како и во еден од стиховите на Петрарка (Petrarca) имаме оксиморон кој има имплицитно значење. Зборот „гори“ или италијанскиот глагол "bruciare" е резултат на топлина, оган, вжештеност, а снегот - "la neve" е симбол на замрзнување, зима, студенило.

Последен од италијанските претставници кои ги одбрав за да го претставам оксиморонот во италијанската книжевност и воедно да дадам негов превод на

македонски јазик е италијанскиот поет Џовани Пасколи (Giovanni Pascoli), најголемиот претставник на италијанската Декаденција. Поезијата "*Il lampo*" на Пасколи (Pascoli) е вистинско богатство од стилски изразни средства, а меѓу нив има и оксиморон:

"...bianca bianca nel **tacito tumulto**..."

(G. Pascoli, *Il lampo*, v.4)

бела во **тивката врева**..."

варијанта:

„...бела,

Втора

„...бела, бела во

безгласната бучава..."

Со примерите за оксиморон и преводот на италијанските оксиморони на македонски јазик се надевам дека го доближив значењето на ова стилско изразно средство и дека ја доловив тежината на преводот на истото, а во исто време и ја прикажав поубавата и побогата мисла, изразена спојувајќи две спротивни слики. Сега ќе дадам пример за оксиморон од македонската литература со соодветен превод на истиот на италијански јазик. Јас како Македонка можам да се пофалам со далеку прочуеното дело на браќата Димитар и Константин Миладинов, па така гордо ја одбрав „*Тга за југ*“. Низ преубавите, носталгични стихови на Константин Миладинов се издвојува и следниот оксиморон:

„Да видам дали с'нцето и тамо

мрачно угревјат, како и вамо.

"Voglio vedere se anche là,

il sole **sorge oscuramente** come qua. "

“Per vedere se pure lì **nero sorge il sole**,

che qui mi è straniero”

Преводот е бескрајно поле на креативност, создавање и преточување на мисли, идеи, зборови од еден јазик во друг, но истовремено е и тежок и трнлив пат, затоа што еден јазик никогаш не е еквивалент на друг. Па така и оксиморонот како феномен кој спојува две спротивни слики, раѓа противречности и во процесот на преведувањето. Лингвистиката е уметност на која ниедна генерација творци не останале имуни. Преводот не значи да се разберат зборови, со него се разбира цела култура. Најдобро би било да го заокружине ова предавање со оксиморон: „Бесплатната љубов чини многу скапо“ Бернадет Девлин (Грот, М. (2007). *Оксимороника*. Скопје: Култура)

4. ЗАВРШНИ ЗАБЕЛЕШКИ: СУБЛИМИРАЊЕ НА НЕКОИ ЗАКЛУЧОЦИ

Оксимороните се неизоставен дел од литературата, тоа е несомнено. Без разлика на литературата која би ја проучувале, сигурно би сретнале оксиморони во некој нејзин дел. Во овој случај, ги зедеме како примери македонската и италијанската литература. Имавме примери, главно од поезија и видовме дека на многу големи книжевни имиња оксиморонот им бил омилено средство за забавување на пишаниот збор. Зошто се случува тоа? Оксиморонот е контрадикторен, тоа веќе го заклучивме, но што се крие зад тоа? Тој ја претставува нашата реалност. Можеби затоа е и толку омилен помеѓу авторите. Некои автори се поголеми љубители на оксиморонот, па настојуваат почесто да го користат за разлика од други автори. Други пак се склони кон користење на оксиморони со негативна конотација, за разлика од некои автори на кои повеќе им се допаѓаат оксиморони со позитивна конотација. Освен во книжевноста, видовме дека оксиморонот е чест придружник на нашето секојдневие. Повторно, ова се случува бидејќи нашето секојдневие е исполнето со противречности. Оксимороните се дел од наслови на збирки, книги, филмови, изложби, манифестации итн. Преводот на оксиморонот од еден јазик на друг е тешка задача. Некогаш можеби нема да може буквално да се преведе одреден оксиморон, израз, реченица или фраза која го содржи истиот, но ќе се искористи реченица која содржи оксиморон со соодветно значење на оригиналниот.

5. ЛИТЕРАТУРА

Грот, М. (2007). Оксимороника. Скопје: Култура

Casadei, F. (2003). Lessico e semantica. Roma: Carocci

Petrarca, F. (1964). Il Canzoniere. Torino: Einaudi

Интернет страни

Нема извори (2009). Оксиморон. Преземено на 01.01.2013 од википедија

<http://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD>

Parafrasando (2007). Figure retoriche. Преземено на 01.01.2013 од parafrasando
<http://www.parafrasando.it/metrica/figureretoriche.html>

Nina Nikodinova, Faculty of Philology, University "Ss. Cyril and Methodius", Skopje

TRANSLATION OF THE STYLISTIC MEANS OF EXPRESSION "OXYMORON" FROM MACEDONIAN TO ITALIAN LANGUAGE AND VICE VERSA

ABSTRACT

Semantics is a branch of linguistics dealing with the study of the meaning of the words and their internal properties. The semantic figures are stylistic means of expression through which the word gets different sense. The semantic expressive means includes the oxymoron. The oxymoron is a trope which is a result of the merger of two contradictory, inconsistent notions (antonyms). The best examples of oxymoron shows us that the oxymoron doesn't contain only a contradiction in terms, but a contradiction in ideas. The oxymoron is a difficult and bumpy road in terms of translation. In this case, we have Macedonian and Italian language, difficulties arise for many reasons.

In the few pages that follow, you will be able to look at a few examples of oxymoron of poetry and prose of some of the Italian masters which I translated in Macedonian language. The result is same meaning, but different location of words. The Macedonian oxymoron is represented by the famous "Longing for the South" by Konstantin Miladinov. From the examples of oxymoron in Macedonian and Italian language and their translation will occur difficulties and different variations of translation.

PRIKAZIVANJE MUŠKARACA I ŽENA KAO DRUŠTVENIH AKTERA U RODNO ORIJENTISANIM ČASOPISIMA

REZIME

Ovaj rad se bavi analizom diskursa muških i ženskih časopisa. U pitanju je kontrastivna studija koja izučava predstavljanje rodova kao društvenih aktera u ovim časopisima. Postavlja se pitanje da li ovakvi časopisi stvaraju stereotipe o muškarcima i ženama (to jest, da li su muškarci i žene predstavljeni kao dvije suprotstavljene nepomirljive strane) i da li, iako je malo onih koji ovo tvrde, ipak postoje neke sličnosti između ovih magazina, kao što su česta upotreba imperativa, modalnih glagola, istog metaforičkog jezika i slično. Korpus koji je korišten za analizu je sastavljen od nekoliko članaka preuzetih iz dva muška (*Men's Health* i *FHM*) i dva ženska časopisa (*Cosmopolitan* i *Elle*). Analiza je zasnovana na Faircloughovom (Norman Fairclough) pristupu kritičkoj analizi diskursa i Van Leeuwenovoj (Theo Van Leeuwen) teoriji predstavljanja društvenih aktera (sa većim naglaskom na drugoj teoriji). Rad nudi i kratak osvrt na istoriju ovih časopisa i daje neke njihove osnovne karakteristike, a potom slijedi analiza članaka iz pomenutih časopisa. Mikroskopskom analizom odabranih tekstova došlo se do zaključka da postoji nevjerovatna sličnost između muških i ženskih časopisa; i jedni i drugi pišu o istim temama samo ih predstavljaju sa različite rodne perspektive.

1. UVOD (ČASOPISI NEKAD I SAD)

Lajfstajl časopisi je sveobuhvatni termin za popularne časopise koji se bave stilom života. Ovaj termin se često koristi da označi popriličan broj muških i ženskih časopisa i časopisa o zdravlju i fitnesu, turizmu, odmorima, modi, vezama i td.

Ženski časopisi za koje znamo danas nisu oduvijek bili ovakvi; nisu se bavili istim temama kao ovi danas. Glavna preokupacija im je bila davanja korisnih savjeta o temama kao što su brak i kako da budete dobra domaćica. „Savjeti koji su se davali ženama nisu bili o tome kako da ostvare svoj potencijal nego su umjesto toga bili fokusirani na donošenje sreće u njihove porodice“ (Gauntlett, 2002, str. 50).

Šezdesetih godina, sa drugim talasom feminizma, feministkinje su počele da se žale na način prikazivanje žena od strane medija. Časopisi su u potpunosti zanemarivali žene koje “su težile boljim društvenim, obrazovnim, političkim i ekonomskim pravima” (Carter i Steiner, 2004, str. 2). Ovo je takođe period u kome su feministkinje počele da opsežno istražuju kako

su to žene predstavljene u masovnim medijima, uključujući i časopise. “Problem je bio u tome što su seksističke poruke ovih oblika medija oblikovale ljude, a posebno djecu, da misle da su dihotomizovani i hijerarhijski stereotipi o ulogama polova ‘prirodni’ i ‘normalni’” (Carter i Steiner, 2004, str. 2).

Prvi ženski časopis koji se borio protiv stereotipnog predstavljanja žena kao osoba koje imaju samo jedan cilj u životu, a to je da nađu dobrog muža i da budu poslušne žene, je časopis nazvan *Ms.* Prvi put je objavljen 1972. godine u Nju Jorku i bio je inspirisan ženskim oslobodilačkim pokretom. “Od početka, časopis se fokusirao na politiku, postignuća žena van kuće, tadašnje svjetske i feminističke problem – i bio je uspješan” (Gauntlett, 2002, str. 52).

Mediji u prošlosti su bili prilično stereotipni. Međutim, tokom godina situacija se promijenila. Muškarci i žene se danas smatraju ravnopravnim i rade rame uz rame. Ili ipak ne?

Danas možemo da pratimo razvoj ženskih časopisa kroz istoriju. Međutim, muški časopisi su relativno nov izum. Časopisi za muškarce jesu postojali u prošlosti, ali su se bavili nekim drugim temama, kao što su auta, hobiji i pornografija. “Nije postojao nekakav časopis koji se bavio ‘muškim interesovanjima’ koji bi bio paralelan brojnim ‘ženskim naslovima’. Izdavači su bili svjesni rupe na tržištu, ali su smatrali da muškarci ne bi željeli da čitaju ‘opšti materijal’ koji se bavi životnim stilom – ‘sjajni’ časopisi su se smatrali ženskim proizvodima, a ‘pravi muškarcima’ nije trebao časopis da im kaže kako da žive” (Gauntlett, 2002, str. 154). Era muških časopisa počela je 1994. godine lansiranjem časopisa *Loaded* u prodaju.

“Slike lijepih osoba suprotnog pola koje nose jako malo odjeće i stavljanje naglaska na seks, a ne na veze” (Gauntlett, 2002, str. 169) je nešto što danas možemo pronaći i u muškim i u ženskim časopisima. Obje vrsta časopisa slave ideju da se vodi “rat” između polova. Žene su dekadama predstavljane kao objekti u muškim medijima. Međutim, danas, sve više i više ženskih časopisa predstavlja muškarce kao seksualne objekte. Čini se da postoji više sličnosti između savremenih rodno orijentisanih medija nego razlika, posebno kada govorimo o jeziku i temama o kojima pišu. Svi ovi časopisi uglavnom pišu o temama kao što je – kako pridobiti osobu suprotnog pola. Kada govorimo o ženskim časopisima, zar ovo ne izgleda poput moderne verzije časopisa iz četrdesetih godina posvećenih usiljeno nasmiješenim domaćicama i njihovoj potrazi za voljenim muževima sa kojima treba da žive srećno do kraja života?

Današnji časopisi nastoje da prikažu idealizovane verzije muškarac i žena kao osoba koje izgledaju nevjerovatno dobro, osoba sa izvajanim tijelima i nevjerovatno privlačnim. Sve se vrti oko fizičkog izgleda i seksa. Čini se da su ovi magazini dizajnirani za površne čitaoce. Oni dovode do toga da se čitaoci ne osjećaju dovoljno samouvjereno, s obzirom da postoji toliko stvari koje treba da poboljšaju na sebi.

2. KORPUS I METODOLOGIJA

Korpus za analizu se sastoji od šest članaka preuzetih iz nekoliko današnjih najpopularnijih muških i ženskih časopisa. Korpus ženskih časopisa je sačinjen od članaka preuzetih iz *Cosmopolitana* i *Elle*, dok se korpus muških časopisa sastoji od članaka preuzetih iz časopisa *Men's Health* i *FHM*. Svi članci su preuzeti iz majskih onlajn izdanja pomenutih magazina. Dva članka su preuzeta iz *Cosmopolitana*: *Kako da ga napališ* (*How to turn him on*) i *Započinjanje bitke* (*Picking your battles*). Jedan članak je preuzet iz časopisa *Elle*: *Istjerivač celulita* (*Cellulite Busters*). Jedan članak je preuzet iz *FHM*-a - *10 seksi savjeta kako da budeš bolji u krevetu večeras* (*10 sex tips to make you better in bed tonight*); i dva iz *Men's Health*: *Pravila za snažniju erekciju* (*Rules for stronger erection*) i *Kako da dodiruješ njene grudi* (*How to touch her breasts*).

Cosmopolitan je međunarodni časopis za žene. "Prvi put je objavljen 1886. godine u SAD-u kao porodični časopis, a potom je preimenovan u književni časopis da bi na kraju 60-ih godina postao časopis za žene" (Benjamin, n.d.). Poznat je i pod imenom *Cosmo*, a njegov sadržaj uključuje članke koji govore o vezama i o tome kako da imate pravilan seksualni odnos, o zdravlju, karijeri, slavnim ličnostima, kao i o modi i ljepoti.

Elle je svjetski poznat časopis za žene francuskog porijekla koji se fokusira na žensku modu, ljepotu, zdravlje i zabavu. *Elle* je jedan od najvećih svjetskih modnih časopisa. "Osnovali su ga 1945. godine Pierre Lazareff i njegova supruga [Hélène Gordon](#)" (Hearst Communications, Inc., n.d). Naziv na francuskom znači *Ona*.

FHM, prvobitno izdavan pod nazivom *Časopis za njega* (*For Him Magazine*), je međunarodni mjesečni časopis. David Gauntlett (2002) piše o *FHM*-u sljedeće: "Šta je zapravo: Savjeti o seksu, vezama i svakodnevnom životu, plus intervjui i žene u bikinijima, a sve to predstavljeno uz puno humora i pomiješano na takav način da se baš i ne obraća jednoj

koherentnoj osobi, a opet, čini se da ima nekakvog smisla. FHM-ov savršeni muškarac: dobar u krevetu, srećan u vezama, dosjetljiv, uviđavan i vješt u svemu” (str. 159).

Men's Health je jedan od najvećih svjetskih muških časopisa, “sa 44 izdanja širom svijeta” (The write news, 2000). Bavi se temama kao što su fitnes, ishrana, seksualnost, životni stil i neki drugi aspekti života i zdravlja muškaraca. O *Men's Healthu*, Gauntlett (2002) piše: “Šta je zapravo: Pametno ‘muško’ pakovanje svega onoga za šta se očekuje da ženski magazini pišu – izgled, veze, dijete, psihologija, životni stil. Idealni muškarac po ovom časopisu: u odličnoj formi i jako dobar u krevetu, obrazovan, uviđavan. Idealni muškarac *Men's Healtha* je svačiji idealni muškarac – iako je ovo pomalo zastrašujuće” (str. 163).

Kada je riječ o metodologiji, korišten je Faircloughov pristup kritičkoj analizi diskursa. Prema Faircloughu (1989), postoje tri faze kritičke analize diskursa: “*opis* teksta, *interpretacija* veze između interakcije i društvenog konteksta, i *objašnjenje* veze između interakcije i društvenog konteksta” (str. 109). Što se tiče Van Leeuwenove teorije društvenih aktera, pokušava se ispitati na koje načine su predstavljeni društveni akteri u ovim časopisima. Van Leeuwen pokušava da ispita izbore koje nam jezik nudi kada upućujemo na ljude. Glavni fokus je bio na aktivaciji i pasivizaciji (posebno na alokaciji uloga jer “reprezentacija može da ponovo uredi društvene odnose između učesnika” (Van Leeuwen, 2005, str.43)), individualizaciji i asimilaciji (društveni akteri se mogu predstaviti kao individue ili kao grupe), indeterminaciji i diferencijaciji (da li su društveni akteri predstavljeni kao anonimni ili je njihov identitet određen) i na nominaciji i kategorizaciji (da li su društveni akteri predstavljeni “u pogledu njihovog jedinstvenog identiteta ili u pogledu identiteta i funkcija koje dijele sa ostalima”(Van Leeuwen, 2005, str.52)). Sve dalje podjele su objašnjene kasnije u tekstu na konkretnim primjerima iz članaka.

Određena količina pažnje posvećena je i Hatzidakinoj kategorizaciji citata u njenom radu *Grčki muški i ženski časopisi kao obrasci rodnog ponašanja*. U pomenutom radu, ona nudi tri kategorije zasnovane na “vrsti poznatog preskriptivnog diskursa koji oni stvaraju”(Hatzidaki, 2011, str. 126). Njena kategorizacija je primijenjena na korpus za ovaj rad. Kategorije su sljedeće:

Prva kategorija – citati koji su formulisani formalnim stilom sa autoritativnim prizvukom;

Druga kategorija – citati koji su formulisani umjereno neformalnim stilom sa vedrim i intimnim tonom;

Treća kategorija – citati koji su formulisani izrazito neformalnim stilom, sa upotrebom slenga i sa autoritativnim, zaštitničkim prizvukom sa elementima ironije i izrugivanja.

3. ANALIZA PODATAKA

Prvi članak za analizu preuzet je iz *Cosmopolitana* i naslovljen je *Kako da ga napališ: 30 stvari koje možeš raditi sa golim muškarcem*. Već sam naslov prikazuje ovog 'golog muškarca' kao objekat, igračku sa kojom se žena može igrati. Međutim, kako se tekst nastavlja, žena postaje potčinjena stranka jer je ovo 'lista seksi savjeta koja se mora uraditi' (a must-do list of sex tips) da biste 'totalno zadovoljile svog muškarca'. Ona je ta koja treba da 'zadovolji' što je imlicirano i upotrebom glagola 'morati' koji nosi određen stepen obaveze i ima funkciju premodifikatora u imeničkoj sintagmi. Na samom početku članka, imamo primjer realokacije uloga. Dalje u tekstu uloge se stalno smjenjuju. U jednom trenutku žena je dominantna stranka ('zapovijedaj mu', 'neka te moli', 'zadirkuj ga'), dok u drugom muškarac preuzima 'ulogu agresora'. U Van Leeuwenovoj terminologiji ovo znači da su žene, a i muškarci, ponekad „predstavljani kao aktivna, dinamička sila u nekoj aktivnosti“ (Van Leeuwen, 2005, str.43)(aktivacija), a ponekad kao da su na “na drugom kraju aktivnosti” (Van Leeuwen, 2005, str.43) (pasivizacija).

Kada su u pitanju metafore, muškarčeva G tačka je 'krajnje magično dugme', njegov penis je 'lansirana raketa', a ženina vagina je 'prizemlje'. U tekstu se javlja i metafora rata. Igra zavođenja je opisana frazama 'osvoji njegov prostor', dok je muškarčev penis 'njegov projektil', a fraza 'raznesi njegov um' se javlja nekoliko puta. Frazalni glagol 'steam up' (podgrijati, zapariti) je upotrijebljen dva puta u tekstu. Zatim slijede sintagme 'zamagliti ogledalo', 'vlažno ljubljenje' i 'mokro tijelo'. Može se primijetiti da je zadovoljstvo u ovom tekstu povezano sa vlagom.

Struktura kao što je 'dozvoli mu da ti radi X' se pojavljuje četiri puta u tekstu. To sugerise da je žena samo objekat, pasivna stranka u ovoj vezi koja treba da sluša svog muškarca i dopušta mu da radi sve što poželi.

Članak je poprilično kontradiktoran jer u jednom trenutku promovise “žensku moć” ('prikažite se kao osoba koja misli da sve što poželi može imati'), dok u drugom, upotrebom imperativa kao što su 'udvostruči njegovo zadovoljstvo' i 'raznesi mu um u krevetu' sugerise da se sve svodi na zadovoljavanje vašeg 'tipa'. Što se tiče 'agenata' i 'trpilaca radnje' situacija je ista. Žena se nekada predstavlja kao vršilac radnje, dok se ponekad uloge mijenjaju. Ovdje

se javlja primjer indeterminacije jer su društveni akteri u ovom tekstu “predstavljani kao neodređene, anonimne individue ili grupe” (Van Leeuwen, 2005, str.51).

Neformalni jezik i sleng se javljaju kroz cijeli članak. Ton je zaštitnički i autoritativan, ali isto tako i ličan i direktan što se postiže upotrebom drugog lica jednine. Jezik koji se koristi vrvi od upotrebe imperativa (‘reci mu’, ‘dopusti mu’, ‘udovolji mu’). Na osnovu svega ovoga, članak možemo svrstati u Hatzidakinu treću kategoriju. Stalna upotreba drugog lica jednine simulira bliskost. Tekst je napisan u formi vodiča i daje detaljan opis kako da korak po korak zadovoljite svog partnera što ukazuje na to da je seksualni odnos samo obični ‘tehnički proces’.

Drugi članak *Započinjanje bitke* jako mnogo koristi metaforu rata. Ovo se već vidi u samom naslovu upotrebom imenice ‘bitka’. Veza između para je predstavljena kao vođenje rata. Kroz članak se susrećemo sa brojnim primjerima upotrebe ove metafore kao što su ‘nemojte objavljivati rat’, ‘započnite bitku’, ‘vođenje rata’, ‘napad svim sredstvima’, ‘predvidite najgore posljedice borbe’.

Sljedeći isječak iz teksta pokazuje da je žena predstavljena kao ona koja treba da pronađe rješenje, da je problem u vezi, iako izazvan od strane njenog partnera, u stvari samo njen problem:

Ukoliko ti nisi u stanju da pronađeš koristan savjet koji tvoj muškarac može prihvatiti i promijeniti se, ne spominji problem.

Ovaj članak propagira vjerovanje da je to da niste u vezi sa nekim najgora stvar koja vam se može desiti, a da to dokaže navodi primjer djevojke koju je momak iznenada ‘nogirao’. Autor članka vam postavlja pitanje: “Šta će vas razoriti više: Da ćutite ili da iznenada ostanete sami?”

U članku se pominju imena tri doktora, a u Van Leeuwenovoj terminologiji oni su determinisani (njihov identitet je određen), funkcionalizovani (na njih se upućuje u pogledu njihovog zanimanja) i personalizovani, tj. predstavljeni su kao ljudska bića (upozorava Sam Horn, autor..., kaže dr David Stiebel, profesionalni posrednik u Paolo Altu, i autor..., kaže dr Sandra Thomas, autorka...).

Ovaj članak je formalniji od prethodnog. On je u stvari kombinacija neformalnog, kolokvijalnog stila pisanja i citata eksperata. Ima formu pitanja i odgovora i simulira razgovor između stručnjaka i običnog čovjeka. Podsjeća na razgovor između pacijenta i savjetnika. Ton je intiman i vedar. Stoga, ovaj članak se može svrstati u Hatzidakinu drugu kategoriju.

Treći članak za analizu je preuzet iz časopisa *Elle* i naslovljen je *Istjerivači celulita*. Upotreba riječi 'istjerivači' asocira na duhove i na taj način sugerije da je celulit nešto zastrašujuće i da ga se žena treba riješiti. Dalje u tekstu, važnost savršenog fizičkog izgleda, koji je za većinu žena nedostižan, i neprihvatljivost toga da imate te male rupice na vašoj koži, su naglašeni upotrebom pridjeva kao što su 'ružne' i 'nesnosni' kao premodifikatora imenicama 'rupice' i 'džepovi'. Metafora rata je prisutna i u ovom članku. Treba da 'uzvratite borbom' uz pomoć 'dobrih saveznika'. Muškarci i žene se ovdje stavljaju na suprotne strane s obzirom da su žene podložne celulitu, a muškarci su 'dobili povoljniji ugovor u ovoj oblasti' što ih čini na neki način superiornijim u odnosu na žene i one treba da 'zavide svojim momcima'. Ovo je primjer diferencijacije gdje su žene predstavljene kao Drugo.

Ovaj članak bi se mogao svrstati u Hatzidakinu prvu kategoriju jer je stil rezervisan i formalan, dok je ton autoritativan (mnogo imperativa) i pun činjenica. Podsjeća na nekakve zvanične tekstove (npr. medicinski letak). Prema Hatzidaki (2011), "usvajajući teme i simulirajući stil poznatih normativnih tekstova univerzalno priznatih institucija (npr. letak javne zdravstvene ustanove), časopis suštinski tvrdi da i on posjeduje taj status" (str. 128). Časopis koristi ton koji zvuči važno i podsjeća na stil nekakvog priručnika. Međutim, tema kojom se bavi je daleko od ozbiljne i ne 'izaziva nervni slom', kao što to časopis navodi. Ovaj članak je vidljiv primjer promovisanja vrijednosti konzumerizma jer nudi razne proizvode za rješenje vašeg problema. Na neki način, časopis stvara problem sa ovakvim člancima, a kasnije nudi rješenje za njih ('razveselite se – jer postoje načini da uzvratite udarac'). Dovode do toga da se čitateljke osjećaju kao da se ne uklapaju u standarde ljepotetako što stvaraju slike idealnih žena sa 'nogama bez celulita'. Ubjeđuju čitateljke da je njihovo viđenje ženskosti (koje je pogrešno i izokrenuto) jako poželjno i da ga treba imitirati.

Nakon analize članaka preuzetih iz ženskih časopisa prelazi se na analizu članaka iz muških časopisa. Prvi članak je preuzet iz *FHM*-a. Naslovljen je *10 seksi savjeta kako da budeš bolji u krevetu večeras*. Članak je napisan na takav način da daje listu stvari koje su dozvoljene i koje nisu, daje savjete o tome kako se muškarac treba ponašati u krevetu, kakva je vrsta ponašanja prihvatljiva, a kakva ne. U ovom članku, baš kao i u članku *Započinjanje bitke* mogu se naći brojni primjeri determinisanih, funkcionalizovanih i personalizovanih društvenih aktera (stručnjak za veze Issy Wharton, tvrdi Tracey Cox autorka...) Opet imamo primjer gdje članak pominjući ove brojne stručnjake simulira pouzdane i poznate obrasce autoriteta i na taj način to tvrdi i za sebe.

Žensko tijelo i seksualni čin su predstavljeni metaforom zemlje. 'Usporite i uživajte u pejzažu' je ono što članak poručuje. Čitalac treba da 'istraži njeno tijelo' prije nego što stigne

do svog 'odredišta' (=orgazam). Ovdje se javlja i primjer hiperbole ('želite da je jebete do ludila') koja je čisti primjer mačoizma prisutnog u članku. Žena je predstavljena kao pasivni objekat, dok je muškarac vršilac radnje i sve kontroliše što se može presupozirati iz kondicionalne rečenice 'Ako zaista želiš da počastiš svoju djevojku, dozvoli joj da skoči gore i preuzme kontrolu'. 'Dozvoli joj da uživa' dalje ukazuje na to da žena ne uživa u seksualnom činu i da može početi da uživa samo onda kada joj njen muškarac dozvoli. Metafora rata je ponovo prisutna. Ovaj put, seksualni čin se opisuje kao bitka između partnera, a muškarčeva nesposobnost da doživi orgazam je njegov 'poraz'.

Postoje brojni primjeri somatizacije u ovom članku, koja je po Van Leeuvenu "oblik objektivizacije u kome su društveni akteri predstavljeni tako što se upućuje na dio njihovog tijela. Imenica koja označava tijelo je skoro uvijek premodifikovana prisvojnom zamjenicom ili genitivom koja upućuje na "vlasnika" tog dijela tijela [...]" (Van Leeuwen, 2005, str.60). Somatizacija izaziva osjećanje otuđenosti, jer osoba (u ovom slučaju ženska osoba) nije uključena u neku radnju. Osoba nije bitna, nego njeno tijelo i to šta se radi tom tijelu. Ovo je prisutno i u svim prethodnim člancima, kao i u sljedeća dva članka. Ovo su neki od primjera: 'držiš njenu guzu', 'sisanje njenih bradavica', 'trljaj to po njenim grudima', 'nemoj duvati u njenu vaginu', 'liži njene stidne usne' i td. Međutim, nisu samo žene somatizovane, nego i muškarci, što se posebno može vidjeti u prvom članku *Kako da ga napališ* (nađi njegovu G tačku, muškarčeva prostata, niz njegov torzo i td.). Stvara se utisak da ovi članci stavljaju veliki naglasak na ljudsko tijelo.

Ton ovog članka je poprilično zaštitnički, sadrži elemente ironije, a ima i mnogo primjera izrugivanja. Jezik je kombinacija neformalnog kolokvijalnog stila pisanja i citata stručnjaka; ima čak i primjera slenga. Prema Hatzidakinoj klasifikaciji, ovaj članak pripada trećoj kategoriji.

Naredni članak *Pravila za snažniju erekciju* je preuzet iz časopisa *Men's Health*. Napisan je u obliku medicinskog letka koji daje korisne savjete o erekciji. Baš kao što je to kada niste u vezi, a žena ste, i još ako imate celulit, najgora stvar koja vam se može desiti u životu, tako je kada ste muškarac, a dijagnosticiraju vam erektilnu disfunkciju. Članak počinje rečenicom *Nijedan penis nije ostrvo* što je aluzija na John Donovu pjesmu *Nijedan čovjek nije ostrvo*. Počinje metaforičkim prikazom penisa:

Kada bi vaš penis bio ostrvo, bilo bi zavodnički da ga zamislite kao popularno ljetovalište na Karibima – mirno i pusto za vrijeme dana, a puno aktivnosti noću, i odredište je stalnih rotacija polugolih studentkinja.

Jasno je da autor ovdje koristi, kako se čini, sveprisutnu metaforu ljudskog tijela (ili u ovom slučaju penisa) kao mjesta, zemlje ili 'odredišta'. Ova geografska metafora se nastavlja poređenjem penisa sa 'poluostrvom' i 'ako prirodna katastrofa pogodi kopno, vjerovatno je da će uticati na sve zemljište koje štrči'. Za razliku od prethodnih članaka gdje je žensko tijelo bilo predstavljeno kao zemlja, a muškarci su bili 'istraživači' i 'putnici', u ovom slučaju žene su predstavljene kao 'posjetioc' ovog 'poluostrva'. Kasnije u tekstu, na penis se upućuje metaforom rata, ili da budemo određeniji, metaforom oružja ('pištolj'), što je slično 'projektilu' u prvom članku.

Hrkanje se poredi sa 'rezanjem drva' i predstavljeno je kao jedan od uzroka problema sa erekcijom. Časopis preporučuje da 'ne trošite novac na proizvode za zaustavljanje hrkanja OTC' jer su se pokazali kao neefikasni, a zatim nudi svoje efektivno rješenje stvarajući na taj način diferencijaciju "mi" i "drugi" i dalje ukazuje da je "mi" bolje od ostalih. "Diferencijacija eksplicitno diferencira individualnog društvenog aktera ili grupu društvenih aktera od sličnog aktera ili grupe, stvarajući razliku između "sebe" i "drugog", ili između "nas" i "njih" [...]" (Van Leeuwen, 2005, str.52).

U ovom tekstu se može naći pregršt primjera metonimije (studija objavljena u *Journal of Urology* je otkrila, istraživanje američkih Vazdušnih snaga pokazuje, studija Univerziteta Kalifornije u San Francisku i td.). U Van Leeuwenovoj terminologiji ovo je u vezi sa agregacijom, jednim od dva osnovna tipa asimilacije i često "se koristi da reguliše prakse i da proizvodi mišljenje konsenzusa, iako se predstavlja kao da samo bilježi činjenice (Van Leeuwen, 2005, str.49). Ovo je takođe i primjer autonomizacije iskaza koja je "oblik objektivizacije (vrsta impersonalizacije) u kojoj su društveni akteri predstavljeni u vidu osvrta na njihove iskaze" (Van Leeuwen, 2005, str.60). Na ovaj način, iskazu se daje neka vrsta bezličnog autoriteta, ali impersonalizacija za posljedicu može imati i "sakrivanje identiteta i/ili uloge društvenog aktera" (Van Leeuwen, 2005, str.60).

Brojni doktori su pomenuti (kaže doktorka psihologije Julian Slowinski, profesorica psihologije na univerzitetu u Pensilvaniji, kaže doktor medicine Taylor Segraves koautor..., kaže doktorka Grace Dorey autorka studije...). U Van Leeuwenovoj terminologiji ovo je primjer funkcionalizacije koja je vrsta kategorizacije. Javlja se kada se na "društvene aktere upućuje u pogledu aktivnosti, u pogledu nečega čime se bave, na primjer njihovo zanimanje ili uloga" (Van Leeuwen, 2005, str.54). Ovo je i primjer nominacije koja se obično ostvaruje ličnim imenicama.

Jezik u članku je krajnje formalan, koristi se mnogo formalne leksikogramatike i stručne terminologije (anticijanini, ultramoćni antioksidant, hemikalije za proširenje krvnih

sudova). Ton je poprilično činjenički. Ovaj članak stvara neutralni stil letka koji je izdala nekakva zdravstvena ustanova, ali isto tako, na nekoliko mjesta, simulira zamišljeni razgovor između pacijenta i savjetnika. Stoga, može se svrstati u Hatzidakinu prvu kategoriju. Ovaj članak, kao i *Istjerivači celulit* promoviraju vrijednosti konzumerizma tako što nudi internet adrese raznih proizvoda koji vam mogu pomoći da poboljšate svoje zdravlje.

Posljednji članak za analizu je takođe preuzet iz časopisa *Men's Health* naslovljen je *Kako da dodiruješ njene grudi*. Za razliku od prvog članka, muškarci su ovdje predstavljeni kao oni koji treba da zadovolje svoju ženu. Prvi pasus počinje sa poređenjem, autor poredi ženske grudi sa pahuljama i nastavlja sa metaforom topljenja 'njenog uma'. Članak potom kreće sa promovisanjem konzumerizma tako što savjetuje čitaocima ili da budemo precizniji naređuje im (imperativ 'pokupi') da kupe posebno izdanje časopisa, nekakvu vrstu vodiča nazvanog *Velika knjiga seksa*. Još jednom, časopis uvjerava čitaoca da je neadekvatan po mjerilima tog istog časopisa. Tjera čitaoca da povjeruje da ne može bez časopisa.

Članak dalje nastavlja sa veoma uznemiravajućim prikazom žene, ili da budemo određeniji, pojedinih dijelova njenog tijela. Časopis nudi kategorizaciju vrsta grudi. Opisuje pet vrsta grudi i ukratko objašnjava kako 'rukovati' njima kao da je ovaj dio tijela nekakav predmet. Dalje nastavlja sa ovakvim prikazom ženskog tijela kao pasivnog objekta prilično autoritativnim savjetima kao što su 'neka legne', 'neka se istegne', 'stavi je gore'. Na osnovu ovih primjera i još nekih iz teksta možemo zaključiti da je najčešći obrazac rečenica SPO, SPOOk i SPOA i u svakom primjeru žena ima funkciju objekta u datoj rečenici, ona je predstavljena kao da trpi radnju. Dalje u tekstu, ženske bradavice su predstavljene kao 'barometri želje' i kao 'meta' i opet treba 'rukovati pažljivo' jer žene nisu 'napravljene da trpe trenje tamo gore'.

Javlja se i nekoliko primjera nominacije i funkcionalizacije (kaže doktor medicine Alan Matarasso, plastični hirurg u Nju Jorku, kaže dr Shirley Zussman, terapeutkinja za seks u Nju Jorku). Ovo služi da doprinese legitimaciji i da uspostavi korisnost savjeta. Simulirajući ovaj poznati i pouzdani autoritativni glas časopis tvrdi ovaj status i za sebe i uspješno prenosi svoju poruku. Može se naći i nekoliko primjera agregacije ostvarene upotrebom metonimije (jedna studija je pokazala, prema studiji UCLA-a). Postoji i primjer nedeterminacije (neki istraživači), koja je prema Van Leeuwenobi obično ostvarena upotrebom neodređenih zamjenica. Nedeterminacija čini društvenog aktera anonimnim.

Sljedeća rečenica je primjer ekspresivne modalnosti sa upotrebom modalnog glagola 'will' u koordinisanoj rečeničnoj strukturi koja je predstavljena formulom problem-rješenje.

Ako znaš prave poteze, istopiće ti se u rukama (Know the right moves and you'll have her melting in your arms). I naravno, časopis je taj koji će vam pomoći da dobijete neophodno znanje.

U Hatzidakinoj terminologiji, ovaj članak bi se mogao svrstati u drugu kategoriju. Jezik je kombinacija stručne terminologije i umjereno neformalnog stila. Kroz cijeli tekst koristi se drugo lice jednine i simulira vedar i intiman ton.

4. ZAKLJUČAK

Ovaj rad se bavianalizom toga kako se rod predstavlja u časopisima koji su namijenjeni rodno određenoj publici. Nakon analize šest članaka preuzetih iz nekih od današnjih najpopularnijih muških i ženskih časopisa zaključeno je da iako su se stvari promijenile kada je u pitanju predstavljanje rodova u medijima, ipak se nisu promijenile nabolje.

Kada se govori o predstavljanju žena u časopisima one se više ne predstavljaju kao da imaju samo jedan cilj u životu – da se udaju. Sada se one skidaju skoro gole, uče ih kako da uživaju u seksu, kako da učine da njihovi partneri uživaju u seksu, kako da budu seksi, uspješne i vrijedne, moćne i simpatične, oštre i opuštene. Uče ih možda previše kontradiktornih stvari. I naravno, uče ih kako da privuku muškarca, što u stvari zvuči kao modernizovana verzija ere *kako naći dobrog muža*.

Međutim, postoji jedna novost kada je riječ o predstavljanju muškaraca u časopisima – komercijalizacija muževnosti. Muško tijelo se tretira poput nekakvog predmeta, baš kao i žensko, i nekad i sada.

Kada sve ovo uzmemo u obzir, možemo vidjeti da postoje brojne sličnosti između muških i ženskih časopisa, mnogo više nego što možemo da zamislamo. Obje vrste časopisa pišu o istim temama samo sa različite rodne perspektive. Koriste iste mehanizme pisanja (česta upotreba modala, imperativa, isti metaforički jezik, poznati autoritativni glasovi ugrađeni u tekst, isti načini predstavljanja društvenih aktera.) Promovišu svoj pogled na svijet kao jedini ispravan. Nude čitaocima slike idealizovane ženstvenosti i muškosti kojima čitaoci teško odolijevaju. Drugim riječima, muški i ženski časopisi sugerišu da je čitalac podložan štetnim faktorima, a da časopis može da da rješenje koje će ispraviti čitaočeva nesavršenstva ili zaštititi njegove interese.

5. LITERATURA

Carter C., & Steiner L. (Eds.). (2004). Critical Readings: Media and Gender.

Fairclough, N. (1989). Language and Power. London, Longman.

Gauntlett, D. (2002). Media, Gender and Identity: An Introduction. London/New York: Routledge.

Hatzidaki, O. Greek men's and women's magazines as codes of gender conduct. U Majstorović D., & Lassen I. (Eds.). (2011). Living with Patriarchy.

Hearst Communications, Inc., (n.d.), Preuzeto sa <http://www.elle.com/About-Us-ELLE.com-Editorial-and-Sales-Team>

Jennifer Benjamin, (n.d.). How Cosmo Changed the World. Preuzeto sa http://www.cosmopolitan.com/about/about-us_how-cosmo-changed-the-world

The write news, (28.7.2000). David Zinczenko Named Editor-in-Chief of Men's Health Magazine. Preuzeto sa http://www.writenews.com/2000/072800_zinczenko_menshealth.htm

Van Leeuwen, T. (2005). Introduction to Social Semiotics. London/New York: Routledge.

Tanja Maković, Faculty of Philology, University of Banja Luka

PORTRAYAL OF MEN AND WOMEN AS SOCIAL ACTORS IN GENDER-ORIENTED LIFESTYLE MAGAZINES

ABSTRACT

This paper deals with the analysis of men's and women's lifestyle magazine discourse. It is a contrastive study which explores the representation of gender as social actors in these magazines. The paper also raises the questions whether these types of magazines create men and women stereotypes (that is, whether men and women are represented as two irreconcilable opposing sides) and, although not many claim this, whether there exist some similarities between these periodicals, such as the frequent usage of imperatives, modal verbs, the same metaphorical language etc. Corpus used for the analysis is comprised of several articles from two men's (*Men's Health* and *FHM*) and two women's magazines (*Cosmopolitan* and *Elle*). The analysis is based on Norman Fairclough's approach to Critical Discourse Analysis, and it is also combined with Theo Van

Leeuwen's theory of representation of social actors (with a greater emphasis on the latter approach). The paper gives a brief description of the history of lifestyle magazines and their basic characteristics. This is followed by the analysis of the chosen articles from the aforementioned magazines. After the microscopic analysis of texts the author reached the conclusion that there is a striking similarity between men's and women's magazines. Both types of periodical write about the same issues, only from a different 'gender' perspective and they use the same writing mechanisms.

UTICAJ NEMAČKOG NA POLAPSKI NA PRIMERU POMOĆNIH GLAGOLA U SLOŽENIM GLAGOLSKIM VREMENIMA

REZIME

Ovaj rad predstavlja sintaksičku analizu dve varijante složenog prošlog vremena u polapskom jeziku: strukturu koju čine lični oblik pomoćnog glagola biti i pasivnog participa i slične strukture sa ličnim oblikom pomoćnog glagola imati i pasivnim participom. Diskusija procesa gramatikalizacije ovih struktura zasnovana je na primerima koje navode Šlajher (Schleicher, 1871) i Oleš (Olesch, 1983; Olesch 1989) i tiče se sintaksičkih svojstava koje ove strukture dele sa germanskim jezicima, kao što su odsustvo kongruencije u rodu između subjekta i participa te zavisnost upotrebe pomoćnog glagola biti ili imati od argumentske strukture rečenica koje sadrže neprelazne glagole. Situacija ovih struktura u polapskom je u ovom radu suprotstavljena jednom drugom prošlom vremenu u polapskom (koje uključuje aktivni particip/radni glagolski pridev), kao i sličnim strukturama u drugim slovenskim jezicima. Analiza je izvršena prema modelu u diskusiji složenih prošlih vremena u slovenskim jezicima Migdalskog (2006).

1. POLAPSKI JEZIK I NJEGOVI PISANI SPOMENICI

Polapski jezik pripada lehitskoj, zapadnoslovenskoj podgrupi slovenskih jezika, zajedno sa poljskim i kašupskim. Bio je u upotrebi među slovenskim stanovništvom gornjeg toka Labe u današnjoj severoistočnoj Nemačkoj, a konkretno u okolini mesta Lihov (Lüchow), Vustrov (Wustrow) i Danenberg (Dannenberg). Od smrti poslednjeg izvornog govornika 1756. godine, polapski je mrtav jezik. Osim toga, polapski nikada nije bio standardizovan, što doprinosi prilično siromašnom izvoru zapisa na tom jeziku. Sačuvano je ukupno oko 2800 leksičkih jedinica polapskog jezika, od kojih mnoge nisu poznate u svom osnovnom obliku (Polanjski, 1993).

Uprkos tome, zapisi polapskog ipak postoje, iako se izvori prilično razlikuju u pogledu ortografije. Pisani izvori polapskog su uglavnom zasluge leksikografskog rada Kristiana Heninga fon Jesena (Christian Henning von Jessen, *Vocabularium Venedicum*, 1710), Johanesa Fridriha Pfeffingera (Johannes Friedrich Pfeffinger, *Vocabulaire Vandale*, 1711) i Johana Paruma Šulca (Johan Parum Schultze, *Chronica Venedica*, 1725). Johan Parum Šulc, koji potiče iz Vustrova, jedini je izvorni govornik polapskog među leksikografima (Oleš, 1977).

Ipak, *Thesaurus Linguae Dravenopolabicae* Rajnholda Oleša (Reinhold Olesch), koji predstavlja sistematizaciju izvora polapskog jezika, daje primere većine formi polapske glagolske paradigme, iako su strukture koje su tema ovog rada relativno retke u poređenju sa formama zastupljenim i u drugim slovenskim jezicima.

Jedinstven geografski, politički i kulturni položaj polapskih Slovena opravdava centralnost polapskog jezika u istraživanju zone slovensko-germanskog jezičkog kontakta. Zato je polapski, i uprkos tome što je mrtav jezik, privukao pažnju mnogih ranih lingvista kao što su Grim, Kopitar i Šlajher (Grimm, Kopitar & Schleicher). Šlajher je napisao prvu gramatiku polapskog, zasnovanu na rečniku Hajnriha Juglera (*Lüneburgisch-Wendisches Wörterbuch*), koji je predstavljao zbir tada poznatih leksikografskih izvora (Oleš, 1977). Diskusiju su nastavili Rost, Hanuš i Dobrovski (Rost, Hanusch & Dobrovsky), a u dvadesetom veku Ler-Splavinjski, Polanjski i Oleš (Lehr-Splawiński, Polański & Olesch).

Prema Olešu (1993), polapski je bio izložen uticaju nemačkog, pre svega niskonemačke varijante, od srednjeg veka pa do kraja svog postojanja. Ovaj uticaj se ogleda pre svega u leksičkim pozajmljenicama i kalkovima, ali ima ga i u gramatici. Primeri morfosintaktičkog uticaja nemačkog u polapskom uključuje na primer mešanje dativa i akuzativa (tipično za niskonemački) formiranje pasiva sa nemačkom pozajmljenicom *vârdot* (nemački: *werden*), instrumental uvek uz predlog *sâ* (nemački: *mit*) i odvojivo složeno glagolsko vreme sa pomoćnim glagolom *biti* ili *imati* i pasivnim participom (trpnim glagolskim pridevom) (Oleš, 1993).

2. SLOŽENI GLAGOLSKI OBLICI U POLAPSKOM

Nalik na druge indoevropske jezike, u polapskom su se razvili složeni glagolski oblici koji ne izražavaju samo kategoriju glagolskog vremena, već i razlike u kategorijama vida, načina i modalnosti.

Tri pomoćna glagola u upotrebi prilikom građenja ovih složenih oblika u polapskom su *bayt* (biti), *mêt* (imati) i *vârdot* (postati).

Bayt, kao i njegove kognate u drugim slovenskim jezicima odlikuje nepravilna promena. Pored upotrebe u leksičkom značenju (1), vrlo je čest i kao pomoćni glagol u formiranju složenih glagolskih struktura. Najčešće se javlja kao pomoćni glagol (sa vP argumentom) u slovenskom složenom *l-perfektu* (2). *L-perfekat* se odnosi na perfekat sa radnim glagolskim pridevom, koji u većini slovenskih jezika ima nastavke na temu *-l-* odakle se izvodi naziv). Interesantno je da se ovde pomoćni glagol javlja i u trećem licu, što je za

savremene zapadnoslovenske jezike izuzetak. Pasiv se takođe neretko gradi sa *bayt* u ličnom obliku i trpnim glagolskim pridevom (3). Naposljetku, *bayt* se ponekad javlja zajedno sa pasivnim participom u složenim glagolskim strukturama sa značenjem radnje u prošlosti, nalik na visokonemačko *Er ist gekommen*. (4). Strukturama nalik na (4) posvećen je značajan deo narednog poglavlja o perfektu sa *imati*.

- | | | | |
|--------------------------|---------------------------|---------------------------------|-------------------------|
| (1) Jôs | gis | wilga grîsna | Sena. |
| ja | biti _{1.SG.PRES} | veoma ružna _{F.SG} | žena _{N.F.SG.} |
| Ja sam veoma ružna žena. | | | (polapski, Oleš, 1983) |
| (2) Gang | | plokôl. | |
| | biti _{3.SG.PRES} | plakao _{OM.PAST.PART.} | |
| (On) je plakao. | | | (polapski, Oleš, 1983) |
| (3) Gang | | ßaßóna. | |
| | biti _{3.SG.PRES} | goreo _{OM.PASS.PART} | |
| (On) je goreo/žigosan. | | | (polapski, Oleš, 1983) |
| (4) Snêk | gang | komôn. | |
| sneg | biti _{3.SG.PRES} | dodên _{M.PASS.PART} | |
| Sneg je pao/došao. | | | (polapski, Oleš, 1983) |

Mêt (*imati*) retko učestvuje u formiranju složenih glagolskih oblika u drugim slovenskim jezicima. Pored upotrebe u leksičkom značenju, u polapskom jeziku upotrebljava se kao lična komponenta složenog futura (koji je zamenio zapadnoslovenski futur sa pomoćnim glagolom *biti* i infinitivom za glagole nesvršenog odnosono lični oblik za sadašnje vreme za glagole svršenog vida, od kojih nijedan nije naročito rasprostranjen u izvorima polapskog), ili u okviru struktura koje izražavaju značenje obaveze (6b), slične strukturama u poljskom (6a). Naposljetku nalik na primer u (4), polapski dopušta formiranje glagolskog vremena sa pomoćnim glagolom *mêt* i pasivnim participom (7). Kao i (4), struktura u (7) je tema posebnog poglavlja o perfektu sa *imati*.

- | | | |
|---------------------------------|----------------------------|-----------------------------|
| (5) Ne mang | | pangsia. |
| NEG imati _{1.SG.PRES.} | | novac _{G?/SG.} |
| Nemam novca. | | (polapski, Oleš, 1983) |
| (6) a. Jose | môm | syôt. |
| b. Ja | mam | szyć. |
| ja | imati _{1.SG.PRES} | šiti _{INF} |
| Ja ću šiti./Treba da šijem. | | (polapski, Oleš, 1983) |
| (7) Mohss | | pirdohn |
| (ti) imati _{2.SG.PRES} | | prodan _{PASS.PART} |
| ti si prodao | | (polapski, Oleš, 1983) |

Naposljetku, *vârdot* (*postati*) je jedinstven slučaj u slovenskim jezicima, budući da se ne javlja izvan polapskog i lužičkosrpskih jezika, i opšte je prihvaćeno da se radi o pozajmljenici iz nemačkog (visokonemački: *werden*). Simptomatično tome, ovaj glagol funkcioniše kao

pomoćni u formiranju polapskog pasiva (8a), kao i njegova kognata u nemačkom (8b). Iako se radi o elementu nemačkog uticaja, ovaj fenomen nije uzet u obzir u ovom istraživanju.

- (8) a. mo wardôt eywiungsona
 imati_{3.SG} postati_{INF} vezan_{PASS.PART}
 Biće vezan (polapski, Oleš, 1983)
- b. (es) soll angebunden werden
 trebati_{3.SG} vezan_{PASS.PART} postati_{INF}
 Biće vezan (nemački, Oleš, 1983)

3. PERFEKAT SA *IMATI* U INDOEVROPSKIM JEZICIMA I POLAPSKOM

U ovom poglavlju ponuđena je analiza dve paralelne strukture koje izražavaju prošlo glagolsko vreme: dominantniji „slovenski” perfekat sa pomoćnim glagolom *biti* i aktivnim participom (polapski: *vân jědāl* up. nemački imperfekat: *er aß*; poljski: *on jadł*; srpski: *on je jeo*) i perfekat sa pomoćnim glagolom *biti/imati* i pasivnim participom (polapski: *vân mo vâijadon* up. sa nemački: *er hat gegeßen*; poljski: *?on ma jedzone*). Iako je glagol *imati* čest kao pomoćni u složenim vremenskim konstrukcijama u germanskim i romanskim jezicima, u slovenskim je retkost: gramatikalizovan je u ovom svojstvu jedino u kašupskom i jednom jugoistočnom dijalektu makedonskog. (vid. diskusija u Migdalski, 2006). S obzirom na sličnost situacije u polapskom sa onom u makedonskom i kašupskom, model iz analize Migdalskog je primenjen u prvom delu ove diskusije.

1.1. Razvoj perfekata sa pomoćnim glagolom *imati*

Migdalski (2006) pretpostavlja opštu prisutnost i formalnu jednakost između perfekata sa *biti* i *imati* u svim romanskim i germanskim jezicima. U indoevropskim jezicima uopšte, složene glagolske strukture obično sadrže pomoćni glagol u ličnom obliku i particip tj. glagolski pridev. Tako se *perfekat sa imati* u ovim jezicima, gradi od pomoćnog glagola *imati* i *participa prošlog*.

U romanskim i germanskim jezicima ovaj *particip prošli* često je morfološki identičan pasivnom:

- (9) a. Het manuscript werd geschreven.
 D rukopis postati_{3.SG.PAST} napisan_{PASS.PART}
 Rukopis je (bio) napisan.
- b. Hij heeft het manuscript geschreven.
 on_{3.SG.M} imati_{3.SG.PRES} D rukopis napisan_{PAST PART}

On je napisao (taj) rukopis.

(holandski, Migdalski, 2006, str.128)

Prema Migdalskom (2006), ovo je rezultat gramatikalizacije složenih vremena u indoevropskim jezicima, koja je doprinela tome da pasivni particip postane particip prošli. Ova promena je uočljiva u evoluciji pasivnih konstrukcija u latinskom (koje Migdalski naziva „stativni perfekat“) u konstrukcije u savremenim romanskim jezicima, gde je leksičko značenje glagola *imati* postepeno izmenjeno (semantic bleaching), te glagol postaje pravi pomoćni.

(10) a. Obsedimus oppidum.

opsesti_{PF,1PL} grad

Opseli smo grad.

b. Habemus oppidum obsessum.

imati_{1PL} grad_{ACC.M.SG} opsednut_{ACC.M.SG} (latinski, Migdalski, 2006, str. 148)

Imamo opsednut grad.

c. Abbiamo assediato una città.

imati_{1PL} opsednut_{M.SG} jedan_F grad_{F.SG}

Opseli smo grad. (italijanski, Migdalski 2006, str. 148)

Iz (10a) takođe uočavamo da promena u stativnom perfektu doprinosi nestanku pune kongruencije između participa i objekta. Isti efekat dobijamo i u germanskim jezicima. Pasivni particip kongruije sa pravim objektom u (11a). Međutim, kada glagol *imati* kroz pun proces reinterpretacije postane pomoćni, kongruencija sa participom nestaje (11b) (Migdalski, 2006).

(11) a. Ich habe ihn geschlagenen.

ja imati_{1SG} njega tučen_{PASS.M.N}

Ja ga imam tučenog.

b. Ich habe ihn geschlagen.

ja imati_{1SG} ga tučen_{PTP}

Tukao sam ga.

(nemački, Migdalski, 2006, str. 151)

Još jedna razlika između stativnog i prošlog perfekta je mogućnost gradacije participa kod stativnih perfekata. Osim toga, stativni perfekt često za particip ima teličan ili svršen glagol (10, 11). Za razliku od perfekta sa *imati*, stativni perfekat ne dopušta neprelazne glagole (12b).

(12) a. dat Jan het boek gelezen heeft

da Džon D knjigu pročitati_{PART.PERF} imati_{3.SG.PRES}

...da je Džon pročitao knjigu

b. dat Jan gelachen heeft

da Džon smejati_{PART.PERF} imati_{3.SG.PRES}

...da se Džon smejaao

(holandski, Migdalski, 2006, str. 152)

1.2. Perfekat sa *imati* u slovenskim jezicima – kašupski i makedonski

Prema Migdalskom (2006) postoje tri strukture u slovenskim jezicima koje odgovaraju perfektu sa *imati* u germanskim i romanskim. To su odgovarajuće gramatikalizovane strukture sa *imati* u kašupskom i makedonskom, te nelični particip u poljskom i stativni perfekti u nekim drugim slovenskim jezicima (poljski i srpski).

1.2.1. Kašupski

Perfekat u kašupskom selektuje svoj pomoćni glagol (između *imati* i *biti*) u zavisnosti od argumentske strukture glagolske fraze, nalik na nemački. Tako perfekat sa *biti* ima za particip neakuzativni neprelazni glagol (13a) dok perfekat sa *imati* nastaje od neergativnih neprelaznih i prelaznih glagola (13b).

(13) a. Ta białka je precz jidzenô.

ta žena_{F.SG} biti_{AUX.3.SG} odavde ići_{PTP.F.SG}

Ta žena je odavde otišla. (kašupski, Migdalski 2006, str. 130)

b. Jô móm tą białkã bité.

ja imati_{PRES.1SG} ta_F žena_{ACC.F.SG} tučen_{PTP.SG.N}

Ja sam tukao tu ženu. (kašupski, Migdalski, 2006, str. 130)

Još jedno svojstvo kašupskog je mogućnost neživih ili neljudskih subjekata u perfektu sa *imati* što upućuje na semantičku promenu u glagolu *imati* od interpretacije kao leksičkog ka pomoćnom.

(14) To àuto mô rozjachoné kùrã.

taj_N auto_N imati_{PRES.3SG} pregažen_{PTP.N.SG} kokoška_{F.SG}

Taj auto je pregazio kokošku. (kašupski, Migdalski, 2006, str. 131)

Pomoćni glagol *imati* takođe stupa zajedno sa povratnim glagolima (15). Kao što je očekivano, particip se javlja u jednini srednjeg roda, nezavisno od specifikacija subjekta što se tiče ϕ -odlika.

(15) a. On mô sã dowiedzóné.

on imati_{3SG} REFL saznán_{PTP.N}

On je saznao.

b. Ona mô sã pitóné.

ona imati_{3SG} REFL pítan_{PTP.N}

Ona je pitala.

(kašupski, Migdalski, 2006, str. 132)

Naposletku, *imati* može da stoji uz nesvršene (16a) kao i svršene glagole (16b), iako se u slučajevima kao što je (16b) obično radi o nesvršenim glagolima iskustva.

(16) a. Jô móm zjadlé połnie.

ja imati_{1SG} pojeden_{PRF.PART.N.SG} večera

Pojeo sam večeru.

b. Jô móm jadle pomuchla.

ja imati_{1SG} jeden_{IMPF.PART.N.SG} som

Jeo sam soma.

(kašupski, Migdalski, 2006, str. 132)

Ipak, kašupski ne dopušta strukture sa pomoćnim glagolom *imati* i pasivnim participom gde je particip modalni glagol, što je možda neočekivano, s obzirom na to da u slovenskim jezicima modali nemaju nepotpunu paradigmu (za razliku od germanskih).

(17) *Jô miôł muszoné.

ja imati_{PART.M.SG} moran_{PTP.N.SG}

(kašupski, Migdalski, 2006, str. 133)

1.2.2. Makedonski

Perfekat sa *imati* u makedonskom ima dobro zabeleženu upotrebu (prvi zapis ove konstrukcije potiče iz rukopisa iz manastira Krnino, iz 1706.), iako je njegova upotreba ograničena na konkretan dijalekt. Za razliku od kašupskog, u makedonskom tranzitivnost glagola ne igra ulogu u odabiru modala, te su svi glagoli mogući sa *imati* (18).

(18) a. Gostite imaat dojdeno.

gosti-D imati_{3PL} dođen_{PTP.N}

Gosti su došli.

(makedonski, Migdalski, 2006, str. 134)

b. Goce Delčev ima spieno tuka.

Goce Delčev imati_{3SG} span_{PTP.N} ovde

Goce Delčev je spavao ovde. (makedonski, Migdalski, 2006, str. 134)

Nalik na kašupski, u makedonskom su takođe moguće konstrukcije sa povratnim glagolima (19).

- (19) Vekje se imam izmieno
 već_{REFL} imati_{1SG} umijen_{PTP,N}
 Već sam se okupao. (makedonski, Migdalski, 2006, str. 134)

Neživi i neljudski subjekti su takođe mogući, kao i u kašupskom (21).

- (20) Brodot se ima udreno vo karpite.
 brod-D_{REFL} imati_{3SG} udaren_{PTP,N} u stene.
 Brod je udario u stene. (makedonski, Migdalski, 2006, str. 134)
Modalni participi, kao i u kašupskom, ne daju gramatične rečenice.

- (21) *Imam morano/trebano da gi napravam ovie raboti.
 imati_{1SG} moran_{PTP,N}/treban_{PTP,N} da ih_{CL,ACC} uradim_{SUBJ,1SG} ove posao_{PL}

 Morav da ja napravam ovaa rabota.
 morati_{PAST,1SG} da ga_{CL,F} uradim_{SUBJ,1SG} ovaj_F posao
 Morao sam da uradim ovaj posao. (makedonski, Migdalski, 2006, str. 134)

Kao i u svim slučajevima perfekta sa *imati*, gde je modal potpuno gramatikalizovan, particip ne kongruíše sa objektom.

- (22) Ja imam skinato mojata nova košula
 ja imati_{1SG} pocepan_{PTP,N} moja-D nova košulja_F
 Pocepao sam moju novu košulju. (makedonski, Migdalski, 2006, str. 136)

Još jedno svojstvo makedonskih pasivnih participa, je mogućnost frontalizacije, kao što je slučaj sa aktivnim participom (l-participom, tj. radnim glagolskim pridevom) u srpskom ili bugarskom (Migdalski, 2006).

1.2.3. Drugi slovenski jezici

Nekoliko drugih slovenskih jezika gde složena vremena nisu gramatikalizovana sa pomoćnim glagolom *imati* pokazuju sličnosti u konstrukcijama koje odgovaraju stativnom perfektu u starijim varijantama germanskih i romanskih jezika.

Ipak, u ovim konstrukcijama možemo zapaziti potpunu kongruenciju u ϕ -odlikama (kategorije broja, roda i lica) između participa i objekta. (Svi primeri potiču iz Migdalski, 2006)

- (23) a. Mam juž zapięte pasy.

imati_{1SG} već vezan_{PASS.ACC.NV.PL} pojas_{ACC.NV.PL}
 Već sam vezao pojas. (poljski)
 b. On nema položen nijedan ispit.
 on NEG+imati_{1SG} položen_{PASS.M.SG} NEG+jedan ispit_{M.SG}
 Nije položio nijedan ispit/Nema položen nijedan ispit. (srpski)

Za razliku od makedonskog i kašupskog, ovi jezici dopuštaju samo svršene participe i ne dopuštaju neprelazne glagole u participu. (24b.)

- (24) a. Goce Delčev ima spieno tuka.
 Goce Delčev imati_{PRES.3SG} spavan_{PTP.N} ovde.
 Goce Delčev je spavao ovde. (makedonski, Migdalski 2006:156)
 b. *Jan ma juž tutaj spane
 Jan imati_{1SG} već ovde spavan_{PASS.N.SG}
 *Jan je već spavao ovde. (poljski, Migdalski, 2006, str. 156)

Prema Migdalskom, stepen gramatikalizacije određuje sintaksičke odlike struktura u perfektu sa *imati*. Osim toga, čini se da se potpuno gramatikalizovane strukture perfekta sa *imati* i *biti* u kašupskom i strukture sa *biti* u makedonskom ponašaju na isti način kao ove strukture u germanskim i romanskim jezicima (tabela 1).

Tabela 1: Odlike perfekta sa *imati/bit*i i pasivnim perfektom u nemačkom, kašupskom, makedonskom i stativnog perfekta u poljskom

	nemačk i	kašupsk i	makedonsk i	poljsk i
Kongruencija participa i subjekta	-	-	-	+
“subjekat participa” = subjekat klauze	+	+	+	+/-
Dozvoljeni samo svršeni oblici participa	-	-	-	+
Pomoćni gl. <i>imati</i> može imati za komplement neprelazni glagol	+	+	+	-
Perfekat sa <i>imati</i> selektuje neakuzative	-	-	+	-
Prilozi mogu modifikovati konstrukciju	+	+	+	-

4. PERFEKT SA *IMATI/BITI* I PASIVNIM PARTICIPOM U POLAPSKOM

U polapskom u upotrebi su sva tri vremena takođe prisutna u staroslovenskom: sintetički aorist i imperfekt kao i analitički, složeni perfekat (pomoćni gl. *biti* + *l*-particip (radni glagolski pridev)). Složeni perfekat sa *l*-participom je u upotrebi kako sa glagolima svršenog tako i sa glagolima nesvršenog vida, kao u (25). Takođe, nalik na druge slovenske jezike, u polapskom se lična zamenica može izostaviti i u tom slučaju je pomoćni glagol uvek

prisutan (osim u trećem licu kada može biti izostavljen: up. sa češkim, slovačkim ili poljskim) (25a).

- (25) a. ja plokól
biti_{3.SG.PRES} plakati_{PASTP.SG.M}
Plakao je (Ler-Splavinjski, 1929, str.233)

b. vãn âirudâl-sa

on roditi_{PASTP.SG.M} REFL

on se rodio (Komri, Korbet, 1993, str. 817)

c. poslól jêg

PERF-poslati_{PASTP.3SG.M} on_{ACC.SG.M}

(On) je poslao. (Ler-Splavinjski, 1929, str. 234)

Kao što je prethodno pomenuto, u polapskom igra ulogu još jedno prošlo vreme koje je zastupljeno u istom stepenu gramatikalizacije kao *l*-perfekat. Ovo vreme ima dve varijante, podeljene na osnovu izabranog pomoćnog glagola (dalje na osnovu sintaksičkih svojstava samog glagola): pomoćni glagol *biti* + pasivni particip i *imati* + pasivni particip. Prema Šlajheru, ove strukture su rezultat nemačkog uticaja: „Aktivni preterit se gradi na nemački način, od pasivnog participa prošlog i glagola *biti* ili *imati*” (Šlajher, 1871, str. 171). Ler-Splavinjski primećuje da se u pogledu građenja radi o strukturama koje „potiču iz nemačkog uticaja i odgovaraju identičnim formama u pomorskim dijalektima (kašupskom i slovinjskom), kao i u graničnim poljskim dijalektima, koji ipak koriste samo pomoćni glagol *biti*” (Ler-Splavinjski 1929, str. 235)

perfekat sa *biti*:

- (26) a. Gang wapódena
je padnut_{PTP.M.SG}
pao je (Oleš, 1983, str. 28)
b. Snêk gang komôn.
sneg je dođen_{PTP.M.SG}
Stigao je снег/Pao je снег. (Oleš, 1983, str. 34)

perfekat sa *imati*:

- (27) a. (vãn) mo vâijadon
on imati_{M.3.SG} jeden_{M.SG}
on je jeo
b. mos pördon

(ti) imati_{2.SG} prodan_{M.SG}
prodao si

U poređenju sa drugim varijantama prošlog vremena u polapskom, perfekat sa *imati* postoji u ograničenom broju primera. Uz prethodno navedene, istraživači navode još: za perfekat sa *imati*: *vân mo nodena* “pobedio je” (Oleš, 1983) i *mos enstraizón* (Šlajher, 1871); za perfekat sa *biti*: *gang Patséna* „pao je” (Oleš, 1983), *já eumârte* „umro je/mrtav je” i *já eumârzon* „zamrznut je/smrzao se” (Šlajher, 1871).

Povodom prisustva pasivnog participa kako u ovim glagolskim vremenima tako i u samom pasivu, postavlja se pitanje kako razlikovati dve konstrukcije sa istim komponentama. U primerima koje navode Šlajher (1871) i Oleš (1983), postoji regularnost u odsustvu kongruencije između participa i subjekta u perfektu sa *imati*: bez obzira na ϕ -obeležja subjekta, participi koji učestvuju u konstrukciji perfekta sa *imati* se uvek završavaju nastavkom –Ø u primerima koje navodi Šulc (Schultze) i nastavkom -a u velikoj većini primera koje navodi fon Jesen (von Jessen, jedini izuzetak je *já eumârte* za koji su date dve moguće interpretacije). Ler-Splavinjski takođe uočava ovu tendenciju: Pasivni particip u polapskom [...] ima jedan od tri sufiksa - *tъ*, -*nъ*, -*enъ*. Ove forme, koje su očuvane u izvorima, izgleda sve pripadaju kompleksnoj deklinaciji i posredstvom redukcije postakcenatskog vokala, dobijaju sufikse –*tъ*, -*nъ*, -*enъ*, nezavisno od roda. (Ler-Splavinjski (1929). Ovakvo odsustvo morfoloških naznaka roda slična je situaciji u kašupskom i makedonskom, prema analizi sličnih konstrukcija kod Migdalskog (2006).

Prilikom analize razlika u sintaksi između struktura sa *biti* i struktura sa *imati*, regularnosti u odabiru jednog ili drugog pomoćnog glagola postaju vidljivije. U ranije pomenutoj analizi Migdalskog (2006) u nemačkom, odabir pomoćnog glagola zavisi od sintaksičkih odlika (prelaznost, ergativnost) glavnog glagola tj. *biti* je zastupljen uz neakuzative dok je *imati* u upotrebi sa neergativima i prelaznim glagolima (26, 27). Ove osobine su takođe prenesene i na kašupski (Migdalski, 2006). Na osnovu primera koje navode Šlajher i Oleš, moguće je ustanoviti ovakvu podelu i u polapskom (Tabela 2).

Glagoli u ovim strukturama, iz primera koji su nam dostupni, pokazuju snažnu tendenciju ka uzimanju svršenog vida, što je dosta nalik na slučaj u kašupskom, gde se nesvršeni vid uglavnom javlja sa glagolima iskustva (Migdalski, 2006, str. 132) dok u slučaju makedonskog u ovom pogledu nema ograničenja.

Ograničenje na prelazne glagole koje postoji u drugim slovenskim jezicima sa konstrukcijama sa *imati* kao pomoćnim glagolom, izostaje u polapskom (26, 27) kao i u kašupskom i makedonskom.

Situacija sa ograničenjem na svršeni aspekt u polapskom nije jasna zbog nedostatka primera sa nesvršenim glagolima, mogućnosti da se konstrukcija modifikuje priložima, iako ove pojave nisu retkost u jezicima kao što je kašupski.

Što se tiče drugih svojstava perfekta sa *biti/imati* i pasivnog participa, uprkos oskudnosti primera, možemo uočiti neke zajedničke osobine polabskog sa jedne i jezika u kojima je struktura *biti/imati* sa pasivnim perfektom gramatikalizovana. Dragoceni primer gde imamo imenički subjekat *Snêk gang komôn*. (Pao je sneg.) nam govori da u polapskom, nalik na druge jezike ovog tipa, subjekat može da bude neživi.

Tabela 2: Odlike perfekta sa *imati/bit*i i pasivnim participom u polapskom u poređenju sa sličnim strukturama u drugim jezicima i stativnim perfektom u poljskom

	nemačk i	kašupsk i	makedonsk i	poljski (stat. perfekat)	polapsk i
kongruencija između participa i subjekta	-	-	-	+	-
“subjekat participa” = subjekat klauze	+	+	+	+/-	+
Dozvoljeni samo svršeni oblici participa	-	-	-	+	-
Glagol <i>imati</i> može imati za komplement neprelazni glagol	+	+	+	-	+
Perfekat sa <i>imati</i> selektuje neakuzative	-	-	+	-	-
Prilozi mogu modifikovati konstrukciju	+	+	+	-	?

Nastavak istraživanja u ovoj oblasti će prikazati sintaksička svojstva ovih struktura u generativističkom okviru kao i ponuditi objašnjenje za nestanak kongruencije u rodu između subjekta i participa tokom evolucije prošlog vremena sa *imati* i pasivnim participom u polapskom.

5. ZAKLJUČAK

Prema analizi drugih jezika kod Migdalskog, polapski pokazuje najviše sličnosti sa kašupskim i nemačkim. Uzimajući u obzir svojstva perfekta sa *imati* u polapskom, usvojene osobine nemačkog očuvane su kako na morfosintaksičkom nivou kao i na nivou sintaksičke

strukture fraze u okviru koje se javlja. Glavne zajedničke odlike uključuju selekciju pomoćnog glagola u zavisnosti od sintaktičke strukture glagolske fraze (neergativnost, neakuzativnost, prelaznost) i odsustvo kongruencije u rodu i broju između subjekta i participia. Ove odlike, kao i one koje ne ističu polapski perfekat sa *biti/imati* i pasivnim participom u odnosu na nemački, kašupski i makedonski, kao što su dominacija subjekta glagolske fraze na celom klauzom te dopuštanje kako svršenih tako i nesvršenih glagola u participu, dalje upućuju na to da polapski perfekat poseduje ona obeležja gramatikalizacije koja ima i nemački složeni perfekat, što ostavlja prostor za jasnu mogućnost sintaksičkog uticaja.

6. LITERATURA

Comrie, B., Corbett, G. G., (1993) *The Slavonic Languages*. London and New York: Routledge Press.

Klemensiewicz, Z., Lehr-Splawiński, T., & Urbańczyk, S. (1981) *Gramatyka Historyczna Języka Polskiego*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.

Lehr-Splawiński, T. (1929) *Gramatyka Połabska*. Lwów: Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, Lwów.

Migdalski, K. (2006) *The Syntax of Compound Tenses in Slavic*. Utrecht: LOT.

Olesch, R. (1983) *Thesaurus Linguae Dravaenopolabicae, Tomus I A-O*. Köln Wien: Böhlau Verlag.

Olesch, R. (1989) *Dravaenopolabica*. ed. Angelika Lauhus. Köln, Wien: Böhlau Verlag.

Schleicher, A. (1871) *Laut und Formenlere der Polabischen Sprache*, St. Petersburg: The Imperial Academy of Science.

Milan Pupezin, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

**THE IMPACT OF GERMAN LANGUAGE ON THE POLABIAN LANGUAGE AT THE EXAMPLE OF
AUXILIARY VERBS IN COMPOUND VERB TENSES**

ABSTRACT

This paper presents a syntactic analysis of two variants of the compound past tense in Polabian: one comprising the auxiliary *be* and the passive participle and a similar one containing the auxiliary *have* and the passive participle. The discussion of the grammaticalization process of these structures is based on examples provided by Schleicher (1871) and Olesch (1983, 1989) and it encompasses the analysis of the syntactic features these structures have in common with Germanic languages, such as the absence of agreement between the subject and the participle and the selection of the auxiliary based on the argument structure of clauses that contain intransitive verbs. These structures in Polabian are contrasted with another past tense found in Polabian (formed with the auxiliary *be* and the active *l*-participle), as well as similar structures in other Slavic languages. The basis for the analysis was adapted from the model used by Migdalski (2006) in his discussion of compound past tenses in Slavic languages.

Судбина Мирослављевог јеванђеља кроз векове
(дијахронијска слика)

REZIME

Рад настоји да покаже улогу и значај рукописног документа у интердисциплинарном контексту – на примеру *Мирослављевог јеванђеља*, знаменитог средњовековног писаног споменика. Сагледане су правосходно појединости лингвистичког и историјско-културолошког карактера у дијахронијском поретку – од осамдесетих година XII века, периода у којем се претпоставља да је рукопис настао, до 2012. године, у којој су наговештена нова преиспитивања и доказивања изворног порекла, језичке традиције и културе којој *Јеванђеље* припада.

Са циљем да истакне значај и допринесе утемељењу *Мирослављевог јеванђеља* у српској култури, рад има композицију прегледног чланка, уобличеног хронолошким навођењем најзначајнијих: 1. открића до којих се долазило проучавањем рукописа кроз векове и 2. догађаја од лингвистичког, историјско-културолошког и националног значаја, који су се одвили поводом овога споменика.

1. УВОД

Мирослављево јеванђеље сматра се најрепрезентативнијим средњовековним спомеником јужнословенске писмености те, у целини узев, једним од најзначајнијих дела српске културе. Реченица Љубомира Стојановића забележена 1893. године приликом припреме за прво издање рукописа, и данас се се правом може казати – „И ако се у ученом свету одавно зна за ово јеванђеље, опет је оно још и данас готово са свим непознато“ (Стојановић, 2004, стр. 13).

И након бројних обављених различитих типова истраживања постоје појединости поводом којих досадашњи резултати нису јединствени. Међу њима, то су: тачно време настанка споменика; његова намена; језик, редакција и ортографска традиција којима је писан; делатност писара и, у новије време, припадност рукописа.

Споменик није датиран, али на запису (једног од) писара, Глигорија Дијака, наводи се да је јеванђеље украсио златом „кнезу великославноме Мирославу, сину Завидину“, те посредно датирање пада у последње деценије 12. века (’80, ’90. године),

јер је тада владао Мирослав, брат Стефана Немање и Вукана, који је био ожењен кћерком Кулина бана и владао Захумљем и делом Полимља. Претпоставља се да је у периоду 1195-1199. као задужбину подигао Цркву Св. Петра на Лиму у Бијелом Пољу, о чему сведочи ктиторски натпис, и данас видљив на лунети храма: „У име Оца и Сина и Светог Духа ја син Завидин а именом раб Божји Степан Мирослав кнез Хумски сазидах цркву светог апостола Петра“.

Претпоставља се да је за своју задужбину тражио да се изради јеванђеље, које тада није било именовано. Име под којим је данас познато добиће тек 1874. године.

Мирослављево јеванђеље заправо је јеванђелистар⁵, односно изборно јеванђеље – богослужбена књига у којој су текстови *Новог завета* прилагођени потребама литургије. Сложени су по реду, онако како их треба читати у црквеној употреби.

2. МИРОСЛАВЉЕВО ЈЕВАНЂЕЉЕ KROZ VEKOVE

Претпоставља се да је *Јеванђеље* приликом оснивања Хиландара (1189/1199) доспело на Свету Гору, где је дуго чувано као реликвија.

Године **1846.** у Хиландару борави руски археолог Порфирије Успенски, први од учених људи који су видели тај рукопис. Одсекао је ножем 165. лист, који се данас чува у државној библиотеци у Санкт Петербургу. Тај лист прославио је овај споменик. Текст тога листа објавио је Исмаил Срезњевски године **1873**, а десет година доцније архимандрит Нићифор Дучић исписао је из њега само запис и исправио пет погрешака у издању Срезњевског.

Наредне, **1874.** године Стојан Новаковић је на археолошкој изложби у Кијеву направио снимак тога листа и у свом извештају министру просвете издао га у књижици *С археолошке изложбе у Кијеву*. Од тада рукопис је познат под називом који и данас има⁶.

5 Превод грчког јеванђелистара цариградске цркве Свете Софије.

6 Дилему о називу рукописа и могуће варијанте за његово именовање изразиће 1896. године Љубомир Стојановић у писму Пери П. Тодоровићу, одлучујући се напослетку за већ употребљавану синтагму –

Године **1890**, као дописни члан Српске краљевске академије, Љубомир Стојановић обрео се у Хиландару и начинио тада неколико исписа из *Мирослављевог јеванђеља*. Имао је, како сам наводи, наду да „ће се указати каква срећнија прилика, те ће се моћи цело јеванђеље објавити“ (Стојановић, 2004, стр. 14). Како те прилике није било, одломци су објављени у Споменику XX Српске краљевске академије **1893**. године. У том издању испод сваког чтенија дат је критички апарат, односно, како наводи Никола Родић, „лексичко-морфолошке варијанте из до тада познатих и издатих старословенских јеванђеља, као што су Маријинско, Зографско, Асеманијево, Савина књига, Остромирово, те наше Никољско јеванђеље“.⁷ Према речима Ђорђа Трифуновића, „у слабој домаћој традицији публикувања споменика од филолошког значаја“ био је то „вредан допринос тражењу пута издавања споменика српскословенског језика“ (Према: Стојановић, 2004, стр. 188).

Године **1896**. монаси манастира Хиландара даривали су *Јеванђеље* Александру Обреновићу, првом српском владару који је после Немањића отишао на Атос. Измирио је тада дугове манастира и тиме спречио да постане руски. У Београду, 15. децембра те године, осам месеци након што је *Јеванђеље* постало „својином Његова величанства краља српскога *Александра I*“, Пера П. Ђорђевић бележи: „За трајни и захвални спомен високе му походе (о ускрсу ове године) братство српскога историјског манастира Хиландара у Светој Гори поднело је на дар нашем младом владаоцу ову драгоцену старину српску.“ (Стојановић, 2004, стр. 201). Замисао хиландарских монаха када су јеванђеље поклањали краљу и отаџбини, заједно с *Хиландарском повељом* и најстаријим познатим преписом Теодосијевог *Житија Светог Саве*, била је да о њему се старају све српске институције, те да буде власништво свих Срба, да их окупља, поучава и надахњује. Тако се јеванђеље, три године након Стојановићевог издања његових одломака, нашло у Београду. Од тада ће, по речима Николе Родића, „имати бурну историју и разна путешствија“ (Стојановић 2004, стр. 188).

Мирослављево јеванђеље (Архив САНУ 12917/4, према: Родић, 2002) .

7 Обимна Стојановићева студија уз то издање *Мирослављевог јеванђеља* готово читав век била је слабо приступачна, те је постојала потреба за њеним објављивањем у засебној књизи. На предлог Ђорђа Трифуновића октобра 2002. године, Никола Родић почео је са приређивањем свега што је Љубомир Стојановић написао о *Мирослављевом јеванђељу*. Прерана смрт 2003. године прекинула га је у припреми рукописа за штампу до краја. Као резултат тог рада, наредне године појавила се књига: „Љубомир Стојановић: *О Мирослављевом јеванђељу*, прир. Никола Родић, ЛИО, Горњи Милановац 2004“.

Већ половином октобра месеца те године Љубомир Стојановић, тадашњи министар просвете, одлуком краља Александра надгледао је израду и штампање *Мирослављевог јеванђеља* у Бечу, „у најчувенијем тамошњем литографском заводу Ангерерову“ (Стојановић, 2004, стр. 202)⁸. О томе сведочи и његова преписка са Пером П. Ђорђевићем, која се чува у Архиву САНУ⁹. Рад на фотолитографском издању завршен је крајем маја 1897. године. Штампан је у три стотине примерака и разаслат „у свет најзначајнијим филолозима, славистима, библиотекама и словенским семинарима“ (Родић, 2002, стр. 200). Рукопис је потом пренесен у Народну библиотеку у Београду.

Током Првом светског рата јеванђеље је било сакривено, те је избегло судбину највреднијих српских рукописа који су у том периоду нестали. Године **1915.** сазнаје се да је било чувано у сандуку који су двојица војника добила наређење да чувају по цену живота, не знајући шта је у њему. Сандук је предат краљу Петру I Карађорђевићу. Након што је јеванђеље откривено у њему, одмах је предато регенту Александру Карађорђевићу. Током Првог светског рата однето је преко Албаније на Крф, где је чувано у Главној државној благајни. По завршетку рата враћено је у Београд. Након атентата у Марсеју, од 1935. године чувано је у Музеју кнеза Павла Карађорђевића. Због те одлуке рукопис се није нашао у Народној библиотеци 6. априла 1941, када је зграда погођена и спаљена до темеља приликом немачког бомбардовања.

Након чувања у трезору Народне банке у Ужицу, *Јеванђеље* је 1943. пренето у трезор Народне банке у Београду¹⁰. Две године потом (1945) бива пренето у Народни музеј у Београду, где се налазило у магацину средњовековне збирке или у сталној поставци. У власништву Музеја, под инвентарским бројем 1536, од јула 2008. године *Мирослављево јеванђеље* је привремено смештено у трезор Археографског одељења Народне библиотеке Србије. Због услова чувања не може да буде део сталне поставке Народног музеја. Излаже се само у изузетним приликама и не дуже од десет дана, уз дозволу министра за културу. Од 2001. године излагано је пет пута.

8 У Бечу се саветовао и са Ватрославом Јагићем, чијом је помоћи за ту прилику добио лист који је Порфирије Успенски, исекавши га, однео у Санкт Петербург.

9 Појединости везане за процес израде и штампања, поменуте у преписци, наводи Никола Родић у својој студији *Љубомир Стојановић и Мирослављево јеванђеље*, објављеној у зборнику *Љубомир Стојановић – живот и дело*, Ужице 2002, стр. 187-200.

10 Постоје две верзије о преношењу *Јеванђеља* у трезор Народне банке у Београду. По првој, то је 1943. године учинио игуман манастире Раче (где је чувано две године), а по другој, то је учинио 1941. године „М. Духаћ, конзерватор Народног музеја“ (Према: Радосављевић, 1994, стр. 6)

Године **1998.** издавачка кућа „Досије“ у сарадњи са „Службеним листом“ објавила је „фототипско издање Мирослављевог јеванђеља, у ком се налази и Петроградски лист. Факсимил је одштампан у Јоханесбургу и данас краси специјалне колекције највећих библиотека света“ (Топаловић, 2007).

У јуну **2005.** године, као признање за историјску важност *Мирослављево јеванђеље* уврштено је у Унесков Светски регистар документационе културне баштине – *Памћење света*. Од тада су на јужнословенском простору наговештена нова преиспитивања изворног порекла јеванђеља, превасходно у хрватској¹¹ и црногорској¹² култури.

*

Мирослављево јеванђеље садржи 181 лист, односно 362 богато илуминиране и на српском књижевном језику, уставном ћирилицом, исписане странице пергаментa, који је често „танак и бео као хартија“ (Стојановић, 2004, стр. 84). „Увезано је у корице дрвета, пресвучене биљно штављеном кожом мрке боје, која је украшена слепим отисцима – биљним орнаментима и словима“ (Радосављевић, 1994, стр. 26). И пре него ли се отворе његове странице, отвара се питање: да ли је повез у целини рађен само за *Јеванђеље* (Ковачевић, 1951, стр. 90) или потиче „из XV или XVI века“ (Мирковић, 1950, стр. 10)? Тврдњу да су корице пренете са неког другог рукописа поткрепљује чињеница да су „мање од блока књиге, а морале би бити веће или једнаке с њим“ (Радосављевић, 1994, стр. 27)¹³.

По својим палеографским особинама Мирослављево јеванђеље спада међу тзв. *босанске рукописе* (Стојановић, 2004, стр. 14), будући да по глагољској традицији има слова:



11 Децембра 2012. године у организацији ХАЗУ одржан је научни скуп под називом „Хрватска ћирична баштина“, на којем је, поред осталих рукописних докумената, изнет нови поглед и на *Мирослављево јеванђеље*. О томе сведочи и књига резимеа радова који су излагани на скупу: *Hrvatska ćirilična baština*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti/ razred za filološke znanosti, Zagreb, 2012.

12 Реч је подацима у уџбеничкој литератури за гимназије. В. текст: *Јеванђеље отимају због Памћења света*, објављен у „Политици“, 23. децембра, 2012.

13 „Димензије листова јеванђеља су од 28 до 29 сантиметара по ширини, дуги су 41 до 42 сантиметара, док је дрво корица 27,3 до 28 сантиметара широко, а дуго 41,5 сантиметар. (Радосављевић, 1994, стр. 17).

Ћ > Ћ_и ѿ

€ > €_и ꙸ

Од босанских рукописа разликује га то што је апракос и распоређеност текста у два ступца и на целом листу, за разлику од до сада познатих босанско-богомилских јеванђеља, која су четворо-јеванђеља и писана у једном ступцу, која, притом, својим мањим форматом подсећају на глагољске споменике.

Досадашња палеографска, ортографска и друга лингвистичка истраживања овога рукописа доносила су резултате који су умногоме бивали разнородни.

Приређујући одломке *Јеванђеља* 1893. године Љубомир Стојановић навео је да „цео рукопис писале су две руке, једна до л. 45^а, а друга од 45^в до краја“, објашњавајући запажањем да „прва се рука одликује тиме што су слова дебља и грубља, и што се над самогласницима на првим листовима често налазе по две цртице (као наш оштар акценат). Слова друге руке су тања, лепша, и на њима нема никаквих знакова“. Тај закључак Стојановић ће касније исправити, са образложењем:

„На први поглед изгледа да су рукопис писале две руке, једна до стр. 89, а друга одатле до краја. Али кад се боље загледа види се да је да је рукопис писан једном руком, па је доцније неко или зато што су слова од влаге или чега другог била избледела, или што му се чинило да су слова према величини сувише танка, поново преко њих превлачио и задебљао их. Да је заиста превлачено види се по акцентима ``, који су често остали необновљени“, а слова ‘о’ и ‘р’ била узана, те их је обнављач „градио ширим“.“

Уз обнављање вршено је и дописивање пропуштених речи, те се заједно и прекидају. На основу тогу износи могућност да је „дописивач био и обнављач“, наводећи да по писму „дописи нису млађи од XIV века“ (Стојановић, 2004, стр. 84).

Са тим ће се сложити и Јован Ковачевић, позивајући се на Љубомира Стојановића и наводећи да „подебљавање и уметање извршено је век два доцније“. У наставку додаје да уметке Стојановић датира у XIV век, за разлику од Куљбакина, који сматра да их је писао Глигорије (Ковачевић, 1951, стр. 101). Кроз тезу да је „неко трећи задебљавао слова“ допринос овим истраживачким резултатима дао је Лазар Мирковић, наводећи да подебљавање и писање акцената није извршено само на странама од прве

до осамдесет и осме, већ и на „94б стр. шести ред и на 151а стр. седам редова“ (Мирковић, 1950, стр. 14).

Поводом питања да ли је првих осамдесет осам страна поново превлачено мастилом у исто време када је јеванђеље писано или је то учињено неки век касније, Стјепан Куљбакин прихвата Стојановићеву тврдњу да је текст на првих осамдесет осам страна обновљен доцније, „јер је сумњиво да су они подједнаке старине са рукописом“, уз истицање да није тачан Стојановићев закључак да је „цео рукопис писан једном руком“ (Куљбакин, 1925, стр. 2).

Новија хроматографска анализа мастила којим је јеванђеље писано донела је супротне резултате, откривајући да су „писање целог текста јеванђеља и појачавање вршени у исто време“ и „истим мастилом“ (Радосављевић, 1994, стр. 34)¹⁴.

Данас је у науци преовлађујуће мишљење да су *Мирослављево јеванђеље*, ипак, писала два писара („две руке“), најчешће именована на следећи начин: „главни писар“ и „Глигорије дијак“. Раније се на основу једне издвојене речи написане на крају рукописа, сматрало да је име главног писара било Варсамелеон (Ст. Куљбакин, А. Белић, Ј. Ковачевић). Данас, поред чињенице да означава и властито име, истраживачи се углавном слажу с тим да је том речју означен један од материјала који је коришћен при изради боја за уметничке минијатуре – балсамово уље (Петар Ђорђевић). Глигорије дијак написао је последње две и по стране јеванђеља, исписивао је алилујаре, радио на већини украса¹⁵ и оставио на страницама јеванђеља четири записа – два дужа и два краћа. У три записа на страницама наведено је његово име:

1. „Ја писах алилујаре. Глигор“,
2. „Ја, грешни Глигорије дијак, недостојан назвати се дијаком, украсих ово јеванђеље златом кнезу великославноме Мирославу, сину Завидину. А мене, Господе, не заборави грешнога, већ ме сачувај себи да ми није, господине, жао, теби радећи, господину кнезу својему, ако ме не ушчуваш грешнога.“,
3. „Господе Боже мој, дарежљиви и многомилостиви, помилуј својом милошћу мене, Григорија грешнога, како бих у господина у милости био. У тебе се уздам.“

14 Вера Радосављевић такву тврдњу допуњује следећим објашњењем: „Писар је почео да пише бледим мастилом у коме није било довољно гвожђа, а онда се предомислио и додао гвожђе, или је од истих сировина направио ново мастило у коју је додао већу количину гвожђа. оваква истоветност мастила не би се могла постићи век-два касније (...) очигледно је да су мастило којим су пресвладана слова други пут и мастило којим је писан текст од 89. стране надаље иста.“

15 То потврђују и два његова записа на последњој страни рукописа. Више података о Глигоријевом позлађивању минијатура може се пронаћи у чланку Јована Ковачевића (Ковачевић, 1951, стр. 100).

Дакле, потписује се и као *Глигор*, *Глигорије* и *Григорије*. Поред записа у којима се помиње његово име, оставио је још један, краћи: „Окончах са Божијом помоћи. Амин.“¹⁶.

3. ЗАКЉУЧАК

Утврђено је да Глигоријева ортографија у главном тексту одступа од оне у његовим записима, те је закључено да је верно преписивао текст који је имао пред собом. У тексту који је преписивао главни писар запажају се ослањања на решења у глагољници, док се у тексту који је написао Глигорије дијак примећује еволуција ћирилице и правописа. На основу стабилizованих одлика граfiје и ортографије у *Мирослављевом јеванђељу* дошло се до закључка да је формирање српске редакције старословенског језика завршено можда већ у 11. веку.¹⁷

У тексту рукописа издвајају се две типиче особине српског народног језика:

1. прелазак иницијалне групе **вѣ** у вокал **у**
2. прелазак вокалног **л** у групу **лу** (која ће у 14. веку прећи у **у**).

Истраживачи се слажу да се текст главнога писара може свести под зетско-хумску правописну школу српске редакције старословенског језика, а текст који је исписао Глигорије под рашку. У прилог томе највише иде употреба јусова: у складу са карактеристикама рашког правописа Глигорије их не употребљава, док се у тексту главног писара срећу у неправилној употреби, што и јесте типично за текстове написане по зетско-хумским правопису. Обележавају гласовне секвенце **у/ју** и **е/је**. Уз издање одломака Љубомир Стојановић навео је да се у тексту не налазе јотовани назали (Стојановић 2004, стр. 18). Мало јус има у тексту два знака: **Ѧ** и **Ѧ**. Поглед на обележеност гласовних секвенци у рукопису /ја, је, ју/ показује да је Глигорије у складу са рашким правописом системски употребљавао **лигатуре**, у свим позицијама.

У орнаментима споменика уочен је западни утицај (Т. Буслајев), што се често потврђује и једним језичким примером – речју „миса“. Исписана је врло ситно црвеним словима изнад главе свеца који седи, десном руком благосиља, а у левој држи крст.

16 Саджај наведен према: Милановић, 2006, стр. 50-51.

17 Исто.

Љубомир Стојановић пита се да ли је „Глигорије био католик”, јер се у натписима изнад читенија десетак пута налази „карактеристична моравско-паконска [sic] реч [миса]“, а шест пута реч „литургија“ (Стојановић, 2004, стр. 131), верујући да је Дијак реч „миса” писао уместо „литургија”. Аландар Белић утврдио је да је реч „миса” пет пута написана руком главног писара, а пет пута руком Глигорија, наводећи да је Глигорије верно преписивао текст, те да се не може говорити о његовој припадности католичкој цркви.

4. ЛИТЕРАТУРА

Белић, А. (1965). Историја српскохрватског језика. Београд: Научна књига.

Бицок, Д. и Пекић, З. (1985). Извештај о стању Мирослављевог јеванђеља и предлог приступа конзервацији и рестаурацији. Београд: Народна Библиотека Србије.

Грицкат, И. (1975). Студије из историје српскохрватског језика. Београд.

Damjanović, St. (2012). Hrvatska ćirilčna baština (knjiga sažetaka). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti/ razred za filološke znanosti.

Ђорђевић, П. П. (1896). Прилог, „Дело, лист за науку, књижевност и друштвени живот“, књ. 12, Београд: Архив САНУ.

Ђорђевић, П. (1990). Историја српске ћирилице (треће издање). Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Ивић, П. (2001). Српски народ и његов језик. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Иванић, Б. (2002). Мирослављево јеванђеље. Београд: Службени лист СРЈ.

Јовановић, Г. (1986). Мирослављево јеванђеље. Београд: САНУ.

Ковачевић, Ј. (1949). Белешке за проучавање Мирослављевог јеванђеља и материјалне културе XI-XII века. Београд: Слободан Јовић; Ковачевић, Ј. (1951). Око Мирослављевог јеванђеља, Историски часопис, књ. II (1949-1950). Београд.

Куљбакин, Ст. М. (1925). О Мирослављевом јеванђељу, посебна издања. Београд: Српска краљевска академија, LII, стр. 1-10.

Максимовић, Ј. (1970). Студије о Мирослављевом јеванђељу. Нови Сад: Матица Српска.

Милановић, А. (2006). Кратка историја српског књижевног језика, Београд: Завод за уџбенике.

Мирковић, Л. (1950). Мирослављево јеванђеље. Београд: САН, Посебна издања, књ. CLVI, Археолошки институт, књ. 1.

Николајевић, Б. С. (1906). О минијатурама Мирослављевог јеванђеља. Београд: Штампарија Доситеј Обрадовић.

Радосављевић, В. (1994). Мирослављево јеванђеље (студије у вези са технологијом израде, стањем и заштитом). Београд: Народна библиотека Србије.

Ранђеловић, Д. (2010). Мирослављево јеванђеље – запис Глигорија Дијака (Лик средњовековног писца).

Родић, Н. (2002). Љубомир Стојановић и Мирослављево јеванђеље у „Љубомир Стојановић – живот и дело“ (зборник радова). Ужице 2002, стр. 187-200.

Топаловић, В. (2007). Књига необичне судбине, специјално издање, 2007.
(преузето 30. априла 2013 са www.riznicasrpska.net. Адреса сајта: riznicasrpska.net/knjizevnost/index.php?topic=543.0)

Трифуновић, Ђ. (2001). Ка почецима српске писмености. Београд: Откровење.

Стојановић, Љ. (2004). О Мирослављевом јеванђељу. Горњи Милановац: ЛИО

Чигоја, Б. (1995). Најстарији српски ћирилски натписи (друго издање). Београд; Чигоја, Б. (2006). Траговима српске језичке прошлости. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

**DESTINY OF THE “MIROSLAV GOSPEL“ THROUGH CENTURIES (DIACHRONIC
IMAGE IN AN INTERDISCIPLINARY CONTEXT)**

ABSTRACT

The paper aims to show the role and significance of a manuscript document in an interdisciplinary context - on the example of the “Miroslav Gospel“, a famous medieval manuscript. The focus is primarily on the details of linguistic, historical and cultural nature in diachronic order – from the period around 1180, when the manuscript is thought to have been written, until the year 2012, in which new examinations and establishments of the source origin, linguistic tradition and culture to which the Gospel belongs were suggested.

With the aim to highlight its significance and contribute to the establishment of the “Miroslav Gospel“ in Serbian culture, the paper is structured as a clear article, shaped by a chronological presentation of the most important: 1. discoveries that were made during the study of the manuscript through centuries and 2. events of linguistic, historical, cultural and national importance provoked by this manuscript.

ПРОЗОДИЈСКЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА СЕЛА КЛЕЊА - ИНВЕНТАР И ДИСТРИБУЦИЈА АКЦЕНАТА

РЕЗИМЕ

Село Клење налази се у Браничевском округу, тачније у општини Голубац. У раду ћемо размотрити инвентар и дистрибуцију акцената у говору овога насеља. Извршићемо класификацију акцената на основу анализе снимљеног материјала, који смо прикупљали методом интервјуа од информатора, старијих мештана и изворних говорника. Најпре ћемо наводити забележене примере са местом акцента карактеристичним за старије стање штокавских говора (силазни акценти на ултимим и унутрашњим слоговима), а затим ћемо наводити примере у којима је дошло до метатаксистичког или метатонијског преношења акцента на претходни слог. Након тога, размотрићемо какво је стање са неакцентованим дужинама, односно у којим позицијама је овај старији штокавски говор очувао предакценатске дужине. На самом крају, говорићемо о дистрибуцији акцената у спојевима акцентогене речи са проклитиком. На основу свих изнетих запажања о акценатском систему, издвојићемо особине које говор Клења сврставају међу говоре косовско-ресавског говорног типа.

1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О АРЕАЛУ

1.1. Положај

Село Клење налази се у области Браничевског округа, тачније у општини Голубац. Смештено је између брда које је огранак Црног врха и реке Пек. Насеље је збијеног типа и издуженог облика. Површина сеоског атара износи 800 хектара, а становници се углавном баве сточарством и земљорадњом.

1.2. Становништво

Према подацима Републичког завода за статистику,¹⁸ број становника знатно опада од пописа из 1961. године. Попис становништва из 2002. је показао да у Клењу живи 493 становника у 140 домова. Просечно старосно доба износи 43,9 година, а етничка слика становника је јасна, будући да Срби чине 98,58% (486).

О пореклу становништва тешко је говорити услед недостатка научних истраживања овога краја. У оквиру издавања *Српског етнографског зборника*, нека насеља Браничевског округа обухваћена су двома монографијама: Љ. Јовановић, *Млава* (Јовановић, 1903) и Михаило Ј. Миладиновић, *Пожаревачка Морава* (Миладиновић,

18 В. на: [http://sr.wikipedia.org/sr/Клење_\(Голубац\)](http://sr.wikipedia.org/sr/Клење_(Голубац))

1927). Међутим, то су насеља у области око реке Млаве, односно западно од ње, те у поменутиим студијама нисмо наишли на податке који су од значаја за наше истраживање. Јован Цвијић (Цвијић, 1987) наводи Клење као неиспитано село у Голубачком срезу Пожаревачког округа. Такође наглашава важност косовске струје досељавања за област источне Србије: „Међу досељеницима [...] превлађују сељаци с Косова и призренске области. Особито је много Косоваца у зајечарским селима, као у Вражогрнцу, Рготини, Звездану, Трнавцу и другима, затим у Хомољу и у опште у целом Браничеву (Цвијић, 1987, стр. 117–118; наше подвлачење)”. Мирковић на основу усмених казивања, слава и кумстава пише о неколико најстаријих фамилија у Клењу, а као места одакле су се доселили наводи Црну Гору, Неготинску крајину и Косово (Мирковић, 1999). Међутим, потоњим наводима недостаје научних потврда.

Мушки етник овога села гласи *Клѣњѣнин*, женски етник *Клѣњѣнка*, а ктетик *клѣњски*.

Са информаторима, становницима села Клења, разговарали смо у јануару 2011. године, након чега смо аудио-записе транскрибовали и користили као корпус за истраживање. Овде наводимо примере који су забележени у нашем корпусу.

2. ДИЈАЛЕКАТСКА ПРИПАДНОСТ

1.3. Претходна истраживања

Клење се налази на подручју којем недостаје теренских дијалектолошких истраживања, па стога није сасвим лако класификовати овај говор у неки од типова, односно подтипова. У науци, такође, постоје различита мишљења која се тичу граница косовско-ресавске дијалекатске зоне (у коју би се и Клење могло сврстати), као и односа главнине говора овог дијалекта и говора смедеревско-вршачке области.

1.4. Класификација

У раду ћемо прихватити распоред изоглоса између ова два типа говора који наводи Павле Ивић, те ћемо нашу област Браничева сврстати у косовско-ресавски дијалекат, тачније — према Ивићевој класификацији — у његов северни (североисточни) поддијалекат (Ивић, 1999). Дакако, ово не чинимо искључиво подлежући само оквирима класификације, већ зато што сматрамо да говор Клења по својим особинама најпре ту и припада.

3. ПРОЗОДИЈСКЕ ОДЛИКЕ

1.5. Инвентар акцената

Ивић наводи да се старија штокавска акцентуација, са само два силазна акцента, није доследно сачувала нигде на подручју косовско-ресавског дијалеката. У свим говорима краткосилазни акценат се повукао са ултима за један слог, при чему је на већем делу територије на претходни дуги слог дошао дугоулазни (метатонија), а на кратки краткосилазни акценат (метатакса). Овако је настао троакценатски систем, у којем интонација само у дугим акцентованим слоговима има дистинктивну функцију (Ивић, 1994).

1.6. Дистрибуција акцената

Када говоримо о дистрибуцији акцената, значајно је такође поменути мишљење Павла Ивића, који даје њен опис (Ивић, 1994). Према њему, на ултима се чува само дугосилазни акценат, док је кратак са ње склоњен. На пенултима се јављају сва три акцента која постоје у овим говорима — оба силазна и дуги улазни. Међутим, дугоулазни акценат се једино овде и јавља. Оваква дистрибуција указује на то да дугоулазни акценат овде нема потпуну фонолошку аутономију, већ је његово јављање позиционо условљено и у вези са јављањем енклитике уз ортотоничну реч, где се чува старо стање (примери попут *вѣзлѣ смо, лѣднѣ ми [је]*).

1.7. Силазни акценти

3.3.1. Силазни акценти на отвореној ултима

Забележили смо само један пример краткосилазног акцента на ултима, али верујемо да је његова употреба овде емфатичка, односно у вези са реченичним акцентом. Као што смо поменули, овај се акценат на ултима може јавити и у вези са енклизом.

За разлику од кратког, дуги силазни акценат се у овој позицији редовно јавља и среће код различитих врста речи. Асим Пецо ово тумачи фонетским разлозима јер, као што акцентовани слогови траже већи утросак фонационе струје од неакцентованих, па су стога акцентовани вокали заштићени од промена, тако су и дуги акценти дужи по трајању од кратких, што их чини стабилнијим и теже покретним (Пецо, 1968).

Примери:

а) краткосилазни:

— *једва*.

б) дугосилазни:

— *корѣ, теткѣ, којѣ, ова, чијѣ, зовѣ, исплетѣ, не смѣ, немѣ, однесѣ, пожњѣ, поведѣ, позовѣ, стојѣ, унесѣ, учѣ, умѣ, такѣ, евѣ.*

3.3.2. Силазни акценти на затвореној ултими

И у овој позицији — као и у претходној — фрекветнији су примери са дугим него са кратким акцентом.

Примери:

а) краткосилазни:

— *откаџд, овѣм, тамѣн, данѣс, ноћѣс, ваљѣд.*

б) дугосилазни:

— *астѣл, бунѣр, дечѣк, доведѣм, покривѣч, занѣт, мирѣз, пасѣл, тањѣр, напрѣд, салѣш, шешѣр, сикирѣш, с једнѣм, шеснѣјс, плетѣш, трчѣм, парамѣн, одоздѣл[е], каменѣр, немѣј, сутрадѣн.*

3.3.3. Силазни акценти на унутрашњим слоговима вишесложних речи

У овим позицијама оба силазна акцента се добро чувају.

Примери:

а) краткосилазни:

— *играли, увѣтиш, заборѣвила, дошѣо, учѣтељ, чекала, полази, имѣли, учѣли, не вѣле се, замѣслила, прашѣвина, осванѣло, товѣрен, ћилими, поњѣве, шарѣне, обрѣнеш, стојѣци, понедѣоник, родѣтељи, оженѣо, копѣли, послѣнице, камѣра, ливѣда, винѣград, подѣгли, закѣљу, лубенѣце, оснѣју, вртѣло, оснѣва, попѣштимо, учѣла, подѣжемо, чарѣпе, исѣкли, тестѣром, изгорѣли, паметнѣја, Велигдан, уносѣла, копрѣве, већѣном, угрѣје, сачѣкам, растѣре, потѣка, паљенѣче, заборѣвила, не мѣсли, простѣру, полутѣче, ујѣтру, памѣчно, навијѣно, кошѣљу, оплѣћак, узѣмљеш, замѣчиш, извѣдиш, кудѣљу, сакѣта, тежѣна, из пепѣла, насѣлимо, напѣјимо, опрѣavimo, удрѣбимо, дрвѣну, кашѣку, беснѣље, умѣла, остѣрела, пошашавѣла, краљѣце, водѣла, отѣше, сутлѣју, накѣте, имѣо, камарѣло, готѣво, недѣља.*

б) дугосилазни:

— ода̀вно, оти́демо, дево́јка, Душа́нка, раши́ре, уга́си, запам́тим, пома́жу, бомба́рдовање, порасту́рано, изи́ђеш, окрѐне, отку́пи, порѐђа, игра́нка, Царевча́нке, префа́рбај, наи́ђеш, тежиња̀вно, избѐли, убѐли, зара́ди, телеви́зори, не ма́риш, попѐвам, ољу́штимо, ума́чемо, пирин́цу, Деса́нка.

1.8. Метатакса

Бројни су примери у говору Клења у којима је стари акценат пренесен за један слог унапред, али у којима није дошло до промене интонације. Метатаксичко преношење се врши како са ултимае, тако и са унутрашњих слогова у речи. Чешће је преношење краткосилазног него дугосилазног акцента, а разлоге за то смо раније изнели.

Примери:

а) преношење краткосилазног са отворене ултимае:

— де́ца, дабо́ме, она́ко, же́на, каф́ана, свѐкра,¹⁹ толи́ко, лепо́та, се́стра, мо́гу, на сто́лу, је́дна, мо́ја,²⁰ о́на, до́шла, плѐла, но́га, коли́ко, изи́шла, само́ћа, и́шла, срамо́та, мо́гла, она́ко, наи́шла, оти́шла, до́бро, се́ло, о́ца, чо́века,²¹ во́да, понѐси, то́рбе.

Акценат неких од ових примера могао би се објаснити и на други начин. Тако се краткосилазни акценат у *де́ца*, *во́да*, *но́га* може тумачити и као утицај старог акцента акузатива. Међутим, верујемо да је акценат ипак добијен метатаксичким преношењем, јер су бројни други примери исте деклинационе врсте у којима је акценат акузатива краткоузлазни и нема услова да делује аналогично — *же́на*, *се́стра*, *је́дна* и сл.

Пример *мо́гу* не мора бити добијен метатаксичким преношењем, већ и аналогично према облицима овог глагола у осталим лицима који имају краткосилазни акценат: *мо́жеш*, *мо́же* итд.

19 У штокавским говорима постоји и варијанта *све́кар* - *све́кра* (тако је нпр. и у књижевном хрватском), међутим у шумадијским и војвођанским говорима, који су у основи српског књижевног језика, а територијално најближи говору Клења, проналазимо *све́кар* - *све́кра*.

20 Слично као у претходном примеру, постоји варијанта *мо́ја* у посавском, али у новоштокавским говорима који су територијално ближи, заменица гласи *мо́ја*.

21 Могло би се овоме приговорити да постоји и облик *чо́век* - *чо́века* у књижевном језику, а и у западнијим говорима штокавске територије. Ипак, верујемо да је на истоку превладао други акценатски тип: *чо́век* - *човека́*, па је преношењем добијено *чо́век* - *чове́ка* у новоштокавским, односно *чо́век* - *чове́ка* у старим штокавским говорима.

Следећи низ примера *дѡшла, плѣла, изйшла, йшла, мѡгла, найшла, отйшла* постоји са истим акцентом и у западноштокавским говорима. Међутим, у говорима Војводине у Шумадије, који су територијално ближи говору Клења, ови примери су са краткоузлазним акцентом насталим метатонијским преношењем са последњег слога: *дѡшла, плѣла, изйшла, йшла, мѡгла, найшла, отйшла*. Вероватније је да је у говору Клења стање било као у говорима који га окружују, а онда је овакво преношење метатаксичко.

б) преношење краткосилазног са затворене ултиме:

— *јѣдан, крѣвет, мѡмак, ѡтац,²² ћйлим, "Ускрс, Бѡжић, чѡвек, јѡстук, бѡгат, одѡвуд, Зѡран, пѡток, кукуруз, пијац.*

в) преношење краткосилазног са унутрашњег слога:

— *мѡ[j]јега, гѡтово (поред готѡво).²³*

г) преношење дугосилазног са отворене ултиме:

— *ѡно, йшо, отйшо, (од) сѣстре, (од) твѡје, (од) мѡје, изѡтка.*

д) преношење дугосилазног са затворене ултиме:

— *изѡткам, сѣњак.*

ђ) преношење дугосилазног са унутрашњег слога:

— *[x]ѡће* (3. лице множине).

1.9. Метатонија

Преношење акцената у метатонијском духу врши се врло ограничено — силазни акценти се у нашим примерима преносе само са ултиме којој претходи дуги неакцентовани слог и на тај слог онда долази дуги узлазни акценат. Забележили смо примере у којима се преноси само краткосилазни, а не и дугосилазни акценат (и раније смо видели да дугосилазни показује већу отпорност када су оба акцената у истој позицији).

Примери:

а) преношење краткосилазног са отворене ултиме:

— *Бѡжа, врѡта, врбу, врѣме, Дѡра, дѡда, у Дѡљи, јѡја, јѣмо, колица, крѡља, кукурузе, љѡдма, млѡда, Млѡки, млѣко, партизѡни, Пѣку, петѡце, печѣње, плѡтно, плетѣмо, прѡју, сапѣне,*

22 Теоретски може бити и старо - у штокавским говорима постоји и такав акценат.

23 Пример *гѡтово* може бити фонетски, али може бити и културни утицај, тј. жеља говорника да се приближи књижевном језику.

сáрма, трѹбу, чóрбу, врѹћа, лéпо, рáвно, бíла, вéзле, врли, дóђи, одзíвли, сѹчи, ћѹти, лéчка, óвде.

б) преношење краткосилазног са затворене ултиме:

— *на́род, пéсак, пéтак, прóзор, шљѹнак.*

1.10. Неакцентоване дужине

Неакцентоване дужине постоје једино као предакценатске у слогу непосредно испред акцентованог и добро се чувају. Међутим, дуги предакценатски слогови лакше привлаче акценат од кратких (Ивић, 1994), те није необично да, у духу метатонијског преношења, долази до ликвидације дужина у корист дугоузлазног акцента.

Примери:

а) предакценатска дужина испред краткосилазног:

— *ма́нѹла, Мари́нкѡвић, завр̣ши́ла, рѹча́ју, мањива́ла, пѣта́ју, уда́ва́ле, дарѡвни́на, вéзлè смо, вéжèну, чѹва́ли, измèни́ло, обла́чили, при́ча́ле, рѹчкѡви, Царѣвча́ни, би́рају, чѹва́ла, попѣва́ле, ћѹтѣ́ла, при́ча́ла, чѹва́ла, пѹшта́ли, Га́јићеви[х], бѹрја́ном, полѣга́ле, ра́ди́ло, мо́ра́ла.*

б) предакценатска дужина испред дугосилазног:

— *каме́нчи́ћа, уда́јемо, три́најс, завѹ́чу, тка́дѹ, овр̣шѣ́, унесѣ́дѹ, донесѣ́дѹ, пре́дѹ, помѹ́земо, је́дѹ, вéзѣ́м, са стра́нѣ́, тѹна́ка, одведе́дѹ.*

1.11. Проклиза

На овом подручју свакако не очекујемо ново преношење на проклитику, али није често ни прасловенско преношење. У нашем материјалу наишли смо на примере: ²⁴*на́шта, на́руку, ѡ́вече, ѡ́ поде, ѡ́ гости, ѡ́ главу, за́ врат, на́жалост, на́памет, ѡ́ по.* У презенту глагола нема преношења, осим у примеру са негацијом *не́ знам* (али: *тво́ји не зна́ју то́*; уп. у Николић, 1970, стр. 53 стање у новоштокавским говорима). У аористу се, међутим, акценат редовно преноси на негацију (*не́ рече, не́ диже се*).

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

²⁴ Забележено је још и *за́ мно́м, са́ мно́м, за́ тобо́м*, али се овде дијахронијски ради о кратком неоакуту, а не о преношењу циркумфлекса као у наведеним примерима.

На крају можемо закључити да се преношење акцената у говору села Клења слаже са стањем какво је већ забележено у централним говорима косовско-ресавског говорног типа.

Углавном, дистрибуција акцената у говору Клења може се свести на следеће:

- 1) На ултими — било затвореној, било отвореној — пронашли смо тек понеки пример са задржаним краткосилазним акцентом, док је дугосилазни овде редовна појава (своју стабилност задржава као дужи по трајању и, стога, теже покретљив);
- 2) На унутрашњим слоговима вишесложних речи оба силазна акцента добро чувају своју позицију;
- 3) Предакценатске дужине се у овом говору још увек добро чувају и поред јаког новоштокавског утицаја, али није реткост ни њихово губљење у корист метатонијског дугоузлазног акцента, будући да дуги предакценатски слогови лакше од кратких привлаче на себе акценат;
- 4) Метатакситичко преношење овде је чешћа појава но новоштокавско метатонијско, које се јавља једино при преношењу силазних акцената са ултима, када је неакцентовани слог испред ње дуг;
- 5) У проклитици никада се не срећемо са новим преношењем, а и старо се јавља у ограниченом броју случајева.

Остаје још да наредна истраживања ове дијалекатске зоне покажу какав ће бити даљи развој њених говора и да ли ће они претрпети знатнији утицај новоштокавских, тј. да ли ће новоштокавске иновације имати свога одјека у говору села Клења.

5. ЛИТЕРАТУРА

Ивић, П. (1994). Српскохрватски дијалекти: њихова структура и развој. Сремски Карловци/Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.

Ивић, П. (1999). Српски дијалекти и њихова класификација II, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XLII, 303–354.

Ивић, П. (2001). Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штокавско наречје. Сремски Карловци/Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.

Клење. Преузето 21. 3. 2011. са Википедија. Адреса сајта: [http://sr.wikipedia.org/sr/Клење_\(Голубац\)](http://sr.wikipedia.org/sr/Клење_(Голубац))

Мирковић, П. (1999). Клење са околним селима. Клење: Српска православна клењско-зеленичка општина.

Николић, Б. (1970). Основи млађе новоштокавске акцентуације. Београд: Институт за српскохрватски језик.

Пецо, А., Милановић, Б. (1968). Ресавски говор. Српски дијалектолошки зборник, XVII, 241–367.

Пецо, А. (1989). Преглед српскохрватских дијалеката. Београд: Научна књига.

Пецо, А. (1991). Основи акцентологије српскохрватског језика. Београд: Научна књига.

Речник српског језика. (2007). Нови Сад: Матица српска.

Цвијић, Ј. (1987). Антропоеографски и етнографски списи. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Aleksandra Radenković, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

PROSODIC FEATURES IN THE LOCAL DIALECT OF KLENJE (INVENTORY AND DISTRIBUTION OF ACCENTS)

ABSTRACT

Klenje is a village in Braničevo district in Serbia. The goal of this paper is to present inventory and distribution of accents in the local dialect of Klenje. Author collected the material for the research and then classified it. Several groups of different types of accents, created from available language material, has not shown any greater dislocations that would disturb the system in a more significant way. The present paper describes main prosodic characteristics and shows that this local dialect has the same features as the others of this dialectal area.

JEZIK UDVARANJA KROZ GENERACIJE

SAŽETAK

Proces udvaranja je dio svakodnevnog života te kao takav ima i svoja „pravila“ i običaje. Običaji i načini udvaranja razlikuju se u različitim kulturama i društvima. Cilj je ovoga rada istražiti društveni položaj rodova kroz običaje udvaranja u Bosni i Hercegovini i dijelovima Hrvatske. Teza je da se u Bosni i Hercegovini i dijelovima Hrvatske „muške“ priče o udvaranju temelje na osvajanju, a „ženske“ na donošenju odluke i odgovaranju na udvaranje muškaraca. Pretpostavka je da se događa određena promjena u „ženskom“ jeziku udvaranja kroz generacije prema mlađem naraštaju, dok „muški“ jezik udvaranja uglavnom zadržava iste karakteristike. Istraživanje se provodi na tri generacije, pedeset četiri ispitanika iz dvadeset različitih mjesta u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Ispitanicima su postavljena sljedeća pitanja:

1. Kako ste se upoznawali sa djevojkama/ momcima?
2. Koji su bili načini udvaranja?
3. Koji su bili kriteriji za izbor partnera?

Analizom intervjuva pokušat ćemo potvrditi ili pobiti postavljenu tezu.

1. UVOD

Proces udvaranja dio je svakodnevnoga života ima i svoja „pravila“ i običaje. Hrvatski jezični portal proces udvaranja definira na sljedeći način:

1. lijepim riječima i ponašanjem nastojati steći naklonost (u odnosu muškarca i žene)
2. ulagivati se, dodvoravati se

Običaji i načini udvaranja razlikuju se i podliježu drugačijim pravilima u različitim društvima i kulturama. U Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj proces udvaranja obavlja se usmeno. Budući da se odvija usmeno, bitan čimbenik je jezik te razlike u jeziku kojima se služe muškarci i žene prilikom procesa udvaranja.

Cilj je ovoga rada istražiti razlike u jeziku muškaraca i jeziku žena prilikom procesa udvaranja kroz tri dobne skupine, posebno se fokusirajući na eventualne promjene u jeziku žena kroz generacije. Slično istraživanje je provela Silberstein (1988) na tri generacije u tri sjevernoameričke obitelji te se ovim radom, odnosno njegovim istraživačkim dijelom želi provjeriti primjenjivost njenih zaključaka na područje Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

Rad je podijeljen u četiri dijela. Prvi dio, *Udvaranje kroz povijest*, donosi kratki kronološki pregled procesa i običaja udvaranja kroz stari, srednji i novi vijek te moderno doba, uglavnom vezano za područje Europe te uz poneki osvrt na istočnjačke tradicije i kulturu. Drugi dio, *Jezik udvaranja i rodne razlike*, bavi se pojašnjenjem razlike između

pojmovna roda i spola te kratkim pregledom tri osnovna teorijska okvira kroz koje se tumače razlike u jeziku muškaraca i žena. Treći dio, *Analiza*, donosi leksičku i semantičku analizu odgovora ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju. Objašnjena je također i metoda istraživačkog dijela te navedene dobne skupine i geografska područja ispitanika. Četvrti dio, *Diskusija*, dovodi u vezu jezik muškaraca i jezik žena analiziran u prethodnom poglavlju fokusirajući se na razlike u upotrebi vokabulara, te razlike u jeziku žena kroz tri generacije.

Teza je da se kod priča o udvaranju jezik žena temelji na vokabularu prihvatanja ili odbijanja ponude a jezik muškaraca na vokabularu namjere te da postoji promjena u jeziku žena kroz tri dobne skupine dok jezik muškaraca ne pokazuje značajnije promjene.

2. UDVARANJE KROZ POVIJEST

Kroz povijest, ugovoreni brakovi bili su prilično uobičajena pojava, vukući korijene iz seksističkog pogleda na ženski spol. Žene su tretirane kao „roba“, stvar, dio pokućstva te nisu imale gotovo nikakvih prava. Brakovi su bili sklapani poput poslovnih dogovora, te su privatni i emocionalni interesi dvoje ljudi koji ulaze u takav dogovoreni brak vrlo rijetko bili uzimani u obzir. U takvom sustavu i društvu, udvaranje nije moglo postojati, barem ne u užem smislu te riječi.²⁵ Srednji vijek, često poznat i kao mračno doba ljudske povijesti, ipak nije bio toliko „mračan“ kad se radi o udvaranju. Iako su u ostatku svijeta žene i dalje promatrane kao objekti a ugovoreni brakovi se i dalje sklapali, u Europi je došlo do određenih promjena na ovom polju. Pojavile su se i vrlo moćne političke ličnosti na sceni, kao na primjer Eleonora Akvitanska (Meade, 1977) koja je bila udana za dva kralja. Ovakve promjene u europskom mentalitetu donijele su i pojmove viteštva, kavalirstva i udvaranja. Svakako nije slučaj da moćne političke figure ženskog spola nisu postojale i ranije, već je naglasak na pravilima udvaranja koja su bila bitno drugačija. Ugovoreni brakovi mogli su se izbjeći, ali je to postalo lakše razvojem različitih oblika i tradicija udvaranja. Vitezovi su se počeli udvarati damama, i to u pravom smislu te riječi. Nije to bila samo stvar tradicije jer u Europi, za razliku od Japana gdje je poznata tradicija udvaranja Omiai u kojoj emocije ne igraju nikakvu ulogu²⁶ ili Arabije gdje je situacija s ugovorenim brakovima nepromijenjena do danas, neke žene imale su priliku izabrati najvrjednijeg udvarača kao prvaka ili svog budućeg muža.

Način i običaji udvaranja postupno su napredovali, od usmenog do udvaranja kroz plesove, turnire, darove, pjesme itd. U suvremenom dobu udvaranje poprima nove oblike i

25 http://genealogy.about.com/cs/timelines/a/romance_history.html

26 <http://www.japantimes.co.jp/text/nn20091103i1.html>

načine, kao što je na primjer koncept „hodanja“ u kojem polagano dolazi do izjednačavanja uloga spolova i odbacivanja starih tradicija. Na to je također bitno utjecala i sekularizacija te slabljenje utjecaja religije i religioznih institucija diljem svijeta. Bitno je spomenuti i modernu demokraciju te novi način života iako su još donedavno osnovne postavke udvaranja nalikovale onim srednjovjekovnim.

Borba za ženska prava te promjene u društvenoj ulozi žene donijele su promjene i u načinima udvaranja i samom procesu udvaranja. Iako ovo još nije slučaj sa zemljama Trećeg svijeta, zapadna civilizacija, te civilizacije koje se ugledaju na zapadnu prolaze i kroz promjene u smislu da žene postaju te koje preuzimaju inicijativu u procesu udvaranja tako potpuno napuštajući tradiciju hrabrih vitezova i časnih dama iz razdoblja srednjeg vijeka.

Ono što je osim društvene percepcije udvaranja bitno za ovaj rad je jezik kojim se muškarci i žene prilikom procesa udvaranja služe. Postavlja se pitanje postoji li neka razlika u jeziku muškaraca i žena, te u kakvoj je vezi s kategorijama spola i roda. Sljedeće poglavlje pokušat će odgovoriti na ova pitanja.

3. JEZIK UDVARANJA I RODNE RAZLIKE

Prije povezivanja kategorija roda i spola s jezikom udvaranja, potrebno je definirati ova dva pojma. Spol je biološki određen, ovisi o genima, kromosomima, hormonima i tako dalje, dok je rod društvena konstrukcija, rod se uči te ljudi usvajaju karakteristike koje se mogu nazvati „muškim“ karakteristikama ili „ženskim“ karakteristikama. Za razliku od spola, rod nije binarna kategorija, pa se tako može govoriti o muževnijem ili manje muževnom muškarcu ili ženstvenoj ili manje ženstvenoj ženi. (Talbot, 1998).

Budući da je ovdje naglasak na rodnim razlikama u upotrebi jezika prilikom procesa udvaranja, bitno je istaknuti tri osnovna teorijska okvira koji govore o razlikama u jeziku između muškaraca i žena.

Prvi teorijski okvir, nazvan „*deficit*“ govori o tome kako se jezik žena gleda kao inferioran i manjkav. Jezik muškaraca je standard u koji se žene nikako ne uklapaju. Najvažnija predstavnica je Robin Lakoff i njena knjiga *Language and Woman's Place*. (Lakoff, 1975).

Drugi teorijski okvir, nazvan „*dominance*“ govori o tome kako su muškarci stvorili jezik te da je jezik još uvijek pod njihovom kontrolom. Oni utječu na stvaranje značenja riječi te samim time i na percepciju svijeta. Najvažnije predstavnice ovog teorijskog okvira su Dale Spender i Pamela Fishman. Dale Spender u svojoj knjizi *Man Made Language* tvrdi da se značenja riječi koje žene predlažu sustavno potiskuju te da se razgovorljivost žena mjeri u odnosu prema tišini, a ne prema tome koliko muškarci govore (Spender, 1985). Pamela Fishman bavila se podjelom sudjelovanja muškaraca i žena u razgovoru. Snimala je i

analizirala svakodnevne razgovore triju heteroseksualna američka para te došla do zaključka da su žene te koje rade „magareći posao“ prilikom razgovora. (Fishman, 1983).

Treći teorijski okvir, nazvan „*difference*“ govori o tome kako muškarci i žene kao djeca odrastaju i bivaju odgajani u različitim supkulturama, točnije rodno različitim supkulturama, čije su posljedice i razlike u jeziku. Taj se okvir temelji na sociolingvističkim istraživanjima Johna Gumperza te se bavi problemima u komunikaciji između različitih kultura. (Gumperz, 1982).

Uključujući kulturu i pojam različitih kulturnih skupina, kao što je to slučaj u trećem teorijskom okviru, bitno je spomenuti i faktor utjecaja različitih kultura i supkultura na sami jezik. Etnografija komunikacije kao metoda analize diskursa uključuje kulturu kao bitan konstitutivni element jezika. Muriel Saville-Troike u svojoj knjizi „*Ethnography of Communication*“ (Saville Troike, 2003) između ostalog govori i o tome kako u različitim kulturama postoje teme koje su prihvatljive za žene i teme koje su prihvatljive za muškarce, te da u nekim kulturama postoje jasno određene uloge muškaraca i uloge žena. Promatranje jezika muškaraca i jezika žena prilikom procesa udvaranja mogu se povezati s jasno određenim ulogama i prihvatljivim temama o kojima govori gore spomenuta autorica.

Istraživanje na ovu temu provele su i Silberstein i Talbott. Silberstein (1988) je istraživala priče o udvaranju kroz tri generacije sjevernoameričkih obitelji, fokusirajući se na jezik koji se koristi u tim pričama. Usporedbom jezika muškaraca i jezika žena došla je do zaključka da se priče muškaraca fokusiraju na vokabular osvajanja dok se priče žena fokusiraju na vokabular donošenja odluke.

Talbot tvrdi da postoje značajne sličnosti između ovih priča i junaka popularnih ljubavnih romana (Talbot 1995a, 1997a).

Istraživanje provedeno u Bosni i Hercegovini i dijelovima Hrvatske ima za cilj utvrditi mogu li se zaključci prethodnih istraživanja vezanih za jezik udvaranja primijeniti i na domaće krajeve te postoji li promjena u jeziku žena o kojoj govori Silberstein.

4. ANALIZA

Istraživanje je provedeno na tri generacije muškaraca i žena, starija generacija (60-85 godina), srednja generacija (40-60 godina) i mlađa generacija (20-35 godina). Obuhvaća pedeset i četiri ispitanika, dvadeset i sedam muškaraca i dvadeset i sedam žena, također podjednako podijeljenih po dobnim skupinama; devet muškaraca i devet žena iz starije generacije, devet muškaraca i devet žena iz srednje generacije te devet muškaraca i devet žena iz mlađe generacije. Ispitanici su iz dvadeset različitih mjesta u Bosni i Hercegovini i

Hrvatskoj (Mostar, Ljubuški, Jablanica, Konjic, Široki Brijeg, Sarajevo, Jajce, Žepče, Kiseljak, Livno, Rama, Neum, Zagreb, Valpovo, Rijeka, Imotski, Metković, Makarska, Split i Pazin).

Jednom dijelu ispitanika su postavljena sljedeća pitanja usmeno:

1. Kako ste se upoznawali sa djevojkama/ momcima?
2. Koji su bili načini udvaranja?
3. Koji su bili kriteriji za izbor partnera?

Odgovori su snimljeni ili zabilježeni, a ispitanici su znali da odgovaraju na pitanja u svrhu istraživanja. Od drugog dijela ispitanika odgovori su prikupljeni bez direktnog postavljanja pitanja, bilježenjem razgovora u kojima se spontano pojavila tema udvaranja.

Ulomci iz odgovora ispitanika koji sadržavaju bitne karakteristike kao što su vokabular namjere ili odbijanja i prihvatanja ponude te stvaranje kategorije roda bit će analizirani semantički i leksički, fokusirajući se na vokabular te implicitna značenja.

1.1. Starija generacija muškarci

Svi primjeri iz starije generacije muškaraca imaju zajednički vokabular - vokabular namjere. Priče se razlikuju sadržajem ali zajednička osobina im je dio u kojem muškarci pričaju kako su izveli osvajanje, koje su im bile taktike te kako su uspjeli pridobiti osobu suprotnog spola: „*prišao s leđa i šapnuo na uvo*“, „*mi momci smo smišljali pjesme i šale*“, „*prilazili smo mi, pa bi se pričalo*“, „*ašikovo sam s više cura*.“ Kroz ulomke se također može vidjeti stvaranje muškog roda i to najviše u načinu iznošenja događaja gdje su muškarci uvijek glavni lik priče, predstavljaju svoje načine i taktike tako stvarajući sebi status koji je u njihovom društvu poželjan za pripadnike muškog spola. Primjeri također na implicitan način govore o tome da su muškarci bili ti od kojih se očekivalo da poduzmu prvi korak a na ženama je bilo prihvatiti ili odbiti ponudu. U pričama starije generacije žene se spominju samo na dijelu gdje se govori o njihovoj reakciji na ponudu, tako implicitno dajući do znanja da je to ujedno bila i njihova jedina uloga u procesu udvaranja.

1.2. Srednja generacija muškarci

Srednja generacija muškaraca u pričama također koristi vokabular namjere, muškarci i dalje pričaju o svojim taktikama osvajanja „*upitaš je hoće li prošetati*“, „*malo vamo, malo tamo, posudi, malo slaži*“, „*Odvedeš je negdi na polje ili ubrdo*“, „*Dok izlazite ti kažeš kako ti se ona već i prije sviđala*.“ Jedino što je u pričama u odnosu na stariju generaciju drugačije

jesu običaji, starija generacija je pričala o sijelima i dernecima dok srednja generacija u pričama govori o izlascima u grad, na kavu i tome slično. Stvaranje muškog roda i karakteristike muškog roda vidljive su i u ovim primjerima, muškarci i dalje sebe stavljaju kao glavne protagoniste svojih priča, opisujući svoje taktike i namjere. Žene su i dalje implicitno opisane kao pasivne u cijelom tom procesu, od njih se nije zahtijevao nikakav trud osim da prihvate ili odbiju ponudu.

1.3. Mlađa generacija muškarci

Mlađa generacija muškaraca također se koristi vokabularom namjere u svom jeziku udvaranja „*Poslao poruku na facebooku*“, „*Više bi se skoncentrirao na "lovinu"*“, „*bez oklijevanja ja napadam*“, „*priđem joj i kažem da mi se sviđa.*“ Taktike poduzete kako bi osvojili osobu koja im se sviđa opisane su na takav način da muškarci istovremeno i naglašavaju svoju glavnu ulogu i stvaraju svoj status u društvu, predstavljajući se kao inicijativni, hrabri, ponekad i „agresivni“ u nastupu. Žene su i dalje, kao što je slučaj kod prethodnih generacija, implicitno opisane kao pasivne, njihova uloga je bila donošenje odluke. Razlika u odnosu na prethodne generacije opet je u običajima koji su opisani, mlađa generacija muškaraca govori o izlascima u klubove, upoznavanju preko društvenih mreža i tome slično. Također se može reći da mlađa generacija u odnosu na stariju i srednju koristi puno eksplicitniji i izravniji vokabular prilikom opisa svojih osvajanja i udvaranja.

1.4. Starija generacija žene

Starija generacija žena u svom jeziku udvaranja koristi vokabular prihvatanja i odbijanja ponude „*jer je tad bila sramota pokazivati ineresovanje*“, „*Ja sam na to rekla*“, „*on dođe po nju, 'ukrade je'*“, „*on je moga brata pitao, a onda i mene.*“ Priče su uglavnom fokusiraju na činjenicu da je ženama nešto bilo ponuđeno od muškaraca, a one su ili prihvatile ili odbile, te je to ujedno bio njihov utjecaj na tijek događaja, bez preuzimanja inicijative oko samog osvajanja i bez korištenja vokabulara namjere kao što je to slučaj kod jezika muškaraca. Jezik udvaranja starije generacije žena također prikazuje i njihov društveni položaj, one nisu bile te od kojih se očekivalo ili za koje je bilo prihvatljivo da osvajaju muškarce ili da koriste razne taktike osvajanja. Žene također u svojim pričama stvaraju i koriste karakteristike ženskog roda, one nisu uvijek glavni protagonisti svojih priča kao što je to slučaj kod muškaraca, uvijek je uključeno i više drugih osoba čiji su postupci međusobno ovisni i dovode do konačnog ishoda priče. Starija generacija žena kroz svoj jezik udvaranja i priče o udvaranju sebe implicitno prikazuje kao pasivne u samom procesu udvaranja te ovisne o mišljenju roditelja i starijih, što su ujedno i karakteristike očekivanog ponašanja žene u njihovo doba.

1.5. Srednja generacija žene

Srednja generacija žena pokazuje sličnosti ali i razlike u odnosu na stariju generaciju žena. Sličnost je u vokabularu prihvaćanja ili odbijanja ponude „*Ponudili bi da plate piće*“, „*momak ima inicijativu*“, „*Čim te to upita znaš šta je.*“ Žene i dalje uglavnom u jeziku udvaranja implicitno stvaraju sliku pasivnosti koja se od njih očekivala u procesu udvaranja, ali ipak je vidljiva određena promjena u pojedinim odgovorima i pričama ispitanika gdje se žene više ne prikazuju kao potpuno pasivne nego na neki način govore o svojim taktikama („*glumi nezainteresiranost*“), korištenima kako bi proces udvaranja imao poželjne rezultate. U nekim primjerima, žene pokazuju upotrebu jezika netipičnog za karakteristike 'predviđene' za ženski rod „*vidiš nekog tko ti se sviđa i priđeš mu*“, „*pa sam se namjerno ošišala ružno da me ne mogu natjerat.*“ To je povezano i sa promjenom njihove uloge u društvu, polako je dolazilo do osamostaljivanja i emancipacije pa se od žena više i nije toliko očekivalo da budu pasivne. Došlo je i do promjena u običajima, srednja generacija govori o izlascima na kavu, kolače, igrankama i tome slično, dok su kod starije generacije u pitanju bila sijela, derneći i šetnje. Također je vidljiva i promjena u jeziku u smislu direktnosti i eksplicitnosti u odnosu na stariju generaciju čije priče imaju puno više implicitnog značenja.

1.6. Mlađa generacija žene

Mlađa generacija žena pokazuje značajnije promjene u odnosu na prethodne dvije generacije. Jezik udvaranja polako se ali temeljito mijenja, vokabular prihvaćanja i odbijanja koristi se sve rjeđe te jezik postaje sve sličniji jeziku muškaraca kroz upotrebu vokabulara namjere „*Ja osobno nemam problem s tim da priđem nekom dečku ako mi se sviđa*“, „*dodaš ga na fejsu ili mu saznaš broj mobitela*“, „*vidimo se i počeli smo plesati.*“ Promjena u jeziku je posljedica društvenih promjena, te promjena u karakteristikama društveno prihvatljivog ponašanja žena. Jezik udvaranja mlađe generacije žena puno je direktniji i eksplicitniji, jasno govore o onome što ih zanima, a što ne, i što su spremne poduzeti glede toga. Na taj način žene implicitno naglašavaju svoju samostalnost, odlučnost i neovisnost, te su time bliže karakteristikama muškog roda. Također je vidljiva i razlika u običajima udvaranja, spominju se izlasci u klubove, društvene mreže, seminari i tako dalje, što je slučaj i kod mlađe generacije muškaraca.

5. DISKUSIJA

Ulomci iz primjera svih triju generacija i obaju spolova koji sadrže priče o udvaranju analizom leksičkih i semantičkih elemenata pokazuju određene zajedničke karakteristike. Jezik udvaranja muškaraca je kroz sve tri generacije gotovo identičan. Zasniva se na vokabularu namjere te detaljnim opisima taktika korištenih za osvajanje suprotnog spola. Žene se implicitno prikazuju kao pasivne u cijelom tom procesu. Muškarci na taj način stvaraju društvenu kategoriju roda za sebe, prikazujući se kao odlučni, inicijativni, „agresivni“ i hrabri, što su ujedno i poželjne te stereotipne karakteristike muškog roda. Priče mlađe i srednje generacije u odnosu na stariju izravnije su i eksplicitnije u smislu da se sam proces udvaranja i taktike koje se pritom koriste puno otvorenije opisuju, u dijelovima čak i šaljivo, pa ponekad i vulgarno. Jedina značajnija razlika je u običajima koji su opisani kroz udvaranje i mjestima susreta dvoje mladih. Starije generacije spominju sijela i derneke, srednje generacije plesove, odlaske na kave i u kino dok mlađe generacije govore o izlascima u klubove, upoznavanju na društvenim mrežama i slično. Što se tiče regionalne pripadnosti, nema razlika u vokabularu namjere i stvaranju kategorije roda među ispitanicima. Vidljive su jedino razlike u dijalektu. Moglo bi se reći da su se kod muškaraca kroz generacije promijenila samo sredstva i mjesta udvaranja dok je jezik ostao gotovo isti.

Jezik udvaranja žena pokazuje značajnije razlike kroz tri generacije. Starija generacija se koristi vokabularom prihvatanja i odbijanja prilikom opisivanja udvaranja, tako ujedno i implicitno opisujući sebe kao pasivne u cijelom procesu. Na taj način se stvara i društvena kategorija roda- žene nisu glavni likovi u svojim pričama, nema zauzimanja stava i stvaranja društvenog statusa kao što je to slučaj kod muškaraca. Kroz svoj jezik udvaranja starija generacija implicitno i opisuje poželjno ponašanje žena tog doba. Bile su pasivne i njihova odluka nije ovisila samo o njima nego i o njihovim roditeljima. Srednja generacija pokazuje promjene u upotrebi vokabulara. Koristi se vokabular namjere, neke od žena opisuju vlastite taktike u procesu udvaranja, tako se implicitno prikazujući kao samostalne, neovisne i odlučne te se približavaju karakteristikama jezika muškog roda. Jezik mlađe generacije žena pokazuje još veće promjene u jeziku udvaranja žena. Sve veći broj žena koristi se jezikom udvaranja muškaraca, vokabularom namjere te zauzimajući odlučan i inicijativan stav, što su karakteristike muškog roda. To se može smatrati i posljedicom promjena u društvu i promjena u percepciji očekivanog ponašanja žena. Žene iz mlađe generacije kroz svoj drugačiji jezik udvaranja prikazuju se kao samostalne, neovisne i odlučne, približavajući se tako društvenoj ulozi i ponašanju koje se inače očekuje od muškaraca. Također je vidljiva promjena u opisu običaja. Starija generacija govori o sijelima i dernecima, u srednjoj se pojavljuju odlasci na plesove, šetnje i u kino, dok se kod mlađe generacije udvaranje uglavnom odvija prilikom

odlaska u klubove i na društvenim mrežama. Jezik mlađe i srednje generacije žena također direktniji i eksplicitniji u opisima procesa udvaranja u odnosu na stariju generaciju. Regionalno nema razlika u upotrebi vokabulara namjere i vokabulara prihvatanja i odbijanja, razlika je jedino u dijalektu.

Može se reći da jezik udvaranja žena pokazuje značajnije promjene kroz posljednjih sedamdesetak godina, što je posljedica društvenih promjena u ulozi i ponašanju žena koje su se odrazile i na jezik.

6. ZAKLJUČAK

Analiza jezika muškaraca i žena kroz priče o udvaranju s područja Bosne i Hercegovine i Hrvatske dala je zaključke slične onima do kojih je došla Silberstein u svom istraživanju. Jezik udvaranja muškaraca temelji se na vokabularu namjere te se kroz njihove priče jezikom stvara društvena kategorija roda s karakteristikama zauzimanja stava, pripadajućeg statusa i implicitnog prikazivanja sebe neovisnim i inicijativnim. Jezik udvaranja žena pokazuje promjene kroz generacije, od starije prema mladoj generaciji. Starija generacija koristi vokabular prihvatanja i odbijanja ponude te stvara o sebi stereotipnu sliku ženskog roda dok se srednja i mlađa generacija sve više približavaju jeziku udvaranja muškaraca upotrebom vokabulara namjere te nekih od karakteristika vezanih sa muški rod kao što su agresivniji nastup, samostalnost, inicijativnost, što je vidljivo iz jezika njihovih priča. Geografski elementi nisu pokazali nikakav utjecaj na jezik udvaranja osim u vidu dijalekta.

Istraživanje jezika udvaranja moglo bi daljim praćenjem pokazati hoće li doći do potpunog izjednačavanja u jeziku muškaraca i žena, te hoće li se izjednačiti kategorije rodova u ovom vidu upotrebe jezika.

7. LITERATURA

Fishman, Pamela (1983) Interaction: the work women do u *Social Problems*, 25.4:397-406.

Gumperz, John (ed.) (1982) *Language and Social Identity*, Cambridge: Cambridge University Press.

http://genealogy.about.com/cs/timelines/a/romance_history.htm, 20.7. 2013.

<http://www.japantimes.co.jp/text/nn20091103i1.html>, 20.7. 2013.

Lakoff, Robin (1975) *Language and Woman's Place*, New York: Harper & Row.

Meade, Marion (1977) *Eleanor of Aquitaine: a biography*, Penguin Books.

Sauville-Troike, Muriel (2003) *Ethnography of Communication*, Oxford: Blackwell Publishing.

Silberstein, Sandra (1988) Ideology as process: gender ideology in courtship narratives u Todd and Fisher 1988.

Spender, Dale (1985) *Man Made Language*, 2nd edn. London: Routledge & Keegan Paul.

Talbot, Mary M. (1995a) *Fictions at Work: Language and Social Practice in Fiction*. London: Longman.

Talbot, Mary M. (1997a) 'An explosion deep inside her': women's desire in popular romance fiction u Keith Harvey and Celia Shalom (eds), *Language and Desire*, London: Routledge.

Talbot, Mary M (1998) *Language and Gender*, Polity: Cambridge.

8. PRILOZI

Nisam je smio pogledati u oči nego sam joj prišao s leđa i šapnuo na uvo „Ti ćeš bit' moja!“ I tako je i bilo. (Ljubuški)

Cure i momci bi se sastajali na silima i dernecima poslje mise i onda bi se tu biralo pa bi se išlo šetati sa curom koja ti se sviđa i kasnije na silo. (Široki Brijeg)

Ako bi nam se neka cura svidila mi momci smo smišljali pjesme i šale da im se udvaramo: “Ljubavi, ljubavi, tko mi tebe nabavi? Mili, mili, mi se nabavili!” Ako bi nam bilo žao što ode rano kući pjevali bi “Mala moja što si rano legla, do zore bi piliće izlegla.” A ako bi nam dodijale onda bi im pjevali “Oj, djevojko, moje janje malo, ti si meni više dodijalo!” (Jablanica)

Ih, ja sam ti se vid'a s po jednom iz svakog komšiluka. Bila su sijela, mi momci bi se gledali s curama, svak je tu svakoga znao, a ako nije pitao bi. Prilazili smo mi, pa bi se pričalo, a uspjeh ti je ako curu za se odvedeš u šetnju, pa je kući otpratiš. Kad sam se vratio iz vojske, upozna sam svoju pokojnu ženu. Upozna sam je na silu, tako, reka sam joj da je lipa i njoj to

bilo drago i eto. Zabavljali smo se mi, dvije godine sigurno, ali smo se ženili samo po našem dogovoru. (Mostar)

To ti ima veze s ludim običajima našeg svijeta. Bila su ta šetališta, ili neka druga okupljališta i tu smo se svi upoznawali. Ja sam Zdenku upoznao u svatovima jednim i onda smo bili skupa dosta dugo. Običajno je to išlo da bude neka prošnja, ali kad se dogovore mladi. Mi smo se tako dogovorili, pa smo rekli svojim, pa je onda bila ta prošnja. A nekad se to zvalo i ugovor ili dogovor. Boga ti, pa tu bi po 15ero dolazilo u jednih pa u drugih. Na dan ženidbe svatovi bi došli po mladu, ko što je bilo i u nas, pa bi onda ovi izvodili lažne mladenke sve dok prava ne izađe. I onda bi se malo popilo, pojelo, a sve se to pravilo u šatorima. Ludi su ti običaji bili, imalo se vremena. (Široki Brijeg)

Išli smo na silo, misu i posli mise bi se gledali. Mi momci bi se skupili i kad bi nam se neka cura svidila pitali bi je "Bi li cura ostala?" i tako bi se skupa vraćali pješice kući. Ašikovo sam s više cura prije Mare. Neke su bile bogatije, a neke sironašnije. Jednu od tih bogatijih sam mislio oženiti, njezin ćaća je imo dosta zemlje, ali mi se tada Mare svidila i oženio sam je iako nije imala toliko zemlje. (Rama)

Pa, ako ti se neka cura svidi, upitaš je hoće li prošetati i onda se nadaš da će reći "da". Ako želiš nešto ozbiljnije, onda ju pitaš "Može li se doći na sijelo?" Kod nas se još uvijek išlo na sijelo, ali se nije pjevalo kao prije, niti sakupljalo mnoštvo već samo par. I tako, ako se volite na kraju se uzmete. (Jablanica)

Inače bi se dogovorilo za sastanak nakon upoznavanja, te bi u pravilu momak pozvao curu da iziđu u grad ili bi u nekim slučajevima i djevojka pozvala momka na kavu i kolače te bi se momak izjasnio da li mu se cura sviđa i da bi je želio bolje upoznati. Ako je to bilo obostrano "prohodali" bi pa se kroz to hodanje bolje upoznali. (Ljubuški)

Pa meni je se moja buduća svidjela, ali sam ja bio sramežljiv, pa sam morao kolegu moliti da mi pomogne s uletom. A nisam baš bio ni pri pari, ni auta nisam imo, pa se snalazi, malo vamo, malo tamo, posudi, malo slaži i eto ga. Al samo moro reklamu udarat, jer mala mi fakultet imala, a ja samo srednju. Imo sam ja dosta sreće s tim, a sve ti to ide uz malo poznanstva, malo hrabrosti i malo alkohola. (Mostar)

Upoznao sam ih u školi i na silima i kad je bio neki dernek u selima išlo se na to i onda se tako kroz društvo upoznaš i sa drugima. Odvedeš je negdi na polje ili ubrdo da vidi zalazak sunca, negdi uz rijeku da pričate malo, ako si ima auto bia si faca pa je odvedeš u Posušje ili Ljubuški. sve joj udovoljavaš i malo se hvališ kako radiš i tako to, prije je bilo skroz drugačije nego sada, sad internet i mobitel sve riješe a prije si mora unaprid dogovarati ili po

nekome poslat poruku ili nešto tako, al bilo je baš super. Izbor partnera, a kako ko neki su trazili imućnije jer su očito u tome vidili neki spas iz sela i odlazak u grad a neki su tražili radišne momke ili cure koji su pošteno radili i koji su imali ok roditelje i tako. (Split)

Ženu sam upoznao u srednjoj, i to ti je bila baš uobičajena šema. Ako vidiš neku u gradu, obično pitaš prijatelja ili prijateljicu, malo se raspitaš. Često ti prijateljice njene ne vjeruju, znaš ono- sviđa mi se ta i ta, a ova ti kaže: „Aj nemoj zezat? Ako lažeš prosut ću se, je li to sigurno? ti vraćaš: „Ma sviđa mi se majke mi.“, itd. Onda se upoznate, pa sok, kolači, kino, onda ti se sviđi drpanje i hvatanje i to ti postane veza, a bogami nekad i brak. Dok izlazite ti kažeš kako ti se ona već i prije sviđala, a ona te pita je'l stvarno tako, a ti kažeš: „Ma jes' majke mi. (Mostar)

Poslao poruku na facebooku, predstavio se, nakon toga smo se kratko družili i nastala veza. Nisam oklijevao jer onda možda ne bi bila veza. (Mostar)

Više bi se skoncentrirao na "lovinu", pitanjima čime se ona bavi, šta voli, koji su joj interesi.. Uz to bi nabrojio neke svoje kvalitete- čisto nek se nađe. Redom od bitnog prema manje bitnom : 1. Da je žensko, 2. Da je lijepa i zgodna- bitno na prvi pogled, 3. Da je otvorena i da je ugodno s njom pričat, 4. Da je pametna, 5. Da se lijepo oblači tj. da ima ukusa" (Makarska)

Pa eto, znali smo se otprije i onako bili smo neki ko biva prijatelji.. a pošto smo slusali sličnu glazbu, izlazili smo na ista mjesta. To je osiguralo dovoljnu količinu viđanja da možeš skontat hoće li ti se ko svidit il neće. I tako, čim je prekinula sa momkom isti tjedan bez oklijevanja ja napadam. E, otišli smo negdje vani u prirodu i men se čini da je 80% vremena ona bulaznila gluposti, a ja sam slušo i bio divan, a zapravo me bolio kurac za to. Al eto, to je upalilo! Hahaha zaključak, nemoj se truditi, bolje ćeš proć. (Mostar)

Upoznavanje bi najčešće bilo u kaficu, disku, na nekim feštama, ekskurzijama i nekim sličnim manifestacijama. A načina je bilo više, što svjesno što ne...malo glumit mangupa da privučeš pozornost, malo provociranja(al u granicama), pošalješ piće i neku foru baciš, malo ples...ma svega tu ima. Kriteriji nisu posebno određeni, najvažnije je da nije bučna, glupa (previše), da ne privlači nepotrebnu pozornost, a najvažnije je da je ko osoba uredi, vedrog duha...(Žepče)

Ako mi se sviđa neka cura, pridem joj i kažem da mi se sviđa, pričamo malo i upitam ju broj mobitela, dalje se nastavimo dopisivati i ako bude nešto više onda i izađemo skupa. Muškarci su mnogo direktniji od cura i lakše im prilaze nego one njima, barem mi se tako čini. Iako kod većine muškaraca danas sve počinje preko fejsa. Kod žena također. Ali ako se već radnja odvija u društvu ili u nekom kafiću tada muškarci pokušavaju upasti sa svojim izjavama! (Široki Brijeg)

Djed je bio iz susjednog sela i viđali smo se kad bi išli na misu ili kad bi se išla okopavati zemlja na nekim mjestima. Kriomice bi se gledali jer je tad bila sramota pokazivati ineresovanje za momka pred starijima. Kad bi se vraćali s mise malo bi se odmakli od ostalih, usporili i tako porazgovorili koju. On se trebao pokazati kod mojih da bi se prvo njima svidio i tako bismo dobili neko odobrenje za dalje. Meni su se uvijek sviđali jaki momci, guste kose To je značilo da je zdrav Gledalo se i to kakva mu je ostala familija...(Jajce)

Znala sam ga jer smo iz istog sela, kod puno je cura na silo iša ali sve ih je pušta da se udaju, ni sa jednom nije ozbiljno. Posla je svog prijatelja k meni. On je doša i počea mi govorit da ima jedan lip, kršan momak koji se za me raspituje. Ja sam mu rekla da odma govori koji je, da ne oteže. On je reka Jakiša. Ja sam na to rekla :“ Ma nemoj, cili svit obaša pa bi sad meni doša!“ Ali eto, on je počea dolazit k meni i uzeli smo se.” (Ljubuški)

U Bosni odakle sam ja su se “krale djevojke”, ako nisu ukradene to ti nije ljubav. Dogovore se gdje će se naći, on dođe po nju, “ukrade je”..ponese oružje i kad se odmaknu od kuće ispuca par metaka. Onda ovi u selu viču “ukradena djevojkaaa!” Mladi odu na mjesec dana, vrte se, izmire sa roditeljima i dogovaraju se za svatove. Ako se roditelji ne slažu baš onda idu za njom i traže da se vrati. Ali ako je to prava ljubav neće se ona vratiti tako lako. I onda bi fratar sa oltara rekao- ta i ta se ukrala sinoć, to je bilo kao neka objava zaruka.(Konjic)

Ja sam ti bila u svatovima, zadužena sam bila za kićenje, a u svatovima, bogu hvala, vazda bilo i momaka. Tu smo se svi mi zgledali, komentirali, a dedo je bas bio naočit tada momak, malo mršaviji, ali bas naočit. Znao mi je i brata i kada smo se mi zagledali, on je moga brata pitao, a onda i mene, ako bi me mogao ispratit i tako je to i bilo. Ja sam voljela svatove i zabavu i okupljanja, pa smo on i ja viđali se i zabavljali, ali sve onako po sirotinjski. Bio je on spreman i radit, vrijedan čovjek, svidio mi se zato, a bio vala i smiren i naravan, nikad nije psovo i srdio se. Zabavljali smo se mi dugo, a na kraju i uzeli i obitelj podigli. (Mostar)

Išli smo na misu i poslije mise bi se sastali momci i cure te bi skupa išli pješice kući. Cure su uvek imale po 5-6 momaka i tako su mogle odabrati jednog od njih. Kad bi se cura svidila momku on bi joj prišo i reko "Bi li cura ostala?", a ona je mogla prihvatiti ili odbiti. Čaća mi je pogino kad sam imala dvi godine, tako da smo ja, mater i starija sestra ostale same. Sestra se razbolila kad je imala 20 god. i umrla, a ubrzo posli nje razbolila mi se mater. Imala sam momka i dala sam mu omanet (kao obećanje da ću se udati za njega). Nažalost morala sam prekšiti to obećanje. On je moro u vojsku na 2. god. a ja nisam mogla toliko čekati, jer mi je mater bila jako bolesna i mogla je svaki čas umrti, a ja bi ostala sama bez čovika. Tako sam se na kraju udala za Ivana. Neke cure se nisu mogle udati za momka kojeg bi one tile . To su

uglavnom bile bogatije obitelji di ćaća nije mogao dozvoliti da se njegova 'čer uda za nekog siromaha. Tako su se djevojke morale udati za onog momka kojeg im ćaća odabere. Znam da su neke od njih u suzama išle na vinčanje i da im je bilo draže da su umrle. (Rama)

Tada su još uvijek momci više prilazili djevojkama, nalazili načine da se upoznaju, ili sami ili preko nekog. Na Korzu bi momci stajali ili sjedili sa strane, nekada su samo gledali, a nekada dobacivali različite komentare, nekad pogrdne, nekad pozitivne, kako ko. Ili na igrankama bi prilazili za ples onim djevojkama koji su im se sviđale. U disku i u kafićima isto. Ponudili bi da plate piće ili pitali da li je slobodno mjesto za stolom, ako je bila gužva, pa bi se bacili u priču. Neki od nas su išli na žurke, družili se, zezali, slušali muziku. (Mostar)

U pravilu, momak ima inicijativu, očekuje se da se on izjasni prvi. Djevojka malo glumi nezainteresiranost, neće odmah na prvu. Naravno, fizička privlačnost je najbitnija u početku, pa ako je zainteresirana, djevojka će prihvatiti da prohoda s momkom. Dalje ovisi da li su se našli i kao osobe. Od kriterija su mi bili bitni izgled, ponašanje a i materijalno stanje. (Ljubuški)

Mi smo se uglavnom družili i bili u grupicama nakon škole. Većinom su momci prilazili curama, mi smo bile stidljive, ali uvijek ima izuzetaka. Muškarac bi upitao (ako mu se sviđam) - hoćemo li prošetati? Čim te to upita znaš šta je, ako želiš biti s njim kažeš "hoćemo" ako ne "nećemo". Nije više bilo k'o prije da ti se sviđa samo zbog izgleda već se više gledala osobnost, i nisu roditelji više ti koji utječu na tvoj odabir partnera. Nismo mi izlazili svaki dan, kao vi danas. Mi bi išli u kafić subotom, nekada i petkom, a ovim danima se ne viđamo, ako se odlučimo vidjeti to bude odlazak u kino! To je većinom bilo tako. (Konjic)

Kako sam ga upoznala? Pa on ti je mojoj kolegici Jelki predavao francuski koji je ova položila, pa se onda on pohvalio kako joj je dobro pokazao, a ona mu rekla da ne bi položila da nije bilo mene. E onda me pitala hoću li ga upoznat, a ja nisam prvo htjela izać s njim pa sam se namjerno ošišala ružno da me ne mogu natjerat, pa me kolegica morala uređivat. I na kraju sam proročki rekla kolegici kako mi se trenutni dečko ne sviđa i kako bih se mogla (onako iz dosade) udat za onog Ireninog brata. Tri godine poslije, pita ona mene jesam li se udala, a ja velim: „Pa jesam ti rekla.“ (Široki Brijeg)

COURTSHIP LANGUAGE THROUGH GENERATIONS

ABSTRACT

Courtship is the time when two people have a romantic relationship before they get married; the process of developing this relationship. Courtship conventions and customs differ from society to society and from country to country. In Bosnia and Herzegovina and Croatia courting is mostly done orally. The aim of this research is to explore social position of genders through courting in Bosnia and Herzegovina and Croatia. The thesis is that, in Bosnia and Herzegovina and Croatia, men's courtship narratives are usually centred on conquest and women's are centred on making decisions and responding to men's proposals. Certain change in female language can be noticed through generations, while male language appears to have kept most of its characteristics. The research has been conducted with three generations and fifty four informants from twenty different locations. The informants have been orally interviewed by having been asked the following questions:

1. How did you meet your boyfriends/girlfriends?
2. How did courting customs look like?
3. What were the criteria for choosing a partner?

This thesis will be confirmed or refuted through the analysis of the interviews.

O KOREKTNOSTI POLITIČKE KOREKTNOSTI: PRIMJER CIGANA I PEDERA I NJIHOVIH POLITIČKI KOREKTNIH NADOMJESTAKA

SAŽETAK

Rad se bavi pojmom političke korektnosti, njegovim utjecajem i učinkovitošću. Nakon nastanka i značenja pojma „politička korektnost”, ukratko se predstavljaju argumenti *pro et contra* političke korektnosti. Središnji dio rada predstavlja etničku i seksualnu manjinu te analizu njihovih oznaka koje se smatraju politički korektnima i nekorektnima – „Rom” i „Ciganin” te „homoseksualac”, „gay” i „peder”. Analizom naslova portala Index.hr u radu se provjera u kojoj je mjeri određena oznaka danas prisutna u hrvatskom javnom diskursu i u kojem se kontekstu javlja. Intervjuiranjem Roma te analizom komentara na forumu Gay.hr rad pruža uvid u identifikacijske prakse spomenutih manjina i konotacije koje, prema njihovu mišljenju, prizivaju navedene oznake. Usporedbom rezultata analize naslova i odgovora ispitanika, ovaj rad pokušava odgovoriti na pitanja - koliko jedan mainstream medij te sami pripadnici ispitanih manjina prihvaćaju politički korektne, „pozitivne” nazive te može li sama promjena naziva za spomenute manjine uistinu potaknuti promjenu percepcije javnosti o tim manjinama?

1. UVOD

Iako neki autori navode da je pojam „politička korektnost” prvi put upotrijebljen krajem 18. stoljeća²⁷, a drugi u prvoj polovici 20. stoljeća²⁸, neosporno je da od osamdesetih i devedesetih godina postaje prisutna kategorija u javnom diskursu. Najprije se javlja kao politika nametanja kodeksa govora i ponašanja na američkim sveučilištima, a potom se širi i izvan sveučilišta te izvan granica SAD-a²⁹.

Goran Injac ističe kako političku korektnost možemo gledati kao „stil službene, javne komunikacije koja se zasniva na izbjegavanju javno manifestiranih negativnih ocjena

27 Radule Knežević navodi 1793. godinu kao godinu iz koje datira pojam političke korektnosti, i to u komentaru na jednu presudu pred američkim sudom (Knežević, 2010).

28 Milan Mesić u radu *Kontroverzije oko „političke korektnosti”* spominje autora Franka Ellisa (2002) koji prvu uporabu toga termina nalazi, pak, „u ranim fazama Lenjinove revolucionarne aktivnosti i osvajanja vodstva Boljševičke partije, a onda i nakon 1917. kad nastoji osigurati njezinu potpunu kontrolu nad državom i društvom” (Mesić, 2005). Neki drugi izvori navode prve uporabe ovog pojma za vrijeme Drugog svjetskog rata kada su taj izraz koristili pripadnici američke ljevice kako bi pogrdno opisali i moralno osudili članove komunističke partije SAD-a koji su podržavali pakt Staljina i Hitlera. U toj se tradiciji izraz kasnije izjednačavao s političkom podobnošću (Knežević, 2010 prema Feldstein, 1996).

29 O prijemima lijeve i desne akademsko-političke scene u SAD-u oko političke korektnosti te o zarazi političkom korektnošću u SAD-u i izvan SAD-a v. rad Milana Mesića *Kontroverzije oko „političke korektnosti”*.

određene osobe/pojave/koncepta, koju određuje pripadnost određenoj grupi i na takvu pripadnost ova osoba nema utjecaja“ (Injac 2011, str. 4 prema Tokarz 2006, str. 10). Drugim riječima, s vremenom oznake za određene skupine postaju stigmatizirane i tabuizirane, a njihova se uporaba počinje smatrati znakom neobaviještenosti, nepristojnosti i političke nekorektnosti. U želji za integracijom tih skupina u društvo i suzbijanjem diskriminacije prema njima, takvi se izrazi u javnom govoru zamjenjuju politički korektnim, „pozitivnim“ izrazima (Horvat, 2007).

Kao i mnoge druge promjene u jeziku, i promjene koje su odraz političke korektnosti uzrokovane su društvenim, političkim i ekonomskim faktorima. Politička korektnost podrazumijeva borbu za kontrolu nad javnim diskursom, a time i borbu za društvenu moć. Ono što se u javnom diskursu smatra „korektnim“, pokazuje smjer u kojem određeno društvo u određenom trenutku želi razvijati svoju kulturnu politiku (Injac, 2011).

U radu se, nakon uvida u nastanak i značenje pojma „politička korektnost“, ukratko izlažu argumenti njegovih pobornika i protivnika, a zatim se, kroz medijsku prezentaciju i identifikacijske prakse, analizira uporabna vrijednost naziva za određene manjine. S obzirom na to da politička korektnost svoj izraz uglavnom nalazi u pitanjima nacionalnog, rasnog i seksualnog identiteta, za analizu je odabrana jedna nacionalna i seksualna manjina. Radi se o marginaliziranim skupinama kojima su uskraćena određena politička prava i moć te se suočavaju s diskriminacijom i predrasudama. Odabrane su „nekorektne“ oznake³⁰ – „Cigan“³¹

30 Pritom su isključeni, primjerice, augmentativi i deminutivi spomenutih naziva.

31 razg. 1. v. Romi; 2. (ciganin) pren. pejor. a. onaj koji se stalno seli; nomad b. onaj koji je sklon sitnim prevarama (v. <http://hjp.novi-liber.hr/>). Postoji niz hipoteza o nastanku imena „Cigani“, a najčešće se koristi ona da je ime grčkoga podrijetla iz 11. stoljeća. Riječ „Athingani“ značila bi „oni koji ne žele da ih se dira“, nedodirljivi; radi se o egzonimu, imenu dodijeljenom od neromske okoline. Druga skupina naziva za njih u vezi je s njihovim navodnim egipatskim podrijetlom, a upravo je u srednjovjekovnom Dubrovniku naziv za Rome bio „Jeđupak“, tj. Egipćanin (Hrvatić i Ivančić, 2000).

i „peder”³² – te suprostavljeni, politički korektni nazivi „Rom”³³, „gay”³⁴ i „homoseksualac”³⁵.

Marginalizirana pozicija manjina često sprječava neposredni kontakt između zajednice i manjine, stoga su „mediji presudno važni zbog posredničke uloge između onih koji manjine predstavljaju – ili o njima govore – i svih nas koji smo izloženi utjecaju medija“ (Kanižaj, 2006, str. 13). Kao platforma za proučavanje medijske slike izabran je jedan portal, Index.hr, što zbog ograničene dužine rada, što zbog utjecajnosti i čitanosti tog portala te jednostavnosti pretrage na portalu.

Kao predmet analize odabrani su naslovi članaka koji su se na portalu javili u razdoblju od 1. siječnja do 1. svibnja 2013. godine. Analiza naslova, i to onih koji sadrže spomenute oznake, također je odabrana zbog ograničenog prostora za analizu, a i zbog opće važnosti samih naslova u formiranju čitateljevih stavova i mišljenja (v. Kanižaj, 2006). S obzirom na svoju formu i poziciju u članku, naslovi igraju važnu ulogu u razumijevanju samih članaka. Funkcija naslova jest informativna (informiranje, ukazivanje na temu i sadržaj članka, vrednovanje predmeta članka), ali i konativna (poticanje na čitanje, tj. djelovanje poput reklame, koje se bazira na AIDA formuli – privlačenje pažnje (attention), pobuđivanje interesa (interest), želje (desire) te poticanje na djelovanje (activation)). Iako svi naslovi imaju i informativnu i poticajnu funkciju, te funkcije nisu u svim naslovima jednako izražene (Smailagić, 2003).

32 1. razg. muška osoba spolno naklonjena osobama istoga spola; homoseksualac; 2. žarg. vulg. a. nepoduzetna, troma osoba; mlakonja, b. razg. osoba neprincipijelna ponašanja; beskičmenjak (v. <http://hjp.novi-liber.hr/>). Peder dolazi od starogrčkih riječi peder, tj. pederastija koje označavaju ljubitelja dječaka, odnosno ljubav između odraslog muškarca i adolescenta. U antičkoj Grčkoj ljubavne veze između muškaraca i dječaka bile su svakodnevne, no jačanjem kršćanstva, pederastija biva potisnuta, a riječ peder s vremenom zadobiva negativne konotacije (v. više u <http://lgbt-prava.ba/odakle-dolazi-peder/>).

33 U Londonu je 8. travnja 1971. godine održan prvi Svjetski kongres Roma gdje su donijete odluke o izgledu i usvajanju zastave Roma, službene himne i službenog jezika Roma (više na stranici Udruge Roma Zagreba i Zagrebačke županije: <http://www.umrh.hr/Novo/svjetski.htm>). Kao svjetski naziv usvojen je naziv Rom koji na romskom jeziku znači „čovjek“. Istaknuto je kako taj termin izražava pozitivan odnos prema romskom narodu i težnju da ga se tretira dostojanstveno i ravnopravno s drugim narodima. Praksa usvajanja novog imena i napuštanja staroga na ovim prostorima uvodila se polagano i postupno u „širu javnost“ 1970-ih i 1980-ih, a unutar državnih tijela i „službenom diskursu“ ubrzo nakon odluke iz 1971. godine.

34 Što se tiče riječi gay (starofrancuski gai), ona potječe iz 12. stoljeća i znači sretan, veseo, bezbrižan. S vremenom leksem počinje zadobivati negativne konotacije i označavati nemoralnost i nepridržavanje seksualnih normi i običaja. Wikipedia navodi da se gay povezuje s nazivom homoseksualac oko početka 20. stoljeća (v. više u <http://en.wikipedia.org/wiki/Gay>).

35 Sam izraz homoseksualac sastavljen je od grčke riječi „homos“ te latinske „sexus“ što u prijevodu daje sintagmu - isti spol. Smatra se da se riječ prvi put javila u tisku 1869. godine, a 1886. Richard von Krafft-Ebing spominje homoseksualce i heteroseksualce u svojoj popularnoj knjizi *Psychopathia Sexualis* i otada kreće šira upotreba tih pojmova za označavanje seksualne orijentacije (v. više u <http://en.wikipedia.org/wiki/Homosexuality#Etymology>).

Osim medija, u radu su prisutni i iskazi pripadnika manjina. Njima se želio „dati glas“, s obzirom na to da im se u javnom diskursu to rijetko pruža. „Davanje glasa“ provedeno je metodom intervjua i otvaranjem rasprave na forumu Gay.hr.

Analiza uporabne vrijednosti oznaka „Cigan“ i „Rom“, „peder“, „homoseksualac“ i „gay“ sastoji se u određivanju stupnja „korektnosti“ koji im ispitanici pripisuju te usporedbu njihovog poimanja naziva s medijskim tretmanima tih oznaka. Konkretnije, rad pokušava odgovoriti na pitanja - nose li nazivi koje ispitanici smatraju politički korektnima uistinu pozitivne konotacije u naslovima članaka hrvatskog mainstream portala te jesu li uopće svi nazivi prisutni u javnom diskursu?

S obzirom na dobivene rezultate, na kraju rada slijedi zaključna rasprava o utjecaju i efikasnosti političke korektnosti unutar hrvatskih okvira, tj. koliko jedan mainstream medij te sami pripadnici ispitanih manjina prihvaćaju politički korektne, „pozitivne“ nazive te pridonosi li promjena naziva za spomenute manjine uistinu promjeni percepcije javnosti o tim manjinama?

2. POLITIČKA KOREKTNOST – ARGUMENTI „ZA” I „PROTIV”

Zagovornici političke korektnosti ocjenjuju je pozitivnom zato što želi podići svijest i senzibilnost društveno povlaštenih skupina i pojedinaca prema marginaliziranim skupinama čija su prava, mogućnosti i slobode često ograničene. Politička korektnost uključuje i „negativni“ i „pozitivni“ program - s jedne strane podrazumijeva uklanjanje diskriminirajućih naziva, a s druge strane stvaranje novih naziva pozitivne ili makar neutralne vrijednosne konotacije koji bi zamijenili obezvrjeđujuće pojmove (Knežević, 2010 prema Semprini, 2004).

S druge strane, protivnici pokreta za političku korektnost vide u njemu lingvistički totalitarizam - politička korektnost pridonosi cenzuri i dovodi u opasnost slobodu govora. Zamjerke na račun političke korektnosti idu u smjeru toga da politički korektan termin, jednom kad uđe u svakodnevnu upotrebu i počnu ga koristiti npr. rasisti ili seksisti, kad-tad počne poprimati negativnu konotaciju pojma koji je zamijenio – tako dugo dok se stvarni odnosi pozitivno ne promijene. Takvu poziciju zastupa lingvistička teorija pod nazivom „eufemistički pržanj“ (euphemism treadmill) koju je postavio lingvist i psiholog Steven Pinker (Horvat, 2010).

Ono što Ben O'Neill u radu *A Critique of Politically Correct Language* također smatra problematičnim kod političke korektnosti jest zanemarivanje jezične uporabe, konteksta situacije u kojima se riječ upotrebljava te namjere i tona govornika.

3. CIGANI VS. ROMI - IDENTIFIKACIJSKE PRAKSE I MEDIJSKA SLIKA

U ovom poglavlju analizirat će iskazi triju osoba romske nacionalnosti (jedna žena i dva muškarca srednjih godina) koji su, za potrebe ovog rada, priupitani identificiraju li se kao Romi ili kao Cigani, što misle o tim nazivima (jesu li pozitivni ili negativni, korektni ili nekorektni) te tko su danas, prema njihovu mišljenju, Cigani, a tko Romi?

O1: Nema Cigana. Mi smo svi ljudi ko i ostali. (...) Reče se Rom, a ne Cigan, to je jako uvredljivo nama.

O2: Cigani, to je riječ nastala iz straha, znači da je nešto gadno, nedodirljivo, nepoznato, strah od nepoznatog, mislili su da donose neku bolest. (...) Romi više ne prihvaćaju taj naziv, za njih je on uvredljiv. Cigani su lažljivci, kradljivci i tak dalje. Riječ Cigan predugo se koristila da može tek tako nestat. (...) Ne volim te - onda te nazivam Ciganom, a mislim i ovaj što piše Rom, nije da voli, ali ipak ima nekakvog, kak bi rekla, poštovanja ili shvaća da je to uvredljiva riječ i da tom riječju možeš nekoga uvrijedit.

O3: Cigan je čovjek koji krade, prosi, prljav, zmazan, nema higijenu i tako, a Rom je već po rečenici malo ljepše, to je povijesna riječ za Rome. (...) Cigan već po riječi zvuči ružnije od Roma, bar po meni. (...) Kad kažeš Romi, situacija je malo lakša nego kad kažeš Cigani. Onda je tu već... dižu se emocije. (...) Bolje Romi nego Cigani. Bar meni. Ako neko kaže koga znam malo duže, s kojim komuniciramo, radimo, kad mi neko onako iz šale kaže Cigan, to mi prihvaćamo, onako, razumijete.

Iskazi ispitanika govore nam da je „Cigani” riječ koja je „nekorektna” - emocionalno obojena, opterećena kulturološkim kontekstom, sadrži negativne konotacije, dok je naziv „Romi” „korektan” - ima neutralno značenje, sadrži univerzalno određenje, nije opterećen kulturološkim kontekstom. Ispitanici su odgovorili da se identificiraju prije kao Romi, nego

kao Cigani. Uz naziv „Cigani” vežu attribute³⁶ - prljavi, prosjaci, neobrazovani, lopovi itd., a uvođenje naziva „Romi” smatraju posljedicom promjene društvenog stava, odrazom tendencije za dostojanstvenim tretiranjem romske populacije.

Uzimajući u obzir argumente predstavljene u drugom poglavlju, možemo zaključiti da su ispitanici romske nacionalnosti zagovornici političke korektnosti. Dvoje je ispitanika, podržavši naziv „Romi”, govorilo u ime svih Roma, dok je jedan nekoliko puta istaknuo da se radi samo o njegovu stavu. Isto tako, za dvoje ispitanika riječ „Cigan” uvijek je uvredljiva, dok prema trećem ispitaniku značenje te riječi ipak ovisi o kontekstu, tonu i namjeri, sukladno O’Neillovim tezama.

Što se medija tiče, tražilica na portalu Index.hr izbacila je samo osam članaka o Romima³⁷ napisanih u razdoblju od 1. siječnja do 1. svibnja 2013. godine. Takvi rezultati ne čude s obzirom na to da se radi o portalu, koji se često naziva našim prvim online tabloidom³⁸, orijentiranom na sudjelovanje u tržišnom natjecanju koje potiče na „favoriziranje većine“ i ignoriranje problema manjine, na udovoljavanje čitateljima i oglašivačima (Kanižaj, 2006). Uzimajući u obzir same naslove, možemo zaključiti da je Index.hr nezainteresiran za bavljenjem svakodnevnim problemima Roma. Naime, naslovi o Romima odnose se ili na kulturne aktivnosti i susrete s političarima (npr. *Danas se obilježava Svjetski dan Roma: "Baxtalo Maškarthemutno Dive e Romengo"*; *Bandić s predstavnicima Roma dogovarao proslavu Đurđevdana*; *Predsjednik Josipović primio izaslanstva romskih udruga*) ili na kriminalne aktivnosti i devijatno ponašanje Roma³⁹ (npr. *U Otočcu se Romi opet sukobili s policijom, tri osobe privedene*; *Maloljetni Romi u Međimurju provalili u spremište, napili se, ukrali vatrogasno vozilo i demolirali ga za "staro željezo"*). Pretraživanjem riječi „Cigan(i)”, nije pronađen nijedan članak napisan ove godine, ali možemo navesti jedan primjer iz veljače 2012. godine: *Ksenofobični karlovački planinari: Kako se riješiti Cigana?* Naslovi su pisani u formi izjavne, eliptične rečenice, dakle, samom formom primarno su informativnog karaktera.

36 Diplomski rad Natalije Grgić (2006) bavio se istraživanjem izraženosti predrasuda prema Romima te je pokazao da su osobine koje su se najčešće pripisivale tipičnim Romima upravo - prljavi, prosjaci, neobrazovani, lopovi itd.

37 Nijedan se članak ne bavi određenim pripadnikom romske populacije.

38 v. <http://www.poslovnipuls.com/2011/08/24/matija-babic-index/>

39 „Novinari u svom svakodnevnom radu nastoje proizvoditi profesionalne vijesti koje su i kulturološki prihvatljive. Upravo se stoga urednici u novinama vode mišlju da su za većinski narod priče o manjinama manje zanimljive osim ako se te grupe i manjinske zajednice ne predstavljaju kao prijetnja društvenom redu i poretku“ (Kanižaj, 2006, str. 26).

Romi su objekti u naslovima koji se bavi kulturnim aktivnostima i susretima s političarima, a subjekti kada se spominju kriminalne aktivnosti i devijantno ponašanje.

S obzirom na dobivene rezultate, možemo zaključiti da i portal Index.hr zagovara političku korektnost. Politički korektan izraz „Romi” prisutan je u javnom diskursu, dok je politički nekorektan izraz „Cigani” izbačen iz „ispravnog diskursa”. Na prvi pogled čini se da naziv „Romi” sadrži pozitivne ili neutralne konotacijama u naslovima. Međutim, pozicioniranje Roma kao nositelja radnje u naslovima koji se odnose na kriminalne aktivnosti te isticanje narodnosti u istim naslovima, iako to nije potrebno da bi se shvatila pozadina same priče, govori nam da taj naziv i dalje zadržava negativne asocijacije riječi koju je zamijenio pa su i Romi oni koji su problematični (tuku se, piju, krađu itd.).

4. PEDERI VS. HOMOSEKSUALCI I GAYEVI (GEJEVI) - IDENTIFIKACIJSKE PRAKSE I MEDIJSKA SLIKA

Tražilica portala Index.hr izbacila je 24 naslova članaka u razdoblju od početka 2013. godine do svibnja iste godine koji sadrže riječ „gay”, pet naslova upisivanjem riječi „homoseksualci” i još 20-ak članaka koji u tekstu, ali ne i u naslovu sadrže neke od tih riječi⁴⁰. To možemo objasniti činjenicom da već neko vrijeme u Hrvatskoj vlada medijska pompa oko brojnih događaja i pitanja koji se tiču ove populacije (odvijali se oni u Hrvatskoj ili izvan nje), a u to vrijeme aktualan je bio dolazak Judith Reisman u Hrvatsku, skandali u crkvenim krugovima, rasprave o legalizaciji brakova LGBT populacije, posvajanju djece itd. Mnogi se naslovi bave nagađanjima o seksualnoj orijentaciji poznatih osoba, primjerice *Voli muškarce: Košarkaš Jason Collins iznenadio javnost otkrićem da je gay*; *Najnovija otkrića tvrde: Hitler je bio gay i uzimao je ženske hormone?*; *Prvi hrvatski političar koji je javno rekao da je gay dolazi iz laburističke stranke i kandidat je za EU parlament!*; *Hugh Jackman: Ne smetaju mi glasine da sam gay*; *Novi detalji iz osobne korespondencije: Mahatma Gandhi bio je gay?*) te mišljenju javnih osoba/institucija o osobama istospolne seksualne orijentacije i ozakonjenju njihovih veza (npr. *Iz perspektive osnovnoškolca: Ovo su razlozi zašto bi homoseksualcima trebao biti dozvoljen ulazak u brak*; *Jeremy Irons odgovorio kritičarima: Pojasnio svoje "kontroverzne izjave" o gay brakovima*; *Beyonce podržala gay brakove porukama na Instagramu*; *Poruka iz Vatikana: I homoseksualci imaju pravo na dostojanstvo*

40 Upisivanje riječi gayevi, homoseksualac i peder nije dalo (potrebne) rezultate.

kao i sva Božja djeca!; Kritike iz Europskog parlamenta: "Crkva u Hrvatskoj poziva na nesnošljivost prema homoseksualcima").

Možemo zaključiti da su izrazi „homoseksualac” i „gay” politički korektni i prisutni u javnom diskursu, dok je izraz „peder” politički nekorektan te izbačen iz „ispravnog diskursa”. Naslovi su eliptične ili potpune izjavne, ali i upitne, usklične i imperativne rečenice. Upitne, usklični i imperativni naslovi već samom formom naginju retoričkom stilu te je kod takvih naslova više izražena poticajna funkcija. Za razliku od oznake „Cigani”, možemo konstatirati kako riječi „homoseksualac” i „gay” u naslovima ne zadržavaju negativne konotacije riječi „peder”. Također, rezultate analize naslova potvrđuje i anketa na forumu Gay.hr⁴¹ gdje su konotacije koje se vežu uz riječ „gay” – *pozitivno, moderno, razgovorno, neutralno (gay mi je poprilično mlak i neutralan pojam ali valjda svima odgovara u nedostatku boljeg; "gay" kažem u razgovornom jeziku; Riječ peder je uvreda. (...) Srećom, na TV-u sam često vidio riječ gay ili gej; gej/gay – razgovorno)*, a uz „homoseksualac” se vežu pojmovi kao što su *pozitivno, formalno, ozbiljno, hladno ("homoseksualac" je ok, mislim da nema baš nekih negativnih konotacija, ali predug i preozbiljan, a ponekad mi djeluje malo dehumanizirajući ili kao da se govori o poremećaju mada to nije nužno namjera govornika...; "homoseksualac" kažem kad je bitna stručnost; homoseksualac - politički/znanstveno)*. Ispitanici su za leksem „peder” odgovorili da je pogrdna i neformalna; ovisno o kontekstu, tonu i namjeri, može podrazumijevati i pozitivno značenje (*što se tiče termina peder, to ovisi o kontekstu, ako to koriste strejt prijatelji za koje znam kako razmišljaju to mi je ok, naravno i ostale lezbe/pederi koje ne znam, a za ostale skužim po tonu(iako je to najčešće negativno i čini mi se puno češće korišteno za karakterizaciju nečijih osobina nego seksualne orijentacije); "peder" je riječ vezana za pederastiju (pederastija je specijalni, patološki vid homoseksualnog ponašanja) i uvredljiva je. ne toleriram je ama baš nikada; peder - pogrdno, ali i razgovorno*).

5. ZAKLJUČAK

Uzimajući u obzir naslove članaka i odgovore ispitanika, možemo zaključiti da politička korektnost predstavlja dominantan stil javne komunikacije, a politički korektne riječi poželjan i uobičajen način izražavanja. Iako se često ističe kako se provođenjem političke korektnosti

41 <http://www.gay.hr/forum/27603/gej-peder-homoseksualac-sto-je-korektno-sto-ne#skip> napomena: na forum se potrebno registrirati kako bi se vidjela forumaska rasprava

želi doprinijeti integraciji marginaliziranih skupina u društvo i suzbijanju diskriminacije prema njima, upitno koliko ona, sama po sebi, uistinu mijenja društveni položaj tih skupina.

Konkretno, iako su pripadnici romske nacionalnosti u intervjuu izjavili da za njih postoji razlika u vrijednosnim konotacijama između naziva „Romi” i „Cigani”, analiza naslova članaka na portalu Index.hr pokazala je da razlika ne postoji – „naziv” Romi nadomjestio je oznaku „Cigani” u javnom diskursu, no isto je tako i preuzeo negativne konotacije tog naziva (u skladu s teorijom „eufemistički pržanj”). Taj primjer pokazuje da politička korektnost ne samo da je neuspješna u suzbijanju diskriminacije i predrasuda, nego se njome one dodatno podupiru.

Analiza je pokazala da to nije slučaj s izrazima „homoseksualac” i „gay” (naspram izraza „peder”), no pitanje je koliko se to može pripisati samoj promjeni imena, a koliko ipak znakom nekakvog mijenjanja društvene klime (čemu je dokaz i, primjerice, Gay Pride 2013. godine u Zagrebu, koji je, prema procjeni organizatora, okupio čak oko 15000 ljudi).

Na kraju treba naglasiti da unutar skupina kojima se rad bavio postoje i oni ispitanici koji, u procjeni „pozitivnosti” i „negativnosti” nekog izraza, ističu važnost konteksta situacije u kojima se riječ upotrebljava, namjere i tona govornika (sukladno teoriji Bena O’Neilla) te oni koji koriste politički nekorektan naziv smatrajući da neutralna i pozitivna uporaba doprinosi njegovoj destigmatizaciji.

Rad Sandre Antulov i Mislave Bertoše *"Ovo su naša četiri zida": Slogani zagrebačkih povorki ponosa kao taktika prisvajanja prostora*, kao i neki komentari analizirane forumske rasprave, pokazuju kako su aproprijacija te ironijski i semantički obrati prepoznatljiv način izražavanja identiteta LGBT zajednice na jezičnoj razini. To je opet dokaz kako jezik odražava odnose moći u društvu, ali isto ih tako može izazvati i prkositi im.

6. LITERATURA

Antulov, S. & Bertoša, M. (2012). "Ovo su naša četiri zida": slogani zagrebačkih povorki ponosa kao taktika prisvajanja prostora. *Društvena istraživanja*, 3 (21), 771-791.

Arhiva članaka na portalu Index.hr: <http://www.index.hr/>.

Arhiva natuknica na portalu Hrvatski jezični portal: <http://hjp.novi-liber.hr/>.

Gay. Preuzeto 30.7.2013. s en.wikipedia.org. Adresa: <http://en.wikipedia.org/wiki/gay>.

Gej, peder, homoseksualac - što je "korektno", što ne. Preuzeto 31.8.2013 s Gay.hr. Adresa: <http://www.gay.hr/forum/27603/gej-peder-homoseksualac-sto-je-korektno-sto-ne#skip>.

Grgić, N. (2006). *Ispitivanje izraženosti predrasude prema Romima*. Neobjavljeni diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Homosexuality. Preuzeto 30.7.2013. s [en.wikipedia.org](http://en.wikipedia.org/wiki/homosexuality). Adresa: <http://en.wikipedia.org/wiki/homosexuality>.

Horvat, S. (2007). *Protiv političke korektnosti. Od Kramera do Laibacha, i natrag*. Beograd, XX vek.

Hrvatić, N. & Ivančić, S. (2000). Povijesno – socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 2-3 (9), 251-266.

Injac, G. (2010.). O izražavanju političke korektnosti kroz jezik na primeru anglicizma gej i odrednice Jugoistočna Evropa u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku. U B. Tošović (prir.), *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen* (str. 421-433). Beč, Berlin (Münster), LIT Verlag.

Kanižaj, I. (2006). *Manjine – između javnosti i stvarnosti: Nacionalne manjine u dnevnim novinama 2001. – 2005*. Zagreb, Sveučilišna knjižara.

Knežević, R. (2010). Politička korektnost: povijest i značenje pojma. *Političke analize*, 4, 34-37.

Matija Babić, novinarstvo protiv HDZ-a, "jeftine drolje" i prvi online tabloid – ovo je povijest Index.hr-a. Preuzeto 31.7.2013. s [poslovnipuls.com](http://www.poslovnipuls.com). Adresa: <http://www.poslovnipuls.com/2011/08/24/matija-babic-index/>.

Mesić, M. (2005). Kontroverzije oko "političke korektnosti". *Revija za sociologiju*, 3-4 (36), 171-185.

Odakle dolazi „peder“. Preuzeto 29.7.2013. s lgbt-prava.ba. Adresa: <http://lgbt-prava.ba/odakle-dolazi-peder/>.

O'Neill, B. (2011). A Critique of Politically Correct Language. *The Independent Review*, 2 (16), 279–291.

Prvi svjetski kongres Roma - naziv, zastava, himna, jezik. Preuzeto 21.4.2013. s umrh.hr. Adresa: <http://www.umrh.hr/Novo/svjetski.htm>.

Smailagić, V. (2003). Analiza novinskih naslova u BiH (Pokušaj sintaksičke i stilskosemantičke analize naslova u bh). *Pismo – Časopis za jezik i književnost*, 1, 163-174.

Štambuk, M. (2000). Romi u društvenom prostoru Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 2-3 (9), 197-210.

Šućur, Z. (2000). Romi kao marginalna skupina. *Društvena istraživanja*, 2-3 (9), 211-227.
Maja Valentić, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb

ABOUT CORRECTNESS OF POLITICAL CORRECTNESS: THE EXAMPLE OF GYPSIES AND FAGGOTS AND THEIR POLITICALLY CORRECT SUBSTITUTES

ABSTRACT

The paper deals with the concept of political correctness, its impact and efficiency. After the origin and the meaning of the term „political correctness”, arguments *pro et contra* political correctness are being briefly introduced. The central part of the paper presents the ethnic and sexual minority and the analysis of their labels which are considered to be politically correct and incorrect - „Romani” and „Gypsy”, „homosexual”, „gay” and „faggot”. By analysing the titles of the articles on portal Index.hr the paper checks the extent to which certain label is nowadays present in the Croatian public discourse and in which context it occurs. By interviewing Romani people and analysing the comments on Gay.hr forum the paper provides insight into identification practices of these minorities and connotations that, in their opinion, recall the mentioned labels. By comparing the results of the title analysis and the analysis of the respondents' answers this paper tries to answer the questions – to what extent one mainstream media and members of surveyed minorities themselves do accept politically correct, „positive” names and can the change of the name of mentioned minorities by itself really encourage the change of the public perceptions about these minorities?

ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ПРОЦЕСИТЕ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА – НАЦИОНАЛНИТЕ ЈАЗИЦИ ВО ОПАСНОСТ: СЛУЧАЈОТ НА ГРАДОТ СКОПЈЕ⁴²

РЕЗИМЕ

Прашањето за односот на глобализацијата и јазикот е едно од централните прашања во современата социологија. Во социолошките дискусии за процесите на глобализацијата се повеќе се тематизира нивното влијание врз локалните контексти и култури, поточно, за нивното влијание врз јазикот. Промените во јазикот се случуваат поради нешто што е својствено за самиот јазик (внатрешни или интрајазични причини), но и поради нешто што е вон јазикот (надворешни или екстрајазични причини). Фокусот на овој труд е насочен само на она што се случува вон јазикот, односно на кој начин глобализацијата ја промени јазичната ситуација во македонскиот јазик. Трудот тргнува од претпоставката дека процесите на глобализацијата влијаат врз употребата на јазикот и писмото низ јавните натписи и фирми во градот Скопје.

1. ВОВЕД

Глобализацијата претставува една од позначајните теми за кои сè почесто се дискутира последниве децении, ако не и подолго. Причините се едноставни. Глобализацијата, како неминовен историски процес, кој се развива паралелно со модернизацијата предизвикува позитивен, но и екстремно негативен однос кон неа. Имено, глобализацијата го има Јанусовиот лик: еманципаторски и поробувачки⁴³. Кој од овие два лика е доминантен зависи од распределбата на општествената моќ, односно од степенот на развиеност на општеството.

Во регионите од светот кои се помалку развиени се повеќе соочени со негативните, отколку со позитивните аспекти на глобализацијата, наспроти поразвиените делови од светот. Зошто? Едно од објаснувањата се поврзува со фактот дека глобализацијата претставува ланец на промени и тој ланец се случува во различни

⁴²Трудот е подготвен под менторство на Доц. д-р Марија Дракуловска Чукалевска професорка по социологија, социологија на комуникациите и социологија на глобализацијата на Филозофски факултет - Институт за социологија, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје.

⁴³ Митровиќ, 2002, стр. 28

области на општественото живеење. Исто така, влијае врз трансформацијата на сите подсистеми на општественото живеење, но има свое влијание и врз положбата и улогата на државата, но и на етничките и културните идентитети⁴⁴.

Имено, прво со формирањето на регионалните и светските пазари, преку доминација на моќта и влијанието на големите, светските корпорации, доведува до намалување на моќта на државата, до губење на суверенитетот, а може да го загрози и идентитетот. Колку е држава помалу економски богата, помалку влијателна на светската политичка сцена, помалку развиена, толку се потенцијалите за ваквото *поробувачко* сценарио повидливи во сите сфери од општественото живеење. Како противтежа на овој „поробувачки“ аспект на глобализацијата се јавуваат и отпори во смисла на регресиони процеси, а тоа значи враќање кон старите затворени држави и економии.

Иако глобализацијата започнува во економијата, таа силно влијание има и во културата, а со тоа и на јазикот како сегмент од културата. Промените во јазикот се случуваат постојано. Тие се случуваат поради нешто што е својствено за самиот јазик (внатрешни или интрајазични причини), но и поради нешто што е вон јазикот (надворешни или екстрајазични причини). Конкретното внимание на овој труд е насочено само кон јазикот.

Трудов тргнува од претпоставката дека процесите на глобализацијата влијаат врз употребата на јазикот и писмото низ јавните натписи и фирми во градот Скопје. Преку анализата на натписите на фирмите во градот Скопје е присуството на странските зборови во македонскиот јазик, а на тој начин се оценува и влијанието на процесите на глобализацијата во македонскиот јазик.

2. МОЌТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

Глобализацијата потекнува од англискиот збор „the globe ” и тоа значи Земја, округло или форма на топка. Според начинот на делување, може да се рече дека целта на процесот на глобализацијата е да постави равенство, еднаквост во формите на делување во сферата на економијата, пазарот, капиталот, така наречена универзална економија, но и универзална културата и симобилте на сето она што носи културата.

Во овој контекст може да се спомене дефиницијата на Роналд Робертсон (Ronald Robertson) кој на глобализацијата гледа како на згуснување на светот и интензивирање

44 Морен, 1989

на свеста за светот⁴⁵. Но, свеста се зголемува како резултат на на сè почестото разбирање на светот како една целина. На тој начин можноста светот да се репродуцира, обновува како единствен, е се поголема. Може да се рече дека и Антони Гиденс (Anthony Giddens) размислувајќи за глобализацијата размислува во слична насока. Тој смета дека глобализацијата е „интензификација на општествените односи на светски план која ги поврзува оддалечените места на таков начин што локалните случувања ги обликуваат настаните што се одиграле со километри далеку и *"вице верса"*⁴⁶.

На овој начин глобализацијата може да се разбере како нешто што го интегрира светот, но исто така таа може да влијае и на поделба, на фрагментација на светот. Во социолошките дискусии за процесите на глобализацијата сè повеќе се тематизира нивното влијание врз локалните контексти и култури, поточно, за нивното влијание врз јазикот. На пример Стегар, говори за четири можни аспекти преку кои глобализацијата може да влијае врз јазикот. Прво, преку силата на културните сили да делуваат хомогенизирачки – колку се тие посилни, толку е помал бројот на јазиците. Потоа, преку меѓународните миграции – секој човек кој се отселува од својата земја неопходно е покрај мајчиниот јазик да познава и еден од светските јазици. Користењето на англискиот јазик во процесот на компјутеризацијата на општеството го издвои англискиот јазик да биде прв меѓу еднаквите, а не помалку важни се и меѓународните научни публикации⁴⁷.

Глобализацијата настојува сите активности да бидат на едно купче и многу нешта да се претстават низ една форма: еден пазар, една монета, па и една култура, а со тоа и еден јазик. Според одредни сознанија се очекува дека на дистанца од неколку генерации постои можноста дека една половина од евидентираниите 7000 забележени јазици во светот може да исчезнат. За Шолте намалувањето на бројот на јазици кој се користи во светот ќе значи и исчезнување на традициите и културите на тие народи⁴⁸.

Ги издвојуваме и размислувањата на социолингвистот Ранко Бугарски, кои се однесуваат на прашањата за повеќејазичноста. Тој констатира дека род влијание на многу фактори на влијание, секако и на глобализацијата, многу држави во светот ја прифаќаат повеќејазичноста како реалност во секојдневното комуницирање.

45 Робертсон, 1992, стр. 8

46 Гиденс, 1998 стр. 69

47 Stegar, 2009, стр. 100

48 Шолте, 2008, стр. 368

Може да се каже дека глобализацијата носи силни предизвици со кои треба да се соочат посебно помалите говорни заедници во однос на зачувување на нивниот јазичен идентитет. Предизвиците треба да бидат не во насока на затварање, туку во насока на наоѓање на форми на одржување на рамнотежа помеѓу предностите кои ги носи глобализацијата, но и важноста за зачувување на локалните вредности и идентитетот.

Јазикот е средство преку кој се пренесуваат културните вредности. Јазикот е средство преку кој се пренесува и културната традиција на заедницата на која се припаѓа. Тоа е и причината зошто е јазикот значаен. Преку соочувањето и пренесувањето на таа свест на припадноста на етничката заедница се смета за најзначаен фактор во процесот на конструкција на колективниот идентитет.

3. СТАТУСОТ НА ЈАЗИКОТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Јазикот е средство за општење, за комуникација, за вербална комуникација и тоа преку систем вербални знакови. Преку јазикот се означува надворешниот свет но и се изразуваат мислите и пренесуваат доживувањата.

Основната функција на јазикот е комуникативната функција. Во овој случај јазикот е средство за општење. Меѓутоа, јазикот има и својата изразна функција, бидејќи со него се пренесуваат мислата, чувствата. Третата функција, а тоа е акумулативната, се однесува тогаш кога јазикот го собира и зачувува општественото искуство и знаење. Естетската функција на јазикот ја изразува убавината на јазикот, а преку тоа и убавината на мислите. Јазикот ја има и својата етничка функција, така што преку него се изразува националната припадност на поединците, но и магична функција кога јазикот служи за изразување на разни религиски и други обреди⁴⁹.

Употребата на јазикот во Република Македонија (РМ) е регулирана со Уставот. Во член 48 се вели дека „припадниците на националностите имаат право слободно да се изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и национална особеност. Републиката гарантира заштита на етничкиот, културниот, јазичкиот и верскиот идентитет на националностите. Дополнително, со член 7 се појаснува дека, иако во Република Македонија службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на

49 Корубин, стр. 191 – 194

националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите на начин утврден со закон.

Како дополнителен документ, а кој треба да се земе предвид кога се зборува за употребата на јазикот во РМ, иако не претставува правен акт, е Рамковниот договор, склучен во 2001 година во Охрид помеѓу најголемите политички партии во РМ. Потпишувањето на овој договор значеше прекин на конфликтот, но и промена на Уставот и законите. Во рамките на овој договор, како сфери на делување се во насока на децентрализацијата на власта, недискриминација и правичната застапеност на сите граѓани припадници на заедниците во органите на државната власт и други јавни институции, промени во собраниските процедури, изразување на идентитетот во кој се нагласува слободата и образование и употреба на јазиците (Јаневски, 2008, стр. 26). Во поглед на употребата на јазиците на заедниците, републиката им ги гарантира заштитата на етничкиот идентитет, културниот, јазичниот и верскиот на сите заедници.

Натписите на фирмите гласат на македонски јазик, а се пишува со кирилско писмо. Во единиците на локалната самоуправа во која најмалку 20% од граѓаните зборуваат друг службен јазик различен од македонскиот, фирмата може да гласи и на тој јазик, но се употребува заедно со натписот на фирмата на македонски јазик со кирилско писмо⁵⁰. Натписите на фирмата во сопственост на странци не може да се напише на било кој јазик или писмо, а на фирма со седиште во општина во која најмалку 20% од граѓаните зборуваат друг службен јазик, може да гласи и на тој јазик и писмо⁵¹.

4. ВЛИЈАНИЕТО НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА – СЛУЧАЈОТ НА ГРАДОТ СКОПЈЕ

Во овој дел се користат достапни податоци од две истражувања, кои покрај другото ги обработуваат и прашањата за влијанието на глобализацијата врз јавната комуникација, врз јазикот проследена преку јавните натписи, фирми и билборди во градот Скопје⁵².

Причината зошто се осврнуваме на градот Скопје се должи на тоа што во градот Скопје се концентрирани една третина од стопанските дејности. Исто така, во овој град, како административен центар на државата има најголем број на културни,

⁵⁰ Закон за трговските друштва, „Службен весник на Република Македонија” бр.28/04, 84/05. 71/06, 25/07 и 87/08

⁵¹ Јаневски, 2008, стр. 63-64

административни и политички институции. За социолозите градот Скопје е „град кој нема типичен центар и периферија, што за истражувачот значи дека она што е карактеристично за еден негов дел, може да се претпостави дека се однесува и на другите негови делови”⁵³.

Како и РМ и Скопје е град препознатлив по своето културно шаренило. Според податоците од последниот Попис за населението, домаќинствата и становите реализиран во 2002 година во Скопје, од вкупниот број на жители 467.257, 71,2 проценти се Македонци, 15,3 проценти се Албанци, 5,0 проценти се Роми, 3,0 се Срби, 1,8 проценти се Турци, 1,4 проценти се Бошњаци, 0,5 проценти се Власи и 1,7 проценти се припадниците на другите етнички заедници⁵⁴.

Во првото истражување биле опфатени 937 јавни натписи, фирми и билборди. Од тоа 662 во *централното подрачје* кое се наоѓа од десната страна на реката Вардар, а 275 во *старата чаршија*. Предмет на анализа на второто истражување беа 654 фирми и натписи, но само од *централното подрачје* (Табела 1).

Табела 1. Карактеристики на примерокот

Локација	Истражување 2004		Истражување 2011	
	Број (n)	Процент (%)	Број (n)	Процент (%)
Централно подрачје	662	70,7	654	100,0
Стара чаршија	275	29,3		
Вкупно	937	100,0	654	100,0

Извор: Истражување 2004, 2011

Промените во јазикот под влијание на глобализацијата се операционализирани преку: 1. употребата на јазикот на кој се напишани јавните натписи и фирми и 2. употребата на писмото кој се напишани јавните натписи и фирми.

Во двете истражувања користена е квалитативна истражувачка стратегија, каде преку метод на анализа на содржина се прибрани податоците. Единица на анализа се јавуваат јавните натписи на фирмите во Градот Скопје.

⁵² Двете истражувања се реализирани од истражувачкиот тим при Институтот за социологија при Филозофскиот факултет, УКИМ, Скопје. Едното истражување е дел од проектот „Иновативна социологија“ кој е спроведен во 2004 година под раководство на проф. д-р Јован Корубин. Во текстот се користи: *Истражување 2004*. Второто истражување е дел од докторскиот труд на Доц. Д-р Марија Дракуловска Чукалевска насловен како Односот на глобалното и локалното во културата: случајот на Република Македонија спроведено во 2011 година. Во текстот се користи: *Истражување 2011*.

⁵³ Корубин, 2005, стр. 66

⁵⁴ УНДП, 2004, стр 66

4.1 Употребата на јазикот низ јавните натписи и фирми

Јазикот на кој се напишани фирмите се зема како соодветен индикатор за да се идентификуваат промените кои се случуваат во делот на јавната комуникација, а со тоа и врз јазикот. Во Табела 2 се претставени резултатите од двете истражувања во однос на тоа на кој јазик се напишани натписите на фирмите.

Табела 2. Процентуалната дистрибуција на одговорите за употребата на јазикот на натписите на фирмите во истражувањата, 2004 и 2011

Локација	Истражување 2004		Истражување 2011	
	Македонски јазик	Странски јазик	Македонски јазик	Странски јазик
На ниво на цел примерок	52,7	47,3	45,7	54,3
Само централно подрачје	43,7	56,3		
Само стара чаршија	74,5	25,5		

Извор: Истражување 2004, 2011

Според податоците од истражувањето во 2004 година, на ниво на цел примерок претежно употреба на македонскиот јазик и тоа со 52,7 проценти, а помала е употребата на странските јазици и тоа со 47,3 проценти. Разликите во однос на употребата на јазикот се поизразени во однос на тоа дали станува збор за анализа на фирмите на централното подрачје или во старата чаршија. Во *централниот дел* од Скопје доминантен е странскиот јазик и тоа со 56,3 проценти, наспроти македонскиот со 43,7 проценти. Наспроти тоа во *старата чаршија*, 74,5 проценти од вкупно анализираните фирми се напишани на македонски јазик, додека на странските јазици се испишани 25,5 проценти од анализираните фирми.

Во 2011 година продолжува истиот тренд. Поточно, од вкупно 654 фирми во 355, односно 54,3 проценти од натписите на анализираните фирми се напишани на странски јазик, а останатите 45,7 проценти на македонски јазик.

Со цел да се издвои кој странски јазик најчесто се користи за пишување на натписите на фирмите, покрај другите параметри посебно се идентификуваа натписите кои се напишани на странски јазик, а од тоа кој странски јазик е доминантен. Во Табела 3 се претставени резултатите. Без разлика за кој дел од градот се однесува анализата, меѓу фирмите кои се напишани на странски јазик, англискиот јазик е доминантен.

Табела 3. Процентуалната дистрибуција на одговорите за употребата на странскиот јазик на натписите на фирмите во истражувањата, 2004 и 2011

Јазик	Истражување 2004	Истражување 2011
Англиски	85,0	87,6
Друг	15,0	9,6
Англиски и друг		3,8
Вкупно	100,0	100,0

Извор: Истражување 2004, 2011

Истражувањето од 2004 година покажа дека, во 85,0 проценти од натписите на фирмите напишани на странски јазик тие се напишани на *англиски јазик*. Ситуацијата не е сменета ниту во 2011 година. На англиски јазик се напишани 87,6 проценти од фирмите, 9,6 проценти на друг јазик и во 3,8 проценти се напишан на англиски, но и на некој друг јазик, односно француски или италијански.

Покрај фактот што е законот јасен, а тоа е дека фирмите треба да гласат на македонски јазик и да се пишуваат со кириличното писмо, фактите говорат спротивно.

4.2 Употребата на писмото низ јавните натписи и фирми

Во Табела 4 се претставени резултатите од двете истражувања во однос на писмото кое се користи за пишување на јавните натписи и фирми.

Табела 4. Процентуалната дистрибуција на употребата на странскиот јазикот на натписите на фирмите во истражувањата, 2004 и 2011

Писмо	Истражување 2004	Истражување 2011
Кирилица	49,3	51,2
Латиница	44,7	38,2
Двете	6,0	10,6
Вкупно	100,0	100,0

Извор: Истражување 2004, 2011

Во 2004 година 49,3 проценти од фирмите биле испишани со кирилично писмо, во 44,7 проценти се користи латиничното писмо, а во 6,3 проценти забележено е дека се испишани и во латинична и во кирилчна форма.

Истражувањата од 2011 година упатуваат дека од аспект на *писмото* кое се користи во јавните натписи и фирмите најмногу се користело латинично писмо. Тоа се случува во малку повеќе во една половина, односно 51,2 проценти од анализираниите јавни натписи и фирми. Со кирилично писмо се напишани 38,2 проценти, а со 10,6 проценти од случаевите користени се обата писма и кириличното и латиничното.

Меѓутоа, доколку се разгледуваат од аспект на тоа во кој дел од градот се анализирани фирмите, се добива друг впечаток. Имено, *централното подрачје* од градот кое во поголем дел е зафатено со процесите на модернизација, во кој се стопанисува на посовремен начин, во кој се сретнуваат сите аспекти на модерното живеење, се воочува

дека во овој дел почесто се сретнуваат јавните натписи, фирмите и билбордите да се испишани со латинично писмо и тоа во 51,4 проценти од случаевите, а со кирилица се испишани 42,3 проценти од анализираните симболи.

Во старата *Скопска чаршија* или популарно наречена *Турска чаршија* која претставува историски заштитен споменик и средина во која се сретнуваат традиционалните форми на стопанисување, како што се занаетите, дофатот на глобализацијата е поскромно. Во овој дел со кирилица испишани се 66,2 проценти, со латинично писмо со 28,7 проценти, а во 5,1 проценти од анализираните симболи се користат обете писма.

Како примери на напишани странски зборови на кирилично писмо се: АМИГОС, АБЕРС, ФОР ЈУ, ЕКСКЛУЗИВ;

Јавните натписи и фирми напишани на латиница се однесуваат на јазикот од каде се превземени: OTTICA ITALIANA, NEW STPS, TERRA TRAVEL, PLAY.

Воглавно се пишани во оригинална форма како на пример, SPRINGFIELD, UNITED COLORS OF BENNETON, LEVIS, MC DONALD'S.

Интересни се примерите на јавните натписи и фирми, кои авторката Чукалевска ги нарекува хибридна форма, а тоа се јавни натписи и фирми напишани во хибридни форми во однос на писмото и во однос на јазикот: ШАНТЕЛ Shoes, Moja CALZINI.

Без сомнение ваквите податоци говорат дека домашното писмо е поистрајно, колку е помалку соочено со процесите на модернизација.

5. ЗАКЛУЧОК

На поставените прашања на почетокот на трудот, колку и на кој начин актуелните општествени промени ја променија јазичната ситуација кај нас, одговорот е дека промените имаат значително влијание. Глобализацијата е присутна во сферата на јавното комуницирање, а преку јазикот може да се рече и во делот на културата.

Натписите на фирмите, билбордите е всушност визуелна комуникација помеѓу оној кој праќа порака и оној до кој таа треба да стигне. Половина од јавните натписи и фирми се напишани на странски јазик и странско писмо. Може да се смета дека глобализацијата навлегла суптилно меѓу граѓаните. Локалниот јазик и писмото се поистрајни, колку е општеството помалку соочено со процесите на глобализација/модернизација.

Промените кои се случуваат во поширокото опкружување влијаат и врз јазикот, како средство за комуникација и поефикасна комуникација, општење, пренесување на

пораките помеѓу лицата. Во таа смисла и се прашуваме, дали навистина со натписите на фирмите на странски јазик и напишани на латинично писмо полесно се комуницира. Зар не се остава настрана или би рекле не се дискриминира еден дел од населението кое не го знае странскиот јазик на кој гласи фирмата?!

Јазикот се менува, како резултат на внатрешни, но и надворешни влијанија. Како резултат на надворешни влијанија, односно на глобализацијата, концептот една држава – еден јазик е се помалку застапен, а поединците и групите кои се идентификуваат само преку еден јазик, нужно треба да се интегрираат во светот околу себе.

Во Македонија, во службена употреба се говори на еден, а под посебни услови и на два јазика. Анализите упатуваат на потребата и за трет јазик, а тоа е јазикот на глобализацијата – англискиот.

Во интерес на погоре изнесените размислувања дека единствен начин глобализацијата да не се гледа како закана е доколку, колку што е можно повеќе глобалните текови да се прилагодат кон локалното.

6. ЛИТЕРАТУРА

Бугарски, Р. (2001). *Јазици*. Скопје: Еин- Соф.

Gidens, E. (1998). *Posledice modernosti*. Beograd: Filip Višnjić.

Дракуловска, Ч.М. (2011). Односот на глобалното и локалното во културата: случајот на република македонија, Необјавена докторска дисертација, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје, Филзофски факултет.

Закон за трговските друштва, „Службен весник на Република Македонија” бр.28/04, 84/05. 71/06, 25/07 и 87/08).

Јаневски, Д. (2008). *Водич за националното законодавство во сферата на употребата на јазиците на етничките заедници во Република Македонија*, Скопје: Фондација Институт отворено општество Македонија.

Корубин, Ј. (1998). Јазик во Петроска, Б. (ур.) *Социологија* (стр. 191 – 194). Скопје: Студентски збор.

Корубин, Ј. (2005). *Социолошките теми за јазикот*, Скопје: Филозофски факултет.

Ljosa, V. M. (2003). Kultura slobode. во Nušić, O. Veličković, D. (прир), *Glokalni svet*. (стр. 99 – 111). Beograd: Alexandria Press.

Mitrović, Lj. (2002). Sudbina kulturnih i etničkih identiteta u procesima globalizacije i regionalizacije na Balkanu. Mitrović, Lj. Djordjević, D.B. Todorović, D. (прир.), *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*, Niš: Jugoslovensko udruženje za naučno istraživanje religije.

Moren, E. (1989). *Kako misli Evropa*, Sarajevo: Svetlost.

Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: SAGE Publications.

Steger, B.M. (2009). *Globalization*. New York: Sterling Publishing.

Шолте, А. Ј. (2008). *Глобализација*. Скопје: Академски печат.

УНДП, (2004). *Социо-економски диспаритети на општините во Македонија*, Скопје: Репринт

Ivana Dragović, Faculty of Philosophy – Department for Sociology, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

CHALLENGES OF THE PROCESS OF GLOBALIZATION - NATIONAL LANGUAGES IN DANGER: THE CASE OF THE CITY SKOPJE

ABSTRACT

The question of the relationship of globalization and language is one of the central issues in contemporary sociology. Changes in the language happen as a result of the language itself, so-called internal reasons), but also because of something that happened outside of language so-called external reasons. The focus of this paper is directed only to what happens outside language, or the way globalization has changed the language situation in the Macedonian language. This paper starts from the assumption that the processes of globalization affect the use of language and alphabet through public posts and firms in the City.

Milica Mojsilović, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

Zorica Dukovski, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

MUSKO-ŽENSKI ODNOSI IZ LINGVISTIČKE PERSPEKTIVE

REZIME

Svakodnevno dolazimo u situacije kada nam ne uspeva da nas drugi razumeju onako kako bismo hteli. Ovo je naročito izraženo u pisanoj komunikaciji, koja je danas česta gotovo koliko i sam govor (SMS, društvene mreže, e-mail). Bez neverbalne komunikacije i prozodije, samo uz tekst koji je pred nama, mogućnosti za nerazumevanje i višesmislenost su jos veće.

U medijima nailazimo na mnogobrojna naučno-popularna istraživanja, novinske članke i šaljive tekstove koji se bave uvek akatuelnom temom - uzrocima sukoba i nerazumevanja između muškaraca i žena i predlozima za njihovo rešavanje. Veliki deo tih tekstova je psihološkog tipa, drugi su bazirani na biološkim razlikama muškaraca i žena, neki se čak pozivaju na Darvinovu teoriju. Sagledanje ovog fenomena iz ugla lingvistike gotovo da ne postoji.

Cilj ovog rada je da iz lingvističke perspektive istraži moguće izvore pomenutih nesuglasica. Uzroci problema mogu biti: različita upotreba jezičkog registra, polisemičnost iskaza i upotrebljenih reči, ali i (ne)upotreba, pogrešna upotreba i zloupotreba društveno osetljivog jezika. Uzrok mogu predstavljati i komunikacione navike koje usvajamo jos u detinjstvu, ali i stereotipi i predrasude koji se stvaraju preteranom generalizacijom muškog i ženskog ponašanja i razmišljanja.

1. UVOD

1.1. Komunikacija i konverzacija

Komunikacija je razmena informacija između dva ili više učesnika, odnosno čin prenošenja razumljive informacije. Da bi se ostvarila komunikacije neophodno je da postoje pošiljalac, poruka i primalac.

Verbalna komunikacija se naziva konverzacija, odnosno konverzacija je prototipska upotreba jezika i njena sama struktura je jako složena. Konverzacija kao veština interpersonalnog komuniciranja zahteva poštovanje određenih pravila kako bi bila uspešno realizovana. Pre svega, mora se poštovati struktura diskursa, kao i pravila učtivosti i kulture

1.2. Grajsove maksime konverzacije

Cilj svake konverzacije jeste razumevanje, odnosno razmena informacija razumljive sadržine koja se odvija na jeziku koji razumeju oba sagovornika, stoga se moraju poštovati tzv. maksime konverzacije. Potrebno je da svi učesnici konverzacije poštuju principe.

1. Maksima kvantiteta

Potrebno je pružiti onoliko informacija koliko je neophodno da se drugoj strani prenese željena poruka, tj. informacija.

Narušavanjem ove maksime može dovesti do preteranog detaljisanja što otežava analiziranje suštine.

2. Maksima kvaliteta

Treba preneti informacije samo za koje znamo ili pretpostavljamo da su istinite .

Nepoštovanjem ove maksime dovodimo u pitanje kredibilitet informacija, što često rezultira laganjem, preterivanjem, umanjivanjem činjenica.

3. Maksima relacije

Treba pričati samo ono što je relevantno za datu situaciju i temu razgovora.

Nepoštovanje ove maksime dovodi do otežavanja razumevanja poruke i gubitka pažnje slušaoca.

4. Maksima načina

Treba biti jasan, rečit, izbegavati dvosmislenosti, treba rečenice organizovati u smislenu celinu i treba postojati logičan sled istih.

Kršenje maksima konverzacije ugrožava osnovnu funkciju konverzacije a to je prenos razumljive poruke, odnosno upravljanje konverzacijom je nužno preduslov kvaliteta komunikacije između sagovornika.

2. NESPORAZUMI U KOMUNIKACIJI

○ Uvod

Naslovi publikacija koje se navode u radu pišu se kurzivom i na jeziku i pismu na kom je publikacija objavljena, bilo da je reč o originalu ili prevodu. Strana imena treba transkribovati ukoliko pravopis jezika na kome se rad piše to nalaže, a u zagradi navesti ime u originalu.

○ "Zauzimanje perspektive ("Perceptive taking")

Uspešna upotreba jezika podrazumeva govornika koji pri formulaciji poruke koju želi da saopšti uzima u obzir tačku gledišta svog sagovornika – da li će i kako sagovornik razumeti ono što je rečeno, kao i ono što je implicirano. Stavljanje na tuđe mesto u komunikaciji (engl. perspective taking) ukazuje na to da je upotreba jezika prevashodno socijalno iskustvo. Grajsov princip kooperativnosti i njegove konverzacione maksime zavise od naše sposobnosti da se kao govornici stavimo na mesto nasih sagovornika. Ovo naročito važi za maksimu kvantiteta jer da bi naš iskaz bio adekvatno informativan, neophodno je uzeti u obzir znanje sagovornika.

Svakako, lakše je razumeti perspektivu onoga koga dobro poznajemo. Ovo nam omogućava zajedničko znanje i iskustvo (engl. common ground), koje se zajednički gradi između sagovornika. Međutim, kako se nesporazumi svakodnevno dešavaju i između poznanika i prijatelja, uzrok treba potražiti u mešanju zajedničkog znanja sa sopstvenim, ličnim znanjem. Takođe, često se dešava da precenimo u kojoj meri su nam naši prijatelji slični, tzv. efekat pogresnog dogovora (engl. the false consensus effect).

Istraživanja pokazuju da ljudi obraćaju pažnju na znanja i potrebe svojih sagovornika tokom komunikacije (npr. drugačije ćemo nešto objasniti detetu i odrasloj osobi, drugačije ćemo se obratiti prijatelju, kolegi ili starijem profesoru itd.).

Pa ipak, uprkos ovome, svedoci smo količine nesporazuma sa kojima se svakodnevno suočavamo. Zašto? Pre svega, lakše je formulisati iskaz samo iz svoje perspektive, ne uzimajući u obzir tuđe gledište i potrebe. Takođe, postoje znatne individualne razlike u kojoj meri smo sposobni i spremni da se stavimo na tuđe mesto. Na ovo često utiče motivacija i zainteresovanost za tok i ishod same komunikacije, kao i za samog sagovornika.

2.3. Stepen obrazovanja učesnika u konverzaciji

Osmišljavanje diskursa, formulacija poruke, smišljanje koncepta i samo izgovaranje poruke jesu četiri faze kroz koje prolazi jedna prevashodno ideja do verbalnog izraza. Drugim rečima, pre nego što izgovorimo samu poruku, mi imamo jasan željeni efekat, a na samu formulaciju uticaće kako znanje koje posedujemo, tako i naš odnos prema svetu i osobi kojoj se obraćamo. Isto tako uključice se i kulturološki aspekt i aspekt upućenosti u temu. Iz ovoga možemo zaključiti da nivo obrazovanja može biti uzrok nesporazuma između sagovornika. Može dovesti do pogrešno protumačenih značenja, kao i do minimalizovanja učešća naših sagovornika zbog nemogućnosti semantičke obrade gramatički ispravne rečenice. Takođe upotreba termina i stručnih izraza lako dovodi do nesporazuma ukoliko naš sagovornik nije dovoljno informisan o značenju istih. Opseg tema razgovora je vrlo često

ograničen ukoliko učesnici konverzacije imaju različite nivoe obrazovanja što može dovesti do neprestanog ponavljanja poruka ili besmislenosti samog procesa konverzacije.

2.4. Socijalni status učesnika u konverzaciji

Kao što znamo sam socijalni status osobe vuče sa sobom i određeni način života, određen način pogleda na svet, ali i način na koji će ta osoba reagovati u situacijama i na koji način će komunicirati. U prilog ovome ide činjenica da sam odabir jezičkog registra je uslovljen socijalnim statusom. Osobe koje imaju viši socijalni status teže ka tome da se izražavaju primerenije, stručnije, vrlo često koriste komplikovanije strukture i složene rečenice i koriste reči na koje se ne nailazi tako često u svakodnevnicima. Osobe srednjeg i nižeg socijalnog statusa se izražavaju rečima koje imaju visoku frekvenciju upotrebe i ne koriste često komplikovane konstrukcije u rečenicama. Lako može doći do konflikta dva učesnika konverzacije ukoliko je razlika u načinu izražavanja između njih velika.

3. KONOTATIVNO I DENOTATIVNO ZNAČENJE REČI

○ Uvod

Denotativno značenje je objektivno značenje reči. Konotativna značenja su lična, subjektivna i obuhvataju emocionalni sadržaj.

Ukoliko reč može da se oceni na skali dobro-loše (pozitivno-negativno) to znači da reč ima konotativno značenje. Neke reči imaju samo denotativno značenje, a to su uglavnom tehnički termini (ravnostranično, paralelno, ekvivalentno itd.).

○ Konotativno značenje reči

Kao što je rečeno, konotativno značenje se odnosi na subjektivnu percepciju opsega značenja neke reči. U procesu komunikacije neprestano vršimo izbor reči koje nam najviše odgovaraju u komunikaciji i koje najbliže mogu preneti našu željenu poruku. Ne može se tvrditi da svaki pojedinac konstantno daje određeno konotativno značenje nekoj reči, jer će za istu reč u nekoj drugoj situaciji istoj reči dati neko drugo konotativno značenje. Drugim rečima, kontekst i komunikativna situacija direktno utiču na utvrđivanje konotativnog značenja reči.

Nasuprot ovoj činjenici jasno je da postoje određena denotativna značenja koje ljudi poistovećuju sa svojim stavovima o nekim pojavama ili situacijama, koja su nepromenljiva i ponekad kriterijum u raznim vrstama odluka.

4. STEREOTIPI O MUŠKO-ŽENSKOJ KOMUNIKACIJI

Jezik se koristi u raznim situacijama, na najraznovrsnije načine i u najrazličitije svrhe. Da li se onda može reći da komunikacija uvek prati određeni niz pravila i šema?

Kako se jedan isti iskaz može razumeti na različite načine, treba napraviti razliku između namere govornika pri izgovaranju nekog iskaza i uticaja koji taj iskaz može imati na sagovornika. Često je teško shvatiti nameru sagovornika jer nije uvek sve neposredno izrečeno. Ovo predstavlja izuzetan problem u komunikaciji koja se ne odvija licem u lice – lišeni smo prozodijskih karakteristika i neverbalne komunikacije, presudnih za ispravno razumevanje poruke i uspešnu komunikaciju. U ovakvim uslovima, teško je i formirati tačan utisak o nekome samo na osnovu njegove upotrebe jezika u određenoj situaciji. Na primer, nedostatak učitvosti može se protumačiti kao nametanje moći, ali i kao odraz bliskosti i drugarske šale.

Kada nam saopštena poruka deluje dvosmisleno ili nam se čini da je sagovornik nesto prećutao, pokušavamo da shvatimo njegovu/njenu nameru rekonstruišući taj iskaz i dodajući mu indirektno značenje. Pokušaj da shvatimo sta je sagovornik rekao direktno utiče i na stvaranje slike o samom sagovorniku - razumevanje u konverzaciji i socijalna precepcija se prepliću.

Upravo zbog toga, stereotipi u komunikaciji su izuzetno rašireni i toliko prisutni u svakodnevnoj komunikaciji da ih je nekada teško uvideti. A kako svakodnevno dolazimo u kontakt sa osobama nama suprotnog pola, polje muško-ženske komunikacije obiluje stereotipima i raznoraznim preteranim generalizacijama.

Postoje brojni stereotipi o tome kako se muškarci, a kako žene tipično ponašaju tokom konverzacije. Većina ljudi se rukovodi njima, jer lakše je shvatiti nešto što pripada određenoj grupi, što se može objasniti nekim opštim karakteristikama, a to dalje implicira i određenu mogućnost predviđanja budućih ponašanja i situacija.

Najčešći stereotipi potiču od ideje da su muškarci i žene različito vaspitavani. Lingvistikinja Deborah Tannen, u svojoj poznatoj knjizi “Ti jednostavno ne razumeš” (You just don’t understand, 1990), poziva se upravo na razlike u odrastanju i socijalizaciji

muškaraca i žena kao uzroke razlika u lingvističkom ponašanju. Naime, u detinjstvu, dečaci i devojčice se uglavnom druže sa vršnjacima istog pola, što im kasnije otežava komunikaciju sa suprotnim polom. Takođe, kako se ženska prijateljstva baziraju na uzajamnoj pomoći, saradnji, poveravanju i razumevanju, žene će biti sklonije da sukobe reše razgovorom kao i da se više pozivaju na emocije. Muškarci, s druge strane, teže da budu sadržajni i fokusiraju se na činjenice, jer su kao dečaci drugarstvo učvršćivali međusobnim nadmetanjem i zajedničkim aktivnostima.

Na ovaj način se došlo do raširenih i veoma slikovitih generalizacija. Muškarci se karakterišu kao osobe koje dominiraju društvom, pa tako i svakim vidom komunikacije. Oni su agresivni takmičari koji neretko posežu za neučtivim, “ružnim” rečima. Takođe, imaju lošu komunikativnu kulturu pa stalno upadaju u reč, prekidaju sagovornika, a često uopšte ni ne slušaju šta im se priča. Retko ili nikad razgovaraju o emocijama. Praktični su, pričaju kratko, odsečno, sažeto i sadržajno. Njihov govor je uvek odlučan, ne oklevaju da iskažu svoje mišljenje, naročito neslaganje ili kritiku.

Žene, s druge strane, emotivne su, pa tako sklonije korišćenju većeg broja atributa i priloga poput ‘veoma’, ‘mnogo’ itd. Jezički stil žena obiluje i deminutivima i toplim rečima za iskazivanje afektivnosti i privrženosti. Sve probleme teže da razreše razgovorom. Njihov diskurs je pun oklevanja pa većinu konstatacija, bilo pozitivnih bilo negativnih, proprate dodatnim pitanjem ‘podrške’ (npr: Ovo je bas lepo, zar ne?). Žene se izražavaju kulturno, izbegavaju zargonizme i ne koriste nepristojne reci. Jako su dobri slušaoci. Prepuštaju reč muškarcu ako ih on prekine, jer im nije stalo da “pobede” već da se uspostavi mir i harmonija.

5. ISTRAŽIVANJE

U proteklih trideset godina sprovedena su razna istraživanja na temu muško-ženske komunikacije i iznete su različite teorije. Ipak, postoje znatna razilaženja. Istraživanja, i na osnovu njih formulisane teorije, mogu samo skrenuti pažnju na određene trendove u komunikaciji ili mogu identifikovati neke zajedničke osobine na osnovu sakupljenih podataka. Nemoguće je objasniti jezički stil svake pojedinačne žene ili muškarca. S druge strane, pogrešno je zaključiti da su svi muškarci i žene isti. Takođe, ne sme se zanemariti uticaj konteksta, koji je izuzetno važan i najčešće odlučujući u tumačenju i razumevanju nečijeg iskaza.

Vecina tih istraživanja bavila su se pitanjem muško-ženske komunikacije iz različitih uglova, uglavnom se oslanjajući na biološke razlike između polova ili na društvene uloge koje su vekovima pravile sve dublji jaz između muškaraca i žena, praveći od njih dve ‘vrste’ ljudi. Zato smo odlučile sagledati ovaj problem iz lingvističkog ugla: da li muškarci i žene zaista drugačije upotrebljavaju jezik?

5.1. Anketa

Sprovele smo istraživanje među mladim osobama oba pola prosečne starosti 22 godine. Odlučile smo se za metodu ispitivanja anketom koju su ispitanici popunjavali anonimno i slali nam putem interneta, jer je tako moguće dobiti više podataka za kraće vreme. Anketa je sadržala dvadeset i šest pitanja otvorenog i zatvorenog tipa (primerak ankete u prilogu). U anketi je učestvovalo pedeset i tri ispitanika koje smo odabrale po principu slučajnog uzorka, od toga dvadeset i dvoje muškaraca, a trideset i jedna žena. Pitanja su koncipirana tako da smo iz odgovora ispitanika dobile brojne odgovore na to kako oni danas shvataju komunikaciju putem SMS poruka i chat-a na društvenim mrežama sa osobama njima suprotnog pola. Naime, u održavanju i zasnivanju muško-ženskih odnosa pisana komunikacija danas je česta i vazna gotovo koliko i sam govor. A bez neverbalne komunikacije i prozodijskih elemenata, samo uz tekst koji je pred nama, mogućnosti za nerazumevanje i višesmislenost iskaza, a samim tim i za sukobe i razlike, su jos veće.

5.2. Rezultati ankete

Rezultati ankete koju smo sprovele zanimljivi su i pomalo neočekivani. Uglavnom nema većih procentualnih razlika između odgovora muškaraca i žena. Tamo gde ima procentualne razlike, odgovori žena su ti koji se ne uklapaju u uobičajenu i pomalo klišeiziranu sliku žena kao sagovornika:

15% žena i 29% muškaraca koristi iste emotikone kao i njihov sagovornik

52% žena i 41% muškaraca kuca emotikone iz navike

27% žena i 9% muškaraca reklo je da im je naporono da čitaju dugačke SMS-ove

52% žena i 76% muškaraca nastavlja komunikaciju i kad su ljuti

70% žena i 95% muškaraca poštuje pravila pravopisa i koristi interpunkciju

44% žena i 27% muškaraca koristi skraćenice

80% žena i 14% muškaraca voli duge razgovore

52% žena i 27% muškaraca izjavilo je da im je lakše da emocije izraze kroz dopisivanje

36% žena i 25% muškaraca smatra da je dopisivanje gubljenje vremena

38% žena i 20% muškaraca koristi deminutive i reči za tepanje u SMS-ovima

Slični stavovi muškaraca i žena:

47% žena i 52% muškaraca vole da se često dopisuju

54% žena i 45% muškaraca koristi strane reči u SMS-ovima

97% žena i 91% muškaraca redovno koriste emotikone u SMS porukama

6% žena i 10% muškaraca smatraju da dopisivanje može da zameni razgovor uživo

23% žena i 27% muškaraca raspravu rešavaju preko SMS-a

54% žena i 45% muškaraca koristi emotikone i kada su u žurbi

Muškarci i žene uglavnom slično ili isto tumače i shvataju određene emotikone:

:) - može imati negativnu konotaciju (ironija)

: / - nelagodnost, nesigurnost

:) - negativna konotacija (uobraženost, ironija)

... - nedovršena misao, implicitno podsticanje sagovornika da nešto kaže ili razmisli o nečemu

. - ljutnja, ozbiljnost

Izuzetak su poruke bez interpunkcije - žene smatraju da su te poruke poslate radi reda ili je sagovornik bio u žurbi, dok muškarci tome ne pridaju neko posebno značenje.

Na osnovu dobijenih podataka nameću se sledeća zapažanja:

- Stavljanje istih emotikona je poput podržavanja sagovornikove neverbalne komunikacije – cilj je uspostaviti harmoniju i naglasiti sličnost. Tvrdnja da su žene facilitatori komunikacije odgovorni za njen miran tok, kao i tvrdnja da su žene pomirljivije, dovodi se u pitanje. Ovo dodatno naglašava činjenica da manji broj muških ispitanika koristi emotikone iz navike.

- Većem broju ženskih ispitanika naporno je da čita dugačke poruke, što ukazuje na još jednu predrasudu da muškarci ne vole da se dopisuju, i da to rade samo kad moraju, u isključivo praktične svrhe.

- Veći procenat žena se povlači tokom svađe, što pobija rašireno mišljenje o muškarcima koji izbegavaju komunikaciju, 'isključuju' se i mrze da se raspravljaju i da razgovaraju o svojoj vezi

- Skoro svi ispitani muškarci redovno koriste interpunkciju i poštuju pravila prvopisa, i to čak 25% više nego žene. Zatim, 68% muškaraca ne koristi popularne skraćenice. Dakle, standardna upotreba jezika nije nešto što je rezervisano isključivo za žene, niti se nepismenost smatra mačo odlikom.

- Oba pola podjednako (ne) vole da se često dopisuju, i podjednako smatraju da je razgovor uživo nezamenjiv. Ni muškarci ni žene ne izbegavaju dopisivanje, čak nešto veći broj žena smatra da je dopisivanje gubljenje vremena.

- Većem broju žena, čak 52%, je lakše da iskažu emocije putem dopisivanja, dok čak 64% muškaraca voli da emocije izrazi uživo. Dalje, čak 45% žena ne voli da koristi reči za tepanje pri dopisivanju. Ovo se s jedne strane sukobljava sa predrasudom o ženama kao preterano emotivnim osobama, a s druge strane sa predrasudom o muškarcima kao hladnim osobama, kojima najteže pada otvoreno iskazivanje emocija.

6. ZAKLJUČAK

Istraživanja i na osnovu njih formirane teorije mogu predložiti i ukazati na određene trendove i utvrditi neke zajedničke osobine na osnovu sakupljenih podataka. Ona ne mogu objasniti lingvističko ponašanje svakog pojedinca. A kako je predstavljanje roda u stvari predstavljanje grupe, te ne podrazumeva prikaz individualnih varijacija, tesno je povezano sa stereotipima. Dalje, neće se svakim istraživanjem dobiti identični podaci.

Na primer, prema istraživanju koje su obavili Fox i saradnici (2007) na temu muško-ženskog dopisivanja putem interneta, žene koriste više emotikona, češće naglašavaju reči, upotrebljavaju mnoštvo prideva i tokom komunikacije razmatraju više tema nego što to čine muškarci.

Ipak, to ne znači da neko istraživanje ne iznosi tačne podatke ili da nije metodološki ispravno sprovedeno. Neka druga istraživanja mogu doći do potpuno drugih podataka, što samo potvrđuje složenost ove intrigantne i uvek aktuelne teme.

7. LITERATURA

John Edwards (2009). *Language and Identity – An Introduction*, Cambridge University Press

Zorica Trikić & Dragana Koruga (2003). *Vršnjačka medijacija – od svađe slađe*. Kancelarija nemačke agencije za tehničku saradnju – GTZ

George Lakoff (1990). *Women, Fire, and Dangerous Things – What Categories Reveal about the Mind*, The University of Chicago Press

Thomas M. Holtgraves (2002). *Language as Social Action – Social Psychology and Language Use*, Psychology Press: Lawrence Erlbaum Associates

Amanda Coultas (2003). *Language and Social Context*, Taylor & Francis e-Library,

Jane Sunderland (2006). *Language and Gender - An advanced resource book*, Taylor & Francis Group

Michael Tomasello (2008). *Origins of Human Communication*, The MIT Press

Andrew Mc K inlay & Chris McVittie (2008). *Social Psychology and Discourse*,: A John Wiley & Sons, Ltd., Publication,

Peter Auer (2007). *Style and Social Identities - Alternative Approaches to Linguistic Heterogeneity*, MESTO: Walter de Gruyter GmbH & Co

Vera Vasić (2010). *Zbornik u čast Svenki Savić – Diskurs i diskursi*, Novi Sad

Jelena Filipović (2009). *Moć reči – Ogledi iz kritičke sociolingvistike*, Beograd: Zadužbina Andrejević

Milica Mojsilović, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

Zorica Dukovski, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

RELATIONS BETWEEN MEN AND WOMEN FROM LINGUISTIC PERSPECTIVE

ABSTRACT

In everyday situations we found ourselves incompetent for expressing our thoughts and feelings the way we actually want, or it seems to us that, somehow, others don't understand us the way we would like to be understood. This is extremely visible in written conversation, which is nowadays almost as common as speech (SMS, social networks, e-mail). Without non-verbal communication and prosody, only with text in front of us, possibilities for misunderstandings and ambiguity are even bigger. In media, we are likely to find diverse scientific popular studies, newspaper articles and funny texts about one always attractive topic - the causes of conflicts and misunderstandings between men and women and advice for their resolving. Big part of those texts are psychological, others are based on male and female biological differences, some of them are even referring to Darwin's theory of perception of this phenomenon from the perspective of linguistics almost doesn't exist. The aim of this study is to make a research of possible causes for those misunderstandings from a linguistic point of view. The causes may be various: different use of language register, ambiguity of utterances and words, but also (non)use, misuse and abuse of socially sensitive language. The cause may also represent different communicative habits which we acquire during our childhood, but also stereotypes and prejudices, which are products of excessive generalisation of men's and women's behavior and thinking.

PREVODNA ANALIZA DELA JULIE DONALDSON *THE GRUFFALO* IN SLOVENSKEGA PREVODA *ZVERJASEC* MILANA DEKLEVE

POVZETEK

Julia Donaldson je priznana angleška sodobna avtorica otroške literature. Veliko njenih del je prevedenih v slovenščino, med njimi tudi *Zverjasec*. V pričujočem prispevku sem se ukvarjala s primerjavo izvirnika in prevoda. Avtor prevoda je Milan Dekleva, slovenski pesnik, pisatelj, urednik ter prevajalec. Njegov prevod se sicer na več mestih zelo oddaljuje od izvirnika, pa vendar se vedno sklada z ilustracijo (avtor ilustracij je Axel Scheffler) ter bralcem posreduje enako doživetje kot izvirnik. Hkrati na kratko obravnavam pozicioniranje glavnih oseb na ilustracijah, ki se spreminja tekom zgodbe. Pri analizi prevoda se je pokazalo, da večina inovativnih rešitev ne moti poteka besedila ter deluje naravno tudi v prevodu.

1. UVOD

Podoba glavnega junaka zverjasca, po katerem knjiga nosi tudi naslov, je skladna z njegovim imenom, ki nam asociira mešanico zveri in merjasca. Za otroke je to najprej velika, strašna zver, ki sploh ne obstaja. Ko zalomasti po gozdu in sreča malo miško, se mali bralec te zveri malo prestraši, pozneje pa spozna, da se tudi zverjasec lahko boji male miške. Eden izmed naukov te zgodbe je, da je strah predvsem v glavi ter da strah vzbujajoča zunanja podoba še zdaleč ne pomeni take notranjosti, drugi pa, da se je treba naučiti samostojnega reševanja svojih težav. Čeprav si je mala miška svoje težave delno zakuhala tudi sama, vsaj tak občutek dobimo bralci, jih je sama tudi rešila. Najprej je naplahtala kačo, lisico in sovo, tako da je niso mogle zvabiti v past in je pojesti, na koncu pa je naplahtala tudi zverjasca, ki je verjel, da se vse živali v gozdu bojijo prav nje, male miške. V pričujočem prispevku predstavljam analizo prevoda v slovenščino, seveda pa ne morem zaobiti ustvarjalcev knjižice.

2. ZVERJASEC (THE GRUFFALO)

Knjiga je prvič izšla leta 1999 v Veliki Britaniji pri založbi Macmillian Children's Book. V izvirniku nosi naslov *Gruffalo*. Pri meni je to ime najprej vzbudilo asociacijo na besedo buffalo, kar je bilo precej povezano s samim zunanjim videzom zverjasca – ima roge in je zelo kosmat. Poleg tega pa začetek besede gruff v pridevniški rabi pomeni oster; hripav; surov, robat, osoren, zadirčen; čemer. (Grad idr., 1997, s. v. *gruff*) To nam še boljše opiše glavnega junaka, ki ga imajo otroci zelo radi. Zgodba je razdeljena na več delov. Na začetku miška sreča lisico, sovo in kačo. Vsaka jo povabi k sebi, miška pa vabilo zavrne, saj je zmenjena z zverjacom. Ker ga druge živali ne poznajo, jim opiše njegove najpomembnejše lastnosti, ko pa se prestrašijo, se jim na skrivaj smeji, saj menda zverjasca sploh ni. Zaplet nastane, ko miška sreča zverjasca, ki popolnoma ustreza njeni predstavi. Ta jo najprej namerava pojesti, miška pa se znajde ter sebe predstavi kot strah vzbujajočo žival, pred katero vse ostale živali bežijo. Zverjasec se prestraši in zbeži, miška pa v miru nadaljuje svoj dan.

3. O AVTORICI BESEDILA

Julia Donaldson (rojena leta 1948 v Londonu) je angleška pisateljica in dramatičarka. Študirala je francoščino in gledališko igro. Predvsem piše otroško literaturo, njena dela pa so namenjena tudi šolski rabi. V času njenih začetkov je pisala pesmi za otroške tv-programe, od leta 1993 (takrat je bila objavljena njena pesem *A Squash and a Squeeze*) pa se je posvetila samo še pisanju. *The Gruffalo* oz. v slovenskem prevodu *Zverjasec* je njen do sedaj najpomembnejši lik, ki ga ja najprej predstavi v istoimenski knjižici, ki pa so ji sledila nadaljevanja.

Donaldsonova je napisala sledeča dela: *Zog* (v slovenskem prevodu *Zmajček Zog*), *The Gruffalo* (v slovenskem prevodu *Zverjasec*), *The Gruffalo's Child* (*Zverjašček*), *The Snail and the Whale* (*Polž na potepu na kitovem repu*), *Room on the Broom* (*Bi se gnetli na tej metli*), *Monkey puzzle* (*Mamica, kje si?*), *Tiddler* (*Ribek*), *Stick man* (*Hlodko*), *The highway rat* (*Cestni ropar podgana*) in *Tabby McTat* (*Poulični mucek*). Mnogo njenih del pa še ni prevedenih v slovenščino. http://en.wikipedia.org/wiki/Julia_Donaldson

4. ILUSTRATOR

Menim, da pri otroški literaturi ne moremo zaobiti ilustratorja katerekoli knjižice, saj je vizualni prikaz junaka za male bralce zelo pomemben. Glede na ciljno publiko te knjige zdi mi zdi najpomembnejša ilustracija, takoj za njo pa zvočna podoba besedila. Ilustrator Axel Scheffler se je rodil v Hamburgu l. 1957, v začetku osemdesetih je šel v Anglijo, kjer še danes živi. Študiral na Bath Academy of Art. Po diplomi je delal v oglaševanju, sedaj pa kot ilustrator sodeluje z večimi avtorji, med katerimi je najbolj znana prav Julia Donaldson. <http://en.wikipedia.org/wiki/Axel_Scheffler >

5. O PREVAJALCU

Milan Dekleva je poznan predvsem kot pesnik, pisatelj, dramatik in publicist, kritik, skladatelj, prevajalec, novinar ter urednik na RTV Slovenija. Rodil se je l. 1946 v Ljubljani, že zgodaj je začel pesniti. Dekleva je tudi glasbenik, saj je bil v sedemdesetih letih član glasbene skupine *Salamander*. Diplomiral je iz primerjalne književnosti in literarne teorije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Bil je sourednik študentske Tribune, Radia Študent in Študentskega kulturnega centra, delal je kot glasbeni pedagog in novinar v kulturnem uredništvu Ljubljanskega dnevnika, zdaj pa je urednik otroškega in mladinskega programa RTV Slovenija.

Dekleva je predstavnik slovenskega modernizma in postmodernizma. V času študentskega gibanja in zanimanja za vzhodno kulturo in mišljenje je izdal svojo prvo pesniško zbirko *Mushi mushi*, ki velja za prvo slovensko zbirko haikujev, sledilo pa je še več pesniških zbirk (*Dopisovanja*, *Nagovarjanja*, *Zapriseženi prah*, *Odjedanje božjega*, *Panični človek*, *Preseženi človek*, *Narečje telesa*, *Kvantaški stihi*, *Šepavi soneti*, *Jezikava rapsodija*, *Improvizacija na neznano temo*), romanov (*Oko v zraku*, *Pimlico*, *Zmagoslavje podgan*) in kratka proza *Reševalec ptic*. Piše tudi lutkovne in radijske igre, pesmi in muzikale za otroke (*Bikec Ferdinand*, *Sla boheme*, *Magnetni deček*, *Lenča Flenča*, *Totalka odštekan dan*, *Bučka na Broadwayu*), eseje (*Gnezda in katedrale*, *Esej o trnu in roži*) ter prevaja mladinsko književnost.

Milan Dekleva je za svoja dela prejel številne nagrade: leta 1989 nagrado Prešernovega sklada, leta 1990 Jenkovo nagrado, leta 1999 Rožančevo nagrado, leta 2003 Veronikino nagrado in leta 2006 Prešernovo nagrado ter nagrado Kresnik. <http://www.mladinska.com/knjige/ustvarjalci/ustvarjalec?auid=40>

6. INTERAKCIJA MED SLIKO IN BESEDILOM

Komunikacija v slikanicah temelji na dveh nivojih – na verbalnem ter na vizualnem. Funkcija slike je opis ali predstavitev, primarna funkcija besed pa je pripovedovanje. Besede so nujno linearne (beremo od leve proti desni), slike pa niso linearne in nimamo navodil, kje naj jih začnemo brati. Napetost med tema dvema funkcijama ustvari neomejene možnosti za interakcijo med besedami in sliko v slikanici. (Nikolajeva, 2003, str. 37) Poznamo več načinov, kako slikanica komunicira z bralcem: pri simetrični (symmetrical interaction) interakciji slika in beseda ponovita isto informacijo, komplementarna interakcija (complementary interaction) pomeni, da se slika in besedilo dopolnjujeta. Povečanje, stopnjevanje (enhancement) dosežemo, ko slika pojasnjuje pomen besed, občasno pa besede razširijo pomen slike.

V tej slikanici so prisotni vsi trije načini, simetričen pri spoznavanju miške z živalmi, stopnjevanje oz. povečanje pri hitrem odhodu živali, komplementarno interakcijo pa lahko opazimo pri majhnih ilustracijah z izpostavljenimi zverjaščevimi telesnimi značilnostmi, pri čemer ima slika nedvomno večjo moč v primerjavi z besedo, saj nam lahko posreduje več detajlov. Za zanimivost naj povem, da nikjer v knjižici (ne v izvirniku niti v prevodu) ni omenjeno, da je zverjasec žival in ne oseba.

Pri ilustraciji je pomembno tudi pozicioniranje junakov (zgoraj – spodaj, levo – desno). Desna stran pomeni aktivno, dogodivščin željno ter pogumno osebo, na levi pa so osebe previdne in sramežljive. (Nikolajeva, 2003) To lahko vidimo na začetku, kjer je miška postavljena vedno na levo stran ilustracije, ko pa začne voditi zverjasca, se v ilustracijah pomakne na desno.

Posebna značilnost slikanic je lahko tudi omenjanje junakov v zgodbi brez njihovega portretiranja na ilustraciji. To se dogaja ves čas dialogov med miško in sovo, lisico ter kačo, ko spoznavamo samo posamične zverjaščeve telesne značilnosti, manjka pa nam cela slika. To je zelo efektivno pripovedovalsko orodje, ki ga Maria Nikolajeva imenuje izpustitev (visual paralipsis). (Nikolajeva, 2003)

7. ANALIZA PREVODA

V nadaljevanju so nanizani citati iz izvirnega besedila in prevoda, ki so posebej izstopali, spremljajo pa jih komentarji

Zanimivost, ki sem jo zares opazila šele pri branju originala, je barva miške. V angleščini je poimenovana »little brown mouse,« (Donaldson, 1999, nepag.) V zavesti slovenskih otrok je namreč miška siva in bi ta miš, če bi slovenski prevod tudi ohranil njeno barvo, bila precej nenavadna. Hkrati pa na ilustraciji rjava miška deluje naravno in ne izstopa.

Že pri branju s sinom me je zmotila prva lisičina izjava: »Miška, ne teci, ne boš zamudila,« (Donaldson, 2007, nepag.) saj ne vemo, na kaj naj bi se ta zamuda nanašala. Šele potem miška pove, da ima določen cilj – kosilo pri zverjascu, kljub temu, da naj bi šla le na sprehod, kot nam pove uvodni stavek.

Pri branju izvirnika sem razmišljala, kako je prevedena zveza »frightfully nice« (Donaldson, 1999, nepag.) oziroma »terribly kind«, (Donaldson, 1999, nepag.) ki jo miška uporabi pri odgovoru lisici, sovi in kači, zakaj se ne more odzvati njihovim vabilom. Grozovito prijazno je v slovenščini nadomeščeno samo s prijazno, pri čemer ne moremo opaziti te nevarnosti, ki jo za miško predstavlja sova. Pri izjavi vsake živali se ponovi skoraj vse, različni so le oblike domovanj. Prav tako je vse ustrezno prevedeno v slovenščino, z ilustracijo se ne sklada le štor, ki je v izvirniku kup hlodov (log-pile). Tudi v nadaljevanju ne opazimo neskladij, morda bi lahko le pripomnila, da je v izvirniku omenjena umešana (scrambled), v prevodu pa pražena kača, kar pa pri otrocih verjetno ne spremeni dojemanja zgodbe.

Naslednji primer je lisičino vprašanje: »What's a gruffalo?« (Donaldson, 1999, nepag.) Ko to primerjam s slovenskim citatom: »O kom blebetaš,« (Donaldson, 2007, nepag.) se mi zdi zelo zanimivo, da je prišlo do spremembe pojmovanja zverjasca, ki je v prevodu predstavljen kot oseba (kdo – o kom), kar se nanaša na moje kasnejše razmišljanje o uporabi velike oz. male začetnice za zapis imena.

Potem miška lisici opisuje zverjasca in v izvirniku ponavlja izraz terrible, ki je v slovenščini uporabljen samo na koncu: »[...] strašne čeljusti in grozni čekani!« (Donaldson, 2007, nepag.) pri prvih dveh sličicah pa si je prevajalec moral vzeti nekoliko svobode, da bi lahko ustvaril rimano besedilo hkrati pa je prevod v primerjavi z izvirnikom obogatil za dva natančnejša opisa telesnih značilnosti zverjasca, kar je rešil takole: »Okli kot noži, / kremplji postrani, / strašne čeljusti in strašni čekani [...]« (Donaldson, 2007, nepag.)

Sicer nisem v nadaljevanju dialoga med sovo in miško opazila nič motečega ali bistveno različnega od izvirnika, dokler nisem prišla do točke, kjer miška sovi predstavi, kako bi jo pojedel Zverjasec. V originalu gre besedilo takole: »Here, by this stream ... / and his fauavorite food is owl ice cream,« (Donaldson, 1999, nepag.) prevod pa se glasi: »Tu, ob potoku, / najraje ima sladoled, / namočen v sovjem soku.« (Donaldson, 2007, nepag.) Besedna zveza

»sovji sok« je težavna že za odrasle, ki si verjetno predstavljamo sovjo kri, otroci pa po mojih izkušnjah sploh ne vedo, o kakšnem soku je tu govora ter čemu bi sladoledu sploh dodajali sok. Na tem mestu je opaziti poleg očitne razlike med spoloma tudi v slovenskem okolju zelo klišejsko žensko opravilo – pospravljanje, ki v originalnem besedilu⁵⁵ sploh ni omenjeno, tu pa je verjetno le zaradi rime: »V sovjem soku, hu hu!« huka sova, / »pa srečno! S pospravljanjem nisem gotova!« (Donaldson, 2007, nepag.)

Nato pride do miškega monologa in srečanja z zverjascem. V zverjaščevi izjavi je v prevodu dodano, da se kruh popeče. Nekoliko strašna (ali pa tudi ne, saj se jih precej niti ne zaveda pomena besede) je za otroke v prevodu dodana poved »To bil bi umor!«, (Donaldson, 2007, nepag.) vendar pa razumem prevajalčevo odločitev, saj se beseda rima z besedo stvor. Popolnoma drugačna od izvirnika je podoba stavka »You lead the way and I'll follow you after.«, (Donaldson, 1999, nepag.) saj se prevod glasi: »Zanima me, kaj se bo tebe balo.« (Donaldson, 2007, nepag.) Prav tako iz dialoga med miško in zverjascem, kjer miška išče potrditev pri zverjascu, nastane zverjaščeva pripomba, vendar pa to vtisa na bralca ne spremeni. Verjetno je malim bralcem celo všeč, da v takšnem besedilu slišijo kletvici tristo kosmatih in preklemano.

V angleščini se začnejo verzi, ki se ponovijo pri vsaki živali, prav tako se ponovijo nekatere rime na -house, v slovenščini pa je besedilo nekoliko bolj pestro, saj so bivališča poimenovana z besedami duplina, štor in brlog. Te besede si zvočno niso zelo podobne, tako da bi bilo težko sestaviti enoten verz, v katerega bi lahko vstavili po eno od teh besed in bi se vedno rimalo.

Pomenskih neskladij z izvirnikom ni veliko – namesto kosila je lisica v slovenskem prevodu povabila miško na zajtrk, trava je v prevodu postala listje, drevesa so prevedena s krošnjami, šape s koraki. V slovenščini je precej bolj z besedami poudarjeno, da se živali prestrašijo zverjasca, saj tega ne povedo, ampak pripovedovalec opiše njihov odziv potem, ko vidijo zverjasca za miško: kači od strahu zastane dih, sova skovikne: »Hu! Hudo!«, (Donaldson, 2007, nepag.) in potem lisico oblije pot. V izvirniku se morajo bralci veliko bolj nasloniti na ilustracijo.

Pri analizi prevoda sem prišla do naslednjih zaključkov:

55 »Owl Ice cream? Too-whit! Too-whooh! / Good-bye, little mouse,« / and away Owl flew. (Donaldson, 1999, nepag.)

- Slovenski prevod zelo točno sledi izvirniku. Prevajalec je dobro uravnotežil razmerje med zvočno podobo pravljice in vsebino, ki je še vedno v skladu z ilustracijo kljub morebitnim pomenskimi spremembam.
- Pri prevajanju rimanega besedila je imel prevajalec gotovo velike težave, saj je avtorica sama povedala, da je zverjaščev opis sestavljen predvsem iz besed, ki so se ustrezno rimalo in so se tako posledično stapljale s kontekstom. <http://www.juliadonaldson.co.uk/picturebooks.htm> Prevajalec potem ni imel več veliko izbire, saj kot posledica izvirnega besedila nastala ilustracija, ki je enaka v originalu in prevodu ter se je moral nanjo nujno opirati.
- V originalnem besedilu so vse živali moškega, v slovenskem prevodu pa so ženskega spola, kar se v izvirniku kaže na koncu vsakega dialoga med miško in njenimi sovražniki, ko miška poimenuje živali: »Silly old Fox/Silly old Owl/Silly old Snake, didn't *he* know?«. Te živali so v prevodu na istih mestih poimenovane tako: trapa lisičja, trapasta sova, trapasta kača.
- V angleščini se več dialogov ponovi, med njimi ni razlike, razen imen živali. V slovenščini se to ne izide povsod, saj so npr. domovanja teh živali različna in se ne končajo na house, kot je v izvirniku. Prav tako je lisica trizložna beseda, za razliko od sove in kače, v izvirniku pa so vse tri živali enozložne.
- Prevod dokaj zvesto spremlja izvirnik, zaradi rime in dolžine verzov pa so v zverjaščevem opisu dodani še okli in ušesa, kar ustreza ilustraciji kljub temu, da tega v izvirniku ni. Morda ni povsod zaporedje in vsebina posameznega verza identična izvirniku, pa vendar je prevajalec uporabil prav vse vsebinske komponente, kar pa je dodal, zveni v prevodu tako, kot da bi bilo prisotno že v originalu in popolnoma nič ne moti, kvečjemu še pripomore k boljšim rimam in tekočemu branju besedila. Seveda se vse sklada z ilustracijo.
- Potem ko se srečajo z miško in zverjascem, živali utemeljijo svoj odhod oziroma povedo svoj izgovor (npr.: sova še ni gotova s pospravljanjem) in ne le pozdravijo pred odhodom, kot je v originalu.
- Na koncu se v primerjavi z izvirnikom v prevodu spremeni zaporedje govorcev – govoriti začne zverjasec, kar po mojem mnenju precej omili razmere. Ne pridemo le do zaključka, ki bi ga povedala miška (povzeto po smislu: »No, zdaj si videl, da se me vsi bojijo, tako da te lahko pojem,«) temveč do tega, da zverjasec sam ugotovi, da je miška res pomembna zver v gozdu in šele nato mu miška predstavi njegovo kruto usodo.
- V angleščini srečamo same velike začetnice pri vseh živalih, npr: Silly old Fox/Silly old Owl/Silly old Snake in seveda the Gruffalo, v slovenščini pa so vse živali zapisane z malo

začetnico. En argument za pisanje teh imen z malo začetnico je pravopisna usklajenost prevoda in izvirnika. Pisanje imena zverjasec z malo začetnico nas morda preseneti, saj poznamo le eno bitje s tem imenom, po premisleku pa ugotovimo, da je to le en primerek te vrste. Ker bi nas gotovo zmotilo, če bi z veliko začetnico videli zapisano Miška, Kača ali Sova, je veliko bolj smiselno, da so vse živali pišejo z malo začetnico.

8. ZAKLJUČEK

Bistveno vprašanje, ki se mi ob zaključku te seminarske naloge poraja, pa je vprašanje svobode prevajalca. Milan Dekleva se je načeloma držal ilustracij in osnovne zgodbe izvirnika, ni pa se obremenjeval z zaporedji, tu in tam je kaj spustil ali dodal, prevod pa se rima in tako pomeni za bralca precej drugačno doživetje. Morda je tu potrebno tudi dodati, da je na zadnji platnici slovenske izdaje napisano, da je Milan Dekleva delo prepesnil. Torej ga ni le prevedel, saj pomeni prepesniti »poustvariti kaj na izrazito osebni, pesniški način.« (SSKJ, s. v. *prepesniti* <http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=prepesniti&hs=1>)

Seveda prevod ne more biti popolnoma enak izvirniku in verjetno prevajalcu ni lahko izbirati med obliko, vsebino in ostalimi elementi, ključnimi za prevod. «Za literarnega prevajalca je [...] veljalo, da je ali bi vsaj moral biti umetnik, sicer reproduktivni umetnik, toda z vsemi darovi pravega pesnika.» (Stanonik, 2005, 100) Na podlagi te trditve bi potem moral prevajalec izvirnega besedila v tem primeru biti umetnik, kar Dekleva nedvomno je. Stanonikova je v svojem delu citirala tudi Milana Deklevo, ki o prevodu uglasbenih besedil pravi:

Zavedam se, da je pesem, ki po obliki spominja na kristal, po zvenu na fugo, po pomenu pa na nedoseženo popolnost, neprevedljiva. Neprevedljiva, če skušamo posnemati njeno strukturalno enkratnost od zvena do zvena, od besede do besede, od verza do verza, od kitice do kitice. Pač pa je prevedljiva v *duhu in duru*. Prevajanje v duhu mi pomeni: prevedena pesem mora ohraniti *metafizično* jedro svojega srca, jedro, zaradi katerega je *univerzalna* in torej sploh razumljiva. Duha pesmi pa, kajpada, ni mogoče najti izven njene muzikalične mesenosti. [...] Ta ritem je *zakon*, ki ostaja identičen v izvirniku in prevodu in nujno zaznamuje izbiro leksičnega materiala. Treba se je zanesti na inventivnost, na gibkost slovenščine, še in še preskušati njene orkestralne sposobnosti in jim

prisluškovati; dostikrat se zgodi, da z materialom, ki je izvirnemu presenetljivo daleč, 'za sedmimi vodami in sedmimi gorami', zadenemo v srčiko atmosfere, ki jo izžareva original. (Stanonik, 2005, 110)

S temi besedami potrjuje, da je navidezen odmik od izvirnika lahko zelo učinkovit pri posredovanju izvirnega sporočila, hkrati pa nam to mnenje utemelji, zakaj se pri prevodu ne drži izvirnega besedila kot pijanec plota, temveč posreduje doživetje, ki ga občuti bralec izvirnika, tudi bralcu prevoda.

Zverjasec tako pomeni velik doprinos k sodobni prevodni književnosti za otroke, saj po mojem mnenju bralcu nudi veliko zadovoljstva ob branju, obenem pa se že najmlajši seznanijo z lepoto rimane besede.

9. VIRI IN LITERATURA

Donaldson J. (1999). *The Gruffalo*. London in New York: Macmillian Children's Books.

Donaldson, J. (2007). *Zverjaščeva sestavljanka*. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba, d. d.

Grad&Škerlj&Vitorovič (1997): *Veliki angleško-slovenski slovar. Elektronska izdaja. Verzija 1.0*. Ljubljana: DZS d. d.

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Dostopno na: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>, dostop 20. 4. 2013.

Majda Stanovnik (2005): *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC.

Nikolajeva, M. (2003). *Picturebook Characterisation: Word/image Intereaction*. V Styles Morag & Bearne *Eve, Art, Narrative and Childhood* (str. 37-49). Straffordshire Eng./Sterling USA: Trentham Books.

9.1 Spletni viri

http://en.wikipedia.org/wiki/Axel_Scheffler, dostop 15. 4. 2013.

http://en.wikipedia.org/wiki/Julia_Donaldson, dostop 15. 4. 2013.

<http://www.juliadonaldson.co.uk/picturebooks.htm>, dostop: 15. 4. 2013.

<http://www.mladinska.com/knjige/ustvarjalci/ustvarjalec?auid=40>, dostop: 15. maj 2011.

https://www.kis3g.sk/cgi-bin/gw_48_1_3/chameleon?sessionid=2011052916033504252&skin=ukb&lng=sk&inst=consortium&conf=%2fchameleon.conf&timedout=1, dostop 29. 5. 2011.

Neža Tanko, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

**TRANSLATION ANALYSIS OF *THE GRUFFALO* BY JULIA DONALDSON AND SLOVENE
TRANSLATION *ZVERJASEC* BY MILAN DEKLEVA**

ABSTRACT

Julia Donaldson is a famous english author for children. Most of her works are translated into slovene language and *The Gruffalo* among them. In my paper I present the comparison between original and translation. The translator is Milan Dekleva, slovene poet, writer, editor and translator. The original and the translation are not in accordance on several spots, but the translation goes along with the illustration (the illustrator is Axel Scheffler) all the time, so that the young reader get very similar experience trough the original or translation. Shortly also the position of the main characters in the picture is discussed. The result of the analysis showed, that the most of the inovative solutions do not disturb the text and act naturally also in the translation.

Наташа Спасић, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

Никола Благојевић, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

НАЗИВИ ФИРМИ У ДУШАНОВОЈ УЛИЦИ У НИШУ

(Са становишта норме српског књижевног језика)

РЕЗИМЕ

Утисак о томе које писмо и који језик се користи у некој земљи, а тиме и којој култури тај народ припада, може се стећи и на основу натписа на радњама, на рекламама које стоје у излогу, на основу тога какви називи се дају фирмама, кафићима, драгсторима, бутицима. И сами примећујемо да је последњих година све већи број страних назива, најчешће из енглеског језика, као и домаћих назива који су исписани латиничним писмом. Добијени резултати потврдили су хипотезу и показали су да од укупног броја пописаних назива (167), њих 79 су страни, од којих је чак 67 из енглеског језика. Назива на српском језику је 62, што је мање од назива на енглеском. У 17 случајева примећено је и комбиновање српских и енглеских речи када су добијени називи мешовитог састава. Српски називи најчешће су исписивани латиничним писмом и то у 38 случајева док је назива на ћирилици 24. Са становишта норме сасвим неприхватљиво је: 1) писање сваке речи великим почетним словом (Koncept Putovanja), 2) натписи са спојено написаним речима независног значења (NemofarmLogica), 3) мешање језика и писма (ХИГИЈА dent) и 4) погрешно писање страних назива. Са циљем ликовне стилизације дозвољено је писање свим великим или малим словима.

1. УВОД

Срби припадају Словенима, етнички и лингвистички најбројнијој групи народа у Европи. Словени говоре словенским језицима и до средњег века сви су користили ћирилично писмо. Латиница је из грчког прешла у Римско царство где се у средњем веку развила основна или општа латиница. Западно оријентисани словенски народи (Пољаци, Чеси, Хрвати, Словенци и Словаки) под утицајем католичке цркве усвајају ово писмо док су источни словенски народи задржали ћирилицу.

Међутим, латиница је у употреби и код Срба што вуче корене из времена српско-хрватског језичког јединства. То доводи до ретке појаве која издваја српски језик јер у њему живе два писма и употреби су. У *Уставу Републике Србије* из 2006. године у Члану 10, о језику и писму, стоји следеће: „У Републици Србији у службеној употреби

су српски језик и ћирилично писмо. Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава.“⁵⁶

Утисак о томе које писмо и који језик се користи у некој земљи, а тиме и којој култури тај народ припада, може се стећи и на основу натписа на радњама, на рекламама које стоје у излогу, на основу тога какви називи се дају фирмама, кафићима, драгсторима, бутицима. У складу са овим, нисмо сигурни какав утисак би стекао неки туриста који из далека долази у посету нашој земљи док шета градским улицама. И сами примећујемо да је последњих година све већи број страних назива, најчешће из енглеског језика, као и домаћих назива који су исписани латиничним писмом. Примећујемо и то да у другим словенским земљама које користе ћирилично писмо ова појава није изражена у толикој мери. Из тог разлога кренули смо у истраживачки рад да бисмо проверили какво стање влада на терену, а податке до којих смо дошли изнећемо у овом раду. Одлучили смо се за ову тему јер се оглашавање може дефинисати као једна врста комуникације чија је улога информисање, обавештавање будућих купаца о производима или услугама које се нуде.

Овим истраживачким радом желимо да добијемо одговоре на следећа питања: Да ли се чешће среће употреба домаћих назива или су страни називи бројнији? Да ли се домаћи називи најчешће исписују ћиричним или латиничним писмом? Да ли долази до комбиновања српског и неког страног језика? Да ли долази до комбиновања ћириличног и неког другог писма?

Истраживање смо спровели новембра 2012. године у Улици цара Душана у Нишу, познатијој као Душанова улица. Ово је стара нишка улица која је одувек позната по малим трговинским радњама и угоститељским објектима. Одлучили смо се управо за ову улицу из разлога што обилује потребним материјалом (на једном месту), а друго, улица је једна од главних у граду, позната свима, па самим тим и доступна провери. Грађа је прикупљена пописивањем свих радњи у низу а приложени називи у овом раду исписани су у изворном облику. Поједина објашњења резултат су разговора са запосленима и власницима, на шта ћемо директно указивати у самом раду. Поред назива биће указано и на понуду, односно намену трговинског (угоститељског) објекта.

⁵⁶ Устав Републике Србије

У раду је обухваћено више од 150 примера (тачније 167) а критеријум за редослед подела је хијерархија, па сходно томе крећемо од језика.

2. НАЗИВИ ФИРМИ НАПИСАНИ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом делу рада навешћемо све називе које смо пописали на терену а који припадају српском језику. Називе на српском језику поделићемо даље према писму и то на називе исписане ћирилицом и на називе исписане латиницом. Поделу ћемо продубити даље према врсти писма, тј. према називима исписаним писаним односно штампаним словима, а гледаћемо и то да ли су називи исписани свим великим, свим малим словима или великим почетним словом за сваку реч.

Као што је већ поменуто, ћирилица је код Срба била једино писмо док у активну употребу није уведена латиница. Увођење латинице догодило се након успостављања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1918). Након распада државе под називом Социјалистичка Федеративна Република Југославија (1991), српски језик остао је двоазбучан и једини такав у Европи, како наводи Бранко Брборић у тексту *Традиционално и модерно у српској графици – Могућност и нужност реформе двају писма*.

ЋИРИЛИЧНИ НАЗИВИ (23)

Основ савремене европске писмености чине три писма – грчко, латинско или латиничко (латиница) и ћирилско или ћирилично (ћирилица). Ћирилица је, по важности, прво и основно српско писмо, од седамдесетих година XX века запостављена, маргинализована и запуштена, од потискивања у службеној и јавној употреби до уметничке стагнације. Она у српској традицији има и неоспорну симболичку функцију и зато је оправдана њена фаворизација у службеној, јавној, просветној и културној делатности. (Пешикан и др., 2010, стр. 15)

Писана слова: **Прво слово велико:** *Житопек Ниш* (пекара); *Латинка* (фризер); *Љубица* (женска гардероба); *Јелен* (пекара);

Штампана слова: **Прво слово велико:** Соколац (браварска радња); Форма (пројектовање објеката); **Сва велика:** АНЂЕЛА (драгстор); ЉИЉА ХЕМИЈСКО ЧИШЋЕЊЕ; ВУЧКОВИЋ (очна кућа); СВЕТИ ЦАР КОНСТАНТИН (књижара); СКАДАРЛИЈА (кафана); СТАРА СРБИЈА (кафана); МОТОР ПЛУС (делови за ауто и

бицикле); МОЈ ЗАМАК (играоница, рођендаоница за децу); ПАПИР (књижара); АДВОКАТ ЦУНИЋ БОБАН; ОБУЋАР БАНЕ; ВЛАСИНСКО ЗРНО (пекара); ДУШАНОВ КОНАК (кафана); Р. К. ДАМИ МИ&НА (гардероба); МЦ – МИНГ (гардероба); АМСС (Ауто-мото савез Србије); **Комбинована употреба великих и малих слова:** АДВОКАТ Драган К. Панов; **Скраћенице:** Р. К. ДАМИ МИ&НА (од имена ћерки власнице – Мина и Нађа Дамјановић), (гардероба); МЦ – МИНГ (МЦ – иницијали власника, Марка Цветковића, а роба која се продаје у овом објекту пореклом је из Кине, па отуда алузија на кинеску династију Минг) (гардероба); АМСС (Ауто-мото савез Србије); **Кованице:** *Житонек Ниш* (пекара);

2. 2. ЛАТИНИЧНИ НАЗИВИ (38)

ПИСАНА СЛОВА: ПРВО СЛОВО ВЕЛИКО: DUŠAN (М. И Ж.

ГАРДЕРОБА)

ШТАМПАНА СЛОВА: ПРВО СЛОВО ВЕЛИКО: RIZNICA (НЕКРЕТНИНЕ); KONCEPT PUTOVANJA (ТУРИСТИЧКА АГЕНЦИЈА); INDUSTRIJA OBUĆE BEOGRAD; NIŠKA MLEKARA; BIFTEK (МЕСАРА); GILIĆ (АГЕНЦИЈА ЗА ПРОМЕТ НЕКРЕТНИНА); GLOBUS (ТУРИСТИЧКА АГЕНЦИЈА); FOND ZA MIKRO-RAZVOJ; **СВА ВЕЛИКА:** T. R. MORFEJ (ДУШЕЦИ, ПОСТЕЉИНА И СЛ.); ŽOZI (ГАРДЕРОБА); SOBIM PLUS D.O.O. (БОЈЛЕРИ, ШПОРЕТИ, ВОДОВОД, КАНАЛИЗАЦИЈА); RBV, PRIVREDNA BANKA BEOGRAD AD; DEJAN – 1 (АЛАТИ); В Е О Г Р А D (ОБУЋА); D.O.O. JORGOVAN MALA (САНИТАРИЈА, КЕРАМИКА); PIKANT PEKARA; KAFANA LIRA; CVETNA VAJKA (ЦВЕЋАРА); DDOR NOVI SAD; SANIT CENTAR PLUS; ŠPIKA (ШКОЛСКИ И КАНЦЕЛАРИЈСКИ ПРИБОР); DUŠANOVAC (РОШТИЉ); 300 ČUDA; TAŠNE KAN; ORL – ORDINACIJA DR. DINIĆ; T.R. EXTRA CM (ГАРДЕРОБА); VICKO (ДЕКОРАТИВНЕ СТВАРИ ЗА ДОМ); SPALIA (ДЕЛОВИ ЗА АУТОМОБИЛ); VANILA PLUS (ЗДРАВА ХРАНА); „LIBO“ (АГЕНЦИЈА ЗА НЕКРЕТНИНЕ); NT NOVTIM (СПОРТСКА ОПРЕМА); АРОТЕКА Z. U. FILLY⁵⁷; DEČIJA OBUĆA PAVLE⁵⁸; **СВА МАЛА:** MILENIJUM (КЊИЖАРА); TOST & PALAČINKE KLUŽO

⁵⁷ Син власника апотеке зове се Филип.

⁵⁸ Према имену власниковог сина.

(БРЗА ХРАНА); **КОМБИНАЦИЈА ВЕЛИКИХ И МАЛИХ СЛОВА У НАЗИВУ:** GORENJE STUDIO (СТУДИО БЕЛЕ ТЕХНИКЕ); METALAC MARKET (ПОСУЂЕ); **БРОЈ У НАЗИВУ:** DEJAN – 1 (АЛАТИ); 300 ČUDA (ДЕКОРАТИВНИ ПРОИЗВОДИ ЗА ДОМ); **СКРАЋЕНИЦЕ:** TAŠNE KAN („KAN“ ЈЕ СКРАЋЕНИЦА КОЈУ САЧИЊАВАЈУ ПРВА СЛОВА ИЗ ИМЕНА ДЕЦЕ ВЛАСНИКА – КАТАРИНА, АНДРИЈА, НАТАЛИЈА); ORL – ORDINACIЈA DR. DINIĆ (ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГ); T.R. EXTRA CM (МЕЂУНАРОДНА СКРАЋЕНИЦА ЗА ДУЖИНУ, ГАРДЕРОБА); VISKO (СКРАЋЕНИЦА ГРЧКИХ ИМЕНА ДЕЦЕ ВЛАСНИКА: ВИКТОРИЈА И КОСТАС, ДЕКОРАТИВНЕ СТВАРИ ЗА ДОМ); РЕКАРА KANIS (ОД ИМЕНА ДЕЦА ВЛАСНИКА: КАЋА И НИКОЛА СТАНКОВИЋ, ПЕКАРА); SPALIA (СПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ПРОДАВНИЦА АУТОЛИМАРИЈЕ И АУСПУХА); ŠRIKA (ШКОЛСКИ И КАНЦЕЛАРИЈСКИ ПРИБОР); “LIVO” (АГЕНЦИЈА ЗА НЕКРЕТНИНЕ, СКРАЋЕНИЦА ОД ДВА ПОЧЕТНА СЛОВА ИМЕНА ВЛАСНИКА ЛИДИЈА И БОРИША); NT NOVTIM (НТ ЈЕ СКРАЋЕНИЦА ПУНОГ ИМЕНА КОЈЕ ТАКОЂЕ СТОЈИ У НАЗИВУ ФИРМЕ НОВТИМ, ЗА ШТА САЗНАЈЕМО ДА ЈЕ ЛАНАЦ БУТИКА СПОРТСКЕ ОПРЕМЕ КОЈИ ЈЕ ПОКРЕНУО СИН ОДВОЛИВШИ СЕ ОД ОЧЕВЕ ФИРМЕ ЧИМЕ ЈЕ ОФОРМИО „НОВИ ТИМ“).

3. НАЗИВИ СТРАНОГ ПОРЕКЛА

Стране речи свакодневно улазе у наш језик а да тога често нисмо ни свесни. Оне се срећу у свакодневном говору младих, њих чујемо на телевизији а у језик долазе и преко најновијих технолошких достигнућа и интернет комуникације. На улици су најочљивији на натписима разних услужних радњи, од назива пекара, кафића, продавница здраве хране па све до већих трговинских ланаца. Често се дешава да страни називи буду исписани погрешно и да као такви „упадају у очи“ и делују смешно. У Улици цара Душана у Нишу од укупно 167 назива њих 79 су страног порекла.⁵⁹ Само један назив пореклом је из француског језика (Che, назив бара), неколико назива је из

⁵⁹ Притом напомињемо да у ову статистику нису ушли називи који су у наш језик дошли из турског језика јер многе од њих већ потпуно осећамо као своје, а за поједине у нашем језику и немамо синониме.

грчког, латинског, шпанског, немачког, италијанског, а остали називи су енглески. Само један назив исписан је писаним словима (*Image*, назив кафића). Великим словима написан је 31 назив, првим великим њих 7 а они код којих почетно слово није велико је 2 (the Manual Co. (производи од коже) и *caffè pizzeria Castello*). Свим малим словима исписан је само један назив (mar win (Martex d.o.o. Niš), (застакљивање).

Код назива страног порекла примећена су нека одступања. Она се тичу пре свега састављеног писања речи у називу, комбиновања великих и малих слова и писања великог првог слова сваког члана у називу иако те речи не треба писати великим словом.

НАЗИВИ ИЗ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА (67)

Писана слова: **Прво слово велико:** *Image*

Штампана слова: **Прво слово велико:** „Lesandro kids“ (играоница за децу); Easy wash (сервис за прање веша); Travego (туристичка агенција); Annex (канцеларијски намештај); Alfa look D.O.O. (мушка гардероба); Exchange office (мењница); E – shop;

Називи код којих прво слово није велико: the Manual Co. (производи од коже); *caffè pizzeria Castello*; **Називи код којих су сва слова велика (31):** T.R. “NEIL” (цеви за купатило, ексери...); UNIMARK d.o.o (бушилице, кључеви, шрафцигери...); IDEA (супермаркет); GAME BOX (рачунари и опрема); BEER COMMERCE (дисконт пића); ROOM SERVICE (сервис за прање веша); SUNSET (бар); ST. GEORGE (гардероба); LENI FASHION D.O.O SECOND HAND; BEER HOUSE; CHEERS (дисконт пића); ANTA SHOP (спортска гардероба); *NISVILLE.COM* ; PTKR HOT LINE (“hotcode”) (гардероба); T.R. O' LALI PLUS (гардероба за децу)⁶⁰; CASINA FAVORIT (казино); JOE SHOES (обућа); PIRAEUS BANK; PET SHOP (Westie); UNIMARK; BIG STAR (туристичка агенција); FINDOMESTIC; EUROLAMP (расвета); ELITE; HAPPY COLOURS (фарбара); OK SHOP; SWEET KIDS; FRIGOMONT; THE ENGLISH BOOK (књиге и приручници из енглеског језика); EUROTURS (туристичка агенција); EURO LORD (туристичка агенција); **Сва мала:** mar win (Martex d.o.o. Niš) (застакљивање); **Комбиновање великих и малих слова:** UNDERWEAR STORE Glam (продавница доњег веша); casino CAFFE BAR ADMIRAL; MAGIC FOOD plus; fast food DoMiNo (брза храна); T. R. A&T collection; GIFT SHOP *Shangri-la*; T.R „PET SHOP fiDO“ (радња за љубимце); **Састављено написане речи у страним називима:** HemofarmLogica;

⁶⁰ Према добављачу О'лали.

Winwin shop (рачунари и опрема); megaSun (соларијум); ProFill (поправка рачунара и периферне опреме); ExeShop; **Називи код којих свака реч почиње великим словом:** Boom Basic (рачунари и опрема); Tehno MS; Corner Shop; Caffè Palermo; Manual Co.; BarcinoTours (туристичка агенција); **Употреба броја у називу:** Office 1 Superstore.

3. 2. НАЗИВИ ИЗ ДРУГОГ СТРАНОГ ЈЕЗИКА (11)

Многе речи у српском језику су турцизми, што нимало не изненађује када имамо у виду нашу историју и вишевековно ропство под Турцима, али су се оне толико одомаћиле и прихватиле домаће творбене наставке да их данас у потпуности осећамо као наше. Такве речи су у називима: ДУШАНОВ КОНАК (кафана)⁶¹; D.O.O. JORGOVAN МАЛА (санитарија, керамика)⁶²;

Che (бар, француски); КОНКОРДИЈА (латински, погребна опрема; објашњење које смо добили јесте да назив потиче од имена римске богиње слоге, истовестности и једнакости); ХИГИЈА dent (стоматолошка ординација, Хигија (*грч.* Hygieia, *лат.* Hygia) је у грчкој митологији кћерка Асклепија - Ескулапа, богиња здравља и заштитница апотекара); Форма (латински, пројектовање објеката); CANONA (*нем.* топ опрема за лов и риболов); T.R. MORFEJ (грчки бог сна; радња за продају душека, постељина и сл.); MINERVA (веш, Минерва је древна римаска богиња мудрости и рата); VANILA PLUS (шпански, здрава храна); Globus (латински, туристичка агенција; МОТОР ПЛУС (латински, делови за ауто и бицикле) ; La Strega (италијански и значи „вештица“, назив за италијански ресторан; KRIZIA (италијански, фризерски салон)⁶³;

Из свега досад реченог произилази да је лексички фонд српског језика састављен из три повезане целине: његов централни и комуникативно најважнији део чине (етимолошки) домаће и потпуно одомаћене лексичке јединице (речи-лексеми и афикси), на које се надовезују оне делимично одомаћене, док се на периферији налазе неодомаћене, и отуда комуникативно маргиналне, речи. Наравно, одомаћене и неодомаћене лексичке јединице у овом фонду нису само англицизми, него све лексичке јединице које су преузете из свих расположивих језика света. (Прћић, 2004, стр. 127)

61 „конак“ пореклом из турског у изворном значењу је преноћиште, ноћење; дворца или палата; и у овом називу кафана има мало умерено значење јер реч јесте о угоститељском објекту, али не пружа услуге преноћишта.

62 Махала > маала > мала. Махала – турски: а) део вароши, кварт, четврт; б) мања насебина у оквиру неке веће целине (заселак и сл.)

63 Према истоименом италијанском парфему.

4. КОМБИНОВАЊЕ СРПСКИХ И СТРАНИХ РЕЧИ

4.1. КОМБИНОВАЊЕ СА РЕЧИМА ИЗ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА (17)

Енглески је у нашим основним и средњим школама обавезни страни језик и већи део популације, посебно млађе, често га користи у свом говору. Углавном за све термине и изразе имамо одговарајућу замену, сем у области технологије која нам долази са америчког подручја. За изразе за које у нашем језику још не постоји адекватна замена неопходно је упознати се са изворним значењем, писањем и употребом како би се избегле забуне у говору и умањиле грешке.

barber salon LESANDRO⁶⁴; AGAVA SPED – Ђорђевић (цвећара); milo shop Ribolovački centar; PHOTO STUDIO produkcija Veljković; MANUAL ART PANIĆ (радња за израду намештаја); caffè club Пећина; APOTEKA MEGA PHARMACY; HERCKOMERC NAJ; БИОДЕНТ ПЛУС; ХИГИЈА dent (стоматолошка ординација); IN plus BIŽUTERIJA; Basler osiguranje; BABIC d.o.o. SECOND HAND; *San Dekor* (декорисање простора); café poslastičara Elite; igraonica no no (играоница за децу);

4. 2. КОМБИНОВАЊЕ ЈЕЗИКА И ПИСМА

ПР. ФАРБАРА ZAPLANJKA KOMERC, ХИГИЈА DENT;

Графостилистика проучава изражајна средства писма (графије) и правописа. Јединица појачања стилистичког значења зове се графостилем. У овом истраживању забележен је један такав пример: Канцеларија – грилл анд пизза (ресторан).

5. О ОПРАВДАНОСТИ / НЕОПРАВДАНОСТИ УНОШЕЊА АНГЛИЦИЗАМА У ЈЕЗИК

64 Скраћено од Александро.

О оправданости и неоправданости уношења англицизама у наш језик говори и Тврко Прћић у студији *О англицизмима из четири различита али међуповезана угла*. У поменутој студији Прћић прави категоризацију англицизама на следећи начин: (1) Англицизам је сасвим неоправдан уколико већ постоји домаћа или одомаћена реч или израз за дати страни садржај. Сасвим неоправдани англицизми и постојење домаће или одомаћене речи и изрази наступају као међусобно конкурентни синоними. (2) Англицизам је неоправдан уколико постоји могућност превођења страног садржаја, применом продуктивних морфосинтактичких и семантичких средстава српског језика. (3) Англицизам је условно оправдан уколико нуди могућност упадљивије краћег и економичнијег изражавања новог или постојећег садржаја од домаће или одомаћене речи или изрази. (4) Англицизам је оправдан уколико уводи нову нијансу значења у систем српског језика. (5) Англицизам је сасвим оправдан уколико уноси сасвим ново значење у систем српског језика и тиме попуњава неку лексичку и / или појмовну празнину. (Прћић, 2004, стр. 122)

НОРМИРАНО ИЛИ НЕ?

Главна правила једног стандардног језика утврђена су у граматички, правопису и речнику тога језика. Уопштено речено, граматичка норма стандардног језика прописује и тумачи шта је граматички правилно (граматично) или допуштено, а шта у стандардном језику није прихваћено као правилно. А правилно је оно што је општепризнато, тј. нормирано.

Последње издање Правописа Матице српске из 2010. године дозвољава употребу свих великих слова али и писање искључиво малим словима у рекламним натписима и то са циљем ликовне стилизације:

Натписи и обрасци, као и наслови књига, називи манифестација, огласи, обавештења (на билбордима на пример), етикете на разним производима и сл. најчешће се цели исписују великим (верзалним) словима, из естетских и рекламних разлога [...] На исти начин у циљу уједначавања облика слова, може се допустити и писање искључиво малим словима, наравно само тамо где се то чини у смислу ликовне стилизације (на корицама књига, на плакатима, рекламним натписима и сл.), а никако у оквиру дужег текста. Сасвим је погрешно писање сваке речи великим почетним словом, до чега у последње време долази под утицајем енглеског језика и из рекламних разлога. (Пешикан и др. 2010: 72)

Према *Правопису српскога језика* из 2010. године, са становишта норме, прихватљиви су називи типа: *Житопек Ниш*, *Јелен*, *Форма*, *СКАДАРЛИЈА*, *СТАРА СРБИЈА*, *ПАПИР*, *ВЛАСИНСКО ЗРНО*, *ДУШАНОВ КОНАК*, *АМСС*, *Riznica*, *Niška mlekara*, *Biftek*, *milenijum*, *T.R. MORFEJ*, *KAFANA LIRA*, *CVETNA BAJKA*, *Easy wash*, *Exchange office*, *caffè pizzeria Castello*, *GAME BOX*, *BEER COMMERCE*, *CANONA* и сл. јер су у складу са граматичком и правописном нормом српског језика или језика из кога потичу.

Не могу бити прихватљиви натписи са спојено написаним речима независног значења нпр. *NemofarmLogica*, *Winwin shop*, *megaSun*, *ProFill*, *ExeShop* као ни називи код којих свака реч почиње великим словом а које није у функцији означавања властитог имена: *San Dekor*, *Corner Shop*, *Koncept Putovanja*, *Office 1 Superstore*, *Boom Basic*, *Manual Co*, *La Strega*.

Неприхватљиви су и натписи у којима је намерно или случајно дошло до грешке у писању као и називи код којих је извршено комбиновање језика и писма: *ХИГИЈА dent*, *АПОТЕКА MEGA PHARMACY*, *San Dekor*, *IN plus BIŽUTERIJA*, *ФАРБАРА Zaplanjka komerc* као и неправилно писање страних речи (*T.R. "NEIL"*)⁶⁵;

Овакав хибридни језик Твртко Прћић назива 'англосрпским језиком' и дефинише га као врсту српског језика који (све више) одступа од својих норми и окреће се норми енглеског језика. Англосрпски језик, наводи даље аутор, не манифестује се само на нивоу лексике, него и на другим нивоима. Од тих одступања најизраженије је писање великог почетног слова у свим речима вишечланих назива. (Прћић, 2000, стр. 872)

Да у нашој свакодневној језичкој пракси влада жесток раскорак између правописне норме и њене примене примећује исти аутор у чланку *О правопису и оправописмењавању*. Он у овом чланку упозорава да у јавној употреби српског језика свако пише како хоће или како мисли да треба, да је ту све препуштено случајности и стихији, при чему појам 'писати како треба' познаје и активно примећује врло мали број језички осетљивих људи. Аутор представља два могућа решења овакве ситуације а то су: „...или да се јавно прихвати садашње стање хроничне анормије и огласи како су сви начини писања допуштени или да се хитно отпочне с кампањом оПРАВОПИСмењавања, са школом и медијима као главним носиоцима...” (Прћић, 2007, стр. 694)

65 NEIL (Објашњење које смо добили је то да овај назив на енглеском језику значи „ексер“, али заправо „ексер“ се на поменутом језику пише дручачије – „nail“)

6. ЗАКЉУЧАК

У писање овог рада кренули смо са претпоставком да ћемо на терену наићи на већи број назива који су страног порекла. Ова хипотеза је потврђена јер од укупно 167 пописаних назива, њих 79 су страни, од којих је чак 67 из енглеског језика. Назива на српском језику је 62, што је мање од назива на енглеском. У 17 случајева примећено је и комбиновање српских и енглеских речи када су добијени називи мешовитог састава. Српски називи најчешће су исписивани латиничним писмом и то у 38 случајева док је назива на ћирилици 24. Преовладавају називи исписани штампаним словима као и они код којих су сва слова велика. Назива са прозирном семантиком је далеко мање од оних са непрозирном (49 / 167).

Стиче се утисак да се наши људи потпуно свесно и плански служе туђим језиком и писмом приликом именовања својих фирми. Чак су и натписи попут Канцеларија – грилл анд пизза (за ресторан) намерни. Оно што је изворно више није модерно, па власници објеката, а у складу са потребама тржишта, без размишљања одбацују наш језик и обичаје. Тако страни називи постају ствар престижа а домаћи нешто што је превазиђено.

Рекламни натписи имају за циљ да привуку купце и из тог разлога често су исписани на другачији начин. Употребу свих великих као и свих малих слова не можемо узети за зло када се користе са циљем ликовне стилизације. Сасвим је погрешно писање сваке речи великим почетним словом (Koncept Putovanja, Boom Basic, San Dekor, Corner Shop), погрешни су натписи са спојено написаним речима независног значења (HemofarmLogica, ExeShop, megaSun, ProFill, Winwin shop), мешање језика и писма (ФАРБАРА Zaplanjka komerc; ХИГИЈА dent), неправилно писање страних назива: T.R. „NEIL” (објашњење које смо добили је то да овај назив на енглеском језику значи „ексер“, али заправо „ексер“ се на поменутом језику пише другачије – „nail“). Пажњу треба скренути на превелики број страних назива и препоручити употребу домаћих у свим случајевима када је то могуће.

7. ЛИТЕРАТУРА:

Брборић, Б. *Традиционално и модерно у српској графици – Могућност и нужност реформе двају писма*. Преузето 22. 11. 2012. са Народна библиотека Србије. Адреса сајта: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=528.

Katnić, M. B. (1999). *Lingvistička stilistika*. Преузето 25. 12. 2012. са Research Support Scheme. Адреса сајта: <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf>.

Марјановић, С. (1993). *Структура назива радних организација у привреди на српскохрватском језичком подручју*. Докторска дисертација, Универзитет у Београду.

Пешикан, М. & Јерковић, Ј. & Пижурица, М. (2010). *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.

Прћић, Т. (2000). О синдрому миленијумске бубе и језику англосрпском. *Јужнословенски филолог LVI*, 3-4, 867-873.

Прћић, Т. (2004). О англицизмима из четири различита али међуповезана угла. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVII*, 1-2, 113-129.

Прћић, Т. (2007). О правопису и оправописмењавању. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику L*, 1-2, 691-695.

Речник српскога језика. (2004). Нови Сад: Матица српска.

Nataša Spasić, Faculty of Philosophy, University of Niš

Nikola Blagojević, Faculty of Philosophy, University of Niš

**COMPANY NAMES IN DUŠANOVA STREET IN NIŠ
(WITH REGARDS TO THE STANDARD SERBIAN LITERARY LANGUAGE)**

ABSTRACT

The impression of which type of alphabet or language is used in a country and at the same time of its culture can be made on the basis of the names on the shops, the advertisements that are on the shop windows, the types of names given to the companies, cafes, local shops and boutiques. In the last few years it has been obvious that there are more and more foreign names, the most frequent ones coming from English, and also those coming from Serbian but written in the Latin alphabet. The results of the survey approved the hypothesis and indicated that out of the total amount of the names (167), 79 were of the foreign origin, with even 67 of them coming from English. The number of names in Serbian is 62 which is less than the number of names in English. The combination of Serbian and English can be noticed in 17 examples. Serbian names are mostly written in the Latin alphabet, 38 of them, and the number of names in the Cyrillic alphabet is 24. Taking into account the standard criteria the unacceptable examples are: 1) those in which each word starts with a capital letter (Koncept Putovanja), 2) the compound names in which the words coming together have independent meanings (HemofarmLogica), 3) the mixture of languages and alphabets (ХИГИЈА dent), and 4) the wrong spelling of foreign names. Spelling with all capital or small letters is allowed with the aim of artistic expression

JEZIK, DRUŠTVO, IDEOLOGIJE I NACIONALNA SIGURNOST

SAŽETAK

Interdisciplinarni pristup problematici diskurzivne diseminacije ideologija, za koji vjerujemo da je od ključne važnosti za temeljitije tumačenje društvenih i političkih procesa u Republici Hrvatskoj, omogućuje nam uporabu širega teorijskog instrumentarija pomoću kojega možemo pokušati preciznije analizirati neke vidove ove tematike. Kroz sociološki pristup sferama političkih institucija, odnosa i međusobnog utjecaja između građana i političkih elita, analizirat ćemo moderne socioformativne trendove prisutne u hrvatskom društvu unutar jednog širega, europskoga konteksta. Istražit ćemo na koji način dvije dominantne ideološke paradigme – ideologija eurocentrizma i ideologija straha, koje su suštinski konfliktne, koegzistiraju kroz diskurs i u kojem bi se smjeru njihov složeni međusobni odnos mogao razvijati. Osvrnut ćemo se i na radikalizaciju kojoj biva izložen hrvatski javni diskurs. Kroz prizmu kritičke analize diskursa analizirat ćemo znakovit radikalizirani fragment javnog diskursa, aktualni politički govor, kako bismo na površinu izvukli dio uporišta dominantnih ideologija na koja nailazimo u suvremenom hrvatskom političkom diskursu, i to u kontekstu interesa koji stoje u pozadini njihovog zagovaranja i njihove divulgacije. Na kraju ćemo pokušati sintetizirati rezultate istraživanja te iznijeti vlastito viđenje pristupa problematici, s osvrtom na prednosti upotrebe lingvističkog instrumentarija pri proučavanju javnoga diskursa te uočavanju i prokazivanju ideologija koje u konačnici mogu biti opasne po nacionalnu sigurnost i stabilnost.

1. SUDAR IDEOLOGIJA: OPASNOST PROTURJEČJA

Suvremeni hrvatski društveno-politički diskurs obilježen je prisutnošću brojnih ideologija, no za potrebe ovog rada usredotočit ćemo se na sljedeće, jer vjerujemo kako su upravo ove makroideologije dominantnih društvenih skupina, odnosno političkih elita, najčešće instrumentalizirane u svrhu postizanja pragmatičkih, realpolitičkih ciljeva od strane interesnih i vladajućih skupina u RH:

1. Ideologija eurocentrizma
2. Ideologija straha

1.1. Ideologija eurocentrizma: europske i euroatlanske integracije

Krajem 90-ih godina prošlog stoljeća Hrvatska započinje intenzivnije raditi na razvoju bilateralnih odnosa s Europskom unijom, od 1997. Vijeće Europske unije određuje političke i gospodarske uvjete za razvoj bilateralnih odnosa s Hrvatskom, koja pristupne pregovore

formalno zatvara 2011., a 1. srpnja 2013. određuje se kao datum službenog ulaska RH u Europsku uniju (Hrvatski sabor, <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=385>). S druge strane, u otprilike istom periodu, paralelno se odvija i proces hrvatskog pristupanja NATO-u, koji je okončan 1. travnja 2009. godine (NATO – Hrvatska, <http://nato.hr/kronologija-pristupanja-republike-hrvatske-nato-u>). Ostavimo li gospodarske, ekonomske i vojne odrednice po strani, kao neke od ključnih društvenih i pravnih ideoloških odrednica vrijednosnog sustava eurocentrizma možemo navesti demokratičnost, uvažavanje različitosti, angažiranu toleranciju i protivljenje svakoj vrsti diskriminacije, zatim multikulturalnost, i pravednost kroz vladavinu prava, s osobito velikim značajem koji se pridaje ljudskim pravima. Definiranjem europskih i euroatlanskih integracija kao ključnih strateških ciljeva Republike Hrvatske, započinje proces diskurzivne diseminacije ideologije eurocentrizma, koji na ovaj ili onaj način ne prestaje biti jednom od fokalnih točaka najutjecajnijih političkih opcija u Hrvatskoj, gotovo monolitnih u podržavanju procesa eurointegracije.

1.2. Politika i ideologija straha

Suvremeni hrvatski politički diskurs, pri čemu mislimo na onaj koji se javlja 2012. i 2013. godine, u velikoj je mjeri konvergentan s političkim diskursima Zapadnih zemalja - pitanja vanjske i sigurnosne politike, Hrvatska kao članica NATO-a, uskoro i članica EU (Cvrtila, 2004) - osobito po odnosu na koji se hrvatski političari odlučuju pozicionirati naspram svakodnevice. Mnogi kritičari primjećuju kako javnim diskursom i javnim životom općenito u zapadnjačkim društvima sve češće dominira politika straha i ranjivosti, koja počiva na diseminaciji ideologije straha i ranjivosti. Sama sintagma „politika straha“ implicira da političari svjesno manipuliraju ljudskim strahovima u svrhu ostvarivanja svojih ciljeva. Riječ je o projektu manipulacije kojemu je svrha neutralizirati nesuglasice u javnosti i dobiti pristanak biračkog tijela.

Politiziranje straha i pretvaranje ideologije straha u *modus operandi* političkih struktura nije nova pojava, jer je strah često tijekom povijesti bio korišten kao političko oruđe vladajućih elita, koje su rano shvatile da ga mogu koristiti u svrhu prisile, terora i održavanja javnog reda i mira. Vjerojatno najpoželjnija posljedica straha, iz perspektive onih koji ga koriste kao političku strategiju, jest njegovo izazivanje zajedničke reakcije zbog neke prijetnje, konsolidacija masa i omogućavanje postizanja konsenzusa. Iako nam zdrav razum nalaže da bi pozitivni politički programi trebali izbjegavati politiku straha, kulturalna klima i iskustvo koje hrvatsko biračko tijelo sa svojim predstavnicima ima, kao posljedicu imaju da

se takvi programi često čine naivnima i lažnima, birači se osjećaju prevareno i razočarano te iz dana u dan postaju sve agresivniji prema političkim elitama. Ovakva tendencija gubitka povjerenja u vladajuće elite u skladu je sa zapadnim tendencijama poimanja politike (Furedi, 2008). Političke elite kao da svjesno zanemaruju potencijalno destruktivne posljedice prolongiranja ovakve društvene klime. Nesigurnost, tjeskoba i nestabilnost društva koje ih je internaliziralo mogu rezultirati stvarnim prijetnjama nacionalnoj sigurnosti.

1.3. Ideologija nacionalizma

Kao što ističe Slaven Ravlić, mnogi istraživači upozorili su na izrazitu emocionalnu i moralnu snagu nacionalizma, na njegovu sposobnost da socijalno kanalizira mržnju i ljubav te da kod pripadnika nacije potakne snažne kolektivne emocije. Kao izrazito „zapaljiva“ ideologija, u 20. st. nacionalizam je legitimirao niz različitih režima, pokreta i borbi. Kroz vrijeme, pokazao je svojstva ideologije koja se lako prilagođava kontekstu te se zato sve više smatra krovnim pojmom koji je u stanju pokriti različite elemente (Ravlić, 2003, str. 200-202). Temeljnim elementima nacionalističke ideologije smatraju se nacija, nacionalni identitet, država i granice. Svaki od tih elemenata na ovaj ili onaj način se može pokazati kao mogući problem u opoziciji naspram temeljnih elemenata i vrijednosti ideologije eurocentrizma. Razni autori nacionalizam smatraju najekstremnijim oblikom političke svijesti i postupanja koji često tendira ka razvoju u fanatizam (Ravlić, 2003). Fundamentalna ideološka i vrijednosna nepomirljivost između eurocentrizma i nacionalizma može biti uzrokom društvene nestabilnosti, koja bi se u okolini poput ove, koja je karakterizirana društvenim i ideološkim proturječjem, mogla manifestirati u vidu raznih unutar društvenih sukoba te elemenata društvene patologije.

1.4. IDEOLOŠKA I VRIJEDNOSNA PROTURJEČJA KAO KATALIZATOR DRUŠTVENE NESTABILNOSTI

Unutar jednog društva postoji velik broj različitosti i različitih nastojanja usmjerenih prema ostvarenju suprotnih interesnih i vrijednosnih orijentacija. Takve društvene proturječnosti mogu biti ozbiljan izvor ugrožavanja ukoliko izmaknu kontroli (Bilandžić, 2010). Dugotrajna prisutnost dviju inherentno različitih i divergentnih makroideologija doprinosi stvaranju društvene i kulturološke klime unutar koje takva društvena proturječja mogu eskalirati. S jedne strane imamo ideologiju eurocentrizma, koja se temelji na zagovaranju demokratičnosti, razvijanju individualnih potencijala, stvaranju aktivnog

građanina Hrvatske i Europe, jednakosti, pluralizmu, individualnoj i društvenoj sigurnosti, solidarnosti, dobrosusjedskim odnosima i regionalnoj stabilnosti. S druge strane nalazi se ideologija straha, koja ističe stanje iznimne nesigurnosti, dugotrajnu krizu kojoj se ne nazire kraj i koju treba imati na umu pri donošenju odluka. To je ideologija koja težište stavlja na ranjivost građana, fiksirajući ju kao trajno stanje i karakteristiku građana, da bi je zatim naturalizirala i smatrala polazištem u skladu s kojim ti isti ljudi reaguju (Furedi, 2008). Građanin koji bi trebao postati aktivnim subjektom u političkom životu, kako unutar svoje države, tako i unutar europske zajednice, nailazi na pesimizam i fatalizam naspram budućnosti koju se diskurzivno prikazuje kao izrazito nepredvidljivu, nesigurnu i opasnu. Multikulturalizam, pluralizam i borba protiv svih oblika diskriminacije stoje uz bok diskurzivnoj gradbi „straha od Drugoga/Njih“. Diskurs pojedinih zemalja Europe također je u mnogim svojim aspektima postao diskurs straha: strah od terora, strah od azilanata (Francuska), strah od antidruštvenog ponašanja, strah zbog internacionalnog kriminala, strah zbog budućnosti Europe. Ovakve nepomirljive razlike u svjetonazorima katalizator su proturječja koja u društvenoj klimi neizvjesnosti mogu imati tendenciju prerastanja u ugrozu nacionalnoj sigurnosti – bilo da se radi o nemirima (Turska), terorizmu ili nekom drugom obliku društvenog manifestiranja paradoksa dvostruke vrijednosne paradigme. Uzimajući u obzir društvenu percepciju nacionalnog okruženja - uronjenost u gospodarsku, ali i moralnu krizu - istovremeno zagovarane dviju suštinski različitih ideologija doprinosi podizanju rizika od pojave raznih oblika ugroza, kako po društvo, tako i po državu.

2. IDEOLOGIJE NA DJELU, LINGVISTIČKA PERSPEKTIVA

Pod pojmom ideologije zagovarat ćemo shvaćanja koja o istoj zastupa Teun van Dijk u svojem već kultnom djelu *Ideologije*, u kojima postavlja okvir za suvremenu multidisciplinarnu teoriju ideologije (Van Dijk, 2006). Nasuprot starijih pogleda na ideologiju, Van Dijk redefinira samo poimanje ideologije kao koncepta. Glavne točke na kojima se zadržava pri određivanju ideologije su:

1. Ideologije su osnove društvenih predodžbi koje dijele pripadnici neke društvene skupine, one omogućuju pripadnicima neke skupine organizaciju mnoštva društvenih uvjerenja oko onoga što je za njih dobro ili loše i ispravno ili pogrešno te na taj način određuje njihovo djelovanje.

2. Ideologije mogu utjecati na društvenu percepciju realnosti – na temelju njih razni pripadnici skupine mogu prihvatiti nešto kao istinito, odnosno odbaciti nešto kao lažno. Ipak, ističe kako ideologije nisu svjetonazori, već su prije načela koja oblikuju osnove svjetonazora.
3. Ideologija se promatra kroz multidisciplinarni trokut diskursa-spoznađe-društva.
4. U većini slučajeva, ideologije služe sebi samima i funkcija su materijalnih, simboličkih i drugih interesa skupine.
5. U konačnici, kaže i kako su one mentalni okvir uvjerenja o društvu i spoznajne i društvene funkcije takva okvira za skupine, no ne zadržavaju se na davanju smisla društvu već i uređuju društvene prakse.

2.1. KRITIČKA ANALIZA DISKURSA (CDA) – STRATEGIJE (DE)LEGITIMACIJE

Pri kritičkoj analizi diskursa, bitno je proučavati strategije uključivanja i isključivanja koje su prisutne, odnosno odsutne u nekom tekstu, ne bi li na taj način uočili temeljna uvjerenja i ideološki sadržaj koji stoji u pozadini diskurzivnih praksi. Mnoge društvene prakse i procesi usko su povezani s temeljnim ideologijama skupina. Kroz izricanje temeljne opozicije *Nas* naspram *Njih*, ideologije koje isključuju i delegitimiraju određene društvene skupine *Druge* pokušavaju prikazati inferiornijima naspram *Nas* – izvan i ispod naše sredine, naših vrijednosti i naših očekivanja (Van Dijk, 2006).

Legitimacija je jedna od glavnih društvenih funkcija ideologija. Ona pretpostavlja moralne ili zakonske temelje za prosudbu službenog djelovanja, kao što su norme, vrijednosti ili formalni zakoni. Predodžbe što ih društvo dijeli, osobito one vrijednosne, pružaju temelj za prosudbe o onome što je ispravno ili pogrešno, odnosno dobro ili loše. Upravo su ideologije te koje oblikuju osnovna načela na temelju kojih dolazi do unutarnje legitimacije skupine, a to čine navodeći ideološke kategorije kriterija pripadnosti, ciljeva, društvenog položaja, resursa te normi i vrijednosti za svoju skupinu. Te norme i vrijednosti ne samo što uređuju i organiziraju djelovanje pripadnika skupine, već ih se može upotrijebiti da bi se opravdao (ili osporio) društveni položaj skupine u odnosu na druge skupine. U ovom složenom procesu pridobivanja podrške, glorifikacije *Nas* i demonizacije *Druge*, skupina koja želi legitimirati svoja osnovna načela kao pravedna ujedno se pokušava odijeliti od druge skupine, čija osnovna načela pokušava 'gurnuti' u sferu neprihvatljivog, a ideologije proglasiti 'nezakonitima'. Strategije delegitimacije teže osporavanju postojanju ili identiteta druge

skupine. U odnosu postavljanja dominantne skupine naspram manjinske, Van Dijk definira šest vrsta delegitimacije (Van Dijk, 2006, str. 345):

1. Delegitimacija pripadnosti: *Oni ne pripadaju tu, nije im mjesto na Našem teritoriju.*
2. Delegitimacija djelovanja, uključujući diskurs: *Oni nemaju pravo uključivanja u Naše djelatnosti, Oni nemaju pravo uključivanja u Naš diskurs.*
3. Delegitimacija ciljeva: *Oni dolaze kod Nas kako bi iskoristili nešto Naše.*
4. Delegitimacija normi i vrijednosti: *Njihove vrijednosti nisu Naše, Oni se moraju prilagoditi (češće asimilirati) našoj kulturi.*
5. Delegitimacija društvenog položaja: *Oni se pretvaraju da su nešto što nisu (npr. Ugroženi).*
6. Delegitimacija pristupa društvenim izvorima: *Oni nemaju pravo prvenstva u dobivanju posla kod Nas, pri stanovanju, radu, itd.*

Strategije delegitimiranja općenito pretpostavljaju norme, vrijednosti i ideologije koje smatramo univerzalnim ili široko prihvaćenim u društvu. Na temelju njih, dominantne skupine ne upućuju otvoreno na vlastite interese, već tvrde da su njihovo djelovanje i politika usmjereni prema općem dobru ili da su dobri i za same podčinjene skupine. Legitimiranje je složen društveni čin koji se obično provodi govorom i tekstom. Strategije legitimiranja i delegitimiranja slično su diskurzivne i uključuju ustaljene poteze stvaranja i održavanja pozitivne samopredodžbe te negativne predodžbe o drugima.

2.2. STRATEGIJE AUTORIZACIJE

Svaki sustav temeljen na autoritetu pokušava uspostaviti i kultivirati uvjerenje o vlastitoj legitimnosti (Van Leeuwen, 2008, str. 106). Jezik je, bez sumnje, najvažniji medij putem kojeg se to nastojanje pokušava ostvariti. Proučavajući četiri kategorije legitimacije koje smatra najbitnijim za temeljitu kritičku analizu diskurzivne gradbe legitimacije, Van Leeuwen razlikuje šest tipova autorizacije (Van Leeuwen, 2008):

1. Osobni autoritet – *Zašto to moram učiniti? Zato što ja tako kažem.*
2. Autoritet stručnjaka – *Zašto to moram napraviti? Zato što doktor XY tako kaže.*
3. Autoritet uzora – *Zašto to moram učiniti? Zato što to kaže XY, a on je cool, iskusan, mudar...*
4. Neosobni autoritet – *Zašto to moram učiniti? Zato što tako nalaže zakon, pravilo, politika, propis...*

5. Autoritet tradicije – *Zašto to moram učiniti? Zato što se tako oduvijek radilo, po običaju.*
6. Autoritet konformizma – *Zašto to moram učiniti? Zato što tako radi većina ljudi.*

2.3. KRITIČKA ANALIZA DISKURSA POLITIČKOG GOVORA

U nastavku ćemo instrumentarij izložen u prethodnom poglavlju primijeniti na fragment iz hrvatskog javnog diskursa, politički govor Ruže Tomašić, predsjednice HSP-a dr. Ante Starčević za vrijeme 23. obljetnice HDZ-a u Slatini, 15. ožujka 2013. (v. prilog 1 – transkript govora). Čini se da Hrvatska u posljednje vrijeme proživljava radikalizaciju kako diskursa, tako i politike – sve do nedavno nacionalistički diskurs smatrao se i proglašavao nelegitimnim od strane vladajućih skupina, koje su u prvi plan plasirale eurocentrične vrijednosti tolerancije, multikulturalnosti, višejezičnosti i modernosti. Akteri poput Stožera za obranu hrvatskog Vukovara uvelike su doprinijeli normalizaciji nacionalističkog diskursa i njegovog povratka u arenu političke i javne rasprave. Govor Ruže Tomašić samo je pločica u mozaiku promoviranja sve jače nacionalističke ideologije koja kroz diskurs sama sebi pokušava osigurati podršku ciljanih skupina apelirajući na patemičke elemente u društvenom tijelu. Već na samom početku govora, uočavamo pripremu za delegitimaciju 'jadrnika iz Banskih dvora' – anegdota služi kao uvertira u retorički istup utemeljen na nacionalističkoj ideologiji. Tomašić započinje delegitimirajući djelovanje i diskurs vladajuće skupine, optužujući Vladu da je formirala diskurs u kojemu su vrijednosti za koje se ona zalaže, a koje smatra univerzalnim, demonizirane, zajedno s nacionalističkom ideologijom čijim su dijelom. Vrijednosti koje zagovara su sljedeće:

1. Istina – nazivanje stvari pravim imenom
2. Domoljublje i nacionalni ponos – pravo da se javno dičimo svojom nacionalnošću

Nastavlja delegitimacijom pripadnosti, i to na dvije razine. Na višoj, općenitijoj razini poziva sve one koji ne vole Hrvatsku da ju napuste. U tu širu populaciju Drugih, odnosno gostiju, uključuje i Vladu RH. Medijski popraćena i često dekontekstualizirana rečenica gđe. Tomašić „*Ja mislim da je ovo Hrvatska, a svi drugi su gosti u ovoj državi...*“ tipičan je primjer zastupanja nacionalističke ideologije. Sljedeći korak je legitimacija vlastitih vrijednosti, kao što su istina, domoljublje i nacionalni ponos, kroz autorizaciju – pozivajući se na autoritet uzora (npr. Amerika, Engleska, Francuska):

„Recite Amerikancu da nije domoljub, ili Englezu, ili Francuzu, pa da čujemo što će vam reći! Samo mi ne smijemo govoriti da smo domoljubi, samo mi ne smijemo voliti državu, samo mi ne smijemo raditi za svoju državu.“

Po završetku autorizacije, opet se okreće delegitimaciji, i to ciljeva aktualne Vlade – ulazak Hrvatske u Europsku uniju. Ciljevima vladajuće skupine suprotstavljaju se ideološke vrijednosti skupine koju gđa. Tomašić zastupa i kojoj pripada (*Mi*). Gradba identiteta te skupine sastoji se od konstrukcije nacionalnog kolektiva sa sljedećim obilježjima:

1. Ponosan je.
2. Ima bogatu tradiciju, kulturu i povijest.
3. Obilježen je domoljubljem.

Mi se dovodimo u opoziciju naspram *Njih*, kojima se pripisuju sljedeća obilježja:

1. Manje bogata tradicija, kultura i povijest. *„Ulazimo kao država koja je starija od većine onih država koje nama sole pamet. Zamislite kako jedan Englez gleda u mene kada mu kažem da su naši kraljevi jeli sa žlicama i vilicama iz tanjura, dok su njihovi još uvijek jeli prstima sa drvenih pladanja.“*
2. Civilizacijska nezrelost *Njih* naspram *Nas*, koja se opet diskurzivno provodi kroz autorizaciju putem uzora. *„Da smo mi imali svoje kraljeve kad oni nisu ni znali što su kraljevi.“*

Na kraju ponovno ističe jednu od temeljnih vrijednosti nacionalističke ideologije – domoljublje – koje dovodi u vezu s tradicionalnim poimanjem vrijednosti i društvenotvornosti obitelji, ne bi li se u konačnici govor zaokružila u duhu političkog programa HSP-a dr. Ante Starčevića, koji promiče bogoljublje i pobožnost kao neke od svojih fundamentalnih vrijednosti.

Nacionalistička ideologija, kao i mnoge druge, dio svojeg pragmatičkog učinka temelji na politici straha. Kroz opoziciju *Nas* (Hrvata) i *Njih* (ostalih), kroz demonizaciju *Drugih*, društvo se polarizira. Podučeni poviješću koja nudi mnogobrojne primjere kako posljedice promicanja nacionalističke ideologije mogu biti pogubne, kako za društvo, tako i za državu, smatramo kako je bitno prepoznati aktere koji doprinose širenju straha i nepovjerenja prema ne-hrvatskim skupinama u RH.

3. ZAKLJUČAK

Istraživanja pokazuju da je u Hrvatskoj povjerenje građana u političare zadnjih godina u padu. Prema istraživanjima UNODC-a (*United Nations Office on Drugs and Crime*) iz 2011., Hrvati ističu korupciju, osobito u javnom sektoru, kao treći najvažniji problem u državi, odmah nakon nezaposlenosti i djelovanja Vlade. Društvena klima većim je dijelom ujedinjena u nepovjerenju naspram političkih nastojanja političkih elita, što možemo dovesti u vezu s ekonomskom krizom, ali i moralnom krizom – sistemskom korupcijom i kriminalom prisutnim u najvišim krugovima politike. Suvremeni hrvatski javni diskurs plod je višegodišnjeg supostojanja nepomirljivih makroideologija; makroideologije eurocentrizma i makroideologije straha, koja stvara plodno tlo za razvoj elemenata nacionalizma. Vrijednosni sustav eurocentrizma uključuje demokratičnost, uvažavanje različitosti, angažiranu toleranciju i protivljenje svakoj vrsti diskriminacije, multikulturalnost, pravednost kroz vladavinu prava i osobito veliki značaj pripisan ljudskim pravima. Ideologija straha nagriza upravo te temelje ideologije eurocentrizma. Pojava porasta straha od Drugoga, od drugačijeg, od nepoznatog i od svakog oblika promjene simptom su društva koje gubi kontrolu nad vlastitim vrijednosnim kompasom, proživljavajući društveno proturječje unutar kojega se s jedne strane od pojedinca traži da se oslobodi predrasuda i da prigrlji multikulturalnost i multinacionalnost, dok mu se s druge strane neprestano preporuča oprez od nadolazećeg otvaranja granica u kontekstu tržišta rada, društvene sigurnosti i internacionalnog kriminala. Paradoks koji proizlazi iz sudara eurocentrizma i straha, odnosno nacionalizma, zajedno s rastućim nezadovoljstvom građana u odnosu na vladajuće političke elite, može biti uzrokom društvenih nemira koji su u stanju ozbiljno ugroziti nacionalnu sigurnost države. Diskurzivni okret ka radikalizaciji diskursa i politike, sve prisutniji i u zemljama koje su na samom čelu Europske unije (Francuska, Italija), u 2012. i 2013. počeo je uzimati maha i u hrvatskom javnom diskursu. Instrumentalizacija straha radi ostvarivanja političkih interesa pogoduje stvaranju ozračja koje može biti štetno po društvenu sigurnost i stabilnost, a pokušaji da se takva društvena klima straha i nesigurnosti putem ideologije nacionalizma kanalizira u političku snagu opasan su eksperiment, čije su posljedice u povijesti više puta bile tragične. Interdisciplinarna analiza diskursa nudi nam široki analitički instrumentarij pomoću kojeg možemo bolje shvatiti složenost diskurzivnih praksi. Unutar lingvistike, kritička analiza diskursa jedno je od analitičkih oruđa pomoću kojih možemo pristupiti diskursu, kako bismo pomoću njega ukazali na diskurzivna uporišta takvih namjera te na interese i ciljeve koji stoje u pozadini zagovaranja i pokušaja legitimacije ideologija. Prokazivanjem (patemičke) manipulacije od strane raznih aktanata u diskurzivnom prostoru, razvija se kultura kritičkog razmišljanja koja u konačnici može pomoći neutralizirati klice radikalizacije koje se planski plasiraju u nikad

konačnoj potrazi za ostvarivanjem političkih i interesnih ciljeva te njihovom legitimacijom. Smatramo kako je vjerojatnije da će osvještavanja i upućivanja javnost biti u stanju pravovremeno reagirati na prijetnje koje takve agende mogu imati po društvenu, a time i nacionalnu sigurnost. Nadamo se kako smo ovim radom barem djelomično pokazali kako se interdisciplinarnim, panoptičkim pristupanjem tematici diskurzivne analize društvenih i ideoloških strujanja može obogatiti i produbiti analiza stanja u kojemu se nalazi društvo, a koje je u sinkronijskom presijeku najjasnije vidljivo upravo u diskurzivnim praksama određenog vremenskog razdoblja, jer se upravo unutar diskurzivne arene sukobljavaju različite struje, u potrazi za legitimacijom svojih vrijednosti i ciljeva.

4. LITERATURA

Bilandžić, M. (2010). *Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma*. Zagreb: Biblioteka Argumenti.

Constanze Letsch. (2013). *Turkey protests spread after violence in Istanbul over park demolition*. Preuzeto 13.6.2013. u 19:07 h s *The Guardian*. Adresa stranice: <http://www.theguardian.com/world/2013/may/31/istanbul-protesters-violent-clashes-police>

Cvrtila, V. (2004). *Hrvatska i NATO*. Zagreb: Biblioteka Globalizacija

Europska unija, Hrvatski sabor - nacionalni parlament države članice Europske unije. Preuzeto 13.6.2013. u 15:23 h. Web stranice Hrvatskog sabora. Adresa stranice: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=385>

Furedi, F. (2008). *Politika straha: S onu stranu ljevice i desnice*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus

Gabriel Borrud. (2012). *Sarkozy intensifies anti-immigration rhetoric*. Preuzeto 12.6.2013. u 11:06 h s *Deutsche Welle*. Adresa stranice: <http://www.dw.de/sarkozy-intensifies-anti-immigration-rhetoric/a-15703843>

Kronologija pristupanja Republike Hrvatske NATO-u . Preuzeto 13.6.2013. u 15:40 h. Web stranice NATO – Hrvatska. Adresa stranice: <http://nato.hr/kronologija-pristupanja-republike-hrvatske-nato-u>

Osvrt na govor na kojemu se vršila kritička analiza diskursa. Preuzeto 14.5.2013. u 19:40 h s web stranica Večernjeg lista. Adresa stranice: <http://www.vecernji.hr/regije/ruza-tomasic-hrvatska-je-hrvate-ostali-su-gosti-clanak-525084>

Primjer djelovanja Stožera za obranu hrvatskog Vukovara. Preuzeto 14.5.2013. u 19:40 h s web stranica Večernjeg lista. Adresa stranice: <http://www.vecernji.hr/vijesti/stozer-obranu-vukovara-zove-prosvjed-7-travnja-zagrebu-clanak-532467>

The Institute of Economic, Zagreb. (2011). Istraživanje UNODC-a (*United Nations Office on Drugs and Crime*) za Hrvatsku. Preuzeto 13.6.2013. u 14:22 h sa stranica UNODCa. Adresa stranice: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/corruption/Croatia_corruption_report_web_version.pdf

Van Dijk, T. (2006). *Ideologija: Multidisciplinarni pristup*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga

Van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. New York: Oxford University Press

5. PRILOG

Prilog 1 – transkript političkog govora Ruže Tomašić, predsjednice HSP-a dr. Ante Starčević za vrijeme 23. obljetnice HDZ-a u Slatini, 15.03.2013. – video snimka govora preuzeta je 14.5.2013. s YouTubea (<http://www.youtube.com/watch?v=zl8Y0YW6MHg>).

Robin-Ivan Capar, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb

LANGUAGE, SOCIETY, IDEOLOGIES AND NATIONAL SECURITY

The Narrative Construction of Fear in Croatia's Political Discourse and its Consequences on Croatia's National Security

ABSTRACT

The methodological goal of this paper was to use an interdisciplinary approach to analyze the use of ideologies in the area of public discourse, with a particular interest in the strategies of manipulation present in the discursive arena. We proceeded to research the diachronic evolution of the presence of the major ideologies found in Croatia's public discourse: the ideology of eurocentrism and the ideology of fear, the latter having a tendency to evolve into the ideology of

nationalism. By identifying and focusing on these major ideologies, we tried to emphasize the chasm that lies between them – a void that inevitably leads to a clash of values among them, which we perceived to be quite dangerous for Croatia's national security. Through the critical discourse analysis of a modern Croatian political speech, we strived to show the key arguments that underline the slowly increasing nationalist rhetoric that is, step by step, winning its way back into the area of legitimate public discourse. We then drew attention to the risks of instrumentalization of ideologies that amplify the ideological and social contradictions within a society. In conclusion, we underlined the advantages of an interdisciplinary approach to complex social phenomenon such as these.

Маја Митева, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Анализа на неличните глаголски форми во делата на Горјан Петрески (глаголска именка и глаголски прилог)

РЕЗИМЕ

Во овој труд ќе бидат анализирани примери од лектирните изданија на Горјан Петрески за основно образование, според програмата на Министерството за образование на Р. Македонија, а споредбено ќе бидат употребувани соодветни примери и од другите негови романи. Станува збор за анализа на две нелични глаголски форми – глаголската именка и глаголскиот прилог. На почетокот на мојата анализа на овие форми во избраните дела на Г. Петрески поставив три хипотези кои се однесуваат на проблематиката од овој дел. Првата хипотеза се однесува на застапеноста на неличната глаголска форма – глаголската именка во своето основно значење и во дополнителните значења преку кои се збогатува јазичниот израз на писателот. Потоа следува анализа на застапеноста на неличната глаголска форма – глаголскиот прилог во двете свои значења – како дејство што се врши едновременно со дејството изразено со личната глаголска форма и како дејство што му претходи на дејството изразено со лична глаголска форма. Последната хипотеза се однесува на фреквенцијата на двете форми - позастапена нелична глаголска форма е глаголската именка.

1. АНАЛИЗА НА НЕЛИЧНИТЕ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ

1.1. Хипотези за анализа

Неличните глаголски форми имаат посебен дел во јазичниот израз на еден писател. И двете форми беа застапени во сите анализирани дела и подетално ќе ви ги претставам сите значења во кои се јавуваат овие форми – основното значење и употребата на истите во други ситуации и јазични изрази.

X1: Во делата на Горјан Петрески застапена е неличната глаголска форма – глаголската именка во своето основно значење и во дополнителните значења преку кои се збогатува јазичниот израз на писателот.

X2: Во делата на Горјан Петрески застапена е неличната глаголска форма – глаголскиот прилог во двете свои значења – како дејство што се врши едновременно со дејството изразено со личната глаголска форма и како дејство што му претходи на дејството изразено со лична глаголска форма.

X3: Позастапена нелична глаголска форма е глаголската именка.

2. АНАЛИЗА НА ГЛАГОЛСКАТА ИМЕНКА

2.1 Глаголската именка во литературата на Г. Петрески

Глаголската именка е нелична проста глаголска форми која се употребува подеднакво и во усниот говор и во литературата. Преку анализата на употребата на оваа форма се прави анализа и на јазичниот израз на писателот. Според Б. Конески, глаголската именка во македонскиот јазик „побудува претстава за одвивање на едно дејство“⁶⁶. Оваа форма се изделува од другите именки затоа што карактеристично за неа е што поседува глаголски карактеристики и токму на тоа, според Б. Конески⁶⁷, се должи зачестената употреба на оваа форма во македонскиот јазик „во состави каде што таа се јавува како еден вид „замена“ за подредени реченици со лична глаголска форма“⁶⁸.

Една од карактеристиките на глаголската именка која се врзува за глаголот е можноста за директно поврзување со предметот во реченицата. Токму оваа карактеристика која често се употребува и во литературата претставува дел од анализата што ја направив на глаголската именка во делата на Г. Петрески. Во сите анализирани дела застапени се голем број на примери на глаголска именка каде постои директно поврзување со предметот во реченицата.

Освен директното сврзување на објектот со глаголската именка, постојат извесен број на примери каде може да се анализираат сврзувањата и со предлозите, нивната зачестеност во литературниот израз на Г. Петрески, како и значењата кои се откриваат преку оваа употреба.

Исто така, анализата на глаголската именка во литературата на Г. Петрески ќе даде одговор и на прашањето дали преку употребата на глаголската именка во литературата се доаѓа до нејзино поголемо поименчување. Според Б. Конески, постојат индиции за „важно поместување на категоријата на глаголската именка, што се врши во литературниот јазик, токму кон нејзиното поголемо поименчување, кон развивање во неа повеќе чисто именски особености.“⁶⁹

Глаголската именка ја изделуваме од другите именки по тоа што кај истата може да се забележат извесен број на глаголски карактеристики. Една од тие карактеристики

66 Конески Б., Граматика на македонскиот јазик, с.450

67 Конески Б., Граматика на македонскиот јазик, с.451

68 Конески Б., Граматика на македонскиот јазик, с.451

69 Конески Б., Граматика на македонскиот јазик, с.451

е тоа што кај оваа именка може да се придава предметот во реченицата директно на глаголската именка. Тоа сврзување може да биде директно или преку употребата на предлози. Кај глаголската именка во анализираниот материјал најчесто можеше да се забележи сврзување на објектот со глаголската именка. Пр: Бездруго, лудо смело, но и единствен начин на стекнување самодоверба (5/47). Во овој пример имаме директно сврзување на глаголската именка *стекнување* со објектот *самодоверба*. Во овој пример глаголската именка може да се поврзи со објектот и со помош на предлог. Овој начин на поврзување не го менува значењето на составот во кој е употребена глаголската именка и неговата употреба зависи од стилот на писателот.

Пример на директно поврзување на глаголската именка со објектот: А јас со своето постојано „јадење бурек“ знам дека, обично, сум акустична што подразбира здодевна, мила моја! (5/53). Овој начин на директно поврзување на глаголската именка со објектот е застапен во мал број од анализираниите примери.

Што се однесува до стилот на Г. Петрески, во повеќето случаи се забележува вториот начин на сврзување на објектот со глаголската именка – со помош на предлози. Пр. Победникот нека се реши според морнарски обичај. Туркање на рацете! (5/12). Тогаш кога се чувствува доаѓањето на блиското лето (5/40). Глаголската именка од вториот пример може да се трансформира во глагол од несвршен вид: Тогаш кога се чувствува дека/како доаѓа блиското лето.

Според Б. Конески, не постојат точно дефинирани ситуации кога се употребува едниот, а кога другиот начин на поврзување на двете дејства. И двата начина се застапени како во народната, така и во уметничката литература, а употребата на истите зависи од стилот на писателот. Анализирајќи ги примерите во избраната литература на Г. Петрески застапени беа голем број на примери и од двата начина на поврзување, со истакнување на поголема застапеност на примерите за поврзување со употреба на сврзници.

Исто така, постојат и извесен број на примери во кои постои директно сврзување на глаголската именка со вршителот на дејството. Овие случаи не треба да се мешаат со објектот на дејството затоа што во реченицата: Пр. „Се слушаше само зборувањето на баба Јана.“ (5/68). Во овој пример немаме предмет на дејството, туку имаме вршител на дејството т.е. зборот *баба* укажува на вршител на глаголското дејство.

2.1.1 Друг случај во кој доаѓаат до израз глаголските карактеристики на глаголската именка е кога истата се јавува „како еден вид „замена“ на лична глаголска форма“⁷⁰

Проф. д-р Илија Чашуле во својата магистерска работа детално ја проучува глаголската именка. Тргнувајќи од неговото табеларно претставување на глаголската именка⁷¹, според вршењето на дејствата изразени со глаголската именка, направив слична анализа и на глаголската именка во делата на Г. Петрески. Анализата е направена на примери на глаголски именки во анализираната литература. Слична анализа на глаголската именка од аспект на презентирањето на минати дејства и евентуалното нејзино темпорално значење е направена и во магистерската работа на Билјана Маленко⁷², каде е претставена анализа за искажувањето на минатоста со глаголска именка во делата на Марко Цепенков.

Според нивната анализа, може да се анализираат три различни ситуации:

- дејствата изразени со глаголската именка може да се вршат *едновременно со дејствата* изразени со личните глаголски форми;
- глаголската именка да укажува на *последователност на дејствата* изразени со личната глаголска форма;
- глаголската именка да укажува на *претходност на дејствата* изразени со личната глаголска форма.

По анализата на ексцерпираниите примери на глаголски именки во литературата на Г. Петрески, најголем е бројот на примери во кои глаголската именка укажува на последователност на дејствата изразени со личната глаголска форма: На брмчењето од моторот, Емилија ѝ поднамигна на Марта (2/15). Дејството изразено со личната глаголска форма се случува после дејството изразено со глаголската именка. Глаголската именка во овој пример може да се трансформира во глагол од свршен вид: Пр. Штом забрчи моторот, Емилија ѝ поднамигна на Марта. Освен со поврзување со предлогот *на*, последователност на дејствата изразени со личната глаголска форма имаме и со предлогот *по*. Пр. По излегувањето Емилија се оддели од нив и замина на својата страна (2/24). И во вториот пример дејството изразено со личната глаголска форма се случува после дејството изразено со глаголската именка. И тука може да се

70 Конески Б., Граматика на македонскиот јазик, с.453

71 Чашуле И.

72 Маленко Б. (стр. 96-100)

замени глаголската именка со глагол од свршен вид: Штом излезе Емилија се оддели од нив и замина на својата страна.

Многу е застапено и поврзувањето на двете дејства со сврзникот *за*: Пр. „Затоа, заедно со баба си се подготвуваше за утрешното патување.“ (5/14). „Поздрави ги мама и тате штом ќе се вратат од семинарот за унапредување на туризмот!“ (5/18). „Посебно ако некој војник помислувал дека има нешто за јадење. (9/32). „Го чепнав, сакајќи да го вовлечам во разговор за војникување.“ (9/32). „Може да биде и инспиративно за докажување, но и да ме одвлече во насока на недоразбирање со другите ученици од градот.“ (9/46).

Со употребата на предлогот *со* за поврзување на дејствата во реченицата преку глаголската именка се побудува временско дејство, односно дејството изразено во реченицата во која е употребена глаголската именка се употребува пред дејството искажано со личната глаголска форма. Пр. „А и за оние „подвизи“ кои ми се случуваа со доаѓањето во градот...“ (9/77). Во овој пример дејството искажано со глаголската именка (доаѓањето) се случува после дејството искажано со личната глаголска форма (се случуваа). Истото значење го имаме и во примерите во кои имаме поврзување со помош на предлогот *по*. „Потоа и двајцата со извинување се оддалечија, оставајќи нè насамо.“ (9/85).

Со употреба на предлогот *во* со глаголската именка може да се добие состав со кој ќе се покажува едновременост на дејствата во реченицата. Пр. Но, патот Охрид – Скопје беше во обновување, па при патувањето со автобус имаше големи застои. Дејството претставено со првата глаголска именка (*обновување*) се случува истовремено со дејството претставено со втората глаголска именка (*патување*). Пр. На заминување ѝ подаде рака и директорот на училиштето Војдан Балески (5/143). Во овој пример, со предлогот *на*, се чувствува едновременост на дејствата во реченицата, но може да се појават и некои поинакви нијанси⁷³.

Анализирајќи ги примерите на глаголска именка во делата на Г. Петрески примерите во кои дејствата изразени со глаголската именка и личните глаголски форми се случуваат истовремено беа застапени во многу помал број. При таа анализа не пронајдов ниту еден пример на глаголска именка која укажува дека дејството искажано со личната глаголска форма се случува пред дејството прикажано преку глаголската именка.

73 Конески Б., Граматика на македонскиот јазик, с.455

3. АНАЛИЗА НА ГЛАГОЛСКИОТ ПРИЛОГ

3.1 Глаголски прилог – општи карактеристики

Глаголскиот прилог е нелична глаголска форма која е застапена во сите анализирани дела. Според Б. Конески глаголскиот прилог „покажува дејство што се врши едновременно со дејството изразено од личната глаголска форма во реченицата, и дека двете дејства се сврзуваат со еден подмет⁷⁴“. Покрај ова значење на едновременост, постојат случаи кога дејството на глаголскиот прилог му претходи на дејството исказано со личната глаголска форма. Исто така, во народната литература постојат примери на случаи во кои „глаголскиот прилог да се однесува до друг вршител отколку дејството изразено со личната глаголска форма“⁷⁵. Една од задачите која се однесува на анализата на оваа глаголска форма е и да се анализираат евентуалните примери на овој случај во романите на Г. Петрески.

Во избраните дела на Г. Петрески анализирав 138 примери на глаголски прилог. Во продолжение ќе ги претставам покарактеристичните примери и дејството кое го претставуваат.

3.2. Глаголскиот прилог кај Горјан Петрески

Од анализираниите примери на глаголски прилог во делата на Г. Петрески најзастапени беа формите на едновременно извршување на дејството претставено со глаголскиот прилог и дејството изразено со личната глаголска форма. Пр. Ана се изненади прашувајќи се, од каде слобода во неа во оваа речиси непозната и осамена кука во Клисурата? (3/106). Кога се сретнаа со Ангел, и тој, молчејќи и со кимање на главата во знак на одобрување, ѝ подаде рака. (3/135). А татко ѝ ја прегрна својата поетеса, скришно бришејќи си го насолзеното око. (3/134). Потоа Климентина, превртувајќи ја паричката – амајлијата во раката, седна на столот и се загледа во баба си. (5/15). А и баба Јана, наводнувајќи ги трендафилите во дворот, од прикрај се смешкаше. (5/72). И се мислеше, добро е тоа што Марта на таков начин размислува, не очекувајќи никој ништо да ѝ подарува во животот. (2/208). Во сите горенаведени

74 Конески Б., Граматика на македонскиот јазик, с.447

75 Конески Б., Граматика на македонскиот јазик, с.447

примери дејството претставено со личната глаголска форма се одвива едновременно со дејството претставено со глаголскиот прилог.

Исто така, од горенаведените примери може да се анализира и субјектот во двете реченици. Ваква анализа е направена и во докторскиот труд на Билјана Маленко⁷⁶ и истата ќе ја применам и врз анализираните примери на глаголски прилог во делата на Г. Петрески. Анализата е направена на сите глаголски прилози кои ги определуваат од анализираните дела. Истите може да се поделат на две главни групи, во зависност од субјектот во реченицата, и тоа: во првата група спаѓаат оние примери во кои субјектот е идентичен за дејствата и во двете реченици; во втората група спаѓаат оние примери во кои има повеќе субјекти.

Во однос на првата група на примери со еден субјект, може да се анализираат три различни ситуации:

- Субјектот во реченицата не е површински изразен
- Субјектот во реченицата се приклучува на глаголскиот прилог
- Субјектот во реченицата се приклучува на личната глаголска форма

- 1) Пр. Испраќајќи ја (додека ја испраќаше) пораката, пак се сети на оние заводници, Донжуани и Казанови, шармантни љубовници на кои предупреди професорот Панајот Господинов дека применуваат „компјутерски начин на заведување“. (4/136). Одејќи (додека си одеше) си кон дома по којзнае кој пат, се навраќаше кон минатото и кон она што ѝ се случи оној ден, толку грубо впечатлив што никако не може да се избриши... (4/36). Карактеристично за дадените примери е тоа што дејствата и во предикативната реченица и во реченицата во која е употребен глаголски прилог се случуваат истовремено, а субјектот не е изразен, меѓутоа истиот е идентичен за дејствата и во двете реченици. Најголемиот број примери на глаголски прилог од анализираните дела на Г. Петрески спаѓаат во оваа група.
- 2) Пр. Таа, гледајќи филмови, беше навикнала на бедно облечени продавачки или продавачи на цвеќе. (3/7). А мама брзајќи додека ме чешлала, честопати ме доведувала до солзи. (3/78). Во овие примери субјектот се наоѓа во реченицата со глаголскиот прилог т.е. субјектот во речениците сооднесува со глаголскиот прилог. Овие примери

⁷⁶ Маленко - Младеноска, Билјана. 2009: *Искажување на минатост во народната проза (Марко Цепенков)* – (докторска дисертација, 1991). Македонистика, број 10. Институт за македонски јазик, Скопје. с. 94

се најмалку застапени во делата на Г. Петрески од сите други споменати групи во кои се анализира местото на глаголскиот прилог.

3)Пр. Слушајќи ја сестра си, тој повеќе се потсмеваше отколку што размислуваше над она што го читаше. (5/90). Марта излезе кон Паркот на жената, кај фонтаната, посакувајќи да се сретне со Витан. (2/82). Тој се доближи до нејзината клупа и ѝ го подаде ливчето, успевајќи да не биде забележан од наставникот. (2/98). Жената избезумено си ги кршеше прстите, растрчуваше лево-десно низ собата, не знаејќи дали сето тоа е само лош сон или јаве!? (2/186). Во овие примери субјектот е во сооднос со глаголот од предикатската реченица.

Во втората група спаѓаат примерите во кои постојат различни субјекти. Од анализираните примери не наидов на ниту еден пример во кои е употребен глаголскиот прилог во реченица во кој се претставени дејства на различни субјекти.

3.2.1 Во продолжение ќе бидат претставени примери во кои дејството изразено во реченицата со глаголски прилог му претходи на дејството од предикатската реченица: И брзо – брзо, земајќи ја (откако ја зеде) виолината од столот, збунета и со насолзени очи, избега низ вратата. (4/38). Во овој пример дејството од глаголскоприлошката конструкција му претходи на дејството од предикатската реченица т.е. дејството во реченицата со глаголскиот прилог е целосно завршено пред да се случи дејството од предикатската реченица (Откако ја зеде виолината од столот, збунета и со насолзени очи, избега низ вратата.).

Од анализираните примери застапени беа реченици само од првата група, односно реченици во кои постои само еден субјект и за двете дејства. Во однос на првиот случај може да се претстават три различни ситуации:

- Субјектот во реченицата не е површински изразен
- Субјектот во реченицата се приклучува на глаголскиот прилог
- Субјектот во реченицата се приклучува на личната глаголска форма

1)Испраќајќи ја (откако ја испрати) пораката, пак се сети на оние заводници, Донжуани и Казанови, шармантни љубовници на кои предупреди професорот Панајот Господинов дека применуваат „компјутерски начин на заведување“. (4/136). Во оваа група се претставени примери во кои карактеристично е тоа што дејството во реченицата во која е употребен глаголски прилог му претходи на дејството од предикативната

реченица, а субјектот не е изразен, меѓутоа истиот е идентичен за дејствата и во двете реченици.

2) Китан Тревка и Фидан Мара, знаејќи (откако научија/разбраа) дека нејзините родители се професори, решија да изнудат нешто. (4/51) . А мајката, бакнувајќи ја Марта, рече: Косо моја црна... Подготви се за една средба! (2/216). Во овие примери субјектот се наоѓа во реченицата со глаголскиот прилог т.е. субјектот во речениците сооднесува со глаголскиот прилог.

3) Излегувајќи (откако излезе) од гимназијата Теодора се обидувахе да го скрие своето нерасположение. (4/52). Потоа и двајцата со извинување се оддалечија, оставајќи нè (откако не оставија) насамо. (9/85). Во горенаведените примери субјектот се наоѓа во предикатската реченица.

Како што веќе споменав, од анализираните примери на употреба на глаголскиот прилог во делата на Горјан Петрески не забележав пример во кој дејството изразено во реченицата со глаголски прилог му претходи на дејството од предикатската реченица, а двете дејства да се изразени од различни субјекти.

3.2.2 Глаголскиот прилог е нелична глаголска форма која е застапена во сите анализирани дела на Горјан Петрески. Од направената анализа може да се заклучи дека оваа нелична глаголска форма е помалку застапена од глаголската именка, меѓутоа сепак бројот на примери на нејзина употреба никако не смее да се занемари. Од анализата на субјектот, забележани беа само примери во кои дејствата се искажуваат со помош на еден субјект, а истиот најчесто не беше површински изразен, а доколку беше најчесто се поврзуваше со реченицата со глаголски прилог. Исто така, забележани се и извесен број на примери во кои субјектот е во сооднос со предикатската реченица. При анализата и на двата случаи на употреба на глаголскиот прилог во литературата на Г. Петрески не наидов на ниту еден случај во кој се јавуваат два различни субјекта.

4. ЛИТЕРАТУРА

Бојковска, Стојка, Лилјана Минова-Ѓуркова, Димитар Пандев и Живко Цветковски. 2008: *Опита граматика на македонскиот јазик*. Просветно дело, Скопје.

Видоески, Божидар. 1950: *Класификација на глаголите во нашиот литературен јазик*. МЈ I. Скопје, 15-25.

Галтон, Херберт. 1974: *Кратка теорија за македонскиот глаголски вид*. Прилози МАНУ/ООН V/1-2. Скопје, 13-33.

Конески, Блаже. 1972: *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје.

Конески, Блаже. 1967: *Историја на македонскиот јазик*. Скопје

Конески, Блаже. 1953: *За преодноста и непреодноста на глаголите во нашиот јазик*. МЈ IV, број 8. Скопје, 169-173

Конески, Кирил. 1999: *Правописен речник на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело, Скопје.

Корубин, Благоја. 1984: *Перфектот и конструкциите со сум и има во врска со местото на клитиките*. II Научна дискусија. Скопје.

Лант, Хораст. 1951: *Морфологијата на македонскиот глагол*. МЈ II, број 6. Скопје, 123-131

Маленко - Младеноска, Билјана. 2009: *Искажување на минатост во народната проза (Марко Цепенков)* – (докторска дисертација, 1991). Македонистика, број 10. Институт за македонски јазик, Скопје. 3-117

LANGUAGE STUDY OF THE NON-PERSONAL VERBAL FORMS IN GORJAN PETRESKI'S BOOKS (VERBAL NOUN AND VERBAL ADVERB)

ABSTRACT

This paper deals with the language study of two language forms - verbal nouns and verbal adverbs in 5 novels by the Macedonian author, Gorjan Petreski. The novels are selected according to their use in the primary education system, approved by the Ministry of Education. Also, I am going to present some other examples from his remaining novels. The main focus is on the analyses of verbal nouns and verbal adverbs in the selected works of G. Petreski. The first part of this paper deals with the three hypotheses about the question in this section. The first hypotheses relates to the use of the verbal noun in the selected works, in its main and additional meaning. The second hypotheses relates to the use of the verbal adverb in the selected works, in its main and additional meaning. The last hypotheses relates to the frequency of the two forms – more represented form in the selected novels is the verbal noun.

O lažnim prijateljima među galicizmima i njihovim etimonima

REZIME

Dva ili više jezika često imaju reči istog porekla, istog ili sličnog oblika, a različitog značenja. Ta pojava se naziva jezičkom homonimijom ili lažnim prijateljima. U ovom radu ćemo se baviti lažnim prijateljima u francuskom i srpskom jeziku. Biće obrađeni galicizmi čije jedno ili više značenja odstupaju od značenja njihovih etimona. Izučavanu građu čini leksika francuskog porekla izdvojena iz savremenih rečnika srpskog jezika. Prvo će teorijski biti obrađena problematika lažnih prijatelja. Zatim će biti prikazani tipovi lažnih prijatelja koji su predstavljeni u stručnoj literaturi, tipovi lažnih prijatelja koji se javljaju u ispisanom korpusu, kao i procenat lažnih prijatelja u ukupnom broju galicizama u srpskom jeziku. Praktični cilj rada je da se rezultati mogu primeniti u leksikografiji, nastavi jezika, teoriji prevođenja i drugim oblastima koje se bave jezikom.

1. UVOD

Jezici su u stalnom kontaktu i, posredno ili neposredno, deluju jedni na druge, prilikom kontakata uslovljenih socijalnim, političkim ili kulturološkim uticajima. Tako nastali kontakti dovode do prenošenja reči iz jedne kulture i jezika u drugi, a konsektivno i do pomeranja značenja reči koja prelazi iz jednog jezika u drugi. U zavisnosti od toga kako i koliko su jezici dve jezičke grupe u kontaktu, razvijaju se i odnosi koji nastaju među njihovim govornim jezicima. Geografska blizina i sociopolitički odnosi između dve kulture igraju bitnu ulogu u odnosu koji se uspostavlja između njihovih jezika, ovde između francuskog i srpskog.

Reči francuskog porekla su u srpski jezik dospele tokom 19. i početkom 20. veka, kada su učenici ljudi, koji su se obrazovali van granica svoje zemlje, donosili i deo kulture i leksike društva u kome su boravili. Tada reč menja svoje okruženje i iz jezika davaoca adaptira se u jezik primaoca. Na svom adaptivnom putu, reč prolazi kroz različite stadijume, što može rezultirati pomeranjem značenja reči ili uspostavljanjem odnosa „lažnih prijatelja“ između oblika reči u kome se koristi u jeziku davaoca i onog u kom se pojavljuje i koristi u jeziku primaoca. Reči francuskog porekla su u srpski dolazile neposredno, ili posredno, preko

nemačkog.⁷⁷Kako su reči francuskog porekla u srpski jezik stizale i posredstvom nemačkog jezika, njihov oblik i/ili sadržaj je neretko izmenjen, a upravo posredni put prelaska ovih reči iz jezika davaoca u jezik primalac dovodi do značenjskog razilaženja između modela i replike i na taj način se uspostavljaju odnosi „lažnih prijatelja“ među ovim rečima.

Do nastanka „lažnih prijatelja“ dolazi kada se značenjska veza između modela i replike gubi, dok im oblik ostaje veoma sličan ili čak istovetan. Pored izraza „lažni prijatelji“, za označavanje istog međujezičkog odnosa koristi se i izraz međujezički paronimi. „Lažni prijatelji“ igraju veliku ulogu prilikom učenja jednog stranog jezika. Govornik može pretpostaviti značenje reči na osnovu oblika koji se javlja u njegovom maternjem, srpskom, jeziku, a za reči koje fonetski podsećaju na reči francuskog porekla, što ukazuje na važnost upućivanja na pojavu lažnih prijatelja i napomene kako se oni razvijaju, gde se javljaju, kao i dati adekvatne primere koji ilustruju ovu problematiku i pri učenju stranog jezika mogu doprineti smanjenju grešaka pri učenju, a samim tim i nesporazuma u komunikaciji.

Dalje u radu, biće objašnjeno na koje načine može doći do nastanka „lažnih prijatelja“. Podela „lažnih prijatelja“ urađena prema modelu koju daje M.Popović u knjizi *Reči francuskog porekla u srpskom jeziku*. Za ilustraciju ovog problema dati su primeri utvrđeni testom prevođenja i preuzeti iz rečnika francuskog i srpskog jezika.

2. KAKO NASTAJU „LAŽNI PRIJATELJI“

Do lažnih prijatelja dolazi kada se reči iz jednog jezika prenose u neki drugi jezik. Za označavanje tih reči koristićemo termine *model*, da označimo reč koja predstavlja polazište, i *replika*, da označimo reč koja se adaptirana koristi u jeziku u kome je preuzeta, jeziku primaocu. Svaka reč sadrži određeni sem, koji je dalje sastavljen od skupa semantema, odnosno svih značenja koje jedna reč može da ima. Adaptacija kroz koju prolazi reč na svom putu od jezika davaoca do jezika primaoca je višečlana i u zavisnosti od nje se razvija odnos modela i replike. Do nastanka „lažnih prijatelja“ dolazi kada se u toku adaptacije jedne reči sememi modela i replike udalje toliko da nemaju više ništa zajedničko, dok im oblik ostaje sličan ili istovetan. Homonimija među rečima, pretpostavka da reči zbog sličnog ili istog zvučanja nose i isto značenje, takođe je glavni razlog nastanka lažnih prijatelja i dovodi do pogrešne upotrebe ovih reči. Lažni prijatelji su obično reči istog porekla. U toku adaptacije reči jednom jeziku, jeziku primaocu, reč prolazi kroz različite stadijume.

⁷⁷ Drobnjak, 2011.

Kako su reči francuskog porekla velikim delom došle posredno, preko nemačkog jezika, menjale su svoj oblik i prema tome možemo razlikovati nekoliko načina na koji dolazi do nastanka „lažnih prijatelja“ između francuskog i srpskog jezika.

2.1. Izvedenice

Prilikom učenja jezika, uočava se način na koji se u njemu grade reči, kako se iz jedne reči izvode druge, sa kojim značenjem, kada se upotrebljavaju. Tako u je u francuskom jeziku jedan od najproduktivnijih sufiksa za građenje reči, nastavci *-age* i *-eur*. Kako su francuske reči pristizale u francuski jezik, uočeno je da mnoge poseduju upravo ovaj sufiks, pa su mnogi „lažni prijatelji“ nastali upravo dodavanjem ovog sufiksa na reči francuskog porekla, da bi se dobile druge reči sa ciljem da zvuče kao francuske reči, iako njihovi homonimi ne postoje u francuskom jeziku, kao modeli. Primeri za ovu pojavu su sledeće reči:

blamaža- čiji homonim u francuskom jeziku ne postoji. Ova reč je izvedena na osnovu glagola *blamirati*, a koji je preuzet iz francuskog, od glagola *blamer*, a koji su međusobno „lažni prijatelji“, jer je kod glagola *blamirati* značenje pomereno u odnosu na glagol *blamer*, koji u francuskom jeziku nema to značenje. *serviser*- još jedna reč koja ne postoji u francuskom jeziku, već je na francusku reč *service* dodat sufiks koji čini da reč zvuči kao da je preuzeta iz francuskog. *taxista*- ekvivalent u francuskom jeziku je *chauffeur de taxi*, ne postoji jedna reč koja označava vozača taksija.

Drugi način nastanka „lažnih prijatelja“ izvođenjem, je izvođenje glagola, na osnovu imenica od koji su nastali ti glagoli. Ovakvi glagoli formiraju parove „lažnih prijatelja“, jer glagoli izvedeni u srpskom imaju pomereno značenje u odnosu na glagole u francuskom jeziku.

Ovu pojavu ilustruju primeri poput:

- *poentirati* od glagola *pointer*. U odnosu na model *pointer*, glagol *poentirati* ima značenje „postići poen“, što je značenje koje se ne sadrži u glagolu *pointer*.

- *raportirati* - izvedeno je od francuskog glagola *rapporter*, ali nemaju zajedničke seme.

Iako među ovim rečima postoji veza, ne postoji sem koji može obe da ih obuhvati, što ih čini „lažnim prijateljima“.

2.2. Pomeranje značenja

Do pomeranja značenja dolazi kada je značenje replike prilikom posrednog dolaska reči iz jednog jezika u drugi. Do pomeranja značenja dolazi još u jeziku posredniku. U jeziku posredniku reč dobija novi oblik, ili iz modela nastaje izvedenica, koja je dalje prenet u jezik primalac i na taj način se pomera značenje modela. Replika i model imaju zajedničko poreklo, ali je uticajem jesika posrednika došlo do nepodudaranja njihovih sema i na taj način su formirani lažni prijatelji. U srpski jezik su reči francuskog porekla dospale u velikom broju preko nemačkog jezika, u kome je došlo do modifikacije modela, koji je u modikovanom obliku prenet dalje u srpski jezik.

Ovaj način nastanka „lažnih prijatelja“ je ilustrovan primerima:

Glagol *blamirati* u odnosu *blamer*, čije je značenje pomereno još u nemačkom jeziku preko koga je došao u srpski jezik, pa replika *blamirati* sadrži i semem „sramotiti“, koje ne sadrži glagole *blamer*, čije je značenje „okriviti nekoga“, ali koji je sadržan u nemačkom glagolu *blamieren*.

Frizirati je reč koja potiče od franuskog glagola *friser*, ali ona u francuskom ne nosi značenje koje ima u srpskom. U srpski je stigla preko nemačkog *frisieren*, dok je njen francuski ekvivalent *faire coiffer les cheveux* [ošišati se]. Isti slučaj je i sa imenicom *frizura* koja je u srpski jezig došla iz nemačkog i potiče od nemačke reči *frisur*, a takođe vodi poreklo od francuskog glagola *friser*. Francuski ekvivalent ove reči je *coiffeur*.

2.3. Zastarevanje značenja modela

U ovom slučaju, do „lažnih prijatelja“ dolazi kada model u odnosu na repliku, vremenom, promeni značenje. Značenje koje je model nosio u trenutku nastanka replike nestaje, ili se sasvim menja, a replika i dalje zadržava prvobitno značenje modela.

Ovaj način nastanka lažnih prijatelja je ilustrovan primerima:

- *garsonjera* - reč koja potiče od francuske reči *garçonnière*. Francuska reč je prvo imala značenje koje ima i srpska reč- stan koji je sadržan od samo jedne prostorije i kupatila. Dok se u srpskom zadržala ova reč, u francuskom je nastala druga reč koja je zamenila model srpske replike- *studio*.

- *reklama* - francuski model je reč *réclame*, koji je kasnije zamenjen rečju *publicité*, a sa značenjem koje je imao model- vrsta [komunikacije](#) kojom se pokušava da ubediti publika u korisnost određenog postupka, obično kupovine proizvoda ili usluge.

kupe- francuski model je *coupé*, koji je zamenjen rečju *comportement*, sa značenjem koje je imao i model- ograđeni deo voza u kome sedi više putnika.

2.4. Elipsa

U parovima lažnih prijatelja nastalih elipsom, u replici se izostavljaju delovi iz kompleksnih leksema ili polimorfemskih reči, dok preostali deo, u replici, preuzima značenje celine. Reč nastala elipsom se nalazi samo u jeziku primaocu, replika, i zbog toga postoji nemogućnost izvođenja odgovarajućeg modela, ili je utvrđivanje modela znatno otežano, zbog odstranjenih delova iz modela.

Primeri koji ilustruju nastanak „lažnih prijatelja“ elipsom su:

- *remi* , nastalo od francuskog modela *jeu remis*
- *šanžan*, nastalo od francuskog modela *tissu changeant*.

Zanimljiv primer je reč *gliser* koja je lažni prijatelj sa dve reči *hydroglisseur* i *bateau glisseur*. Kao što se vidi, reč *glisseur* je u francuskom polisemična i zbog njene polisemije, reč *gliser* je njen lažni prijatelj. Francuski ekvivalent srpske reči *gliser* je *bedette à cruiser*.

2.5. Suženje značenja u srpskoj replici

Do suženja značenja u srpskoj replici dolazi kada se od više značenja koja model ima, uzima samo jedno- ono koje ispunjava potrebu za označavanjem određenog pojma. Prilikom suženja značenja u replici, model preuzima samo jedno od značenja koje model ima, koje je ostvareno u samo jednom od mogućih konteksta koje reč može da ima.

Primeri koji ilustruju ovu jezičku pojavu su:

- *esej* - u srpskom jeziku označava kraću raspravu o nekom životnom, naučnom, književnom ili umetničkom pitanju, dok u francuskom jeziku, pored ovog značenja, nosi i značenje bilo kakve probe, isporbavanja ili pokušaja.
- *suvenir* - u srpskom jeziku označava dar/poklon koji je dat nekome za uspomenu, dok u francuskom jeziku nosi značenje same uspomene ili sećanja.
- *audicija* - u srpskom jeziku označava probni nastup glumaca, pevača ili muzičara, dok u francuskom jeziku označava čulo sluha. [audition]

2.6. Proširenje značenja u replici

Ovaj način nastanka „lažnih prijatelja“ je suprotan prethodnom, sužavanju značenja reči u replici. Prema tome, prilikom nastanka „lažnih prijatelja“ ovim postupkom, u replici u srpskom jeziku dolazi do dodavanja značenja koja inače ne postoje u francuskom modelu reči.

Primer koji ilustruje ovakav način nastanka lažnih prijatelja:

- *galanterija* - u srpskom jeziku označava trgovinu sitnim poklonima, koji se daju kao znak pažnje, dok francusko *galanterie* označava predusretljivost, uslužnost i ugrađenost, nemavši sem koji postoji u srpskoj replici reči.

2.7. Odsustvo prefiksa iz modela

U ovom slučaju, u paru „lažnih prijatelja“, u replici se gubi prefiks koji inače postoji u modelu. Kod ovakvih parova „lažnih prijatelja“ distinkcija nastaje u njihovom grafičkom obliku, dok im se semi poklapaju. Kao i svi pravi „lažni prijatelji“ oni su grafički i fonetski slični.⁷⁸ Primer koji ilustruje ovakav nastanak „lažnih prijatelja“ je glagol *meliorisati*, u srpskom jeziku, koji je replika nastala po uzoru na model francuskog glagola *améliorer*, izbacivanjem prefiksa *a-* iz francuskog glagola.

2.8. Stilistički „lažni prijatelji“

Parovi stilističkih „lažnih prijatelja“ se formiraju kada se u replicijavljaju konotacije koje ne postoje u modelu. Formiraju se usled delovanja društvenih, kulturoloških i drugih faktora.

Primeri koji ilustruju ovakav nastanak „lažnih prijatelja“ su:

- *persona*- reč koja ima u srpskom negativnu konotaciju, a koja se ne sadrž u francuskom modelu *personne*, koji označava svaku osobu, bez dodatne negativne konotacije.
- *funkcioner*- u srpskom jeziku funkcioner označava osobu koja je na visokom položaju i u sebi ima negativnu konotaciju, dok francuski model reči- *fonctionnaire* nema negativnu konotaciju, već označava svakoga ko radi u nekoj državnoj službi.

⁷⁸ Popović, 1993.

3. ZAKLJUČAK

Podela, definicije i primeri navedeni u radu, ilustruju kako dva jezika međudobno deluju jedan na drugi, posredno ili neposredno, i rezultate koji iz njihovih kontakata proizilaze.

Prilikom učenja stranog jezika, greške u zaključivanju su neretka pojava. Upravo zbog toga je bitna pravila direkcija mišljenja i zaključivanja. Veoma je važno ukazati na moguće greške i sprečiti njihov nastanak, kako ne bi dolazilo do nesporazuma u komunikaciji. Bitnu ulogu u tome igra skretanje pažnje na postojanje „lažnih prijatelja“ između srpskog i francuskog, jezika, ili jezika koji se uči.

Zbog toga je važno ispitivati „lažne prijatelje“ i problematiku ove jezičke pojave plasirati u podučavanju stranog, odnosno francuskog, jezika. Rezultati dobijeni naučnim radovima koji se bave ovom temom mogu problem „lažnih prijatelja“ približiti kako predavačima, tako i onima koji usvajaju francuski jezik. Sistematičnim prikazom rezultata ovih naučnih radova i odgovarajućim primerima, predočile bi se moguće greške i smanjila bi se mogućnost nastanka zabune i nesporazuma pri komunikaciji.

Tako i ovaj rad ima za cilj dalje plasiranje problematike „lažnih prijatelja“, fokusiranje na ovaj problem i moguće razrešenje poteškoća pri usvajanju francuskog jezika. Primerima koji su ovde navedeni, skreće se pažnja na moguće probleme i prepreke u komunikaciji, da bi se isti sveli na minimum.

4. LITERATURA

Drobnjak, D. (2011). *Francuski i srpski u kontaktu i kontrastu*, Novi Sad: Zadužbina Andrejević.

Klajn, I. i Šipka, M. (2011). *Rečnik stranih reči i pojmova u srpskom jeziku*, Novi Sad: Prometej.

Popović, M. (1993). Les faux-amis français en serbo-croate, *Cahiers balkaniques*, 19, str. 129-142.

Popović, M. (1996). Mehanizam nastanka lažnih prijatelja francuskog porekla u srpskohrvatskom jeziku, *Srpski jezik*, 1-2, str. 357-365.

Popović, M. (2005). *Reči francuskog porekla u srpskom jeziku*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Milana Vojnović, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

THE ISSUE OF FALSE FRIENDS BETWEEN GALICISMS AND THEIR ETYMONS

ABSTRACT

Very often, two or more languages have words with the same origin or with the same or very similar form but with a different meaning. This phenomenon is known as linguistic homonymy or false friends. This paper addresses the issue of false friends between Serbian and French. This work includes Gallicisms in the Serbian language whose meaning differs from the meaning of their etymons. The material studied in this work consists of lexicon of words selected from the modern dictionaries of the Serbian language. Firstly, the theory of the problem of false friends in the language is introduced. Afterwards, the types of false friends mentioned in literature and, the types of false friends found in corpus created for this purpose and the proportion of the total number of Gallicisms in the Serbian language are elaborated. The practical aim of this paper is to apply the results in the fields of lexicography, language teaching, translation studies and in many other fields concerning language.

ELEMENTI NEGATIVNE POLARNOSTI BEZ REČENIČNE NEGACIJE

REZIME

Tema rada jeste način na koji se elementi negativne polarnosti realizuju u rečenicama bez rečenične negacije u srpskom jeziku. Srpski jezik je jedan od jezika s negativnim slaganjem, odnosno elementi negativne polarnosti se javljaju u kombinaciji sa rečeničnom negacijom. Pretpostavlja se da se elementi negativne polarnosti odlikuju svojstvom [+neg] koje ograničava njihovu distribuciju na rečenice s rečeničnom negacijom, koja uslovljava njihovo pojavljivanje (Progovac 1994, 2005). Progovac (2005) nudi analizu u teorijskom okviru minimalizma (Chomsky 1995), po kojoj se mogu sintaksički objasniti svi slučajevi pojavljivanja elemenata negativne i pozitivne polarnosti. Osnovni deo rečenice koji dozvoljava pojavljivanje elemenata polarnost jeste fraza polarnosti (PolP), koja može imati kombinaciju pozitivne i negativne vrednosti. U odričnim rečenicama ova fraza ima negativnu vrednost ([-pos, +neg]), te se tu javljaju elementi negativne polarnosti, dok su potvrdne izjavne rečenice sa ovakvim elementima negramatične.

Međutim, postoje slučajevi u kojima se elementi negativne polarnosti javljaju i bez rečenične negacije (negirana pridevska fraza, kratki odgovori, poredbene i *ili-ili* konstrukcije (Cholakov (2006), Arsenijević (2005)), kao i prilozi za mesto i vreme. Postojanje ovakvih primera jeste izazov, a u nekim slučajevima i problem za analizu koju nudi Progovac, jer nije jasno i/ili moguće objasniti ih putem fraza polarnosti. U ovom radu ću pokušati da sugerišem način na koji se ponašanje elemenata negativne polarnosti može adekvatnije opisati i objasniti.

1. UVOD

Ovaj rad se bavi načinom na koji se elementi negativne polarnosti realizuju u rečenicama u srpskom jeziku u kontekstima bez rečenične negacije. Srpski jezik se odlikuje negativnim slaganjem, odnosno, dva elementa negacije se kombinuju kako bi se izrazilo negativno značenje. U srpskom jeziku, kako bi rečenica bila gramatična, elementi negativne polarnosti javljaju se u kombinaciji sa rečeničnom negacijom. Rečenična negacija se realizuje u vidu lekseme *ne*, kao u primeru (1).

- (1) Jelena *(ne) čuje ništa.

Elementi polarnosti su „reči ili fraze koje su su osetljive na polarnost rečenice, odnosno na to da li je rečenica potvrdna ili odrična“ (Progovac 2005, str. 1). U literaturi se dele na elemente negativne i elemente pozitivne polarnosti (*any*, odnosno *some* u engleskom jeziku).

Elementi negativne polarnosti (ENP) uglavnom se javljaju u odričnim, dok se elementi pozitivne polarnosti javljaju u potvrdnim rečenicama. ENP se u srpskom jeziku dodatno dele na i-ENP kao što je *iko* i ni-ENP (ili n-reči) kao na primer *niko*. Primeri (2) i (3) pokazuju njihovu komplementarnu distribuciju. Ni-ENP moraju da se jave u kombinaciji s rečeničnom negacijom, dok je sa i-ENP suprotan slučaj (Progovac 1994).

(2) Niko/*iko nije zaspao.

(3) Ne znam da li je iko/*niko dosao.

Međutim, postoje i primeri gramatičnih rečenica u kojima se ni-ENP pojavljuju bez markera negacije na glagolu koji bi dozvolio njihovo pojavljivanje, kao što su: negirana pridevska fraza, određene vrste priloških odredbi, kratski odgovori i poredbene konstrukcije. U nekim slučajevima se čak i priloške odredbe za mesto i vreme mogu javiti bez rečenične negacije, suprotno onome što tvrdi Progovac u svom radu (2005, str. 19). U trećem delu rada baviću se svim navedenim kontekstima.

Gramatičnost takvih primera predstavlja problem i izazov za dosadašnje analize koje se bave negativnom polarnošću, uključujući i Progovac (2005). U ovom radu pokušaću da iznesem objašnjenje ENP u navedenim slučajevima, i da utvrdim semantička i sintaktička ograničenja njihovog ponašanja.

2. DISTRIBUCIJA ENP I EPP

Progovac (2005) analizira distribuciju elemenata negativne polarnosti unutar teorijskog okvira minimalizma (Chomsky 1995) i tvrdi da postoji sintaktičko objašnjenje distribucije elemenata kako negativne, tako i pozitivne polarnosti. Ona predlaže analizu kojom se funkcijska projekcija, fraza polarnosti (PolP) povezuje s polarnošću rečenice.

Fraza polarnosti utiče na distribuciju ENP i EPP u rečenici. Ona se odlikuje kombinacijom vrednosti [neg] i [pos], a u rečenici može da se javi jedna ili dve fraze polarnosti (PolP). Ukoliko rečenica sadrži jednu PolP, njena standardna vrednost je [+pos, -neg], i ovakvu situaciju imamo u potvrdnim izjavnim rečenicama. U odričnim izjavnim rečenicama, vrednost PolP je [-pos, +neg]. U slučajevima s dve PolP u rečenici, one se nazivaju nižom (označava se kao PolP₁) i višom (PolP₂) frazom polarnosti. Slučajevi s dve fraze polarnosti (u engleskom jeziku) uključuju pitanja, kondicionale, rečenice s negativnom

inverzijom i odrične rečenice koje sadrže EPP. Specifikacija svojstava kojima se odlikuju ENP i EPP prikazana je u tabeli 1.

Element polarnosti	i-ENP	ni-ENP (n-reč)	EPP
Specifikacija svojstava	[-neg, -pos]	[+neg]	[-neg]

Tabela 1.

Prema analizi Progovac (2005), PolP sadrže neinterpretabilna obeležja polarnosti, dok su odgovarajuća obeležja na elementima polarnosti interpretabilna. Da bi rečenica bila gramatična, neinterpretabilna obeležja na elementima polarnosti moraju odgovarati vrednostima na PolP₁ ili PolP₂, kako bi se neinterpretabilna obeležja mogla eliminisati. U primeru (4) neinterpretabilno [+neg] obeležje na ENP odgovara interpretabilnom [+neg] obeležju na frazi polarnosti, te se ono posledično eliminiše.

(4) On **PolP [-pos, +neg]** ne voli nikoga **[+neg]**.

3. PROBLEMATIČNI SLUČAJEVI

1.1. Negirana pridevska fraza

Kao što je pomenuto u prvom delu rada, n-reči u srpskom jeziku mogu se koristiti jedino u rečenicama s negiranim ličnim glagolskim oblikom. Primer takve reči je *nimalo*. Primer (5a) je negramatičan zbog toga što se ova reč koristi u potvrdnoj rečenici da negira imenicu. Međutim, ukoliko se *nimalo* koristi da negira pridevsku frazu, rečenica postaje gramatična (5b).

- (5) a. *On pokazuje nimalo milosti.
b. Dobio je nimalo naivno pitanje.

Arsenijević (2005) usvaja analizu koju, između ostalih, nude Sproat i Shih (1990) i Larson (2000), prema kojoj se pridevska fraza originalno vezuje u odnosnoj klauzi. Arsenijević tvrdi da, ukoliko se pridevska fraza vezuje na ovaj način, ona se prvo nalazi u okruženju koje dozvoljava pojavljivanje ENP, te je zbog toga rečenica gramatična. Za razliku od (5a), (5b) ne može da se preformuliše na sledeći način:

- (6) Dobio je pitanje koje nije bilo nimalo naivno.

Međutim, gramatičnost (7) predstavlja problem za Arsenijevićevu analizu, s obzirom da je rečenica prihvatljiva iako nemamo rečeničnu negaciju. Ovaj primer pokazuje da ENP ne

mora originalno da se nalazi u odnosnoj klauzi kako bi rečenica bila gramatična, te zbog toga predstavlja problem za dosadašnje analize ENP.

(7) Dobio je pitanje koje je bilo nimalo naivno.

1.2. Priloške odredbe za način i razlog

Priloške odredbe u srpskom pokazuju razlike s obzirom na to da li se u njima mogu javiti elementi negativne polarnosti. U okviru priloških odredbi za način i razlog ENP mogu da se jave bez rečenične negacije (8).

- (8) a. Rekao je to sa nimalo zlobe.
b. On plače ni zbog čega.

Progovac (2000) tvrdi da su priloške odredbe za način i razlog na neki način „od sporednog značaja na značenje rečenice“⁷⁹ (Progovac 2000, str. 22) i da, iz tog razloga, ENP u ovim priloškim odredbama ne negiraju radnju koju izražava glagol u glavnoj rečenici. U ovim priloškim odredbama, ni-ENP imaju uzak obim značenja, odnosno negiraju samo značenje koje izražava priloška odredba. Zbog toga primeri poput (8) nisu negramatični.

1.3. Priloške odredbe za vreme i mesto

Za razliku od priloških odredbi za način i razlog, ENP se retko javljaju u priloškim odredbama za mesto i vreme u potvrdnim rečenicama. Ovakvi primeri rečenica su na granici prihvatljivosti, ali ipak gramatični prema sudovima maternjih govornika.

(9)?Nema potrebe da ga čekamo, doći će nikada.

(10) ?Ako neko pita, bio sam nigde.

Prema analizi Ljiljane Progovac (2000), „negativizacija“⁸⁰ je usko vezana za to da li je određeni element strukture radnje obavezan ili ne. Obavezni elementi uključuju argumente i priloške odredbe za mesto i vreme, dok ostale priloške odredbe nisu obavezne za opisivanje radnje. Negacija u okviru obaveznih elemenata radnje javlja se isključivo uz marker negacije na glavnom glagolu, kao u (11). Međutim, primeri (9) i (10) se razlikuju, i pokazuju da to ne mora uvek da bude slučaj.

(11) Nigde *(ni)sam bio juče.

Progovac (2000) objašnjava ponašanje priloških odredbi za mesto i vreme na sledeći način: [+neg] obeležje ni-ENP u okviru priloških odredbi za vreme i mesto, kao i argumenata, eliminiše se u nižoj od dve fraze polarnosti, što rezultira jedinstvenom rečeničnom negacijom. Takvi argumenti i priloške odredbe nužno utiču na polarnost rečenice, odnosno negiraju je.

Međutim, ovakvom analizom podrazumeva se da svaki put kada se u okviru priloške odredbe za vreme ili mesto (ili argumenta) javi ni-ENP, u rečenici se javljaju dve fraze

79 Engl. peripheral to the event structure of the sentence.

80 U originalnom radu, Progovac koristi termin na engleskom jeziku: *negativization*.

polarnosti, i problem je tu pojavu motivisati. Osim što koristi ovaj mehanizam da bi objasnila razliku u ponašanju priloških odredbi, Progovac ne nudi dodatne argumente za ovakvo rešenje. Takođe, u radu se ne nudi rešenje za ponašanje priloških odredbi za način i razlog.

1.4. Ostali konteksti

Ostali konteksti u kojima se ENP javljaju bez rečenične negacije uključuju kratke odgovore (12), poredbene konstrukcije (13), i *ili-ili* konstrukcije (14).

- (12) - Šta pričaš? - Ništa.
- (13) Ja te volim kao niko.
- (14) Ili dođi odmah, ili nikada.

Richter i Sailer (2004) navode iste kontekste kao problematične za poljski. S obzirom na to da se ENP javljaju bez rečenične negacije, Richter i Sailer zaključuju da su ovi elementi u poljskom sami po sebi negativni. Međutim, ovakav zaključak nije prihvatljiv zbog primera kao što je (15), gde je rečenica negramatična ako se ukloni marker negacije *nie* na glavnom glagolu.

- (15) Janek *(nie) pomaga nikomu.
Janek NM pomaže nikome
Janek *(ne) pomaže nikome.

4. DVOJAKO PONAŠANJE ENP I EPP

Srpski jezik je, kada je ponašanje priloških odredbi u pitanju, sličan drugim slovenskim jezicima. Naime, u priloškim odredbama u poljskom jeziku takođe se javljaju ENP bez rečenične negacije. Jabłońska (2003) tvrdi da, u poljskom, rečenice sadrže dve fraze negacije, NegP (slično kao PolP kod Progovac). Viša NegP zadužena je za rečeničnu negaciju, dok je niža vezana za konstuentSKU, usku negaciju. Primer (16) pokazuje da je rečenica gramatična, iako se ENP u priloškoj odredbi za način javlja bez rečenične negacije.

- (16) Odszedł z niczym.
otišao s ničim
Otišao je bez ičega.

Jabłońska u ovom radu tvrdi da određene vrste priloških odredbi, u obliku predloških fraza, predstavljaju cilj ili završnu tačku radnje koju izražava glagol. Dakle, glagoli koji imaju određeni cilj radnje (engl. *telic*) imaju dva argumenta, a jedan od ta dva argumenta jeste priloška odredba s predlogom. Zbog toga u poljskom određene priloške odredbe imaju Θ -ulogu.

Prema njenoj analizi, negacija je usko vezana za hijerarhiju priloških odredbi u strukturi. Uopšteno govoreći, ukoliko se priloška odredba nalazi iznad niže PolP u strukturi, i ukoliko ima Θ -ulogu, ENP u okviru priloške odredbe ne može da se javi bez rečenične

negacije (Jabłońska 2003, str. 147), Pozicija u strukturi i Θ -uloga priloške odredbe zavise od prirode glagola i hijerarhije priloških odredbi u jednom jeziku. One priloške odredbe kojima „komanduje“ niža PolP mogu da se jave bez rečenične negacije. Negativno značenje koje one nose interpretira se *in situ*, s obzirom na to da se one ne pomeraju iz obima niže fraze polarnosti.

Međutim, veza između priloških odredbi i Θ -uloga je, u najmanju ruku, problematična. S druge strane, navedene problematične kontekste možemo da posmatramo i kao negativnu kvantifikaciju uskog obima, koja se odnosi na neobavezne elemente strukture radnje. Kao što je pomenuto u delu 3.3, obavezni elementi uključuju argumente i priloške odredbe za vreme i mesto. Za druge strukture, kao što su recimo priloške odredbe za način i razlog, smatra se da nisu obavezne, i njihovo zajedničko svojstvo je da ne negiraju radnju koju izražava glagol.

Postoji ograničen broj konteksta u kojima se ENP javljaju bez rečenične negacije. Takođe, negacija koju ovi elementi unose u strukturu je ograničena na određeni element strukture radnje, te se on negira a ne sama radnja koja se izražava glavnim glagolom u rečenici. Ova karakteristika nam dozvoljava da navedene kontekste označimo kao negativnu kvantifikaciju uskog obima koja se odnosi na neobavezni element strukture radnje. Pored priloških odredbi za način i razlog, ti konteksti uključuju negiranu pridevsku frazu, poredbene i koordinisane konstrukcije.

Ni-ENP se u literaturi najčešće tretiraju ili kao elementi negativne polarnosti ili kao negativni kvantifikatori. Međutim, čini se da se u srpskom takve reči ponašaju na dva različita načina u zavisnosti od toga gde se vezuju u strukturi. Kao elementi polarnosti ponašaju se kada se nalaze pod obimom rečenične negacije (u argumentima, na primer), dok vrše ulogu negativne kvantifikacije kada se vezuju niže u strukturi. U drugom slučaju, negacija je uskog obima, i [+neg] obeležje se eliminiše u donjoj frazi polarnosti. PolP u tom slučaju ima karakteristike [+neg, -pos]. Ovako objašnjeno, ponašanje ENP vezuje se jedino za njihovu poziciju u strukturi, a bez oslanjanja na Θ -ulogu konteksta u kojima se oni javljaju.

Međutim, svakako da postoje problemi koje ovakva analiza ostavlja nerešene. S jedne strane, nisam se bavila semantikom konteksta u kojima se ENP javljaju bez rečenične negacije. Zajedničko za sve kontekste kojima sam se bavila u radu jeste da su donekle „sporedni“ za značenje koje izražava glagol, kao što Progovac (2000) navodi za priloške odredbe za način i razlog. Takođe, problem za dalja istraživanja jeste specifikacija obeležja kojima se odlikuju fraze polarnosti. Moja pretpostavka je da se u ovim slučajevima ona odlikuje [+neg] ili [+neg, -pos] obeležjima, ali s obzirom da taj problem prevazilazi okvire ovog rada, neću se dalje baviti njime.

5. PRILOŠKE ODREDBE ZA MESTO I VREME KAO SLUČAJEVI METALINGVISTIČKE NEGACIJE

Upotreba ENP bez rečenične negacije u priloškim odredbama za mesto i vreme podseća na Hornovu metalingvističku negaciju (Horn 1985), koja se razlikuje od opisne negacije kojom se negira propozicija iskaza. Primer (17) ilustruje razliku između ove dve vrste negacije.

- (17) To nije Jovana.
a. To je Milana.
b. To je gospođica Jovana

Ova pragmatička pojava se koristi kada govornik želi da „prigovori” nešto samom iskazu, a ne da negira njegovu istinitost. Govornik metalingvističkom negacijom iskazuje nešto ili o formi (semantici, sintaksi, morfologiji, fonetici ili pragmatici) iskaza. U navedenom primeru, rečenica pod (a) predstavlja opisnu negaciju: devojka se ne zove Jovana već Milana. U slučaju pod (b), govornik ne negira ime devojke, već zapravo dodaje nešto samom iskazu (pragmatički zahtev u vezi sa oslovljavanjem devojke).

U slučaju priloških odredbi za mesto i vreme, govornik koristi ni-ENP kako bi „eksplicitno iskazao da ne može da tvrdi iskaz koji stoji u obimu negacije”⁸¹ (Moeschler 2010, str. 2). U primeru (18), govornik ne negira presupoziciju iskaza, već vremenski okvir za koji se vezuje radnja iskazana glagolom. Interpretacija ni-ENP je usko vezana za kontekst u kom se on koristi, te se iz tog razloga priloške odredbe koji sadrže ni-ENP bez rečenične negacije uglavnom nalaze na kraju rečenice. Prihvatljivost rečenice opada ukoliko se priloška odredba nađe ispred glavnog glagola kao u (19). Govornik, radi lakše interpretacije, uvodi ENP kroz odgovarajući kontekst.

- (18) ?Nema potrebe da ga čekamo, doći će nikada.

- (19) *Nikada će doći, ne treba da ga čekamo.

Jedan od odlučujućih faktora koji utiču na to da li će neka rečenica biti određena kao slučaj Hornove metalingvističke negacije jeste to da li negacija utiče na promenu istinitosti iskaza. Metalingvističkom negacijom ne menja se istinitost, već se dodaje nova informacija u iskazu. Tako u primeru (18) govornik iskazuje lični stav da je vreme dolaska nepostojeće. Na sličan način ni-ENP mogu da se koriste za negaciju argumenata (20), ali taj problem prevazi okvire ovog rada.

- (20) ?Ako bude pitao, video sam nikoga.

81 Engl: make explicit that he cannot assert the clause that negation scopes over.

6. ZAKLJUČAK

Distribuciju elemenata negativne polarnosti u kontekstima bez rečenične negacije teško je objasniti pomoću fraza polarnosti na način koji nudi Progovac (2005). Objašnjenje koje uključuje dodelu Θ -uloga priloškim odredbama, predloženo za poljski, takođe ne nudi zadovoljavajuće rešenje. S druge strane, imajući u vidu ograničen broj konteksta u kojima se ENP javljaju bez rečenične negacije, rešenje predloženo u ovom radu ponašanje ENP vezuje jedino za njihovu poziciju u strukturi. ENP u kontekstima analiziranim u ovom radu vrše funkciju negativne kvantifikacije uskog obima, i kao takvi nalaze se u obimu niže PolP, u kojoj se briše njihovo [+neg] obeležje.

7. LITERATURA

Arsenijević, B. (2005). Negative concord in Serbo-Croat Aps. Preuzeto 18. 3. 2013. sa Led on Line. Adresa sajta: <http://www.ledonline.it/snippets/allegati/snippets10000.pdf>

Cholakov, K. (2006). *Negative Concord in Serbian in Comparison with Other Slavic Languages: An HPSG Lexical Resource Semantics Analysis*. Neobjavljeni diplomski rad, Univerzitet u Tbingenu.

Giannakidou, A. (2002). N-words and Negative Concord. Preuzeto 18. 3. 2013. Sa UChicago. Adresa sajta: <http://home.uchicago.edu/giannaki/pubs/nwords.pdf>

Harves, S. (1998). The Syntax of Negated Prepositional Phrases in Slavic. *FASL: The Connecticut Meeting 1997*, 6, 166-186.

Jabłońska, P. (2003). Quirky n-words in Polish: NPIs, Negative Quantifiers or neither? *Nordlyd*, 31, 132-149.

Moeschler, J. (2010). Negation, scope and the descriptive/metalinguistic distinction. *GG@G (Generative Grammar in Geneva)*, 6, 29-48.

Progovac, Lj. (1994). *Negative and positive polarity: A binding approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Progovac, Lj. (2000). Coordination, c-command, and “logophoric” n-words. U L. Horn & Y.

Kato (prir.), *Studies on Negation and Polarity* (str. 88-114). Oxford: Oxford University Press.

Progovac, Lj. (2005). Negative and Positive Feature Checking and the Distribution of Polarity Items. U S. Brown & A. Przepiórkowski (prir.), *Negation in Slavic*. Bloomington, Indiana: Slavica Publishers.

Richter F., & Sailer M. (2004). Polish Negation and Lexical Resource Semantics. *Electronic Notes in Theoretical Computer Science*, 53, 309-321.

Milica Korać, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

NEGATIVE POLARITY ITEMS WITHOUT SENTENTIAL NEGATION

ABSTRACT

This paper deals with the way in which the negative polarity items (NPIs) are realized in Serbian in the contexts where they are not licensed by sentential negation. Serbian is a negative concord language, which means that more than one negative element is used in a clause to express single negation. In Serbian, negative polarity items need to be licensed by a c-commanding negation marker on the verb (realized as the lexeme *ne*) in order for a sentence to be grammatical. It is assumed that NPIs have the [+neg] feature which limits their distribution (Progovac 1994, 2005). Progovac (2005) suggests that there is a functional head, PolP which is related to the polarity of the clause and can have [pos] and [neg] features. In negative clauses PosP has [+neg] feature which allows for the NPIs to be merged in the structure. However, there are cases in which, despite the lack of sentential negation, we have NPIs in the sentence, for example in negated APs, short answers, coordinate and comparative constructions. These contexts have represented a challenge and a problem for many of the current analyses. In this paper I will try to account for the curious behavior of NPIs in Serbian in contexts without sentential negation.

ЛЕКСИЧКА И ФРАЗЕОЛОШКА ПОСЕБНОСТ ВО ДРАМСКИТЕ ТЕКСТОВИ НА ДЕЈАН ДУКОВСКИ

(со посебен осврт на драмите „Буре барут“ и „Балканот не е мртов“)

РЕЗИМЕ

Од драмите на Дејан Дуковски за мене најважна беше лексичката и фразеолошка призма низ која јас ги читав и препрочитував. Лексиката на Дуковски исто како и самиот автор е неформална, разговорна и лежерна, а во исто време толку длабока што допира до секој еден читател и секој гледач седнат во темнината на театарската сала. Драмските текстови се неисцрпен извор од кој би можеле да го видиме обновувањето на лексиката поставена на временска оска, па така да ги лоцираме сите библизми, архаизми, историзми и неологизми. Од друга страна пак, на друга оска би можеле да ги сместиле сите заемки од словенските и несловенските јазици. Витражната поставеност на србизми, турцизми, англизми, германизми ќе го насликаат шареноликиот Балкан кој е микс од култури, традиции и цивилизации кои успеале до ден денес да живеат не едни покрај други, туку сплотено, едни со други. На крај секако тука се и фраземите без кои не би живееле овие драми, а Дуковски не би бил она што е.

Стилот на Дуковски е младешки. Романтичарски настроен не само во пишувањето, туку и во начинот на живот, оваа фигура го обои Балканот како центар на светот, крстопат на Истокот и Западот, магично место низ кое секој еден треба да помине.

1. ВОВЕД

Желбата во мене да се работи и истражува на оваа тема постои веќе подолго време, иако веќе неколкупати останувала за некоја друга прилика. Клучен миг кој го сметам за одлучувачки е оној кога ја пронајдов книгата во која беа сместени најголемиот број драмски текстови на Дејан Дуковски, а изборот, приредувањето и редакцијата многу уредно и систематично беа направени од страна на Јелена Лузина.

Многу мотивирачки врз мене делуваше емотивно обоениот предговор од Лузина насловен како „Многу бројки и некоја буква за драмите на Дејан Дуковски“. Оваа книга пред очите на јавноста излегува во 2012 година и претставува прво дело во кое читателот на едно место може да ги најде сите досега напишани и изведени драмски текстови од Дуковски. На ова место со многу голема посветеност се собрани сите шестнаесет драмски наслови од овој писател, проект кој Лузина не би можела да го

реализира без помошта на Љупка, прекрасната мајка на авторот. За сета оваа слатка горчина Лужина вели: „Дуковски, лежерен како што го дал Господ, никогаш не се грижел за сопствената (само)промоција. Ниту се трудел домашните „фактори“, особено медиумските, постојано да ги снабдува со деталните информации за секое свое движење во изминативе петнаесеттина години... Неформален, ноншалантен, прилично нефокусиран на т.н. банални општожителски работи, романтичарски ненаклонет да се занимава со работите што самиот ги смета за тривијални и не многу битни, Дуковски никогаш не се трудел да ги собира материјалните докази за успехите на своите изведби низ светските театарски сцени.“⁸²

Успехите на неговите драми се неспорни. Станува збор за култни драмски текстови кои со години не се симнувале од театарската сцена. Илјадници аплаузи, пофални зборови, насмевки не само на македонската, туку и на публиката ширум светот. Дуковски навистина медиумски кај нас е минимално застапен. Неговите настапи по телевизији, радио, весници, Интернет е реткост, па затоа и мене ме фасцинираа редовите во кои Лужина ни покажува колку само овој наш писател, како што таа галовно го нарекува автентичен мал принц на театарот, она скомно и палаво дете е познато и признато во светот. Неговите драми, иако ние можеби и не сме знаеле, биле изведувани во Лос Анџелес, Ну Јорк, Лондон, Хелсинки, Париз, Цирих, Милано, Виена, Берлин, Атина, Будимпешта, Истанбул, Москва, Токио, без притоа да зборуваме за изведбите на балканските простори.

Дуковски е сакан и почитуван затоа што е еден од ретките драмски писатели чии корени се цврсто втемелени на македонската почва, но со своите гранки и млади зелени фиданки покрива многу поширока територија, зафаќајќи го Балканот и речиси цел европски континент. За него многумина ќе речат дека е дел од македонскиот dream team, дел од групата уметници за кои не постојат граници. Доволно е само да се споменат насловите како „Буре барут“, „Balkan is not dead“ (Магија еделвајс), „ММЕ кој прв почна“, „Дракула“ и веднаш знаеме дека станува збор за култни драми од нашето време.

Бројките иако не ми се омилени, во оваа прилика кажуваат многу, па би сакала да ги споделам. Според педантната анализа на Лужина, утврдени се 93 премиерни поставки на текст од Дуковски. Од нив само 20 биле одиграни во Македонија, а најмалку 73 биле одиграни во странство. Со ова уште еднаш се потврдува дека Дејан Дуковски е еден од најдобрите уметнички производи од овие простори кој треба да се

82 Дуковски, Дејан. 2010. Драми. Скопје. Култура. (Избор, приредување и редакција Јелена Лужина)

негува и почитува затоа што е вистинска реткост. Еден нежен цвет еделвајс, кој не секому и не секаде треба да се дарува.

2. ЛЕКСИКАТА ВО ДРАМИТЕ НА ДЕЈАН ДУКОВСКИ

Живеејќи во урбаната градска средина, често мигрирајќи низ европските метрополи како современ номад од XXI век, тој ја зачинил својата литература со речникот на младоста, авангардата, духот на современото, удобно вгнездувајќи се во новата европска драма која интимно уште ја нарекуваме драма на крв и сперма. Драмите се богати со експресивна и нестандартна лексика. Често се забележуваат фамилијаризми, дијалектизми и социолекти, а особено сленгот. Од една страна во нив би можеле да го видиме обновувањето на лексиката поставена на временска оска и да ги лоцираме сите библизми, архаизми, историзми и неологизми. Од друга страна пак, на друга оска би ги сместиле сите заемки од словенските и несловенските јазици со кои избобилуваат овие драмски текстови.

2.1. Лексеми поставени на временска оска

Да почнеме со оската која ќе нè прошета низ времето и ќе ни го прикаже процесот на обновување на лексиката во еден јазик. Ова е оска во која многу внимателно ги лоциравме сите библизми, архаизми, историзми и за многумина најинтересните, неологизмите.

Како што кажува и самото име, **библизмите** се зборови сврзани со религискиот стилски комплекс, но истите се среќаваат и надвор од него, затоа што низа изрази од Библијата се цитираат и во публицистичкиот, уметничко-литературниот и во разговорниот функционален стил и јазик. Во овие две дела не се премногу застапени, но тоа не значи дека и воопшто ги нема. **Библизми**, пронајдени во драмите за кои се одлучивме да ги анализираме и од кои понатаму ќе ексцерпираме примери се следниве:

крст „Секој со својот крст“

јагне „До кај е јагнето?“

ангел, дури и како лично име на еден од ликовите „Ангеле бе, Ангеле бе. - Што Ангеле, што?“

ѓавол „Татко ми ме праща да не си го барам ѓаолот секој ден по планињето.“

Како и примерот **раба божја** од драмата „Балканот не е мртов“ кога Осман спротивно на нашите очекувања и претпоставки ќе застане во православна црква и бара од попот

да биде венчан за убавата Македонка, Цвета. „Ја земаш ли ти *раба божја* Осман, Цвета за жена во добро и зло. Го земаш ли ти *раба божја* Цвета, Осман за маж...”

Втората точка е предвидена за *архаизмите*. Тоа се сите оние јазични средства што се употребувале во минатото, зборови што се среќаваат во стари текстови, а денес наспроти нив употребуваме други, современи лексеми, нивни синоними. Овие зборови многу почето се наоѓаат во драмскиот текст „Бакланот не е мртов“ затоа што со нив тој ја доловува автентичноста на хронотопот. Неговите ликови просто оживуваат и нè враќаат во едно постаро време. Оваа драма е еден постмодерен текст за чија основа е земен стариот битов текст на Војдан Чернодрински, насловен како „Македонска крвава свадба“. Овде ќе ги наведеме и објасниме најинтересните:

бадијала „Ќе те носи. Ќе те зема. За бадијала.“ или „Бадијала зборам.“ *служавката* „Во куката е само *служавката*.“

табиет „Или ќе умрам или ќе те имам. *Табиет*.“

севда „Севда ме тресе“ или „Осман ти е прва севда.“

арч/ поарчи „...прашај ја неа, дали верува дека некоја си Елени Каринте од Битола, го поарчила цел живот за еден човек...”

либе „Си го љубам првото либе.“

измет „Спремен е да даде измет“ – служба, служење, послужување.

пакост „Многу пакости ни испонапраја Турците тамо.“

урнек „Не сакам на крај ние да бидеме урнекот

ајван „Осман е ајван.“

кабает „Кабает сум.“

Она што следува се *историзмите*. Овие зборови означуваат појави, предмети и функции на лица што не се застапени во современиот живот. Според тоа, нив ќе ги сретнеме во уметничката литература или во научни текстови што се занимаваат со соодветните периоди. Во драмите на Дуковски ги пронајдовме следниве историзми:

чифлик „Слушај жено, Осман ќе те носи на *чифлик*, на гости, ќе те зема.“

кубур „Осман молњевито го вади *кубурот*.“

комита „Го убива *комитата*.“

султан „Заборавив на мојата униформа, на *султанот* на сè.“

дукати „Двесто *дукати* мираз.“

лакеј „Јас сум само питомец во воениот *лакеј*.“

калфа „*Калфата* Киријас веќе даде мираз.“

харем „Има *харем* во кололијава? “

бинлак „шише со *бинлак* ракија сакам овде“

диван „на диван да стоит“

долами „Свили и *долами*.“

валија „фамилијата на Цвета се жали кај валијата.“

укумат „Во укуматот се фамилијата на Цвета и Осман.“

Следуваат *неологизмите* кои за многумина се најинтересните лексеми од драмите на Дејан Дуковски. За оваа група лексеми може да кажеме дека се нови зборови со кои се означуваат релативно нови поими, појави и предмети. На почетокот ги употребуваат малкумина, а потоа доколку се прифатат, може да ги слушнеме и од широк круг зборуваачи.

џивка „Не ти беше *џивка* да дојдеш?“ – страв (џив-џив, ономотопеја за гласовите што ги испушта врапчето).

мивка „Ти личам на мивка? “ – прво значење е крпа за миене садови, во овој случај жена или девојка која е безвредна.

абдал „Ти личам на абдал? “ – неуреден и несмасен.

подлизурка „Од дивите животни најопасен е тиранинот, од питомите, подлизурката.“ – предавникот, кодошот.

курташак „За курташак.“ – за ништо, бадијала, попусто.

рескираш „Мораш да рескираш за да добиеш.“ – ризикуваш.

2.2. Лексемите според потеклото

Во следниот дел ќе ја разгледуваме лексиката како една целина во јазикот *според потеклото*, односно според коренот од кој произлегува, а подоцна на еден или друг начин била пренесена во македонскиот јазик. Збогатувањето на лексичкиот фонд може да се врши, и со заемање, па тоа е и причината што во македонскиот јазик има толку многу туѓи зборови, или зборови кои се заемени од некој друг јазик. Зборовите што се прифаќаат од други јазици можат да бидат приспособени (адаптирани) и неприспособени.

Позабележливо влијание врз лексиката на македонскиот јазик извршиле грчкиот, турскиот, францускиот, германскиот, италијанскиот, а во најново време и англискиот јазик. Од словенските јазици забележливо е влијанието од: рускиот, бугарскиот, српскиот и хрватскиот јазик. Драмите на Дејан Дуковски се одлични витражно

наредени стакленца во кои се испреплетуваат лексеми од најразлично потекло. Изборот на драмите секако дека придонесе најголем број на зборови да доаѓаат од турскиот јазик, но тоа не значи дека и бројот на англизми и германизми е мал. Напротив во поновите и помалку познати драмски текстови нивниот број преовладува.

Од несловенски јазици

Заемки од турски јазик:

борч „Некој борч си имал.“ - долг

џабе „За џабе.“ – бесплатно, бадијала, залудно, бескорисно.

кадија „Кадија те тужи, кадија те суди.“ - судија

џаде „Сите сакаат да фатат џаде, така?“ – пат, друм, јавен пат, патување, движење.

зорт „Сега зорт има.“ - страв, плашење.

билмез „А бе, слушај, овој билмезов не видел жена со месеци.“ – глупак, незнајко, мрзлив и неработлив човек, денгубар.

зулум „Немој да ѝ правиш зулум.“ – насилство, угнетување, тиранска постапка.

аскер „Направи нешто бе расим, земи аскер, војска, донеси ја.“ - војска

пишман „Мојам да се пишманам?“ – тој што се кае.

ефенди „Добро, катип ефенди.“ – господин, господар, покровител, титула на учени луѓе во Турција.

катип - „Добро, катип ефенди.“ - писар, обично во администрацијата на месната власт.

аманет - „Му оставил аманет“ – препорака, закрила, безбедност, во доверба, на чување.

Заемки од латински јазик:

Фрактура, операција, тестиси, филтер, амортизери, ламели, полицаец, матер, девиза, мантил, импонира, мини, хомосексуалци, инцидент, тонус, сцена перспектива.

Од француски јазик:

Кафана, камион, жандар, пик, балон, карбуратор, бандаж, каросерија, волан, шофершајбна, резервоар, гаража, купе, перон, панталони, ан пасан (патем), виза, хотел, „Merci beaucoup“, бонтон, фронт, мадмузел (mademoiselle), мсју (messieurs) – господин (Кемал Ататурк), кокона.

Од германски јазик:

Фраер, пендрек, гуртни, штелува, дизни, лагер, дихтунг, ауспук, валцер, неонки.

Од италијански јазик:

Балкон и браво.

Од шпански јазик:

Танго

Од грчки јазик:

Ангел, ѓавол, Библија, систем, автобус, хипертонија, лименки, кино ,оркестар.

Од англискиот јазик:

Џез, кока-кола, евергрин, долар, бизнис, ok, fuck me, have a nice day.

Од словенските јазици

Од српски и хрватски јазик:

Уље, ван, утепа и доле.

Од руски јазик:

Балалајки - музички инструмент,вотка.

3. ФРАЗЕОЛОШКИ ИЗРАЗИ ВО ДРАМИТЕ НА ДУКОВСКИ

Драмите не би биле тоа што се без препознатливите фразеолошки изрази на Дуковски. Тоа се фрази кои од текстот, од обична хартија со темно испишани букви ја пронашле вратата до реалноста, па денес ги слушаме низ улиците изговорени од младата популација. За подобро анализирање фразите ги класифициравме на четири подгрупи и тоа: соматски фразеолошки изрази, клетви и благослови, поговорки и пословици и останати фразеолошки изрази.

Соматски фразеолошки изрази:

„Ко **очи** во глава сум го чувал“

„Од уста имам вадено“

„Го боли **кур**“

„Си ставаш здрава **нога** во трње“

„Како не ти е срам да ми се појавиш пред **очи**“

„Го фатиле годините, сè зема на **срце**“

„Немојте да грешите **душа**“

„Ќе те јаде со **очи**, а ти, Спасе го бараиш од него“

„Ги одравме го гола **кожа**“

„Му се стега **газот** на султанот“

„Сите пред ништото и времето тртиме **газе**“

„За тебе **рака** во оган ставав, Осман“

„Ми се превртува **меот** кога ќе помислам дека сум ти крвник“

„Не знам кај му згрешив на Бога, сè да се скриш на моја глава“

„**Цигерот** ми го изеде“

Клетви и благослови:

„За арно, за убаво“

„Сполај му на Бога“

„Ту бре јазикот да ти се исуши?“

„Да даде Бог, свињи да ти го јадат месото кога ќе пцовисаш.“

„Гаврани очите да ти ги извадат“

„Змии да ти ги испијат очите“

„Кучиња крвта да ти ја излокаат“

„Црева да јадеш, крв да сереи“

„Азар да не видиш“

Поговорки и пословици:

„Старост, грдост“

„Така било пишано“

„Фрли му пепел“

„Легни си на брашното“

„Секој со својот крст“

„Кадија те тужи, кадија те суди“

„Водата спие, ти не спиеш“

„Окото да ти излезе, лош глас да не ти влезе“

„Ќути бре, дете, гризни јазик“

„Со инка акал не се тура“

„На Турчин поплачи се, на пријател пофали се“

Останати фразеолошки изрази:

„Добро те суредил“

„А бе, сите ќе ве потепам, око нема да ми трепне“

„Жив се усрав“

„Се пегла тоа. Што се пегла бе, Аце? Немој да те испеглам овде на лице место

„А бе, песна пееше фордот“

„Јадеш гомна, Топук? Јади јади.“

„Немој да ми мрчиш“

„Не ме типај, не те типам“

„Во исти лајна сме“
„Немој да правиш сцени“
„Големата Отоманска империја пука по сите свои рабови“
„Расим те чува како куче“
„Мрсул за него не фрлам, од жал за мрсулот“
„Како гладни волци на мрша“
„Некој ќе го јади стапот“
„Ќе јаде живи луѓе“
„Не ми мириса на добро“
„Ми го удри никот“ со исто значење е и „Ме зеде на око“
„Да ѝ се бутнам во гаќи“

4. ЗАВРШНИ ЗАБЕЛЕШКИ

Стилот на овој драмски писател е она по што публиката го препознава и поради што безусловно го сака. Рекордно поставените драми на штиците што живот значат се само уште една потврда за популарноста која ја постигнал и допрва ќе го грее лицето на Дуковски. Секогаш млад во духот, романтичарски настроен не само во пишувањето, туку и во начинот на живот, оваа фигура го обои Балканот како центар на светот, крстопат на Истокот и Западот, магично место низ кое секој еден треба да помине.

5. ЛИТЕРАТУРА

Минова - Ѓуркова, Лилјана. 2000. Синтакса на македонскиот стандарден јазик. Магор. Скопје.

Минова - Ѓуркова, Лилјана. 2003. Стилистика. Магор. Скопје.

Микуновиќ, Љубо. 2005. Речник на странски зборови и изрази. Просветно дело. Скопје.

Мургоски, Зозе. 2005. Речник на македонскиот јазик. Филолошки факултет „Блаже Конески“. Скопје.

Велјановска, Катерина. 2006. Фразеолошките изрази во македонскиот јазик, со осврт на

соматската фразеологија. Македонска ризница. Куманово.

Bisera Bijelic, Faculty of Philology, University "Ss. Cyril and Methodius", Skopje

LEXICAL AND PHRASAL DIFFERENTIATION IN DEJAN DUKOVSKI'S PLAY SCRIPTS
(with a special emphasis on the plays: "Powder Keg" and "Balkan is not dead")

ABSTRACT

What was of biggest importance to me in Dejan Dukovski's plays was the lexical and phraseology prism through which I read and re-read every single one of his plays. The lexis, just as the person himself-Dukovski is informal, talkative and casual, but at the same time so deep that it can reach every single reader and everyone who decides to watch his plays performed on the dark theater stage. His scripts are an endless source through which the renewed lexis postured on the timeline could be easily seen, and by doing that it makes it easier to also note the biblical, archaic, historical expressions and neologisms used. On the other hand, the other axis contains all the words from Slavic and non-Slavic origin. The stained glass structure of words from Serbian, Turkish, English and German origin gives the picturesque image of the Balkans which is a mixture of cultures, traditions and civilizations which by this day have managed to live not one next to another but with each other. Last but not least are the phrasal expressions without which these plays would not have survived, and Dukovski wouldn't have been what he is today. Dukovski's style is youthful. Romantic in attitude not only towards the writing but towards the way of life, and it was this figure that had colored the Balkans as the center of the world, a crossroad between the East and the West, and a magical place that everyone should visit.

CICERON JE LJUT!

LEKSIČKA ANALIZA VREDNOSTI CICERONOVE KARAKTERIZACIJE MARKA ANTONIJA

REZIME

Oko pitanja sudbine rimske države Ciceron i Marko Antonije su se sukobili posle Cezarove smrti 44. godine i njihova borba je trajala do Ciceronove tragične pogibije decembra 43. U radu se u istorijskom kontekstu kasne republike razmatraju ciljevi kojima je Ciceron težio i, pre svega, jezičke metode kojima se služio da marginalizuje svog političkog protivnika Marka Antonija i da javno mnjenje, senatsko i narodno, okrene protiv njega. Frekventna upotreba određenih reči, izraza, slika i aluzija upućuje nas na predstavu o Marku Antoniju kao tiraninu, koju je Ciceron težio da prenese javnosti, a koja je za njegovog neprijatelja predviđala sigurnu omrazu. Na isti način smo razmotrili druge aspekte ličnosti Marka Antonija, koje je Ciceron odabrao da iznese za govornicom i ispitali kako je to sproveo. U radu se čini i osvrt na rečnik i ton, kojima se Ciceron služio kada je govorio o mladom Oktavijanu, budućem Avgustu. U zaključku pokušavamo da na osnovu leksičke analize koju smo dali ocenimo Ciceronovu strategiju i uporedimo je sa drugim slavnim besednikom, Demostenom. Usled složenih političkih okolnosti posle smrti Gaja Julija Cezara, Marko Antonije je pokušao da posrednim putem sebi pribavi apsolutnu vlast, a u tome mu se, kao jedan od poslednjih vatrenih republikanskih prvaka, suprotstavio govornik i političar Marko Tulije Ciceron, otvarajući time poslednju i tragičnu epizodu svog života.

1. DIS HOMINIBUSQUE HOSTIS: MARKO ANTONIJE KAO TIRANIN

Ciceron, kao najveći rimski govornik, dobro je pazio koje će reči i kako upotrebiti da s jedne strane kod senatorske aristokratije, s druge kod običnog naroda izazove bes i mržnju prema svom protivniku. Zadatak mu je, pre svega, bio da Marka Antonija Senat proglasi za *hostis* (državnog neprijatelja), i zato je morao da ga opiše kao tiranina, što je indignaciju garantovalo. U I veku pre nove ere, slika tipičnog tiranina, građena prema grčkim uzorima, već je bila poznata svima (Dunkle, 1967, str. 153-157). Osnovna tiranska osobina bila je *crudelitas* – surovost. Ciceron tu reč pregnantno koristi govoreći o Marku Antoniju, kako u njenom imeničkom, tako i u njenom pridevskom obliku (*crudelis*). Da bi tu Antonijevu osobinu što uverljivije prikazao, istovremeno izbegavajući ponavljanja, Ciceron se služi rečima koje u određenim kontekstima predstavljaju sinonime za *crudelis*, na primer: *immanis* i *taeter*. S istim ciljem se služi i literarnim slikama, u kojima je, kako kaže i sam Kvintilijan⁸³,

⁸³ Kvintilijan (35 – c.100. g.n.e) bio je profesor filologije i retorike u već carskome Rimu. Autor je sačuvanog

bio pravi majstor – ubeđuje građane da je Antonije *cruentus sanguine civium*, odnosno umazan krvlju građana, a potom tu sliku čini i drastičnijom i navodi da Antonije *saturavit se sanguine dissimilorum sui civium* (napio se krvi građana različitih od sebe), odnosno (u kvaziličnom obraćanju) da *gustares civilem sanguinem, vel potius exsorbueras* (okusio si krv sugrađanâ, ili, bolje reći, nadio si se njome) (Cic. Phil. 4. 4, 2. 59, 71). S tim u neraskidivoj vezi, *vis*, odnosno *violentia*, nasilje, još jedna nepobitna osobina tiranina, često je prisutna.

Treća reč kojom je tiranin u Antici uvek bio optuživan bila je *superbia*, odnosno oholost. Nemojmo zaboraviti da je tradicija poslednjem rimskom kralju, omraženom Tarkviniju⁸⁴, nadenula nadimak *Superbus*. Pored te reči, kod Cicerona srećemo i sinonime, na primer *insolentia, adrogantia* (tj. *arrogantia*) kao i blisku reč *audacitia*. Reč *audacitia*, zajedno sa svojim pridevom *audax*, pa i glagolom *audeo, audere* – biti drzak, vrlo je frekventna. Treba napomenuti da ta reč u latinskom ima dvostruko značenje, koje se nazire i u našem jeziku, u reči „smeo“: može da znači i hrabar i drzak. Govoreći o Marku Antoniju, Ciceron ovu reč upotrebljava samo u njenom negativnom značenju, a kada oseti potrebu da nekoga pohvali (Bruta ili Oktavijana), izbegava da je koristi u pozitivnom značenju, da ne bi oslabio i ublažio utisak koji ona ostavlja kada je upotrebi na Antoniju. U grčkom besedništvu, kako privatnom, tako i javnom, srećemo vrlo slične konstrukcije. Lisija kaže za Simona da je *εις τοῦτο ἦλθεν ὕβρεως* (dotle išao u svojoj oholosti) da je nezazorno provaljivao u devojačke sobe (Lys. 3. 7), a veliki Demosten upozorava da je Filip Makedonski *οἱ προελήλυθ' ἀσελείας* (dotle došao u svojoj drskosti) da ne dopušta Atinjanima da biraju hoće li ići u rat ili ne (Dem. 4. 9). Kada Ciceron, na primer, pita Antonija kako je moguće da *ausus es dicere contra me apud patres conscriptos* (da se drznuo da protiv njega govori u Senatu), on samo nastavlja staru govorničku tradiciju. Treba još skrenuti pažnju da se reči ovog značenja, pre svega skupina oko *audacitia*-e mnogo češće javlja u Ciceronovim govorima pred senatorima, nego u onima koje je održao običnim ljudima (u IV filipici, na primer, ne javlja se ni jedan jedini put!). Mogao bi se odatle izvući zaključak da je takva osobina u rimskim senatorima izazivala mnogo veći gnev nego što je bio slučaj sa pukom. U govorima pred narodom, mnogo češće nego kao *audax* Antonije se opisuje kao *latro* (razbojnik) i *percussor, parricida* (ubica) (npr. Cic. Phil. 4. 9, 15, 6. 4; ali 14. 4, 21), što su izrazi, koji se, iako prisutni, ređe sreću u besedama pred senatom.

retorskog priručnika u 12 knjiga “Institutiones oratoriae”. Čuven je njegov opis Cicerona rečima: *Cicero iam non hominis nomen sed eloquentiae* (“Ciceron nije ime za čoveka, već za rečitost”).

84 Tarkvinije Oholi (vladao 535–509. g.p.n.e), poslednji rimski kralj. Kako se opisuje u prvoj knjizi “Ab urbe condita” istoričara Tita Livija, pošto je njegov sin Sekst silovao časnu Lukreciju, što je za posledicu imalo njeno samoubistvo, narod se podigao na ustanak, oterao kraljeve i proglasio republiku.

Konačno, četvrti sastojak za pravog tiranina bila je *libido*, pohota, razuzdanost. Na brojnim mestima Ciceron karakteriše Antonija kao čoveka čije postupke ne kontroliše on sam, već njegov *libido* (tj. on je *levis*, nepouzdan, neodgovoran čovek, koji ne odgovara za svoje postupke), ili kao čoveka koji je *libidinosus*, odnosno *meretricius*, što je gotovo sinonim. Ponekad se javlja i termin *helluo* (Cic. Phil. 2. 65), koji znači: razuzdan, rasipan čovek; a, isto tako i *vulgare scortum*, vrlo oštra karakterizacija. To ilustruje spominjanjem Antonijeve ljubavne afere sa mladićem Kurionom, ne propuštajući pritom da zlobno primeti da je Kurion Antonija *emit libidinis*, odnosno da ga je, kao roba, kupio za zadovoljavanje svojih strasti (i da je pride Antonija odveo u stabilan brak) (Cic. Phil. 2. 44-45). Ovakva vrsta optužbi, namenjena da među slušaocima izazove i prezir i podsmeh, bila je očigledno vrlo popularna u rimskoj invektivi, a na njenom udaru našao se i sam Ciceron. U pseudo-Salustijevoj "Invektivi protiv Cicerona" govori se da su svi procesi u državi bili *in tua libidine*, a pride se iznosi gnusna optužba da je Ciceronu "ćerka bila milija nego što to ocu pristoji" (Sal. Cic. 2-3).

Tiranima, na koje se oduvek gledalo kao na ljude opijene od moći, redovno se pripisivalo i bezbožništvo, a ono je ujedno kod slušalaca, bilo kod senatora konzularnog ranga, bilo kod običnog čoveka, obećavalo da izazove ogorčene reakcije. Često su te optužbe za bezbožništvo protiv tirana bile neosnovane. Na primer, poslednji rimski kralj Tarkvinije Oholi optuživan je za bezbožništvo, a u stvarnosti on je završio gradnju hrama Jupiteru na Kapitolu. U skladu sa tom tradicijom, Ciceron Antonija naziva *impius* i *nefarius*, a, doduše ređe, i *execratus*. U tom smislu Antonije se naziva i *dis hominibusque hostis*, kao i *inimus omnis deos* (npr. Cic. Phil. 2. 64, 65). Dobar povod da svoj napad na Antonija u ovom pravcu produbi Ciceronu je dala činjenica da je Antonije bio izabran za augura (sveštenička funkcija koji proriče praćenjem leta ptica). Tu funkciju on je ridikulizovao koristeći je da ostvari svoje političke ciljeve i osujeti planove protivnika, što pruža priliku da Antonija sa samo njemu svojstvenom ironijom, nazove *hic bonus augur* (dobri augur) (Cic. Phil. 2. 83). Da bi pokazao da su bogovi i Antonije na suprotnim stranama, Ciceron često priziva bogove da pomognu republiku protiv njega (recimo, govoreći o Antonijevoj eventualnoj pobi u građanskom ratu, Ciceron zaziva bogove: *o di immortales avertite et detestamini quales hoc omen!*), a na jednom mestu, baš u IV filipici upućenoj narodu, Ciceron napominje da nekakvi "znakovi sa neba" (*prodigium, portentum, voluntas caelestium*) (Cic. Phil. 4. 10) već najavljuju Antonijevu propast. U nauci se smatra da je u pitanju bilo pomračenje Sunca. Skloni smo da verujemo da ovo ohrabrujuće tumačenje znamenja nije slučajno našlo mesto baš u govoru upućenom širokim narodnim masama, u kojima se, mnogo više nego u visokim slojevima društva i pri

prefinjenoj senatorskoj aristokratiji, moglo očuvati verovanje u neposrednu komunikaciju bogova i ljudi preko nebeskih znamenja i slično.

2. RES UNA PULCHERRIMA: STIL CICERONOVIH INVEKTIVA

Nije na odmet na ovom mestu posvetiti nekoliko reči stilskim karakteristikama koje Ciceron koristi, a koje boje već vrlo izražajne reči što ih on upotrebljava, još jarčim bojama. Na prvom mestu, treba spomenuti sveprisutnu ironiju. Ciceron najčešće upotrebljava neke od pohvalnih reči kojima se sam Antonije hvalisao i, smeštajući ih u svoj kontekst nemilosrdne invektive, izvrće ih ruglu. U jednom od pisama Brutu, Ciceron kaže da je u senatu rekao *multa de pro consule Antonio* – on ovde podrugljivo koristi prokonzulsku titulu, kojom se sam Antonije svakako dičio – slušaoci su u svakom slučaju znali koliko Ciceron misli da je Antonije vredan te funkcije (cf. Phil. 2. 70). Naziva ga *emmendator*, *corrector* (Cic. Phil. 2. 43) i tako dalje. Zatim, vrlo često koristi uzvike da bi pojačao dramatičnost opisa Antonijevih zločina, na prvom mestu eksklamativne akuzative – *o admirabilem impudentiam!*, *o audaciam immanem!* itd. – ali i ablativske supine na *-u*, pa tako usred detaljnog opisa nekog Antonijevog nepočinstva povećava tenziju ubacivanjem jednog *incredibile dictu!* (Cic. Phil. 2. 106) itd. Potom, Ciceron često pribegava kontrastu – neretko oštrom opisu Antonija dodeljuje uzvišeni hvalospev na račun Oktavijana, Bruta, Pompeja ili Varona⁸⁵. Recimo, na opis Antonija kao *violentus atque furens* dolazi opis Pompeja kao *homo sanctissimus, importunissimus, singularis vir* (Cic. Phil. 2. 67–68). Ne treba zaboraviti ni ulogu u kojoj komparativi i superlativi imaju u Ciceronovom diskursu. On je vrlo pažljivo merio na kom mestu da upotrebi elativ ili makar apsolutni komparativ, a na kom će bolji utisak pružiti da ostavi pozitivan. Dokaz za to koliko se Ciceron brinuo o efektivnosti svoje komparacije pruža nam jedno mesto u Drugoj filipici (II 86) o čijem nam je razvoju sačuvano svedočanstvo u pismima Atiku: njih dvojica su raspravljala oko toga da li je na tom mestu za Antonija uputnije upotrebiti reč *indignior* (komparativ) ili *indignissimus* (superlativ). Nikako ne bi trebalo izostaviti ni igre reči, kojih ima dosta u Ciceronovim govorima.

Osobenost je Ciceronovog stila da svog protivnika bez prestanka poredi sa ličnostima iz prošlosti, koje su ostale u zlom sećanju, i da ga opominje da se boji njihovog nesrećnog kraja. Možda najzanimljivija su poređenja sa ličnostima i stvorenjima iz mitologije ili legendarne istorije. Antonija Ciceron naziva Haribdom (*Charybdis*) – čudovištem koje po prvi put

⁸⁵ Marko Terencije Varon (116 – 27. g. p.n.e), vrlo plodan i svestran naučnik, Ciceronov prijatelj.

srećemo u Homerovoj “Odiseji” i koje je tri puta na dan usisavalo ogromne količine vode. Ciceron ovim poređenjem pravi aluziju na Antonijevu proždrljivost i pohlepu, pa još postavlja pitanje: *Quae Charybdis tam vorax?* – drugim rečima, Antonijev kapacitet ostavlja i samu Haribdu daleko za sobom. Isti cilj ima i poređenje sa Okeanom. Vrlo interesantno je i poređenje Antonija sa Helenom Trojanskom, naime Antonije je *semen huius luctuosissimi belli... ut Helena* koja je Trojancima bila odgovorna za sva zla koja su ih snašla u Trojanskom ratu (Cic. Phil. 2. 66, 53). To tvđenje Ciceron iznosi, sećajući se kako je Antonije Cezaru pružio povod da povede vojsku na otadžbinu time što mu se žalio što Senat nije poštovao njegova prava narodnog tribuna. Plutarh u svom životopisu Marka Antonija (Plut. Ant. 6) komentariše ovo poređenje. Zaključio je, naravno, da je Ciceron tu preterao jer je Cezar već odavno morao imati ratni plan, a nepravda naneta Antoniju i njegovom kolegi Kasiju očevidno mu je samo bila izgovor. Druga kategorija poređenja obuhvata razne domaće neprijatelje sa kojima se Rim suočavao kroz istoriju. Tu najčešće nailazimo na Klodija, na koga je Ciceron bio naročito ogorčen zbog udela kog je Klodije imao u njegovom progonstvu i rušenju njegove kuće, kao i na Katilinu (već u čuvenoj uvodnoj rečenici Druge filipike), ali i na primere iz rane istorije, koji su nam razjašnjeni u ranim knjigama istorije Tita Livija, a koji se tiču navodnih pretendena na kraljevsku vlast Spurijsa Kasija, Spurijsa Melija i Marka Manlija (Cic. Phil. 2. 87), koji su svi, zbog takvih pretenzija, pravedno kažnjeni smrću. U njihovom slučaju, Ciceron se pita da li su oni pogubljeni, *ut multis post saeculis a M. Antonio rex Romae constitueretur?* (da bi posle mnogo vekova Marko Antonije u Rimu proglasio kralja?) Ova izjava odnosi se na neuspešni pokušaj Antonija da o Luperkalijama 44. godine u pozorištu Cezaru stavi krunu na glavu i proglasi ga za kralja, što, sa već istaknutom žaokom ironije, Ciceron naziva *res una pulcherrima* među svim Antonijevim delima (Cic. Phil. 2. 84). I poređenje Antonija sa oličenjem tiranina u rimskoj istoriji, Tarkvinijem, prolazi na Antonijevu štetu – dok je Tarkvinije bio samo *Superbus*, što pored oholosti ipak asocira i na određenu uzvišenost, Ciceronov Antonije je *foedus, humilis, ignominiosus, sordidus, spurcus*, što su sve pridevi koji označavaju niskost i određenu odvratnost (Cic. Phil. 3. 10). Naravno, ovakva karakterizacija Antonija Ciceronu ni najmanje ne stoji na putu da ga na nekom drugom mestu, čak u istom govoru, okarakteriše i kao *superbus*-a, time ga optužujući za dve suprotne, a obe vrlo nepoželjne krajnosti. Antonije se poredi i sa stranim neprijateljima, sa Hanibalom, čiju je okrutnost nadmašio, i sa Spartakom⁸⁶ (Cic. Phil. 3. 21, 4. 15), dakle, sa

⁸⁶ Spartak - vođa čuvenog ustanka robova 73 – 71. godine pre nove ere. Pobedio je Rimljane u više bitaka, od kojih je najvažnija bila ona u Picenumu. U sukobu sa vojskama Marka Krasa izgubio je život u Apuliji 71. godine.

ljudima kojima je cilj bio da osvoje sam Rim i koji su, bez obzira na vremensku distancu, bili u živom i jezivom sećanju svakom Rimljaninu.

3. FUROR: MARKO ANTONIJE KAO POREMEĆEN ČOVEK

Reč *scelus* takođe zauzima počasno mesto u Ciceronovoj karakterizaciji Marka Antonija. Ta reč se uklapa u različite kontekste, a najbolji prevod bi bio “zločin”. Ciceron je, na primer, upotrebljava kada objašnjava kako je Antonije prolio krv svojih sugrađana. Ona, odnosno njen pridevski oblik *sceleratus* vrlo često, naročito u pismima koja je Ciceron uputio Brutu, dolazi u kombinaciju sa rečju *amens*, odnosno *demens*, bezuman, pri opisu Antonija ili nekog njegovog političkog saveznika. Te dve reči zajedno, značeći “lud i opasan” privode nas drugom cilju koji je Ciceron imao na umu u prikazu Antonija – a to je da ga predstavi kao neuračunljivog i poremećenog čoveka.

U tu svrhu Ciceron se služi nizom reči koje označavaju čoveka izmeštene svesti, koji ne zna šta čini: već u upečatljivom i slavnom uvodnom delu II filipike Ciceron pita Antonija da li on to nastoji da bude *furiosior quam P. Clodius*? – bešnji od Klodija⁸⁷? Reč *furor* u sebi sjedinjuje bes i ludilo, i Ciceron je veoma često koristi u opisu Antonija. Usto se koristi i *insanus*, lud, *amens* i *demens*, bezuman, *furibundus*, mahnit. Da bi ga prikazao kao beslovesnog, Ciceron neretko pribegava animalizaciji njegovog lika, što je bilo već ustaljena praksa u antičkim uvredama, potvrđena već kod Homera, pa ga naziva *animal* (životinja) ili, što je karakteristično, *belua* (neman, divlja zver) (Cic. Phil. 3. 28). Već smo videli da ga poredi i sa mitološkom zveri Haribdom. Na jednom mestu ga naziva i vukom (*lupus*) (Cic. Phil. 3. 27). U opis Antonijeve nekontrolisanosti dolaze i izrazi koji ga približavaju prirodnim nepogodama ili bolestima, kao, na primer, *pestifera flamma* ili *pestis* (Cic. Phil. 6. 6).

Ovde spadaju i one reči kojima se Antonije opisuje kao pijanica. U Rimu se smatralo da uzrok nečijeg nenormalnog ponašanja može biti ili fizička bolest ili pijanstvo (ludilo kao takvo nije bilo jasno definisano) i stoga neprestano ukazivanje na to takođe ide u smeru prikazivanja Antonija kao ludog čoveka. I tu Ciceron otvara široku lepezu termina: Antonije je *ebrius*, pijan, *numquam sobrius*, spominje se zatim *vinolentia*, opijenost vinom, indikativna je i upotreba glagola *perbacchari*, ako znamo da je bahantski zanos, koji stoji u osnovi ove reči, bio dobro potvrđeni oblik opijenosti (dakako vinom) i fatalnog ludila⁸⁸ (Cic. Phil. 2. 104). Takođe, Ciceronu nije dovoljan samo običan glagol *poto*, *potare* – piti, već koristi i

⁸⁷ Klodije je bio Cezarov poltron koji je pedesetih godina pre nove ere, uz pomoć svojih četa batinaša, pravio neredu po Rimu.

perpotare – često piti, pijančiti; nije mu dovoljna reč *epulum* – gozba, već koristi *popinae* – bekrijske orgije (Cic. Phil. 3. 20). U visprenoj igri reči, slavni govornik napominje da su Antonije i njegova banda pili ne samo *de die* (za dana), već i *in diem* (do jutra) (Cic. Phil. 2. 87). Gradeći po običaju plastične slike on podstiče senatore da Antoniju pruže otpor, jer “samo mogu da zamisle kakav bi se vinski zadah širio ulicama, ako bi se on i njegova bulumenta prošetali Rimom kao pobednici” (Tempest, 2011).

Svakom Rimljaninu je bilo dobro poznato da u je u komedijama lik roba taj za koga postoji najveća verovatnoća da će se u toku predstave napiti. Sa tom, najnižom, klasom rimskog društva Ciceron Antonija povezuje i na druge načine. Vrlo često on ga naziva *gladiator* ili *myrmillo* (lako naoružani gladijator) (npr. Cic. Phil. 6. 9)⁸⁹. Zanimljivo je da na jednom mestu Ciceron napominje i fizičku sličnost Antonija sa gladijatorima – *gladiatoria totius corporis firmitate* (Cic. Phil. 2. 63) – što je u skladu sa dobro potvrđenim antičkim verovanjem u fiziognomiju, koja je na osnovu ljudske fizionomije, često je poredeći i sa životinjama, određivao karakterne crte čoveka. Na sve to, iako Antonije nikada nije glumatao, pa nije mogao da ga zgodno kao Klodija označi kao *actor* (glumac) ili još bolje *saltator* (baletan), oba zanimanja ropska i prezira vredna (Dimitrijević, 2006, str. 28), Ciceron Antonija ipak oslikava kao prijatelja tih ljudi, koji je zamalo i postao mužem jedne *mimulae*, *mimae* (u našem jeziku možda bi najbolji ekvivalent bila reč: cirkuzantkinja) i kojima je izdašno delio imanja po celoj Kampaniji⁹⁰ (Cic. Phil. 2. 69). Da je i ovde Ciceron tek izdanak duge tradicije, svedoče nam Demostenovi govori protiv Eshina, u kojima mu prebacuje da se u mladosti bavio glumom, ali da čak ni u tome nije bio uspešan i da se nije makao dalje od običnog tritagoniste⁹¹. Antonije se karakteriše i kao prijatelj od *lenones*, podvodača. Zaključujući svoj prikaz Antonija kao roba Ciceron na više mesta kaže da je on *quem clientem habere nemo vellet* (koga niko ne bi pozeleo ni za klijenta⁹²). Ovakav izraz nas neodoljivo podseća na slavu Demostenovu izjavu iz III filipike, gde kaže da je Filip iz

88 Setimo se samo nesrećnog tebanskog kralja Penteja, koga je mati Agava, podstaknuta od Dionisa, rastrgla u bahantskom zanosu. Ta priča detaljno je opisana u Euripidovoj čuvenoj tragediji “Bahantkinje”.

89 Treba imati na umu da je romantična predstava o gladijatorima koju je usvojilo moderno društvo Rimljanima bila sasvim strana i da su gladijatori starog Rima uglavnom bili robovi i ratni zarobljenici, dakle, samo dno društva.

90 Ciceron ovde čak ismeva Antonija kao čoveka kome je razvod od cirkuzantkinje najčasnije delo u životu.

91 Saznajemo čak i to da se u jednoj tragediji Eshin spopleo, nespretno hodajući na visokim tragičkim koturnama.

92 Klijenti su bili oslobođenici koji su bili u obavezi da svako jutro obilaze i opslužuju svoje bivše gospodare. Dobar prikaz njihovog teškog života pruža nam u svojim satirama Juvenal, doduše za jedan nešto kasniji period.

Makedonije, ὅθεν οὐδ' ἀνδράποδον σπουδαῖον οὐδὲν ἦν πρότερον πρίασθαι (gde nikada ni poštenog roba nisi mogao da kupiš) (Dem. 9. 31).

4. HOMO PERDITUS: PITANJE CICERONOVE SPOSOBNOSTI PREDVIĐANJA

Ipak, pored svih sličnosti, prema svom glavnom protivniku se Ciceron i Demosten različito odnose. Ciceron vrlo često Antonija oslovljava sa *homo perditus* – propalica, propao čovek, tj. neko ko nema više čemu da se nada, ili *homo profligatus* – uništen čovek. Vrlo rado se napominje da ga je u bici Oktavijan *fregit* ili *adflixit*. On vrlo jasno kaže da je Antonije *a suis legionibus condemnatus* – odnosno napušten od sopstvene vojske (Cic. Phil. 10. 21). U antici se to smatralo najvećom mogućom sramotom i neuspehom vojskovođe. Jedan od diadoha, Demetrije Poliorket doživeo je da njegovi sunarodnici beže u protivničku vojsku tuđeg naroda – a baš njega je već pomenuti Plutarh izabrao da u svojim “Uporednim životopisima” uporedi sa Markom Antonijem. Sa druge strane, za Demostena Filip je *δυσπολέμητος* (Dem. 4. 4), doslovce – takav, s kojim je teško ratovati. On je lukav, prevejan i sposoban, dok Ciceron za Antonija uzvikuje u emfatičnom accusativus exclamationis-u *incredibilem stupiditatem hominis*. Iz samih reči koje oni koriste možemo da zaključimo da je Ciceron previše naglo omalovažavao protivnika i unižavao njegove sposobnosti, dok je Demosten, nikada Filipu ne ostajući dužan uvreda, promućurno ukazivao na to koliko je on opasan.

Ciceronu u odbranu ipak treba reći da je sasvim dobro procenio Antonijeve ciljeve i da ih je bez ustručavanja ogolio pred senatom, narodom i svojim prijateljima. Njegova upozorenja da je Antonijev cilj *caedes civium, interitum civitatis* (Cic. Phil. 3. 6) neodoljivo nas podsećaju na Demostenove pozive na uzbunu svaki put kada se Filip nađe u Beotiji. Koliko god da su Demostenova panična proročanstva bila izmišljena i sračunata na to da Atinjane gurnu u rat protiv Filipa, Ciceronu ne možemo do kraja odreći tačnost predviđanja. On je znao kako kome da predoči šta će se dogoditi u slučaju Antonijevog uspeha i time ga podstakne na jači otpor neprijatelju – Brutu u pismima Ciceron često napominje da Antonije kao pobednik *vestigium nostrum nullum relinqueretur* u govorima pred narodom govori o *caedes civium*, a pred senatom s pravom napominje da bi se Antonije naročito obrušio na senatore.

5. PAENE POTIUS PUER: MLADI CEZAR U CICERONOVIM BESEDAMA

Kako se zamršeno i tragično klupko građanskog rata konačno odmotalo? U građanskom ratu koji je plamteo Ciceron je najviše nade polagao u mladog Oktavijana. U početku nepoverljiv prema njemu u pismima (McCarthy, 363 – 364), s obzirom na njegove godine (*aetate*) i, pre svega, ime (*nomen* – Cezar), kasnije ga je, pošto je ovaj stupio u otvoreni oružani sukob sa Antonijem, hvalio na sva usta. Nigda nije propuštao da istakne koliko je njegova mladost u nesrazmeri sa velikim delima koja je učinio – na više mesta srećemo konstrukciju *adulescens, paene potius puer* (Cic. Fam. XI 7): mladić, gotovo dečak udruženu sa pridevima koji označavaju grandioznost njegovih podviga u elativnom superlativu (npr. *clarissimus adulescens atque omnium praestantissimus* – sjajan mladić koji sve nadilazi). I sam Oktavijan bio je ponosan na to što je toliko postigao sa tako malo godina, pa ne propušta da u svom političkom testamentu *Res gestae divi Augusti* napomene da je svoju vojsku okupio i Antonija porazio *annos undeviginti natos*, odnosno sa svega devetnaest godina. Branio je Ciceron Oktavijana od Antonijevih napada, koji su nam mahom sačuvani u grčkim izvorima: nazivao ga je *μειράκιον* i *νεανίσκος* (u ovom kontekstu: balavac) (npr. App. BC 3. 2. 30). Zanimljivo je da Antonije u napadima na Oktavijana nije prestao da se poziva na njegovu mladost čak ni kada je Oktavijan imao već oko trideset i tri godine, u govoru neposredno pre bitke kod Akcija. Ciceron je opovrgavao Antonijeve optužbe, govoreći da se u uvredama nanetim Oktavijanovom dečastvu zapravo prepoznaje Antonijevo prisećanje na sopstvene dečачke dane. Međutim, Ciceronova osećanja prema Oktavijanu nisu bila iskrena. Namera mu je bila da iskoristi njegovo ime i sposobnosti za borbu protiv Antonija, a da ga se posle reši. Spominje se da je jednom prilikom bio dovoljno bezobziran da od te opasne igrarije napravi igru reči: Oktavijana, veli, treba, poštovati, proslavljati *atque tollendo*, pri čemu treba imati na umu da je glagol *tollo, tollere* dvoznačan i da u ovom kontekstu može da znači i “uzdizati, hvaliti”, ali i “smaknuti, ukloniti, upropastiti” (McCarthy, 1931, str. 372). Oktavijan je shvatio aluziju, pogotovu nakon što se uverio da Senat nije spreman da mu za njegove usluge da išta više osim praznih počasti, te je prešao na stranu Antonija, čime je u jednom potezu građanski rat bio završen. Ovde valja primetiti da se ni Demosten u svom odnosu prema Aleksandru, posle nasilne smrti Filipa II, nije pokazao ništa vidovitijim od Cicerona: nazivao ga je “dečakom koji se igra kralja”. Istorija ga je, kako vrlo dobro znamo, opovrgla.

Naposletku, kraj ove priče predstavlja pad Rima u ruke udruženih Antonija i Oktavijana. Ciceron je pokušao da se prebaci u Grčku, gde je i dalje postojao bastion republikanaca, ali je uhvaćen i surovo pogubljen. Antonije je dao da mu se odseče glava i desna ruka, kojom je napisao svoje Filipike, i da se izlože na govornici za kojom je nekada besedio. Kako napominje Plutarh, time nije ponižavao Cicerona, već potvrđivao sud koji je ovaj doneo o njemu (Plut. Ant. 20). Naposletku, puno godina kasnije, kada je Avgust uhvatio svoje unuke kako čitaju “zabranjenu lektiru”, tj. Cicerona, ipak ih nije izgrdio, već je, prema legendi (Budimir, 1963, str. 394), verovatno se sećajući kako se Ciceron služio jezikom kao mačem, što smo i sami iz ovog prikaza mogli da zaključimo, setno promrmljao na grčkom: *λόγιος ἄνθρωπος καὶ φιλόπατρις* (rečit čovek, i rodoljub).

6. LITERATURA

Budimir, M., Flašar M. (1963). *Pregled rimske književnosti*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije.

Cicero. (1980). *Epistulae ad Quintum fratrem et M. Brutum*. D. R. Shackelton Bailey (prir). Cambridge: Cambridge University Press.

Cicéron. (2002). *Discours*. Tomovi 19. i 20. André Boulanger & Pierre Willeumier (prir). Paris: Les Belles Lettres.

Demosten. (1912). *Besede*. Jovan Turoman (prir). Beograd: Srpska književna zadruga.

Dimitrijević, D. (2006). Portret Publija Klodija u Ciceronovoj besedi *Pro Sestio*. *Lucida intervalla*, 31. sveska (1. izdanje), 13 – 30.

Dunkle, R. J. (1967). **The Greek Tyrant and Roman Political Invective of the Late Republic**. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, vol. 98, 151 – 171.

Laktancije. (2011). *O smrti progonitelja* (M. Milin, prev). Beograd: Akademija Srpske pravoslavne crkve za umetnost i konservaciju.

McCarthy, J. H. (1931). Octavianus puer. *Classical Philology*, vol. 26, 362 – 373.

Plutarh. (1988). *Uporedni životopisi*. Tom 3. (Z. Dukat, prev). Zagreb: August Cesarec.

Marko Vitas, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

CICERO IS FURIOUS! LEXICAL ANALYSIS OF CICERO'S CHARACTERIZATION OF MARCUS ANTONIUS

ABSTRACT

Cicero and Marcus Antonius clashed on the question of the future of the Roman state after Cesar's death in 44 BC and their fight went on until Cicero was tragically killed in December 43. We are trying to conclude in the historical context of the Late Roman Republic which goals Cicero strived to and, above all, which linguistic methods he used to discredit his political opponent Marcus Antonius make him the target of the public opinion's hatred, both in the Senate and in the people. Frequent usage of certain words, expressions, figures and allusions lead us to believe that Cicero aimed to introduce Marcus Antonius as a tyrant, which was certain to make Antonius detested. In the same manner we considered other aspects of Antonius's personality that Cicero chose to expose publicly and also examined the way he performed that. We also pay some attention to the vocabulary and the general tone Cicero applied when he spoke about young Octavian, future August. In the conclusion, on the grounds of the lexical analysis given, we tried to give an overview of Cicero's strategy and compare it with the one of another ingenious orator, Demosthenes.

УСВОЈУВАЊЕ ИЗГОВОР НА ВТОР ИЛИ СТРАНСКИ ЈАЗИК: ДАЛИ МОТИВАЦИЈАТА И ИНТЕРАКЦИЈАТА СЕ ПОВАЖНИ ФАКТОРИ ОД ВОЗРАСТА? – ПИЛОТ ИСТРАЖУВАЊЕ

РЕЗИМЕ

Овој труд ги разгледува аспектите на усвојувањето на странски или втор јазик, прашања кои се отворени за лингвистите и денес. Поточно, трудот се обидува да одговори на прашањето што во најголем степен влијае на усвојувањето на изговорот кај изучувачите на странски јазик - возраста, мотивацијата или интеракцијата. Денес, кога светот прераснува во еден глобален град, проследено со пораст на имиграцијата, одговорањето на прашања од оваа област е суштинско за подготовка на современи методики за полесно изучување на странски или втор јазик. Трудот се обидува да ги разјасни овие прашања преку проучување на емпирични податоци добиени од истражувања спроведени во Македонија и Бугарија. Изговорот се зема како основна мерка за степенот на усвојување на странскиот јазик, затоа што се смета за јазична категорија со најголем потенцијал за измерување на 'родноста' (nativeness). Овој труд се обидува да докаже дека леснотијата на усвојување на странски или втор јазик е независна од возраста, подобрена од мотивацијата и усовршена од интеракцијата. Анализата и резултатите од истражувањето демонстрираат особено солидни резултати од изговорот кај субјектите кога и интеракцијата и мотивацијата се високо оценети.

1. ВОВЕД

Усвојувањето на втор/странски јазик како лингвистична дисциплина го проучува свесниот и несвесниот процес на усвојување втор или странски јазик. Оваа дисциплина, како гранка на применетата лингвистика, го привлела вниманието на лингвистите уште во 1950те години (сп. Towell and Hawkins, 1994, и многу други). Меѓутоа, таа е дел од човечкиот живот уште од неговото постоење. На пример, обичаите на јужноамериканските Индијанци во Колумбија наложувале учење на најмалку три различни јазици кај децата: јазикот на мајката, на таткото и на регионалниот јазик т.е. лингва франка (Towell and Hawkins, 1994).

Нема сомнение дека изучувачите на странски или втор јазик се здобиваат со два вида граматичко знаење: стекнато (потсвесно) или научено (свесно) (Towell and Hawkins, 1994). Овој труд се насочува повеќе на наученото граматичко знаење, здобиено свесно – во училиница.

2. ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ НА УСВОЈУВАЊЕТО НА СТРАНСКИ/ВТОР ЈАЗИК

За да се разбере процесот на усвојување на странски јазик, потребно е да се разбере социјалниот контекст во кој јазикот се учи (Towell and Hawkins, 1994). Затоа, како што би рекле Гарсија Мајо (García Mayo) и Гарсија Лекумбери (García Lecumberri) (2003), мора да ги земеме предвид не само формалните одлики на јазикот кој се изучува, туку и условите во кои тој се изучува и кои го определуваат како што се: возраста, социјалната средина, мотивацијата и претходното лингвистичко искуство. Повеќето лингвисти се согласуваат дека најважните социјални фактори кои влијаат на усвојувањето на втор/странски јазик се интеракцијата, возраста и мотивацијата, кои се разгледуваат понатаму во трудот.

1.1. Интеракција

Поимот интеракција се употребува да изрази комуникација со нативни говорители во социјална средина. Елис (Ellis, 2008) расправа дека интеркацијата не е само начин да се примени она што веќе се знае, туку истовремено е начин да се усвои новиот јазик. Според Крашен (Krashen, 1985), успешното усвојување на втор јазик е возможно само кога изучувачот на јазикот е директно вклучен во спонтан и разбирлива интеркација. Покрај тоа, според хипотезата на интеракција на Лонг (Long, 1996), усвојувањето на втор јазик се остварува кога се судираме со комуникациски проблем и тогаш изучувачите се трудат да го надминат и да го разјаснат. Во повеќето теории социјалната интеракција се смета за најважен извор на учење (Ellis, 2008). Значењето од постојан достап до автентична, лична интеракција е големо и секако достапот до устна интеракција придонесува за квалитетот и леснотијата на говорењето. Затоа фокусот на комуникација и интеракција во наставните програми е без сомнеж поефективен начин за развивање интерактивни вештини отколку фокус на граматика и писмен превод.

Можеби токму заради својот динамичен карактер, интерактивното искуство ретко се зема за варијабла при емпирично проучување. Сепак, важно е да се земе предвид доколку сакаме да ја разбереме неговата поврзаност и придонес при усвојувањето на втор/странски јазик. Затоа овој труд ја зема интеракцијата како набљудувана варијабла.

1.2. Возраст

Оние луѓе што научиле да зборуваат неколку јазици не секогаш ги усвоиле во автентична средина. Тие не секогаш го усвојуваат јазикот на рана возраст, кое всушност го отежнува усвојувањето, или можеби не? Лингвистите тврдат дека детството е најдобриот период за усвојување *природен* изговор. Овие учени го определуваат периодот до пубертетот како *критичен период* за усвојување изговор, по кој капацитетот за усвојување *природен* изговор е хипотетички намален (Penfield & Roberts, 1959). Таканаречената хипотеза за критичен период тврди дека како пречка во успешното усвојување на втор јазик е неврофункционалната реорганизација која се случува во зрелите години на човекот (García Mayo and García Lecumberri, 2003). Ова широкоприфатено мислење довело до значајни промени во наставните програми за јазици низ годините. Во Македонија, на пример, учениците порано почнувале со учење странски јазици во 5-то одделение, а денес се почнува уште во 1-во одделение.

Иако хипотезата за критичниот период приложува значителни докази дека зрелоста претставува пречка при усвојувањето на втор јазик, сепак идејата дека усвојувањето на јазикот е возможно само при рана возраст не е целосно прифатено од сите лингвисти (Singleton and Ryan, 2004). Ашер и Прајс спроведуваат експеримент кој успешно ја побива оваа хипотеза (Singleton and Ryan, 2004). Нивните испитаници (субјекти) вклучуваат 2-ро, 4-то и 8-мо одделенци од една страна и студенти на додипломски студии од друга страна (Singleton and Ryan, 2004). Без да имаат претходно знаење од целниот јазик, руски, субјектите слушале снимени команди на руски изговорени од возрасни нативни говорители (Singleton and Ryan, 2004). Субјектите биле тестирани врз основа на изговарање на командите кои ги слушнале и резултатите покажуваат дека возрасните имале далеку подобар изговор од помладите ученици (Singleton and Ryan, 2004).

Несогласувањето во однос на хипотезата за критичен период е понатаму објаснета преку поделбата на мислењето меѓу методот на континуитет (*continuity approach*) на Морер (Mowrer, 1960) и методот на прекин (*discontinuity approach*) на Јакобсон (Jakobson, 1968). Морер (Mowrer, 1960) го дефинира развојот на јазикот од рана вокализација до доцниот говор како постепен и континуиран процес, додека Јакобсон (1968) смета дека говорот не е поврзан со раната вокализација. Постојат и истражувања спроведени од Облер (1989:147) според кои Си Џеј (CJ), 29 годишен човек кој започнал да учи француски на 15 годишна возраст, го усвоил јазикот неверојатно брзо. Во овој случај возраста не била пречка за усвојување на втор јазик. Си Џеј продолжил успешно

да учи и усвојува германски, шпански, латински, марокански, арапски и италијански јазик во различни услови – училиште или социјална средина (Obler, 1989:147).

Заради неусогласените мислења за важноста на возраста како фактор при усвојувањето на втор/странски јазик, ова пилот истражување ја вклучува возраста како набљудувана варијабла.

1.3. Мотивација

Во полето на усвојување на втор/странски јазик, мотивацијата се однесува на постојаната желба на личноста да учи втор или странски јазик. Мотивацијата има динамично влијание на усвојувањето на втор/странски јазик затоа што е под влијание на низа варијабли, вклучувајќи ги целите, начинот на мислење, стратегиите на учење и потенцијалниот пристап до учење и повратна информација на изучувачите (Moyer, 2004). Заради динамичната природа на мотивацијата, таа се дели на интегративна и инструментална. На пример, за интегративна мотивација се смета социокултурниот интерес за целниот јазик, како и желбата за нови предизвици (Dröneyei, 1994). Всушност, многу манифестации на мотивација се можни и тие ќе зависат од искуството на личноста (Dörneyei, 1994). Гарднер и Тремблеј (Gardner and Tremblay, 1994:336) признаваат дека е тешко да се ‘долови суштината’ на мотивацијата затоа што таа е комплексна, динамична и се формира под влијанието на неколку варијабли. Измерувањето на мотивацијата се покажало тешко. Најпрво, Гарднер (Gardner, 1985) ја развил т.н. *Attitude/Motivation Test Battery (AMTB)* за поврзување на интегративната мотивација со јазична компетенција. Низ времето, истражувања низ студии ги зајакнале методите низ интервјуа (често со партнери, наставници и други изучувачи) со цел подобро да се оцени јачината на овие нивоа (Spolsky, 2000).

Мојер (Moyer, 2004) расправа како мотивацијата е динамична и комплексна при комуникацијата и токму затоа ретко се вклучува како варијабла во емпирично истражување. Многу лингвисти сè уште не се сигурни колку големо или мало е влијанието на мотивацијата при усвојувањето на втор/странски јазик. Затоа овој труд ја зема мотивацијата како набљудувана варијабла. При нејзиното измерување авторот се служи со квалитативен приод, при што се земаат предвид видовите пречки при усвојувањето на јазикот и степенот на доследност на секоја наставна програма употребена во истражувањето.

3. ЦЕЛ НА ТРУДОТ

Трудот се обидува да одговори на три прашања:

1. Дали степенот до кој се усвојува изговорот на странскиот или втор јазик од изучувачите е социјално предодреден?
2. Кој фактор најмногу влијае на степенот на усвојување на изговорот на странскиот или втор јазик – возраст, мотивација или интеракција?
3. Каде треба лингвистите да бараат понатамошни одговори за да ги разјаснат првите две прашања?

Трудот се обидува да одговори на овие прашања преку проучување на емпирични податоци добиени од истражувања спроведени во Македонија и Бугарија. Изговорот се зема како основна мерка за степенот на усвојување на странскиот јазик, затоа што се смета за јазична категорија со најголем потенцијал за измерување на ‘родноста’ (nativeness). Изговорот зависи од моторните и високо аналитичките способности на личноста и токму затоа Мојер (Moyer, 2004) смета дека оваа категорија има единствен потенцијал да ги одрази како невролошките ограничувања така и индивидуалните способности.

Меѓу другото, целта на трудот е да поттикне поголем интерес за потребите на денешните глобални граѓани да се интегрираат во било која средина во светот, за чијашто цел е потребно изработка на подобри и посовремени јазични наставни програми и нивно применување во образованието.

4. ПИЛОТ ИСТРАЖУВАЊЕ

Пилот истражувањето опфатено во овој труд набљудува изговор на англиски јазик од изучувачи (субјекти) кои припаѓаат на пет различни групи во Македонија и Бугарија. Членовите од различните групи се разликуваат по возраст, социјална класа, животна средина и прв (мајчин) јазик. Земајќи ги предвид сите три фактори – возраст, мотивација и интеракција – се документира степенот на успешно усвоен изговор кај субјектите од сите групи. Методите со кои се служи авторот при ова истражување вклучуваат снимање часови по конверзација на субјектите. Се користи скала од 1 до 5 за оценување

на процентот на успешно усвоен изговор кај субјектите, при што 1 стои за 0%, 2 за 25%, 3 за 50%, 4 за 75% и 5 за 100% усвоен изговор. Секоја група се дискутира одделно во трудот и заедно со заклучокот и деталната анализа од истражувањето резултатите од истиот се табеларно прикажани.

3.1. Набљудувани групи – краток преглед

Група 1 е составена од 26 ученици. Сите беа на возраст од 13 години и бугарскиот им беше мајчин (прв) јазик. Овие субјекти започнале да учат англиски јазик на 10 годишна возраст. Тие следеа стара јазична наставна програма, која не поддржуваше многу конверзација. Иако се обидов да внесам динамика на час и да создадам услови за конверзација, бев делумно спречена од наставната програма, која не опфаќаше активности за конверзација. Ограничената усна комуникација го попречуваше развивањето на конверзациски вештини кај учениците. Тие не можеа да се изразуваат слободно и уверено на англиски јазик, кое доведе до намалување на мотивацијата и самоувереноста кај нив.

Група 2 се состои од 10 ученици на возраст од 11 години чиј прв јазик е македонскиот. Овие ученици живеат во Скопје, главниот град на Македонија, кое означуваше поголеми можности за учество во разнообразни јазични активности. Освен во задолжителното основно училиште, овие ученици можеа да си дозволат да посетуваат настава по англиски јазик и во приватно училиште. Условите за работа во приватното училиште далеку ги надминуваа оние во државното училиште. Приватното училиште располагаше со простории опремени со најнова технологија каде конверзацијата беше дел од многуте јазични ресурси како што се слушање дијалози, гледање документарни филмови и водење дискусии за гледаното/слушаното. Исто така, приватното училиште им нудеше на субјектите учество во разни јазични натпревари, каде тие споделуваа и разменуваа искуства и имаа можност да зборуваат со нативни говорители.

Третата група се состои од 30 ученици на возраст од 10 години чиј прв јазик е македонскиот. Овие ученици живеат во мал град, Гевгелија. Тие беа последната генерација на ученици кои следеа стара јазична наставна програма, значи почнале да учат англиски на 9 години, а не на 6 години како што налага новата јазична програма. Министерството за образование и наука на Р. Македонија налагаше учениците да продолжат да ја следат старата програма, но истовремено да се применуваат современи

методики и нови учебници. Двете работи не одеа заедно. Старата програма не дозволуваше да се практикуваат современите методики целосно и не одговараа на содржината на новите учебници. Истовремено новите учебници чијашто содржина е исклучиво на англиски јазик не беа соодветни за возраста и предзнаењето на учениците. До тој момент на овие ученици не им беа објаснети правила за читање ниту пак фонетски симболи, а се очекуваше од нив веќе да ги владеат и да изговараат и читаат течно (она што беше предвидено од вокабулар во наставната програма). Старата програма не можеше да се замени со нова, а од учениците се очекуваше да не заостануваат со своето знаење зад помладите ученици кои ја следеа изменетата програма. Во овој случај краткото време што им беше дадено на учениците за да ги совладаат правилата на читање и изговор доведе до збунетост и стагнација. Често се случуваше неравилно да се применуваат правилата за изговор од првиот јазик (македонски) на целниот јазик (англиски).

Субјектите од оваа група бројат 28 ученици и живеат во мал град, Гевгелија. Тие беа четири години помлади од учениците во група 2. Субјектите започнале да учат англиски јазик на 6 годишна возраст, така што усвојувањето на странски јазик започнало на рана возраст. Истовремено, тие имаа неверојатна мотивација за изучување англиски јазик, поттикнато од многуте телевизиски канали со детска содржина на англиски јазик. Учениците уживаа да ги играат улогите на омилените ликови од цртаните филмови, кое се одрази неверојатно добро на нивното усвојување изговор на англискиот јазик.

Последната набљудувана група е единствената чии субјекти се возрасни изучувачи на англискиот јазик. Сите беа на различна возраст и имаа различно искуство и предзнаење во однос на јазикот. Вкупниот број на групата е 7 возрасни ученици, од кои двајца беа 45, еден 47, 31, 30, 25 и 20 годишен соодветно. Неколку од учениците имаа можност да комуницираат со нативни говорители на работното место.

3.2. Резултати и анализа

Оценувањето на мотивацијата вклучува фактори како што се степенот на хармонија меѓу наставните програми и соодветните учебници, додека оценувањето на интеракцијата вклучува фактори како што се нивоата на контакт со нативни говорители на англиски јазик надвор од училницата.

Резултатите од истражувањето се табеларно прикажани како што следува во табела 1.

Група	Интеракција	Возраст	Мотивација	Ниво на усвоен изговор
1	Ниско	Ниско	Ниско	35%
2	Високо	Ниско	Високо	80%
3	Средно	Ниско	Ниско	40%
4	Средно	Многу ниско	Многу високо	80%
5	Високо	Високо	Високо	Мешано

Табела 1

Резултатите за група 1 покажуваат дека само 35% од учениците успеале да го усвојат изговорот на англискиот јазик на повисоко ниво. Останатиот дел од учениците не можеа да прават разлика меѓу одделни фонолошки сегменти кога се вклучуваа во конверзација, затоа што ја немаа потребната мотивација и можности за комуникација со нативни говорители надвор од училницата. Слабите резултати се одраз и на збунетоста која беше присутна кај учениците заради новововедената динамика на час, на која тие не беа навикнати и предизвика спротивен ефект во однос на мотивацијата.

Најуспешни резултати беа забележани кај субјектите од групите 2 и 4. Овие се единствените групи кај кои дури 80% од учениците одлично го усвоија изговорот. Факторите кои придонесоа за високите резултати беа пред сè мотивацијата, и интерактивното учество во конверзација. Различните стадиуми од возраста на која започнале субјектите од двете групи да го изучуваат англискиот јазик не се одразило на никаков начин при нивното усвојување на изговорот. Возраста како фактор е најмалку константна и релевантна доколку се погледнат поединечните резултати на секоја од групите. Кај група 3, само 40% од десет годишните ученици успеале одлично да го усвојат изговорот. Промените во наставната програма негативно се одразија на напредокот и мотивацијата на учениците при учењето на англискиот јазик. На пример, тие не правеа разлика меѓу различниот изговор на зборови како *dessert* and *desert*. Често ги изговараа на ист начин, применувајќи ги правилата за акцентирање од македонскиот на англискиот јазик. Акцентирањето на зборовите во македонскиот јазик паѓа на третиот слог од назад. Така учениците прво го применуваа правилото за делба на зборовите на слогови во македонскиот јазик и потоа и правилото за акцентирање од македонски на англиски јазик.

Резултатите на група 5 потврдуваат дека интеракцијата низ конверзација игра голема улога при успешното усвојување изговор на странски јазик. Една од ученичките на 45 годишна возраст работеше како касиерка во казино, кое нудеше комуникација со нативни говорители, и беше оценета со 5 за изговор. Нејзиниот изговор беше подобро

оценет од изговорот на помладите ученици во групата (20 и 21 год.) чиешто знаење на англиски јазик беше солидно и стекнато во училиште, но им недостасуваше интеракција со нативни говорители. Можноста практично да се применува јазикот и да се комуницира со нативни говорители имаше позитивен ефект на мотивацијата на повозрасната ученичка. Другиот повозрасен ученик (47 год.) исто така имаше висока оценка на изговорот, но и тој исто имаше работна позиција, како цариник, која нудеше можности и за писмена и усна комуникација со нативни говорители. Затоа, овој ученик немаше ни фонолошки ни семантички бариери при користењето на јазикот.

5. ЗАКЛУЧОК

Резултатите од ова пилот истражување покажуваат дека мотивацијата и интеракцијата се далеку повлијателни фактори од возраста при усвојувањето речиси *природен* изговор на странски јазик. Во групите 2, 4 и кај некои ученици од група 5 токму високите нивоа на интеркација и мотивација, а не возраста, се одразија на одличното усвојување изговор на англиски јазик. Спротиво на тоа, во групите 1 и 3, каде интеракцијата и мотивацијата беа ниски, резултатите од изговорот беа ниско оценети. Овие резултати се согласуваат со аргументот на Пенфилд и Робертс (Penfield and Roberts, 1959) дека широкоприфатеното мислење '*younger = better in the long run*' не е доволно дефинирано и издржано за да се смета за валидно во поширок контекст. Раниот почеток при усвојувањето на јазикот не гарантира солидно и *природно* усвојување на изговорот. Условите се пресудни (Penfield & Roberts, 1959). Моите резултати исто така го поддржуваат заклучокот на Флец (Flege, 1999) дека „на фонолошко ниво, субјектите кои почнуваат да се изложуваат на странски јазик во автентична средина како многу мали деца, и покрај раната возраст можат да го зборуваат јазикот со *неприроден* акцент на крај.” (“at a phonological level subjects who begin to be exposed to an L2 in an L2 environment as very young children, are, nevertheless, quite likely to end up speaking the L2 with a non-native accent”).

Завршен коментар: затоа што моето пилот истражување демонстрира значително одличен изговор кога и интеракцијата и мотивацијата се високо оценети, верувам дека едно од прашањата за идни истражувања е дали интеракцијата и мотивацијата можат да се комбинираат за да создадат „двоен ефект” (“*coupling effect*”) во усвојувањето на странски јазик како посебна дисциплина. Исто така, идните истражувања во полето на

усвојувањето на втор/странски јазик треба да проучуваат интердисциплинарни науки поврзани со лингвистиката како што се психологијата, когнитивната наука, антропологијата, филозофијата и сл. Само кога ќе се примени ваков пристап кон проучување на усвојувањето на странски јазик може да се оствари подготовката и примената на најефективни јазични програми во училиштата.

6. ЛИТЕРАТУРА

Dröneyei, Z (1994) Motivation and motivating in the foreign language classroom. *Modern Language Journal* 78, 273-84.

Ellis, R. (2008). *Principles of Instructed Second Language Acquisition*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics.

Flege, J. (1999) Age of learning and second language speech. In D. Birdsong (ed.) *Second Language Acquisition and the Critical Period Hypothesis*. Mahawah, NJ: Lawrence Erlbaum.

García Mayo, M.P. and M. L. García Lecumberri (eds.) (2003). *Age and the Acquisition of English as a Foreign Language*. Clevedon: Multilingual Matters.

Gardner, R (1985) *The Attitude/Motivation Test Battery: Technical Report*. London, ON: University of Western Ontario.

Gardner, R. and Temberlay, P. (1994) On motivation, research agendas and theoretical frameworks. *Modern Language Journal* 78, 359-68.

Jacobson, R. (1968) *Child Language: Aphasia and Phonological Universals*. The Hague: Mouton.

Krashen, S. (1985). *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. London: Longman

Long, M. (1996). The role of the linguistic environment in second language acquisition. In W. Ritchie & T. Bhatia (Eds.), *Handbook of second language acquisition* (pp. 413-468). San Diego: Academic Press.

Moyer, A. (2004) *Age, Accent and Experience in Second Language Acquisition : An Integrated Approach to Critical Period Inquiry*. Clevedon: Multilingual Matters.

Mowrer, O. (1960) *Learning Theory and Symbolic Processes*. New York: Wiley.

Obler, L. (1989) Exceptional second language learners. In S. Gass, C. Madden, D. Preston and L. Selinker (eds) *Variation in Second Language Acquisition* (Vol. II): *Psycholinguistic Issues* (pp. 141-159). Clevedon: Multilingual Matters.

Penfield, W. and Roberts, L. (1959) *Speech and Brain Mechanisms*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Spolsky, B. (2000) Anniversary article: Language motivation revisited. *Applied Linguistics* 21, 157-169.

Singleton, D. and Ryan, L. (2004) *Language Acquisition : The Age Factor*. Clevedon: Multilingual Matters 2nd edition.

Towell, R. and Hawkins, R. (1994) *Approaches to Second Language Acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters.

ACQUIRING NATIVE-LIKE PRONUNCIATION OF A FOREIGN LANGUAGE: ARE MOTIVATION AND INTERACTION MORE IMPORTANT FACTORS THAN AGE?

ABSTRACT

In this paper, I address aspects of Second Language Acquisition (SLA) that linguists consider open to question. Specifically, the paper attempts to answer mainly whether age, motivation or interaction influences the most the degree of native-like pronunciation attained by learners of a foreign language. Today, as the world becomes more of a global village and immigration grows widespread, answering essential SLA questions is of immense importance for elaborating up-to-date, data-driven methodologies for easily learning second or foreign languages. The paper attempts to answer the questions by examining empirical data gathered in Macedonia and Bulgaria. Pronunciation was chosen as the measure of how well learners acquired a second language because it is considered the language category with by far the highest rankings across board for importance in judging nativeness. This paper will provide evidence that the ease of SLA in learners is independent of age, enhanced by motivation and perfected by interaction. The results of my pilot study indicate that motivation and interaction are way more influential than age on acquiring native-like pronunciation of a foreign language.

Учењето втор и трет јазик кај деца на рана возраст

РЕЗИМЕ

Овој труд е поттикнат од мислењето на голем број родители дека учењето странски јазици на рана возраст е штетно. Ние сакаме да покажеме дека тоа не само што не пречи на развојот на детето, туку може многу и да допринесе. Во него се разгледуваат предностите од изучувањето на странски јазици на рана возраст. За таа цел е даден преглед на истражувања кои се водени околу темата за билингвализам и неговите предности, како и истражување кое е сеуште во тек и кое е водено околу темата на мултилингвизмот на рана возраст и неговите предности. Се разгледува исто така и прашањето околу теоријата за критичен период за изучување странски јазици. Заклучокот е дека децата треба да се поттикнуваат да учат странски јазици поради огромниот придонес што изучувањето го дава, не само од лингвистички туку и од когнитивен и психолошки аспект.

Клучни зборови: странски јазик, билингвизам, рана детска возраст, француски јазик, англиски јазик

1. ВОВЕД

Во нашата земја, како и во светот, на секој човек што е активно вклучен во глобалното општество и социјализацијата, му се познати причините зошто е корисно и потребно да се знаат странски јазици. Да се знае само еден странски јазик веќе не е доволно. Трката за напредок, борбата за работни места како и безбројните можности за едукација, усовршување и работа во странство, бараат многу повеќе од знаењето само на англискиот јазик, без чие познавање, пак, од друга страна, воопшто би биле отсечени од светот. Самиот начин на комуникација и интернетот како еден од најкористените медиуми денес, го диктираат искачувањето на англискиот јазик на степен на втор мајчин јазик. Несомнено, тоа се забележува и со порастот на бројот на деца кои течно го зборуваат и одлично го користат, за разлика од нивните родители кои имаат потешкотии со истиот.

Иако сето ова им е добро познато на родителите и се стремиме кон едно мултилингвално општество, сепак децата во едукативниот систем почнуваат да учат јазици прилично доцна. До неодамна децата почнуваа со англиски јазик дури на 10-11 годишна возраст, иако тоа сега се менува и англискиот се учи од 6-7 години. Родителите се сепак скептични кога станува збор за учење повеќе странски јазици. И покрај тоа што општо земено владее мислењето дека децата навистина брзо учат, неодамнешната анкета спроведена од Министерството за образование во Македонија и Универзитетот ФОН, покажува дека родителите на малите деца на возраст од 4-7 години не сакаат нивното дете да изучува странски јазик додека е помало. Најголемиот дел од нив се плашат дека може да има интерференција со мајчиниот јазик, но и меѓу странските јазици. Други пак, стравуваат дека со учењето на странски јазици би им се скратило детството на децата и тие премногу рано би почнале со учење, а би изгубиле од безгрижноста. Понатаму, се плашат дека сето ова може негативно да се одрази на нивниот когнитивен развој, како и на психолошкиот и академскиот развој во другите области.

2. ЦЕЛИ И ПРЕДМЕТ НА ТРУДОТ

Овој труд има за цел да покаже дека таквите стравувања се погрешни. Имено, голем број истражувања кои се водени до сега, најмногу околу билингвизмот на рана возраст, укажуваат на огромен број на предности кои ги имаат билингвалните и мултилингвалните деца во однос на своите врстници кои го зборуваат само мајчиниот јазик. Истовремено, децата кои зборуваат повеќе јазици, понатаму во животот им е полесно да изучуваат други јазици, подобро напредуваат во други дисциплини како и во комуникацијата и социјализацијата. За да го докажеме ова, подготвивме преглед на важни истражувања и теории за изучувањето јазици на рана возраст како и првични резултати од истражувањето кое го водиме со деца од 4-7 години и кои без никакви проблеми го изучуваат и францускиот и англискиот јазик, а како мајчин јазик го имаат македонскиот.

3. ТЕОРИЈА ЗА КОГНИТИВНИОТ РАЗВОЈ НА ПИЈАЖЕ И ТЕОРИЈАТА ЗА КРИТИЧЕН ПЕРИОД

3.1 Пијаже и неговите истражувања

Едни од првите и најважните истражувања во областа на когнитивниот развој се направени од страна на Пијаже. Неговиот поглед за тоа како работи и се развива мозокот на детето, имал енормно влијание, пред се во едукативната теорија. За време на седумдесеттите и осумдесеттите години на минатиот век, Пијаже работел на спојувањето на теоријата со праксата, што водело до пристап кој е повеќе „свртен кон детето“. Во разговорите со Жан Пијаже, тој вели: „Образованието за многу луѓе значи обид да се воведи детето во стил на обичниот човек во општеството...но за мене, и за никого друг, образованието значи обид да се створат креатори...Треба да се створат инвентори, откривачи, проучувачи, иноватори, а не конформисти.“⁹³.

Неговата теорија ја дава всушност основата за изработување на наставни планови и програми во училиштата, а во неа тој го вклучува и развојот на мозокот за изучување на јазици, кој е спремен за прифаќање на странските јазици веќе од 2-3 годишна возраст.

Влијанието на Пијаже е најсилно во раното образование и моралната едукација. Неговата теорија за когнитивниот развој може да се искористи како алатка во училницата на раното детство. Раната или предучилишната возраст, околу која е центриран овој труд, делумно се поклопува со предоперационалната фаза во поделбата на Пијаже. Карактеристиките на децата на таа возраст може да се каже дека генерално одговараат на карактеристики кои ги навел Пијаже за деца од 2 до 7 години⁹⁴.

3.2 . Теорија за критичниот период и изучувањето на странските јазици

Во областа на истражувања за изучување на втор јазик, се вели дека постои период во животот на човекот во кој учењето на втор јазик е побрзо и полесно⁹⁵. Таа

93 *Bringuier, 1980*, стр.132

94 *Piaget, 1926*

95 *Brown, 1994; Larsen-Freeman i Long, 1991; Scoval, 1998*

возраст која е спомнувана, најчесто се поклопува со возраста на пубертетот, односно околу 10-12 годишна возраст. Учењето на странски јазици кое почнува по овој „критичен период“ всушност сеуште е реално и можно, но, според истражувањата, сепак, имаат недостатоци во знаењето, пред се во послабото познавање на странскиот изговор⁹⁶.

Основите на оваа хипотеза се потпираат на невролошки истражувања кои покажуваат дека мозочните функции стануваат латерализирани после пубертетот. Општо познато е дека постојат две страни на човечкиот мозок – десната и левата хемисфера. Некои јазични функции се контролирани од десната, додека други се наоѓаат во левиот дел. По пубертетот, јазичните функции во најголем дел се контролирани од левата страна, но се верува дека, пред пубертет, овие функции не се целосно одделени на било кој дел од мозокот и тој е една комплексна еластична маса. Се верува дека до овој период мозокот е како „сунѓер“ кој ги апсорбира сите нови искуства. Ваквата „апсорпција“ од аспект на јазикот на неспецифични локации во мозокот го прави учењето на јазикот (прв, втор, трет јазик), полесно за децата отколку за возрасните и постарите адолесценти.

4. ИСТРАЖУВАЊА ОКОЛУ ИЗУЧУВАЊЕТО СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ НА РАНА ВОЗРАСТ

4.1 Опис на истражувањата

4.1.1 Истражувањето на Елен Бјалисток, 2001, *Билингвизмот во развој: јазик, писменост и когнитивен развој*

Елен Бјалисток е вклучена во истражувањето на различни аспекти на билингвизмот и неговата врска со когнитивниот развој и развојот на писменоста – особено со мали деца, повеќе од две декади. Нејзината книга од 2001 година ги спојува и истражува согледувањата од нејзината и работата на многу други истражувачи во тоа поле. Таа забележува дека билингвалните деца немаат некоја униформирано металингвистичка или когнитивна предност, но вели дека раното изучување и постојаната употреба на најмалку два јазици покажува забележително зголемување на

96 Brown, 1994

способноста на децата да решаваат проблеми кои бараат од нив селективност, на пример кога од нив се бара да занемарат информации кои им се непотребни за да завршат некоја задача. Исто така анализира студии кои ја покажале оваа предност на билингвалните деца над монолингвалните во различни аспекти од размислувањето, вклучувајќи концепти за квантитативност, просторност и решавање проблеми⁹⁷.

4.1.2 Џонсон и Њупорт, 1989

Некои истражувања покажуваат дека само лицата кои што биле изложени на јазик до седум годишна возраст или порано се способни да достигнат течно говорење на странскиот јазик⁹⁸. Во едно од своите истражувања има оценувано четириесет и шест возрасни кинески или корејски говорители кои што го имаат изучувано англискиот како втор јазик на различна возраст. Истражувањето се состоело од тоа што учесниците требало да ја оценуваат граматичката точност на серија англиски реченици. Тие откриле дека резултатот на оваа задача е директно поврзан со возраста на која секој учесник дошол во САД. Учесниците кои биле изложени на англиски пред седум годишна возраст биле способни точно да ја оценуваат граматичноста на речениците како и оние на кои што англискиот им е мајчин јазик. Но под таа возраст имало негативна корелација меѓу возраста на почеток на изучување на англискиот и резултатот во оценувањето на точноста на речениците.

4.1.3 Ајзенштајн, 1990

Ова истражување покажува дека историјата на изучување јазици може да влијае во успехот на изучување на нови јазици. Ајзенштајн покажува дека детскиот билингвизам е позитивно поврзан со општата способност за изучување јазици. Таа оценувала англиски монолингвален студент (кој што не бил изложен на втор јазик пред десетгодишна возраст) и билингвален (способен да комуницира на повеќе од еден јазик пред десетгодишна возраст). Учесниците биле тестирани со тестот MLAT (Modern Language Aptitude Test) кој што ја мери општата способност за изучување јазици, а исто така

97 Бјалисток, 2001

98 Johnson i Newport, 1989

требало и да ги презентираат нивните средношколски оценки за странски јазици, универзитетски оценки за странски јазици како и авто-евауација за сопствената способност за изучување јазици. Билингвалците не само што добивале повисоки оценки во изучувањето на странски јазици од монолингвалците, туку имале и подобри резултати на тестот, а биле и посамоуверени за својата способност за изучување јазици.

4.1.4 Ианко-Ворал. А, 1972, Билингвизмот и когнитивниот развој

Некои претходни студии на билингвални деца имаат покажано дека тие покажуваат побрз развој во некои делови од когнитивниот развој за разлика од нивните монолингвални врстници. Ианко-Ворал истражува некои аспекти од тие согледувања. Всушност таа го тестира согледувањето дека билингвалните деца го разделуваат звукот на зборот од неговото значење порано отколку што тоа го прават монолингвалните. Во нејзината студија биле вклучени триесет африканско-англиски билингвални деца, поделени во две групи: деца од четири до шест години и деца од седум до девет години. Заклучокот кој го донела е дека билингвалните деца достигнуваат стадиум во семантичкиот развој околу две-три години порано отколку нивните монолингвални врстници.

4.2 Клучни согледувања од овие истражувања

Учењето на втор јазик помага во развојот на металингвистичките способности затоа што го продлабочува искуството на децата за јазиците. Монолингвалните деца имаат ограничен број на извори кои што им помагаат да развијат металингвистичка способност. Децата кои употребуваат втор јазик од рана возраст и оние кои учат втор јазик се поспособни да црпат од сопствениот и да го споредуваат со друг јазичен систем. Нивните способности се шират и во други области, па така тие се поспособни за решавање проблеми кои од нив бараат специфични способности.

5. ИСТРАЖУВАЊЕ ВОДЕНО СО ДЕЦА НА РАНА ВОЗРАСТ КОИ ИЗУЧУВААТ ПОВЕЌЕ ЈАЗИЦИ

5.1 Опис на истражувањето

Истражувањето е поттикнато од добрите резултати кои што се добиени при работа со билингвални деца. Решено е да се отиде чекор понатаму со деца кои што изучуваат повеќе јазици на рана возраст. Во конкретниов случај, децата изучуваат англиски и француски јазик. Работено е со две групи од по две деца: првата започна со работа пред две години кога децата имаа по пет години, а втората пред една година кога децата имаа четири години. Сите деца доаѓаат од македонско говорно подрачје, средна социјално-економска класа, високо едуцирани родители кои што имаат познавање од само еден странски јазик – англиски. Кај сите деца во домот и семејството секојдневно се зборува само македонскиот јазик. Не е работено по една специфична метода, туку се комбинирани повеќе методи со цел работата да биде најадаптирана на потребите и склоностите на децата и изложеноста на странските јазици да биде најголема. Разликата меѓу изучувањето на јазиците се состои во тоа што англискиот јазик е изучуван во училиште, два пати неделно, а францускиот јазик се изучува во домашни услови, во форма на приватни часови, еднаш неделно и во рамки на училиштето еден час неделно. Исто така важен фактор е тоа што надвор од инструктивниот период децата имаат изложеност на англискиот јазик преку цртаните филмови и музиката која ја слушаат, додека пак немаат изложеност на францускиот јазик. Треба да се напомени дека родителите можат да им помогнат во изучувањето на англискиот јазик, но не можат да го сторат истото кога станува збор за францускиот.

5.2.1 Лингвистички согледувања

Децата немаа никаков проблем во изучувањето на повеќе странски јазици на рана возраст; тие не забавија со развојот во мајчиниот јазик и користат широк вокабулар од истиот. Исто така, ретко се забележува негативен трансфер. Тој се случува најчесто при недостаток на концентрација и секогаш е проследен со авто-корекција. Забележано е дека децата често го користат едниот јазик за да си помогнат во другиот. На пример, се случува кога не знаат некој збор во француски јазик, да го искористат синонимот од

англискиот при тоа свесно обидувајќи се да му дадат француски акцент. Со оглед на тоа што се работи за свесна постапка, потоа, таа е лесно коригирана откако ќе се научи бараниот збор. Исто така, лесно ги забележуваат сличностите во зборовите, па тоа им помага во памтењето на новите зборови. За разлика од своите монолингвални вреници, мултилингвалните деца на рана возраст почнуваат да користат металингвистички изрази кои го опишуваат јазикот порано. Децата најлесно го учат вокабуларот преку слика и со повторување на одредени песнички. Факторот на изложеност на јазикот надвор од училиницата е од голема помош, па тие напредуваат побрзо во јазикот на кој што го имаат. Игрите се од големо значење за изучувањето на јазик на оваа возраст, па затоа кога на децата им се претставуваат содржините на тој начин, тие не се плашат да го користат јазикот и да прават грешки. Од таа причина, како и поради тоа што не се ограничуваат на правила, тие многу побрзо и полесно почнуваат да читаат и пишуваат на странскиот јазик отколку што тоа го прават возрасните.

5.2.2 Согледување за психичкиот, когнитивниот и развојот во другите академски области

Во разговор со нивните наставници, се забележува дека не постои никаква препрека во напредокот во другите области, туку напротив, децата постигнуваат одлични резултати. Сеуште не е познато дали има корелација, меѓутоа секое од децата покажува исклучителни резултати уште во некоја област, неповрзана со јазиците: математика, решавање со абакус, тенис, свирење на инструмент. Она што со сигурност може да се забележи е дека не само што нема спречување, туку кај децата има огромна љубопитност и интерес и за други области. Позитивни согледување има и од училишните психолози кои забележуваат голема зрелост кај децата како и многу поразвиени комуникациски способности. Друго позитивно влијание на изучувањето на јазиците е големата способност на децата за поврзување на нештата и користење и преземање информации од една област во друга. На пример, по учењето на сметање на бројките на македонски и учењето на називите на бројките на странските јазици, децата веднаш сметаат и на странските јазици. Најважно од се е што децата се формираат во личности кои што се свесни за разликите меѓу луѓето, не се плашат од нив, туку напротив ги користат за да се зближуваат. Тие стануваат отворени личности кои што го

прифаќаат непознатото, а тоа води кон создавање на младина спремна за предизвикот на глобализацијата и комуникацијата.

6. ЗАКЛУЧОК

Од горе наведеното може да се забележи дека учењето на странските јазици на рана возраст не само што воопшто не претставува пречка, туку и многу придонесува во развојот на децата. Иако поголемиот дел од досегашните истражувања се водени за билингвизмот, на ова се приклучува и мултилингвизмот. Денешните модерни општества за кои е нужна комуникацијата и отвореноста, бараат познавање на голем број јазици настрана од широките познавања во другите дисциплини. Со овозможувањето на децата да учат странски јазици порано, им се дава можност подобро да го научат јазикот како и подолго во животот да имаат шанса да го користат. Самото тоа води не само до академско, туку и до лично усовршување. Се отфрла тврдењето дека странскиот јазик не може да се научи подоцна, но никој не порекнува дека таквото изучување ќе биде помалку успешно отколку изучувањето на јазикот од рана возраст. Поради тоа, во светот, во Европа, а со надеж и во нашата земја, почнуваат да се воведуваат се повеќе програми за изучување на странски јазици на рана возраст. Сето ова е новина, па затоа отвора многу можности за истражување на посебни методологии, пристапи, како и подетално истражување на бенефициите и негативностите од изучувањето.

7. ЛИТЕРАТУРА:

Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bringuier J-C.(1980). *Conversations with Jean Piaget*. Chicago:University of Chicago Press.

Eisenstein, M. (1990). *Review. Understanding Research in Second Language Learning: A Teacher's Guide to Statistics and Research Design*. James D. Brown, Ed. Cambridge: Cambridge U. Press.

Ianco-Worrall. AD. (1972). Bilingualism and Cognitive Development. *Child Development*, 43, 1390-1400.

Larsen-Freeman&Long. (1991). *An Introduction to Second Language Acquisition Research*. London and New York: Longman.

Lenneberg EH.(1967). *Biological Foundations of Language*. New York: John Wiley & Sons, Inc .

Newport, E. (1991). Contrasting concepts of the critical period for language. Bo S. Carey & R. Gelman (Eds.), *The epigenesis of mind: Essays on biology and cognition*. NJ: Erlbaum.

Piaget, J. (1926). *The language and thought of the child*. New York: Meridian Books.

Scovel.T. (1998). *Psycholinguistics*. Oxford: Oxford University Press.

Julija Zisovska, Faculty for Applied Languages, FON University

LEARNING FOREIGN LANGUAGES AT AN EARLY AGE FOR CHILDREN WHO HAVE MACEDONIAN AS A NATIVE LANGUAGE

ABSTRACT

This paper is prompted by the opinion of many parents that learning foreign languages at an early age is detrimental. We want to show that not only it does not interfere with the development of the child, but may very well be beneficial. It reviews the advantages of learning foreign languages at an early age. For this purpose, an overview of research that is conducted on the topic of bilingualism and research that is still ongoing and is driven around the topic of multilingualism at an early age and its advantages. It also examines the issue of the theory of critical period for learning foreign languages. The conclusion is that children should be encouraged to learn foreign languages because of the enormous positive influence that the acquisition gives, not only in a linguistic but also in a cognitive and psychological aspect.

Blaž Božič, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Lara Unuk, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Formalno-funkcijske značilnosti zloženek v staroangleškem in staroindijskem epu

REZIME

Obravnavava formalno in semantično zgradbo nominalnih zloženek v staroangleškem epu Beowulfu in sanskrtskem epu Bhagavadgita ter njihove sporočevalne funkcije znotraj umetniškega besedila. Zloženke sva formalno klasificirala glede na besedne vrste in semantično na kopulativne, determinativne in posesivne ter eksocentrične in endocentrične. V obeh epih imajo zloženke pretežno estetsko funkcijo, in sicer so metaforične, metonimične, ukrasni pridevki ali pleonastične. Pričakovala sva, da se bo semantična zgradba ujemala s funkcijo zloženke v tekstu, vendar korelacije nisva ugotovila.

1. ZLOŽENKA

Zloženska je leksem, ki nastane po besedotvornem postopku zlaganja dveh debel. Taka zloženska deluje (in jo govorci občutijo) kot en sam leksem. Postopek zlaganja lahko ponazarimo z enačbo: $\text{leksem}_1 + \text{leksem}_2 = \text{zloženska}_1$. Včasih je lahko zloženska tudi podlaga za nastanek nove zloženske, vendar je v ide. jezikih drugi sestavni del nove zloženske običajno osnovni leksem, zlaganje zloženek se ne more nadaljevati neomejeno: $\text{zloženska}_1 + \text{leksem}_3 = \text{zloženska}_2$.

1.1. Formalna klasifikacija

Pri formalni klasifikaciji je bistveno, kakšne besedne vrste se lahko pojavijo v nominalni zloženci, kakšne besedne vrste se lahko pojavljajo skupaj, na katerem od dveh možnih mest lahko stojijo, kaj se dogaja na morfemskem šivu in ali prihaja do kakšnih pretvorb v deblu.

Sanskrske nominalne zloženke se pojavljajo v različnih strukturah, število leksemov, ki sestavljajo zloženko, ni strogo določeno, je tako rekoč neomejeno (lahko najdemo zloženke s tudi do 30 elementi). Njihova splošna značilnost pa je, da prvi člen vedno nastopi v debelni obliki, drugi pa se s spremembo končniškega morfema prilagodi sintagmi. Primer: *dharmakṣetre* (G1, 1) "polje pravice" (loc. sg. n), je zloženska iz *dharmā-*, ki se v tem primeru prevaja "pravica, pravičnost," in *kṣetra-* "polje". Prvi člen je samostalniška moškega spola kratke

a-jevske deklinacije v svoji debelni obliki (nom. sg. bi se glasil *dharmā-h*). Odstopanja so dokaj redka in jih je potrebno obravnavati kot izjeme.

V stari angleščini so zloženske sestavljene iz dveh leksemov v sklonski obliki, prvi leksem nastopa večinoma v nom. sg., drugi leksem pa je umeščen v sintagmo s končnim morfemom. Primer: *bānfæt* (nom. sg. N), dobesedno »posoda za kosti«, tj. "telo": *bān* "kost" (nom. sg. N) in *fæt* "posoda" (nom. sg. N). Stara indijščina pri tem ohranja starejši indoevropski nominalni tip zlaganja, staroangleško stanje pa je novejše in ga najdemo tudi v drugih germanskih jezikih.

V nominalnih zloženkah lahko nastopajo nominalne tvorbe. Najpogosteje so to **samostalniki**. Sti. primer: že omenjeni primer *dharmakṣetre* (sti. *dharmakṣetre* (G1, 1) "polje pravice" (loc. sg. N): *dharmā-* "pravica, pravičnost" in *kṣetra-* "polje"). Stang. primer: *Beodcýning* "kralj" (nom. sg. M): *Beod* "ljudstvo" in *cýning* "kralj". **Pridevniki**: Sti. primer: *mahārathah* (G1,4) "ki ima velik voz" (N. sg. M) iz pridevnika *mahān-* "velik" in samostalnika *rathah* "voz". Ta zloženska je v tekstu eksocentrična bahuvrīhi, ki se nanaša na junaka Drupado. Stang. primer: *beaduscearp* "oster v bitki": samostalnik *beadu* "bitka" (nom. sg. F) in pridevnik *scearp* "oster". **Particip**: sti. *tyaktajīvitāḥ* (G1,9) "ki imajo opuščeno življenje" iz (N. pl. M) *tyakta-* "zapuščen, opuščen" (ptcp. pret. pas.) k glagolskem korenu $\sqrt{tyaj}$ - "zapustiti" in *jīvita-* (leksikaliziran samostalnik, izvorno particip k korenu $\sqrt{jīv}$) "življenje". Stang. *fletsittend* "ki sedi na tleh/v dvorani": sam. *flet* "tla; dvorana", ptcp. *sittend(e)* "sedeč". **Števniki**: sti. *trailokyam* "trosvetovje" (nom/acc. sg. N): števniki *tri-* "tri", sam. *lokyā-* "svet". Ta tip se v Beowulfu pojavlja samo z vrstilnim števnikom *frum*: stang. *frumgār* "prva sulica" = poveljništvo; vrstilni števniki *frum* "prvi", sam. *gār* "sulica". Nominalne zloženske, ki vsebujejo zaimke ali glagolski koren, so značilne samo za staro indijščino, v Beowulfu na takšen primer nisva našli. **Zaimki**: *yeṣāmarthe* (G1, 33) "zaradi katerih" ali *madarthe* (G1,9) "zaradi mene". Zloženska *yeṣāmarthe* je izjema od pravila, da je v stari indijščini prvi člen zloženske v debelni obliki, saj se tukaj nahaja oziralni zaimki *yad-* v gen. pl. M/F. Ti dve zloženci spadata v poseben podtip *tatpuruṣa* zloženk. Vsebujeta zaimki in samostalnik *artha-* "namen, razlog" v prislovni rabi. Nadomeščata predložno zvezo. Zelo znana, leksikalizirana zloženska tega tipa je *kimartham* "kaj" (vprašalni zaimki) in *artha-* "razlog" — "zakaj?". **Glagolski koren** je abstraktno ogrodje, iz katerega se tvori glagolsko deblo, v njegovi dejanski obliki se ga lahko najde ravno v zloženkah — kot drugi člen *tatpuruṣa* zloženk — čeprav je pogosto poenostavljen ali preoblikovan. Primer *saṃjñārtham* (G1,7) ima na prvem mestu zloženko *saṃjñā*, sestavljeno in prefiksa *saṃ* "skupaj, s/z" in glagolskega korena $\sqrt{jñā}$ "znati, vedeti", verjetno že leksikalizirano v pomenu

"spoznanje"; nadalje se s tem tvori *tatpuruṣa* zloženko zgoraj omenjenega tipa *-artham* "razlog", ki bi se jo v celoti prevedlo kot "zaradi spoznanja/z razlogom spoznanja"

1.2. Semantična klasifikacija

Bistvo zloženke je besedotvorni postopek, ki povezuje dve besedi z razmerjem, ki bi ga sicer bilo treba parafrazirati. To razmerje je lahko različno semantično motivirano in lahko v besedilu ustvarja različne učinke. Vsaka zloženka ima pomensko jedro, ki je lahko notranje, kar pomeni, da je eden izmed leksemov znotraj zloženke nosilec pomena, ostali pa ga dodatno definirajo, takšno zloženko imenujemo endocentrična. Kadar je jedro zloženke zunanje, je končni pomen zloženke čisto drugačen od pomenov posameznih leksemov, takšna zloženka je eksocentrična. Nanašanje oz. eksocentričnost se lahko ugotavlja tudi na podlagi ujemanja z odnosnico v spolu, sklonu in številu. V obeh obravnavanih jezikih stoji notranje jedro običajno na zadnjem mestu.

Zloženke sva semantično klasificirala znotraj sistema, ki so ga ustvarili že staroindijski slovničarji in ki ga prevzema tudi M. Mayrhofer v svoji slovnici *Sanskrit-Grammatik*, pogosto pa se v jezikoslovju uporablja tudi za opisovanje zloženk v drugih jezikih.

Glede na medsebojno razmerje med posameznimi leksemi znotraj zloženke in glede na razmerje med posameznimi leksemi ter jedrom, so lahko zloženke posesivne (*bahuvrīhi*), kopulativne (*dvandva*) in determinativne (znotraj tega se ločijo *karmadhāraya*, ki so atributivno-apozicionalne, in *tatpuruṣa*, ki izražajo odvisno (sklonsko) razmerje, ter *dvigu*, katerih prvi člen je glavni števnik).

V kopulativni zloženki ali dvandvi so posamezni členi enakopravni, vsak leksem je hkrati tudi jedro, tj. nosilec pomena. Gre za zgoščevanje izraza, pri katerem se v eno besedo (zloženko) združi vsaj dva, v sanskrtu lahko tudi več pojmov. Primera: sti. *śītoṣ ṇ aḥ* = *śīta* + *uṣ ṇ aḥ* "hlado (in) vroče", stang. *āpum-sweoras* "zet (in) tast".

V posesivni ali bahuvrīhi zloženki je jedro zunanje. Čeprav je zadnji člen takšne zloženke običajno samostalnik, je njena funkcija pridevniška (oz. gre lahko tudi za posamostaljeni pridevnik). Jedro je oseba ali stvar, ki ima neko lastnosti (to lastnost opisuje zloženka). Primera: sti. *yuddhaviśāradaḥ* (G1, 9) (N. pl. M) = *yuddha* + *viśāradaḥ* "boj" + "izkušen" = "tisti, ki imajo izkušnje v boju", stang. *geōmormōd*: *geōmor* "žalosten" + *mōd* "um, duša" = »tisti, ki ima žalostno dušo«, tj. "žalosten".

Pri atributivno-apozicionalni ali karmadharaja zloženki je jedro notranje, drugi leksemi ga zgolj natančneje določajo, determinirajo. Primera: sti. *maharāja*- "veliki kralj", stang. *hēahcyning* "visoki kralj". Omeniti velja, da lahko pridevnik kot prvi člen stoji samo v

karmadhāraya zloženki, saj je za te zloženke značilno bodisi apozicionalno, atributivno ali adverbialno razmerje prvega člena do drugega in ne odvisno sklonsko razmerje.

V odvisnostni zloženki ali tatpuruši je eden od leksemov po pomenu odvisen od drugega na isti način kot bi bil sicer v sklonski zvezi. V *tatpuruṣa* zloženki se lahko pridevnik znajde samo na drugem mestu, na prvem pa samo v posamostaljeni vlogi. Primer: *aśrupūrṇākulekṣaṇam* (G2,1) – prvi člen zloženke je tatpuruša iz samostalnika in dvandve: *aśru* "solza" + *pūrṇa*- "poln" in *ākula*- "poln" ali "užaloščen" ; samostalnik in pridevniška zloženka sta v genetivnem sklonskem razmerju in pomenita "poln solz". Tu je (zloženi) pridevnik v svoji osnovni funkciji na drugem mestu. Drugi člen zloženke je spet samostalnik, *ikṣaṇa*- "oko" (z notranjim sandhijem na morfemskem šivu: $i+a > e$). Končna zloženka je *bahuvrīhi*.

V stari angleščini stoji odvisni leksem v ustrezni sklonski obliki. Primera: sti. *romaharṣaḥ* (G1, 29) (N. sg. M) *roman*- "dlaka" in *harṣa*- "sršenje"="sršenje dlak", stang. *sunnandæg* "nedelja": *sunnan*, gen. sg. od *sunne* F "sonce" in *dæg* M "dan".

2. BESEDILNA FUNKCIJA ZLOŽENK

Pri obravnavi funkcij zloženek v kontekstu umetniškega besedila sva izhajala iz teorije Romana Jakobsona, ki v spisu *Lingvistika in poetika* obravnava različne funkcije besednih sporočil. V istem tekstu se, po Jakobsonu, lahko prepletajo različne sporazumevalne funkcije, vendar je običajno ena izmed njih dominantna. V umetniškem tekstu (sporočilu) je dominantna funkcija poetična (ali estetska), sporočilo pa je avtoreferencialno, kar pomeni, se nanaša predvsem samo nase in manj na kontekst, tj. izvensporočilno stvarnost. O takšni ali drugačni dominantni funkciji pa lahko govorimo tudi pri obravnavi manjših enot besedila, ne le sporočila kot celote.

Število zloženek je v sanskrtski in staroangleški poeziji večje kot v drugih tipih besedil istih jezikov, še posebej to drži za epiko. Očitno je, da se fenomen zlaganja v teh dveh literarnih tradicijah povezuje s specifično pesniškega sporočila. Zloženke predstavljajo posebni sestavni element pesniškega jezika, so ena izmed potez, ki ga ločuje od vsakdanjega sporazumevanja. Pri mnogih izmed zloženek, ki sva jih našla v epih, se to odraža že v njihovi strukturi, v načinu, kako so zgrajene, gledano s pomenskega vidika, nekatere druge pa so tvorjene iz metričnih potreb; o vseh teh lahko rečemo, da je njihova glavna funkcija v tekstu estetska. Razlikujemo jih lahko od zloženek, ki prihajajo iz neliterarnega jezika, in so

vsakdanje poimenovanje kakšnega pojava, njihova glavna funkcija se zdi predvsem denotativna.

Ker je besedišče poezije manj omejeno s kriterijem splošne rabe kot vsakdanji jezik, so se prav tu pogosto tvorile nove zloženke. V vsakdanjem jeziku, kolikor gre soditi na podlagi živih jezikov, ki imajo močno izraženo zmožnost tvorbe zloženek, npr. madžarščine, nemščine ali nizozemščine, se rabijo zloženke, ki so na neki način že "poznane", ki imajo ustaljen pomen v širši družbi. Umetniški jezik je v tem smislu fleksibilnejši.

Ni pa mogoče dokončno odgovoriti na vprašanje, koliko svobode je imel vsak posamični epski pesnik pri zlaganju, tj. v kolikšni meri je za svojo kompozicijo tvoril nove zloženke, v kolikšni meri pa gre za ustaljene pesniške izraze, ki jih je avtor črpal iz epske tradicije in so bile občinstvu že ravno tako dobro poznane, saj je za epiko je značilna estetika formul in ponovljivih vzorcev. V primeru Beowulfa bi bilo celo mogoče, da v času zapisa ohranjene verzije postopek zlaganja ne bi bil več produktiven in bi bile zloženke v njem le še jezikovni fosili, saj se že je v stari angleščini zmožnost zlaganja začela manjšati, epski jezik pa je pogosto arhaičen. To ne bi pomenilo, da dotične zloženke nimajo estetske funkcije, vendar bi bil mehanizem, kako učinkujejo na prejemnika, malo drugačen, kot če bi jih ta dojemal kot nekaj inovativnega in individualnega.

Zmožnost zlaganja je v sanskrtu nasploh večja, pri zlaganju je svobodnejši in v Bhagavadgiti nisva opazila kakšnih ponavljajočih se vzorcev ter omejitev. V Beowulfu pa se kaže repetitivnost pri elementih, ki sestavljajo zloženke. Lahko bi rekli, da obstaja nabor izrazito produktivnih leksemov, ki znotraj zloženek količinsko močno prevladujejo nad drugimi, »naključnimi« besedami kot elementi zlaganja. Za stang. zloženke je značilna tudi velika sinonimičnost, torej ponovljivost na pomenskem polju, kar je vsaj delno gotovo pogojeno z zahtevami aliteracijskega verza (čim bogatejša je besedišče jezika, tem lažje je seveda tvoriti aliteracijo), vendar je očitno, da se z nekaterimi pojmi, poklici, izrazi veže večja količina zloženek kot z drugimi (kar spet ne pomeni, da zloženke z drugačnim pomenom sploh ne nastopajo). Deloma je ta fenomen odvisen od vsebine epa, največ sinonimov označuje pojme, ki imajo v epskem svetu veliko težo: vojščak, telo, meč, kralj ...

Za ilustracijo lahko vzamemo nekaj zloženek, ki označujejo vladarja: *bēag-gyfa* (dajalec prstanov), *gold-gyfa* (dajalec zlata), *sinc-gyfa* (dajalec zaklada); *gold-wine* (prijatelj z zlatom); *folc-āgend* (voditelj ljudstva), *folc-cyning* (kralj ljudstva); *gūð-cyning* (vojaški kralj), *þēod-cyning* (kralj ljudstva), *hēah-cyning* (visoki kralj), *lēod-cyning* (kralj ljudstva); *frēa-dryhten* (gospod), *mon-dryhten* (gospod ljudi), *wine-dryhten* (gospod in prijatelj), *frēa-wine* (gospod

in prijatelj), *Līf-frēa* (gospod življenja, i.e. Bog); *frum-gār* (prva sulica), *hild-fruma* (prvi v boju), *land-fruma* (prvi v deželi), *lēod-fruma* (prvi v ljudstvu) ...

Do ponavljanja pride tako na pomenski ravni (en sklop zloženek kralja opisuje kot tega, ki daje denar, drugi kot prijatelja, tretji kot kralja njegovega ljudstva, četrti kot borca) kot na ravni posameznih leksemov. V zgornjih primerih se ponavljajo izrazi *gyfa*, *cyning*, *wine*, *folc*, *frēa*, *lēod*, *frum in fruma*, *dryhten* ... Stalnost na pomenskem polju lahko ravno tako zapazimo, na primer, pri tako osnovnem samostalniku kot je telo, ki se ga opisuje kot sobo/posodo/hišo/omaro za kosti (*bāncofa*, *bānfæt*, *bānhūs*, *bānloca*), ves čas po podobnem ključu.

Izgleda torej, da se je staroangleški epski pesnik pri ustvarjanju zloženek vsaj deloma gibal znotraj vnaprej določenih okvirjev. Obraten primer je izraz *æfen-grom* "jezen zvečer" (zloženka iz *æfen* »večer« in *grom* »jezen«): ta izraz opisuje zelo konkretno situacijo, nekoga, ki je bil jezen zvečer, in zelo malo verjetno je, da bi bila »večerna jeza« kakšen specifičen psihološki pojem v stari angleščini in bi zato zanj skovali ustaljeno frazo. Verjetneje jo je avtor ali zapisovalec ohranjene verzije tvoril, ker jo je ravno potreboval v določenem verzu. Hkrati pa najdemo tudi sam. *æfen* v naboru produktivnih leksemov.

J. Lotman v delu *Struktura umetniškega teksta* opredeljuje jezik literarne umetnine kot sekundarni modelativni znakovni sistem, ki se nadgrajuje na naravni jezik. To pomeni, da mora literarni jezik sloneti na nekem naravnem jeziku, sicer ga bralci ne bi mogli razumeti, hkrati pa se ravna po lastnih, posebnih pravilih. V kontekstu umetniškega besedila lahko besede pridobijo nov pomen, na primer metaforičen, ki je odvisen od njihovih medsebojnih povezav v tekstu. Tako je za umetniški jezik po Lotmanu značilna raba literarnih tropov, to je metafore, metonimije, dobessedne podobe, alegorije in simbola.

V Bhagavadgiti in Beowulfu naletimo na zloženke, v katerih metaforični pomen ustvarja vzajemna relacija med leksemi, ki jo gradijo. Takšna zloženka je sama po sebi nosilka literarnega tropa, je zgoščena, parafrazirana metafora, metonimija ali tudi dobessedna podoba in v tekstu funkcionira kot taka.

Predpostavila sva, da se semantična motivacija zloženke (njena eksocentrično ali endocentričnost) in njena funkcija v besedilu do neke mere medsebojno pogojujeta. Pričakovala sva, da so zloženke, ki imajo v literarnem besedilu funkcijo metaforičnega preimenovanja, eksocentričnega tipa, saj z drugimi besedami opišejo nekaj, kar v sami metaforični parafrazi ni prisotno, a ima (po klasični definiciji) z nanosnikom skupno točko.

1.3. Zloženke v funkciji metafore

Zloženke sva v funkciji strnjene metafore zasledila v obeh književnostih. Na metafori temelji najznačilnejši tip zloženke v staroangleški epiki, kening (ki se kot poseben metaforičen tip zloženke rabi tudi v nekaterih ostalih starih germanskih književnostih). V Bhagavadgiti je bilo takšnih primerov manj, vendar obstajajo.

Prvi takšen primer je zloženka tipa karmadharaje (*karmadhāraya*) primerjave oziroma metaforične (*rūpakam*) karmadharaje, *narapuṅgavaḥ* (G1, 5) = *nara* + *puṅgava-ḥ* "človek" + "moško govedo" (= *pum* + *gavaḥ* = "bik"). V kontekstu besedila te zloženke ne moremo parafrazirati tako, kot navadno parafraziramo *karmadhāraye*, z adjektivizacijo prvega člena, in je razumeti kot "človeški bik", ampak pomeni "bik med ljudmi", tj. najmočnejši, najmogočnejši med ljudmi. Peti verz Bhagavadgite namreč našteva junake: *dhr̥ṣṭaketuścekitānaḥkāśirājaś ca vīryavānpurujitkuntibhojaś ca śaibyaś ca narapuṅgavaḥ* / .../ "Dhr̥ ṣ ṭ aketu, Cekitāna in silni kralj mesta Kāśi; Purujit, Kuntibhoja in Śaibya, najmogočnejši izmed ljudi." V formalnem smislu endocentrična zloženka je tu nosilka metaforičnega preimenovanja. Tak primer je tudi *gomukhāḥ* (G1, 13) = *go* + *mukhaḥ* "govedo + usta". Gre za *karmadhārayo* primerjave: *tataḥśaṅkhāś ca bheryaś ca paṇavānakagomukhāḥsahasaiivābhyahanyanta* / .../ "takrat so školjke, pavke, tambure, vojaški bobni in trobila silno zazveneli." Zloženka *gomukha-* pomeni določeno vrsto trobila. Zloženka *mahīkṣitām* je genetiv plurala *mahīkṣit* = *mahī* + *kṣit* (ptcp k gl. √*kṣi* "obvladati") "tisti, ki obvladuje zemljo" = kralj. Tudi ta zloženka je formalno endocentrična tatpuruša z genetivnim razmerjem prvega člena do drugega, vendar je ne smemo brati dobesedno, ampak jo moramo razumeti eksocentrično — kot metaforično preimenovanje za hierarhično funkcijo. Branje v kontekstu pri teh zloženkah primerjave zahteva eksocentrično branje načeloma endocentrične zloženke.

Zloženke tipa bahuvrihi so po svoji formalni zgradbi najustreznejše za metaforično preimenovanje, saj že po naravi zahtevajo eksterno jedro. Zloženka *tyaktajīvitāḥ* (G1, 9) sestoji iz *tyakta* (particip preterita pasiva k √*tyaj*) + *jīvita* (prav tako particip preterita pasiva iz √*jīv*, verjetno leksikalizirano) "opuščen, zapuščen" + "življenje"; to je bahuvrihi, ki se nanaša na jedro *sūrāḥ* "junaki" (jedro je lahko tudi neizraženo) in bi se jo moralo brati kot "tisti, ki imajo zapuščeno življenje"; vendar v tekstu ne pomeni, da so ti junaki mrtvi, ampak da tvegajo življenje, tj. da so pogumni in srčni. Odsotnost metaforike v bahuvrihi tipu zloženek vidimo npr. v zloženki *yuddhaviśārādāḥ* (G1, 9) N. pl. = *yuddha* + *viśārada-ḥ* "boj" + "izkušen" = "tisti, ki imajo izkušnje v boju".

Nekatere zloženke, ki nastopajo v tekstih, niso metafore v pravem pomenu besede, ampak *metonimije*. Primer: zloženka *tattva-darśinaḥ* = "modrost" in "tisti, ki nekaj sprevidi"

pomeni misleca oziroma filozofa. Metonimija je beseda oz. podoba, ki celoto poimenuje po njenem manjšem delu, ki navadno označuje neko razpoznavno lastnost celote. Kot taka je metonimija na nek način blizu metafori oz. se z njo delno prikriva.

Kening je po svojem bistvu pesniška parafraza, strnjena v zloženko. Je značilno poetično sredstvo staroangleškega pesništva v širšem smislu, v stang. epiki pa je njegova raba še posebej poudarjena. Lahko so tvorjeni po principu metafore in po principu metonimije. Tudi kening je tehnično gledano sestavljen endocentrično.

Nekaj primerov keninga v Beowulfu: *sundwudu* iz *sund* "morje" + *wudu* "les" = ladja, *swanrād* iz *swan* "labod" + *rād* "pot" = morje, *heaPoswāt* iz *heaPo* "boj" + *swāt* "pot" = kri, *freoPuwebbe* iz *freoPu* "mir" + *webbe* "tkalec" = gospa, *bānhūs* iz *bān* "kost" + *hūs* "hiša" = telo, *beadolēoma* iz *beado* "boj" + *lēoma* "luč" = meč, *woruldcandel* iz *woruld* "svet" + *candel* "sveča, luč" = sonce.

Kot smo že omenili, je za staroangleške zloženke značilna sinonimičnost, in to še posebej velja za keninge. Čeprav sva v Beowulfu zasledila ogromno količino keningov, ti najpogosteje opisujejo vedno ene in iste pojme. Najbrž je to povezano z naravo keninga, ki spominja na uganko; če ne bi v opisovanju sveta s keningi prejemnik in sporočevalec uporabljala istega ključa, se morda ne bi razumela. Povezano je morda tudi z naravo epskega jezika, ki stalno reciklira stare, okamenele fraze. Vseeno obstaja tudi nekaj keningov, ki so bolj edinstveni po svoji logiki. Nekaj primerov pojmov, ki se jih pogosto opisuje s keningom:

Telo: *bāncofa* »kost-soba«, *bānfæt* »kost-posoda«, *bānhūs* »kost-dom«, *bānloca* »kost-skrinja«, *līchoma* »telo«; **meč:** *beadolēoma* »boj-luč«, *hildelēoma* »bitka-luč«. Ta dva keninga sta sorodna imenom mečev v staronordijski epiki: *Ljómi* »luč«, *Sigrljómi* »luč boja«, kar kaže na to, da izvirata še iz neke germanske epske faze; **morje:** *brimstrēam*, *lagustræt*, *swanrād*, *hronrād*, *merestræt*.

V Beowulfu lahko zasledimo tudi zloženke, ki jih sicer ne moremo označiti za kening, vseeno pa so po svojem bistvu metaforične. Gre za sintagmatične oz. konfrontacijske metafore, v kateri eden izmed členov naravnost izraža pomen celotne metafore, v tem se tudi loči od keninga, ki je grajen kot nekakšna uganka. Dva primera: *scaduhelm*, nom. sg. M: "senca-šlem" "v šlemu noči" (i.e. ponoči); *hilderæ̆s*, nom. sg. M: »nevihta bitke«, i.e. spopad

Ugotovila sva torej, da najihna izhodiščna teza ne drži. Pri branju v kontekstu moramo, kadar gre za metaforično zloženko, tudi formalno endocentrične zloženke (Km/Tp) brati eksocentrično. Npr. kening, Km primerjave.

1.4. Zloženka v funkciji dobessedne pesniške podobe

Nekaterih zloženek ne moremo prepoznati kot metafore ali metonimije, kljub pa temu imajo jasno mesto v tekstu in jasen učinek, ki ga je sicer težko opredeliti v fiksno kategorijo. Služijo predvsem kot konkretne podobe, ki besedilu dajo plastičnost in razgibanost in je seštevek njihovih sestavnih delov enak njihovem dejanskem pomenu. Prekinejo tok pripovedi in bralcu v domišljijo priključijo slike. Take so npr. sanskrtski *romaharṣaḥ* (G1, 29) *roman-* "dlaka" in *harṣa-* "sršenje" "sršenje dlak" pri opisu strahu; v verzu »*vadi dhārtarāṣṭrāḥ śastrapāṇayah mām apratīkāram /.../ hanyuh*« (G1, 46) »Če bi me sinovi Dhṛtarāṣṭre ubili z rokami in orožjem, mene neoboroženega« se izraz *śastrapāṇayah* v N. pl. kot pridevnik nanaša na sinove Dhṛtarāṣṭre in pomeni "z orožjem in rokami"; *rudhirapradidhān* (rudhirapradidhān (G2, 5) A. pl. (sc. bhogān) "s krvjo omadeževane užitke" iz rudhiram "kri" in (pra)didha, ptcp k √dih "omadeževan". V Beowulfu najdemo na primer zloženko *sweglwered* (*sunne*) "(sonce) oblečeno v sijaj", izraz *æfengrom* "jezen zvečer" v verzih »*Syððan heofones gim / glad ofer grundas, / gæst yrre cwom, / eatol, æfengrom, / user neosan*«, ki plastično zgoščuje dva načeloma nepovezana pojma, ki sta se zgodila hkrati, v eno celoto.

1.5. Zloženske kot ukrasni pridevki

Za ide. epiko je značilna raba stalnih ukrasnih pridevkov in preimenovanj, ki pogosto referirajo na mitološko ozadje. Pričakovala sva, da jih bova našla tudi v stang. in indijskem epu, vendar se v teh dveh pojavljajo zelo redko, po pogostosti jih ne moremo niti primerjati recimo s Homerjem. Nekaj primerov, kjer se pojavljajo vsaj deloma:

V poimenovanju za Arjuno: *Kapidhvajah* (*kapi-* "opica" in *dhvaja* "držec, kroteč") = "Krotilec opic". V heroičnih označbah plemiške družine Scyldingov: Ar-Scyldingas (ar- čast), Here-Scyldingas (here – vojska), Sige-Scyldingas (sige – zmaga), Bēod-Scyldingas (Bēod – ljudstvo). Deloma bi lahko ide. tradicijo dodeljevanja stalnih ukrasnih pridevkov zaslutili v različnih imenih za krščanskega boga: alwalda (adj) "vsemogočni", aelmihtig (adj) "isto", *Ælfrēa* "gospodar življenja", *Kyningwuldr* "slava kraljev" in v poimenovanju za pošast Grendela: *āngenga* "samotni hodec" (449, 165).

1.6. Pleonastične zloženske

Za staroangleški ep so značilne t. i. pleonastične ali tautološke zloženske. Oba leksema, ki zlagata takšno zloženko, imata isti ali podoben pomen ali pa je razmerje med njima takšno, da ima determinirajoči leksem sicer drug pomen kot determinirani, vendar prvi vseeno ne spremeni pomena drugega, ker pove nekaj, kar je pravzaprav za drugi leksem samoumevno.

Pomen celotne zloženke je zato enak pomenu jedra ali vsakega izmed leksemov. Pleonastične zloženke imajo v Beowulfu veliko vlogo. Primeri: *beadomēce* "boj-meč" *beadurōf* "boj-pogum", *gūðbeorn* "boj-vojak", *gūðbil* "boj-meč" ...

1.7. Zgoščevanje izraza

Nekatere zloženke v besedilu občutno zgoščujejo izraz, saj povzamejo nekaj, kar bi moral avtor sicer izraziti z naštevanjem ali celim stavkom. Primeri: stind. *trailokyam*(G1, 35) je *dvigu* tip zloženke: *tri-lokam* dobesedno pomeni "trosvetovje": mišljeni so nebo, zemlja in podzemlje. V stang. bi lahko kot takšno npr. kvalificirali zloženko tipa *winegeōmor* "ki objokuje prijatelje". V funkciji zgoščevanja izraza bi, v nasprotju z zloženko, ki je zgrajena z metaforo, pričakovali zloženke endocentričnega tipa, saj se z njo pisec ravno tako izogne perifrastičnem opisu, a vseeno — v smislu iste besede — izrazi točno tisto, kar želi izraziti. Natančneje, v tej funkciji lahko nastopi *dvigu* tip zloženke, kot prikazano na zgornjem primeru, ker se z uporabo glavnega števnikar v prvem in neke vrste nadpomenke v drugem členu izogne navajanju večjega števila izrazov. V tem primeru pa so ti izrazi, kot se nama dozdeva, morali biti, če že niso bili v splošni rabi, vsaj v nekem smislu "znani". V zgornjem primeru gre npr. za izraz iz hindujske kozmologije. Prav tako lahko opravlja funkcijo zgoščevanja izraza *dvandva* tip zloženke. Tudi ta tip zloženke je endocentričen, saj je jedro zloženke seštevek posameznih členov. Z uporabo *dvandve* se je možno izogniti mnogovezniški perifrazi. Mnogovezje se v indijskem epu pojavlja, tako se zdi, ko je ton pripovedi nalašč razvlečen in širok; ko je slovesen in težek. V Bhagavadgīti se mnogovezje pojavi pri slovesnem naštevanju junakov; na tem mestu tudi ne moremo pričakovati *dvandva* zloženke.

3. VIRI IN LITERATURA

Bhagavadgita: <http://www.sacred-texts.com/hin/bgs/index.htm>

Beowulf and the fight at Finnsburg, prev. in ur. Fr. Klaeber, Lexington, Massachusetts : D.C. Heath and Company, 1950.

Mayrhofer, Manfred: Sanskrit-Grammatik, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1978.

Hogg, Richard M. in Fulk, R. D.: A Grammar of Old English: Morphology, Volume 2, Wiley-Blackwell, 2011.

Jakobson, Roman: Lingvistika in Poetika v Lingvistični in drugi spisi, Ljubljana: ŠKUC Filozofska fakulteta, 1989.

Lotman, Jurij Mihajlovič: Znotraj mislečih svetov, Ljubljana: Studia humanitatis, 2006.

The Handbook of Morphology, Blackwell Reference Online:

http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9780631226949_chunk_g97806312269496

Blaž Božič, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Lara Unuk, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

FORMALNO-FUNKCIJSKE ZNAČILNOSTI ZLOŽENK V STAROANGLEŠKEM IN STAROINDIJSKEM EPU

ZUSAMMENFASSUNG

In unserem Beitrag wurden die semantische und formale Struktur von Nominalkomposita in zwei Epen, und zwar im altenglischen Beowulf und im altindischen Bhagavadgita untersucht. Es wurde ferner ihre pragmatische Funktion im Kontext eines literarischen Textes behandelt. Die Komposita wurden aufgrund der Wortarten, die sie beinhalten, sowie aufgrund semantischer Struktur definiert, und zwar wurden sie in Kopulativ-, Determinativ- und Possessivkomposita, sowie in exozentrische und endozentrische Komposita eingeteilt. In beiden Epen deuten die Komposita auf eine überwiegend ästhetische Funktion hin. Die Komposita können eine Metapher, eine Metonymie, ein Epitheton oder ein Pleonasmus sein. Wir erwarteten, dass die semantische Struktur der Komposita mit ihrer ästhetischen Funktion übereinstimmt, jedoch konnten wir keine Korrelation herausfinden.

ЈЕЗИК У НЕСТАЈАЊУ - АРХАИЧНА ЛЕКСИКА СЕЛА ДРЕЖНИК

РЕЗИМЕ

Циљ рада је испитивање асимилације дрежничког идиома у књижевни, нормирани језик. Локалитет испитивања, село Дрежник, налази се у југозападној Србији, надамак Ужица. Будући да говор ужичког краја припада источнохерцеговачком дијалекту, и језик овог села улази у ону дијалекатску базу на коју се непосредно ослања српски књижевни језик. Дрежнички идиом, стога, доста је сродан стандардном језику. На акценатском плану говор припада најиновативнијем типу, тј. има у потпуности спроведен четвороакценатски систем и нове облике деклинације. Говор припада ијекавском наречју, међутим, услед непрестане асимилације са градском средином код које се ијекавщина већ изгубила, у последње време долази до експанзије екавских облика. Највећу дистинкцију између стандардног и дрежничког говора представља богата и живописна дијалекатска лексика, која носи печат оријенталне, али и архаичне словенске традиције. Међутим, последњих деценија, локално становништво све више потискује своју дијалекатску лексику, мењајући је синонимима из стандардног језика.

Након прикупљања грађе рад је настављан у смеру семантичке и етимолошке анализе, са интенцијом да се утврди да ли реч има словенске или оријенталне корене. Циљ истраживања није био у искључивом бележењу језичког стања ових простора у једном тренутку, већ и у прављењу пресека развојних процеса у дијахроној перспективи.

1. ПОДАЦИ О АРЕАЛУ

Село Дрежник налази се југоисточно од Ужица, у брдско-планинском подручју, које се наслања на масив Златибора, односно крајњи југоисточни део мачкатске крашке области. Смештено је у уској и коритастој долини, дугој 15 и широкој 8 километара, с једне стране оивиченој кречњачким подручјем Градине и Кошуте, а с друге шумовитим Липовцем. Месна заједница Дрежник простире се на 2091 хектару, и по површини је једно од већих села у општини Ужице. Граничи се на северу са Злакусом, Потпећем, Крвавцима и Поточањем, на западу са Збојштицом, на југу са Скржутима и Вранама и на истоку са Северовом (општина Ариље) и Рогама (општина Пожега).

Топоним Дрежник се помиње још у писаним документима из X века, као и у турским списима из друге половине XV века. Према неким тумачењима, корен овог назива је прасловенска реч *дрезга*, у значењу шума. Према томе, Дрежник је шумом богато место, као буковник, шљивик, брезак, врбак и сл. Међутим, међу мештанима

кружи легенда о другачијем постанку овог топонима. По њој је назив села постао од речи *дрездати*, која води порекло од прасловенског корена *dręg*, а значи чекати загладан у нешто, чекати упорно на отвореном пољу. На Таблици⁹⁹ је, наводно, била стража због које је народ *дрездао* да се стража умилостави и дозволи пролаз. Због дреждања је ово село добило име Дрежник. На просторима некадашње Југославије има десет села и заселака са именом Дрежник.

Име Дреснеик, као назив једног од малобројних насељених градова у тадашњој Србији помиње у X веку византијски цар и писац Константин VII Порфирогенит у свом спису *О народима*. Касније, Константин Јиречек град Дреснеик доводи у везу са Дрежником. Он сматра да сличност у имену није случајна и да се стари град налазио на Дрежничкој Градини. Ту су до пре неколико деценија постојали видљиви трагови старог утврђења које никада није детаљно испитивано. Са ове локације сада потиче само један кључ од кованог гвожђа, који носи обележје средњег века и датира се око XIV века.

Крајем педесетих и почетком шездесетих година XX века вршена су археолошка истраживања на подручју Дрежника, којима је утврђено да је на овој територији постојало насеље још у гвозденом и бронзаном добу. Истраживања су вршена на основу пронађених хумки, а њихова старост је одређивана на основу начина сахрањивања или чувања спаљених остатака покојника.

Дрежник се налази и у турском попису становништва из 1476. године. У њему се наводи да је Дрежник имао 30 домова, али се лична имена не могу прецизно транскрибовати, јер су уношена турским писмом. Такође постоји попис села из периода после Другог српског устанка, који је сроведен по наређењу кнеза Милоша Обреновића.

Приликом миграција, у Дрежник су се доселиле породице из Сјенице, Црне Горе и Херцеговине.

2. ДРЕЖНИЧКИ ИДИОМ

Говор ужичког краја припада групи најиновативнијих штокавских говора и језик овог села улази у ону дијалекатску базу на коју се непосредно ослања српски књижевни језик. Дрежнички идиом, стога, доста је сродан стандардном језику. На акценатском плану говор припада најиновативнијем типу, тј. има у потпуности спроведен

⁹⁹Заселак који се налази на граници Дрежника и Збојштице

четвороакценатски систем. Такође има нове облике деклинације. Замена јата у највећем броју случајева је јекавска, међутим, услед непрестане асимилације са градском средином код које се јекавица већ изгубила, у последње време долази до експанзије екавских облика. Највећу дистинкцију између стандардног и дрежничког говора представља богата и живописна дијалекатска лексика, која носи печат оријенталне, али и архаичне словенске традиције. Међутим, последњих деценија, локално становништво све више потискује своју дијалекатску лексику, мењајући је синонимима из стандардног језика.

Говори ужичког краја нису много испитивани, вероватно због тога што улазе у основицу српског стандардног језика, а архаичнији дијалекти пружају релевантније податке за дијахронијско проучавање језика. Треба, међутим, нагласити да дистинкције у ужичком говору и говору околних села нису занемарљиве, и да их треба бележити нарочито сада, када се због великог утицаја школе и медија нагло губе. Због чињенице да је процес асимилације дрежничког идиома увелико почео, неке речи забележене су као резултат сећања информатора. Многе наведене речи и даље јако фреквентне у свакодневном говору мештана, али углавном старијег становништва. Код млађег становништва може се уочити извесна диглосија, у школи и приликом обављања разних друштвених улога ван свог места, користи се стандардни језик, док се у комуникацији са мештанима села, нарочито старијим, користи матерњи идиом. Овакву ситуацију нарочито поспешује чињеница да ови говорници без тешкоћа прелазе на стандардни изговор, јер је и њихов идиом њему изузетно сличан, а разлику углавном чине доста чести ијекавизми, архаичне лексеме и неке фонетске особине које су се код млађег становништва скоро потпуно изгубиле (непостојање фонема х и ф, постојање фонема с' и з'). Стиче се утисак, да ће, са старијом генерацијом становништва, нестати велики корпус речи нашег језика, до сада недовољно проучен.

2.1. Прозодијске особине дрежничког идиома

С обзиром на то да дрежнички говор припада источнохерцеговачком дијалекту, он има четвороакценатски систем, и правилну дистрибуцију акцената у највећем броју лексема. Највећу разлику у односу на ужички говор представља готово редовно преношење на проклитику, које се у градском говору ретко чује. Заступљено је и старо и ново преношење и доста су фреквентнији облици са преношењем акцента на проклитику од оних без преношења. Као и у неким другим источнохерцеговачким говорима, и у дрежничком говору бројеви могу постати проклитике и примити на себе

акценат. Постакценатске дужине су у овом говору добро очуване. Јављају се чак и на неким местима на којима их нема у стандардном језику (нпр. *каљав*, *чађав*, *данас*, *Душан*, *Љубов*).

2.2. Консонантски систем

Консонантски систем овог говора одликује се неким дијалекатским карактеристикама, као што су:

1. готово потпуно одсуство фонеме *х*: *љеб* (ум. *хлеб*), *аљине* (ум. *хаљине*), *ићети* (ум. *хтети*), *рамљем* (ум. *храмљем*), *вићек* (ум. *вићех*), *доћок* (ум. *доћох*)
2. често замењивање фонеме *ф* фонемом *в*: *вабрика*, *влаша*, *телевон*, *потревити*, *вризер*, *вруна*, *седев*
3. присуство гласова *с'* и *з'*: *с'утре*, *с'еди*, *пос'ек*, *с'еме*, *с'екира*, *С'еверово* (назив оближње села), *из'елица*, *из'еди*

2.3. Рефлекси јата

Замена јата је углавном ијекавска, међутим, под утицајем говора у градској средини, све чешће се користе екавски ликови. Ијекавски облици се најбоље чувају код именица које означавају предмете и радње везане за свакодневни сеоски живот, и за њих се не употребљавају екавски еквиваленти: *кућеља*, *с'екира*, *дијете*, *снијег* ... Када су у питању речи које су у језик ушле скоро, замена јата је најчешће екавска (*светло*, *железница*).

2.4. Фонетске особине

Честе појаве у дрежничком говору су:

- 6) редукција вокала: *видла* (ум. *видела*), *радла* (ум. *радила*), *Милца* (ум. *Милица*), *мецинска сестра* (ум. *Медицинска*)
- 7) алегро форма: *ку'иш* (ум. *куд ћеш*), *ка'иш* (ум. *кад ћеш*), *шта'иш* (*шта ћеш*), *не мо'иш* (*не можеш*)
2. афереза: *вамо* (ум. *овамо*), *брамача* (ум. *обрамача*), *пајдара* (ум. *опајдара*)
3. елизија: *морам д'идем д'учим*, *н'умјем*
4. сажимање вокала: -ао ^ˆ -о (*дошо*, *псово*, *нашо*), -ео ^ˆ -о (*појо*, *узо*), -уо ^ˆ -о (*додирно*, *погино*)
5. метатеза гласова: *ноде* (ум. *онде*), *вође* (ум. *овђе*)

3. ЛЕКСИКА

Иако је основна тема ове студије лексика дрежничког идиома, у кратким цртама наведена су и фонетска одступања од стандардног језика, јер она, поред архаичне лексике представљају највећу дистинкцију у односу на стандардни језик. Морфолошка одступања су незнатна, па стога нису ни наведена.

Сакупљене речи резултат су вишегодишњег теренског сакупљања, класификовања и истраживања. Примећено је да у последњој деценији фреквентност архаичних речи нагло опада, као и да се ијекавски облици речи све више замењују екавским. Млађе генерације скоро су у потпуности прихватиле екавски изговор, с обзиром на то да се школска настава изводи на екавском наречју. Старије генерације још прилично добро чувају ијекавизме, али је приметно да архаичне речи све више замењују еквивалентима из стандардног језика, највише под утицајем телевизије и тежње за савременошћу. Архаизми се, пак, често чују у међусобној комуникацији старије популације, али и у тренуцима великог емотивног набоја говорника, приликом свађе, љутње, изненађења, када се тежња за етикецијом занемарује. Највећи број речи записан је из разговора мештана, који су накнадно били питани о значењу записане речи. Сачињени су и аудио записи, у којима је информатор, говорећи о свом детињству и младости, био подстакнут да предност да архаичнијим речима у односу на њихове савремене еквиваленте. Једна група речи записана је као резултат сећања информатора. То су речи које се више не употребљавају, али су их информатори чули од старијих генерација у својој младости. За информаторе узимани су старији људи, који су цео свој живот провели на овом ареалу. Претпоставља се да ће умирањем старије генерације људи у овом селу, велики корпус речи, дијалектизама, у потпуности бити замењен стандардним речима. То је процес који је под утицајем школства и медија одавно почео, и одраз је тежње становништва да се приближи официјелном језику и култури и одбаци све што је дијалекатско. Ова студија настала је из жеље да се што је могуће већи број таквих речи сачува од заборава.

Занимљива је појава да је за само неколико деценија читав корпус дијалектизама који означава боје замењен синонимима из стандардног језика. Информатор наводи да су до пре тридесетак година сви мештани користили дијалекатске називе за боје, као и да су стандардни називи, као *црвено*, *плаво* итд. такође били познати, али неупоредиво мање фреквентни од дијалекатских назива. Након тога, по речима информатора, народ се усавршавао, па су почели да се користе *бољи и лепши називи*. Дијалектизам *шептело*

означавао је розе боју, а потиче о турске речи *şeftali*, што значи бресква. Лексема *зинтило* означавала је маслинасто зелену боју, а потиче од турске речи *zeytin*, што значи маслина. Лексема *крмезло* прилагођена је турска лексема *kırmızı*, која означава црвену боју. Лексема *чивитли* настала је од турског *çivit* (биљна плава боја која се користи у Индији), што значи тегет. *Грао* боја означавала је сиву, а потиче од немачке речи *grau*, која има исто значење. Лексема *јоргованли* означавала је лила боју. *Зифт* представља црну боју, а потиче од турске речи *zift* која означава једну врсту црне смоле. *Дуванли* је назив за браон боју, а потиче од турске речи *duhan*, која означава дим, густу пару, и биљку дуван. Лексема *кавела* означавала је бордо боју и за њу се не може тачно утврдити порекло. Може се довести у везу са турском речју *kavela*, која означава дрвени чеп, па по тој аналогiji ова реч може означавати боју тамнијег дрвета. *Врано* означава нешто тамно, потиче од прасловенског **vornъ*. Такође, ова лексема користила се и као синоним за придев прљав. Лексема *сингав* потекла је од турске речи *sincabi* и означава сиву боју. У току неколико година, колико сам се бавила испитивањем грађе на том ареалу, ретко сам се сусретала са говорницима који су у свом језику задржали архаичне називе за боје, осим *грао*, која је и даље јако фреквентна.

За утврђивање порекла речи коришћени су етимолошки речници српског језика (Skok, 1971) (Јома, 2003, 2006), речник турцизама (Škaljić, 1966), као и речници савременог турског језика (Tuna, 2009).

3.1. Речи оријенталног порекла

Појавом Османских Турака на Балкану, велики број оријенталних речи прихваћен је у народном говору. Неке од тих речи биле су изворно турског порекла, док су друге биле арапског и персијског порекла, које су прво прихваћене у турском језику, па из турског пренете у српски језик.

Код речи преузетих из турског језика често је долазило до семантичких померања. Тако се дешавало да турска реч преводом прошири своје значење на неки шири или општији појам. Реч *џока* потиче од турске речи *çika*, која има значење 1. горњег дела мушке и женске ношње 2. ружног, старог горњег дела одела уопште, а у дрежничком идиому *џока* означава било какву јакну и нема негативну конотацију, па се тако могу чути реченице:

Што ти је згодна џока!

Купла сам нову џоку.

Аналогно томе, реч *sedef* на турском је означавала дугме од седефа, бисерно дугме, а у дрежничком идиому реч *sedev* означава дугме било ког материјала.

Такође се дешавало да се преузимањем турске речи сузи њено значење на неки конкретнији, искључивији појам. Лексема *seccade* на турском значи ћилим, а као позајмљеница *серџада*, *срџада* или *сарџада* у српском означава посебну врсту ћилима, а не сваки ћилим. Лексема *dulek* на турском означава тикву, а као позајмљеница *дулек* у овом крају означава врсту тикве, слатку тикву од које се прави пита.

Постоје и речи које су преузимањем попримиле сасвим другачије значење од изворног. Реч *акреп* на турском значи: 1. шкорпион, 2. мала казаљка на сату, а у српском реч *акреп* означава особу ружног изгледа и негативних особина. Глагол *пишманити се* на турском значи кајати се, у дрежничком идиому реч *попишманити се* има значење променити мишљење. Реч *наџак* на турском означава оружје, део бојне опреме, а у дрежничком идиому представља особу опаке нарави, некога ко се само љути и коме све смета.

Ипак, највећи број преузетих речи задржао је изворно значење. Навешћу неколико примера:

авлија (двориште), *бабо* (отац, хипокористик од персијског *баба*), *банути* (изненада се појавити), *баталити* (1. покварити, 2. оканити се нечега), *базати* (беспослен тумарати, лутати), *бегенисати* (1. свидети се, 2. одабрати нешто по свом укусу), *беут* (обезнађеност) и од тога изведени глаголи *обеутити се* и *убеутити се*, *берићет* (обиље, напредак), *бостан* (заједнички назив за лубенице и диње), *чалабрџнути* (на брзину нешто појести), *дирек* (дрвена гред), *диринџити* (радити тежак и мучан посао), *џада* (пут), *џибра* (отпаци приликом дестилације алкохола, од шљива, грожђа итд.), *ђозлуџи* (наочаре), *ђувеџија* (младожења, у дрежничком идиому се јавља и са значењем супруг), *јазук* (штета), *калдрма* (каменом поплочан пут), *карли* (тужан), *кастиле* (намерно, испланирано), *мејт* (мртвац), *мисирка*, *морка* (врста кокошке), *муштулук* (награда која се даје оном ко први јави радосну вест), *потекар* (поново), *прње* (старо одело), *синија* (ниска трпеза), *собра*, *софра* (трпеза), *табут* (мртвачки ковчег), *зифт* (црно), *зијан* (штета)

Јављају се и примери хибридних речи, насталих спајањем српског префикса и турског корена речи: *набашка* (одвојено) – на + *başka*, *награисати* (настрадати, лоше проћи) – на + *ğramak*, *назор* (с муком) – на + *zor*.

Турске речи у којима се јавља консонант *х*, у дрежничком изговору се јављају без тог консонанта. Међутим, *х* се сачувало у овим речима у изговору муслиманског становништва у неким другим дијалектима нашег језика. Реч *беут* која означава обезнађеност од алкохола, спавања или плача, и од ње изведене речи *обеутити се* и *убеутити се* потичу од турске речи *bihud*. Реч *абер* потиче од турске речи *haber* и означава вест. Реч *уџерица* потиче од турске речи *hücre*, а означава трошну кућу, страћару.

Речцу за потврђивање, односно одрицање, *да* и *не*, скоро потпуно су замениле речце турског порекла *ја* и *јок*. Узвик *дела* потиче од турског *gele*, а Шкаљић га наводи као *ђела* и *гела*, а значи ходи, изволи, уради то: *Да турим каву? Дела*.

Прилог *сабајле*, рано ујутру, потиче од турске речи *sabah* која значи јутро. Од турског *sezve* настало је *џезва*, именица која се користи и у савременом језику, а означава суд у коме се кува кафа, али се у дрежничком говору често чују облици *ђерза* и *ђерзва*. Реч *иксан* настала је од турског *insan*, у значењу човек. Шкаљић бележи облике *инсан* (као основни), *иксан*, *ихсан* и *исан*. У дрежничком идиому користи се само *иксан*. Реч *баксуз* (тур. *bahtsız*, *baht* - срећа, *siz* - без) код Шкаљића означава: 1. човека зле среће 2. човека који другима доноси несрећу, а у дрежничком говору постоји и 3. значење - човек тешке нарави. Именица *бекрија* настала је од турске именице *bekri* у истом значењу, која потиче од арапске речи *bukrā* (јутро) и наставка *-i*, и буквално значи онај ко од јутра почиње да пије. Лексема *билмез* (тур. *bilmez*, незналица, невешт, неупућен човек), у дрежничком говору има шире значење и односи се на широк дијапазон негативних особина, а не само на незнање. Реч *аиџија*, која означава куvara, настала је од персијског корена *аџ* (јело, кувана храна) и од турског суфикса *-çi*. У јужним крајевима Србије користи се именица *аиџика*, изведена на исти начин, и означава жену која приликом породичних свечаности спрема храну за госте. Турски суфикс *-ли* служио је за грађење непроменљивих придева, као што су: *карли*, *трошакли*, *очикли*.

Упоредивањем турцизама из дрежничког краја и турцизама записаних у Шкаљићевом речнику, који су углавном сакупљени на територији Босне и Херцеговине, могу се уочити семантичке и фонетске разлике настале приликом прилагођавања турских речи српском језику. Неколико примера са фонетским разликама навешћу у следећој табели:

Дрежнички идиом	Шкаљићев речник	Турски језик	Значење
-----------------	-----------------	--------------	---------

довранисати се	давранисати се	davranmek	снаћи се
димидус	дибидуз	dübedüz	сасвим, потпуно
батљи	батли	batli	срећан, срећне руке

Табела 1.

3.2. Речи словенског порекла

Велики број забележених архаичних речи је прасловенског порекла. *Дружица*, предмет сличан вретену који служи за препредање вуне, реч је прасловенског порекла. Основни облик је *друга*, али је тај облик ишчезао због хомонимије са речима *друг*, *други*, *друга*, *друго*, па се усталио деминутив на *-ица*. У потиче од назала *ж*. Лексема *кућеља*, преслица, настала од прасловенског корена **kǫd-*. Реч *дроб*, која означава црева, утробу, такође је прасловенског је порекла. Реч *гумно* потиче од прасловенског **gutъno*. Значење је исто као и у прасловенском језику – равно место на тврдом травнатом тлу на коме се врло жито. У дрежничком говору чује се и облик *гувно*. Придев *грдан* потиче од прасловенског корена **gъrdъ-*. Његови еквиваленти у савременом језику су придеви ружан и неприкладан. Такође се користи и да означи да нечега има много:

Грдна стока нам је липсала.

Грдне малине се посушише.

Исто значење има и прилог *грдило*, такође настао од прасловенског **gъrdъ-*. Придев *голем*, прасловенска је реч (**golemtъ*) и значи велики. Придев *жидак* јавља се у свим словенским језицима осим у пољском. Потиче од прасловенског **židъkъ* и има два значења. У првом случају он означава нешто недовољно густо, течније, нпр. супу или јело. У другом случају он означава да је нешто гипко, савитљиво, нпр. прут. Од њега је изведена и именица *жидина*, која означава млад, тек оцеђен кајмак. Прилог за време *лане* настао је од прасловенског прилога **olni (olni>lani)*. Од њега су изведени и прилози *оломане* (у неким другим дијалектима *оломане*) и *преклане*.

Именица *чабар* постоји у свим словенским језицима сем у руском, па је то вероватно балтословенски и свесловенски термин из прасловенског доба, који означава дрвени суд. Вокал а настао је од полугласника (**čъbъrъ*). Именица *розга*, која означава притку, дрвену мотку, потиче из прасловенског језика, а води порекло од индоевропског корена **rezg-*.

Глагол *дреждати*, од кога, по једној од легенди, и потиче назив овог села, води порекло од прасловенског корена *dręg*. И глагол *искати*, у значењу тражити, има прасловенско порекло.

3.3. Речи другог порекла

Приликом класификовања грађе уочено је неколико архаичних речи које нису ни словенског ни оријенталног порекла. На пример, реч *липсати*, која значи црћи, крепати, балкански је грецизам. Реч *гуша* (грло) балканска је реч трачко-илирског порекла. Реч *амрел* потиче од италијанске речи *ombrello*, и означава кишобран. Дијалектизам *цокуле*, у значењу *ципеле*, такође је италијанског порекла.

*Напомена: Речник прикупљених архаичних речи неће бити штампан у овом издању, јер би се тако премашила дозвољена дужина рада, али се може погледати на следећој интернет адреси: <http://www.sendspace.com/file/gkhzab>.

4. ЛИТЕРАТУРА

Жеравчић, З. (2004). *Дрежник: хроника села*. Ужице: Арт плус.

Јиречек, К. (1952). *Историја Срба I*. Београд: Научна књига.

Лома, А. (2003). *Етимолошки речник српског језика, свеска 1*. Београд: Српска академија науке и уметности.

Лома, А. (2006). *Етимолошки речник српског језика, свеска 2*. Београд: Српска академија науке и уметности.

Мисаиловић, И. (1984). О пореклу географских назива у ужичком крају. *Ужички зборник*, 13.

Skok, P. (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1-4*. Zagreb: JAZU.

Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće Svjetlost.

Tuna, E. Lisica, S. (2009). *Rečnik tursko-srpski; srpsko-turski*. Beograd: Jasen.

Ksenija Milosavljević, Faculty of Philology, University of Belgrade

DISSAPPEARING LANGUAGE – THE ARCHAIC LEXICON OF THE VILLAGE OF DREŽNIK

ABSTRACT

The aim of the study is to investigate the assimilation of Drežnik's idiom in literary, standardized language. The site tests, Drežnik village, is located in the south-western Serbia, near Uzice. Since speech of Uzice region belongs to the easternhercegovian dialect, the language of this village has the dialectal base on which rests directly Serbian literary language. Drežnik's idiom, therefore, is quite akin to the standard language. On the accentual level language belongs to the most innovative type, ie . has been fully implemented four accent system and new forms of declension. The speech belongs to the Ijekavian dialect, however, due to the continuous assimilation of the urban environment in which ijekavian shapes already lost, recently there has been an expansion of ekavian shapes. The biggest distinction between standard and Drežnik's language represents a rich and colorful dialect lexicon, which bears the imprint of the Oriental and archaic Slavic tradition. However, in recent decades, the local population is increasingly replacing their dialectal vocabulary with the synonyms of the standard language. After collecting the material, the study was resumed in the direction of semantic and etymological analysis, with the intention to determine whether a word has a Slavic or Oriental origin. The aim of the research wasn't recording the linguistic situation of this area at one time, but also in making the intersection of developmental processes in diachronic perspective.